

Ocena wpływu RPO WZ 2014–2020 w zakresie włączenia społecznego w regionie

Raport cząstkowy z I modułu badania (diagnoza)



Ocena wpływu RPO WZ 2014- w zakresie włączenia społecznego w regionie

Raport cząstkowy z I modułu badania (diagnoza)

Zamawiający:

Województwo Zachodniopomorskie, Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego w Szczecinie

Wykonawca:

Konsorcjum firm: Piotr Fuchs Smart Research oraz IDEA Instytut sp. z o.o.

Zespół w składzie:

Stanisław Bienias, Piotr Fuchs, Katarzyna Hermann-Pawłowska, Sabina Kasoń, Maciej Kolczyński, Zofia Rutkowska, Paulina Skórska, Elżbieta Stosio-Sielach, Piotr Stronkowski

Poznań/Warszawa, czerwiec 2021 r.

Spis treści

Wykaz skrótów	5
1. Koncepcja i metodologia badania	7
2. Diagnoza społeczna województwa zachodniopomorskiego	11
2.1. Sytuacja demograficzna województwa zachodniopomorskiego	11
2.2. Sytuacja materialna, problem ubóstwa i niedożywienia	36
2.3. Sytuacja mieszkaniowa	62
2.4. Rynek pracy.....	76
2.5. Więzy społeczne, problem samotności mieszkańców, zaufanie społeczne.....	120
2.6. Jakość życia mieszkańców	127
2.7. Aktywność społeczna mieszkańców	137
2.8. Specyfika społeczna województwa zachodniopomorskiego i zróżnicowanie wewnętrzne województwa zachodniopomorskiego.....	143
2.9. Hierarchia problemów społecznych. Analiza wybranych problemów społecznych/kategorii społecznych osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	151
2.9.1. Osoby z niepełnosprawnością.....	166
2.9.2. Imigranci.....	181
2.9.3. Osoby długotrwale bezrobotne i osoby długotrwale bierne zawodowo.....	198
2.9.4. Osoby doświadczające przemocy w rodzinie	198
2.9.5. Osoby starsze	205
2.9.6. Osoby doświadczające zaburzeń psychicznych.....	211
2.9.7. Rodziny przeżywające trudności w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczej	220
2.9.8. Dzieci umieszczone w pieczy zastępczej i wychowankowie pieczy zastępczej	221
2.9.9. Osoby uzależnione	225
2.9.10. Osoby opuszczające placówki penitencjarne	228
2.9.11. Osoby bezdomne i doświadczające wykluczenia mieszkaniowego	230
3. Usługi społeczne w województwie zachodniopomorskim	239
3.1. Usługi społeczne organizowane dla mieszkańców przez JST	239
3.2. Podmioty realizujące usługi społeczne w gminach i powiatach.....	256
3.3. Bariery w zakresie organizacji usług społecznych przez JST	259
3.4. Bariery w zakresie dostępu do usług społecznych	267
3.5. Rola ES w zakresie świadczenia usług społecznych	278

3.6.	Diagnozowanie potrzeb mieszkańców i angażowanie mieszkańców w zakresie świadczenia usług społecznych.....	280
3.7.	Ocena jakości usług społecznych.....	282
4.	Funkcjonowanie systemu pomocy społecznej w województwie zachodniopomorskim	291
4.1.	Koordinacja i współpraca instytucji pomocy społecznej	291
4.2.	Deinstytucjonalizacja usług społecznych.....	306
5.	Potrzeby instytucji pomocy społecznej.....	311

Wykaz skrótów

BAEL	Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności
CATI	<i>Computer-Assisted Telephone Interview</i> (Komputerowo wspomagany wywiad telefoniczny)
CAWI	<i>Computer-Assisted Web Interview</i> (Komputerowo wspomagany wywiad internetowy)
CIS	Centrum Integracji Społecznej
DPS	Dom Pomocy Społecznej
DS	Diagnoza Społeczna
EFS	Europejski Fundusz Społeczny
EZOP	Epidemiologia zaburzeń psychiatrycznych i dostępność psychiatrycznej opieki zdrowotnej
GUS	Główny Urząd Statystyczny
JST	Jednostka Samorządu Terytorialnego
KEP	Krajowa Ewidencja Podatników
KIS	Klub Integracji Społecznej
KRUS	Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego
MEN	Ministerstwo Edukacji Narodowej
MNiSW	Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego
MOS	Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii
MOW	Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy
MRPiPS	Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej
NFZ	Narodowy Fundusz Zdrowia
NGO	<i>Non – government organization</i> (Organizacja pozarządowa)
NSP	Narodowy Spis Powszechny
OPS	Ośrodek Pomocy Społecznej
OWES	Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej
OZPS	Ocena Zasobów Pomocy Społecznej
PCPR	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie
PES	Podmiot ekonomii społecznej
PL	Polska
PGR	Państwowe gospodarstwo rolne
POZ	Podstawowa Opieka Zdrowotna
PUP	Powiatowy Urząd Pracy
ROPS	Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej
RPO WZ	Regionalny Program Operacyjny Województwa Zachodniopomorskiego 2014 – 2020

SSW	Specjalna Strefa Włączenia
ŚDS	Środowiskowy Dom Samopomocy
UdSC	Urząd do Spraw Cudzoziemców
UE	Unia Europejska
UMWZ	Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego w Szczecinie
WHO	<i>World Health Organization</i> (Światowa Organizacja Zdrowia)
WRiSPZ-P	Sprawozdanie z realizacji zadań w zakresie Wsparcia Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej (dla powiatu)
WTZ	Warsztaty Terapii Zajęciowej
WUP	Wojewódzki Urząd Pracy w Szczecinie
WZP	Województwo Zachodniopomorskie
ZAZ	Zakład Aktywności Zawodowej
ZUW	Zachodniopomorski Urząd Wojewódzki
ZUS	Zakład Ubezpieczeń Społecznych

1. Koncepcja i metodologia badania

Głównym celem badania w ramach modułu I było przeprowadzenie diagnozy społecznej Pomorza Zachodniego.

W ramach tego modułu badania wyróżniono trzy podmoduły:

1.1. Diagnoza potencjału społecznego województwa zachodniopomorskiego – w ramach tego podmodułu badania została przeprowadzona analiza potencjału społecznego rozumianego zarówno jako kapitał ludzki (mieszkańcy, społeczeństwo), jako kapitał społeczny (relacje społeczne i poziomu zaufania pomiędzy ludźmi), a także zasoby instytucjonalne (instytucje, organizacje i podmioty prywatne świadczące usługi społeczne) oraz materialne (zaplecze infrastrukturalne wykorzystywane do świadczenia usług społecznych).

1.2. Analiza problemów społecznych województwa zachodniopomorskiego – w ramach tego podmodułu badania zidentyfikowane zostały główne zjawiska społeczne, w tym problemy społeczne oraz ich przyczyny.

1.3. Ocena polityki społecznej w województwie zachodniopomorskim – w ramach tego podmodułu badania dokonano przeglądu systemów polityk społecznej w odniesieniu do zdiagnozowanych w podmodułach 1.1 oraz 1.2 potrzeb, problemów i wyzwań.

Wyznaczono następujące pytania badawcze, na które starano się udzielić odpowiedzi w ramach niniejszego raportu, przypisane do poszczególnych podmodułów badania.

Podmoduł 1.1. Diagnoza potencjału społecznego województwa zachodniopomorskiego

1. Jaki jest potencjał społeczny Pomorza Zachodniego (mieszkańcy, zasoby instytucjonalne i materialne, relacje, zaufanie społeczne)?

1.1. Jakimi usługami społecznymi organizowanymi są przez JST dla mieszkańców?

1.2. Jakimi zasobami umożliwiającymi świadczenie usług społecznych dysponują JST (kadry, instytucje, infrastruktura, zasoby finansowe)?

1.3. Jaki jest dostęp mieszkańców regionu do usług z zakresu użyteczności publicznej, w tym: edukacyjnych (na poziomie podstawowym i średnim (w tym szkolnictwo zawodowe), opieki zdrowotnej (POZ i leczenie specjalistyczne), kultury i rekreacji (instytucje kultury, obiekty sportowe, wydarzenia, oferta usług) oraz transportu publicznego?

1.4. Jakimi jest miejsce i rola ekonomii społecznej w rozwoju rynku dóbr i usług w regionie?

1.5. W jaki sposób gminy, powiaty oraz samorząd województwa diagnozują potrzeby mieszkańców w sferze społecznej?

1.6. Czy oraz w jaki sposób JST włączają mieszkańców w realizowanie polityki społecznej zgodnie z zasadą *empowerment*?

1.7. Jaka jest świadomość mieszkańców dotycząca egzekwowania swoich praw?

- 1.8. Jakie problemy/potrzeby w sferze społecznej odczuwają mieszkańcy? Jakie są najbardziej deficytowe usługi w sferze społecznej z perspektywy mieszkańców województwa zachodniopomorskiego?
- 1.9. Które zjawiska demograficzne (w tym natężenie wskaźników) wyróżniają region na tle kraju?
- 1.10. Czy sytuacja materialna mieszkańców Pomorza Zachodniego wyróżnia się na tle kraju, jeśli tak to jakich grup społecznych dotyczy?
- 1.11. Jakie jest zróżnicowanie warunków mieszkaniowych w regionie?
- 1.12. Jaka jest sytuacja na rynku pracy w regionie – gdzie brakuje miejsc pracy, a gdzie pracowników?
- 1.13. Jaka jest skala i tendencja zmian odnośnie osób długotrwale bezrobotnych w regionie?
- 1.14. Jaka jest sytuacja osób z niepełnosprawnościami (w szczególności za stopniem znacznym) na rynku pracy?
- 1.15. Jaki odsetek gospodarstw domowych w regionie utrzymuje się głównie z niezarobkowych źródeł dochodów? W których grupach gospodarstw (charakterystyka) natężenie zjawiska przyjmuje najwyższe wartości?
- 1.16. Jakie są determinanty zróżnicowania aktywności ekonomicznej mieszkańców regionu i jaki rozkład, nasilenie oraz trend ma to zróżnicowanie?
- 1.17. Jakie są determinanty zróżnicowania aktywności społecznej mieszkańców regionu i jaki rozkład, nasilenie oraz trend ma to zróżnicowanie?
- 1.18. Czy więzi, relacje społeczne i poziom zaufania wśród mieszkańców różnicują region wewnątrz oraz na tle kraju?
- 1.19. Czy determinanty zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym różnią się w regionie i w kraju? Czy są w tej sferze specyficzne problemy charakterystyczne dla regionu, a jeśli tak, to jakie?
- 1.20. Czy jakość życia w regionie jest zróżnicowana przestrzennie – jeśli tak, to gdzie żyje się najlepiej, a gdzie najgorzej/ najtrudniej?

Podmoduł 1.2. Analiza problemów społecznych województwa zachodniopomorskiego

2. Jakie są główne problemy społeczne Pomorza Zachodniego?
 - 2.1. Czy w regionie pojawiły się „nowe” problemy społeczne? Jeżeli tak, to jakie są to problemy, jaka jest ich skala i dynamika?
 - 2.2. Jakie są trendy i zmiany w głównych problemach społecznych województwa zachodniopomorskiego?

- 2.3. Które obszary regionu charakteryzują się największym współwystępowaniem niekorzystnych zjawisk społecznych bądź ich największym nasileniem?
- 2.4. Czy w regionie istnieją enklawy (obszary) biedy, a jeśli tak to gdzie się znajdują?
- 2.5. Jaka jest skala problemu niedożywienia w regionie i których grup społecznych dotyczy w największym stopniu?
- 2.6. Czy i jakie wyzwania oraz ewentualne problemy występują w regionie w związku ze znacznym napływem migrantów z zachodniej granicy?

Podmoduł 1.3. Ocena polityki społecznej w województwie zachodniopomorskim

3. Jakie są atuty (mocne strony) i deficyty polityki społecznej w regionie (na wszystkich 3 szczeblach)?
 - 3.1. Jak jest realizowana koordynacja regionalnej/lokalnej polityki społecznej? Jakie są mechanizmy koordynacji polityki społecznej i na ile są one skuteczne?
 - 3.2. Jak wygląda współpraca pomiędzy kluczowymi instytucjami w obszarze polityki społecznej?
 - 3.3. Jakie są uwarunkowania procesu deinstytucjonalizacji usług społecznych?
 - 3.4. Jak mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego oceniają instytucje polityki społecznej?

W ramach badania zastosowano różnorodne metody i techniki badawcze, w tym:

- Analizę danych zastanych (innych raportów i opracowań, danych zastanych pozyskanych z systemu statystyki publicznej, surowych danych statystycznych z badania Diagnostyka Społeczna),
- Wywiady jakościowe z ekspertami, przedstawicielami instytucji regionalnych, NGO, JST szczebla gminnego i powiatowego oraz wykonawców usług społecznych (łącznie 29 wywiadów w części diagnostycznej badania, przy czym do diagnozy wykorzystano także częściowo wywiady przypisane do części ewaluacyjnej badania) prowadzone, z uwagi na epidemię koronawirusa COVID-19, telefonicznie lub on-line,
- Badanie ilościowe techniką CAWI z JST (gminami i powiatami). Ankieta internetowa (CAWI) skierowana była do wszystkich 131 samorządów lokalnych (gmin i powiatów) w województwie zachodniopomorskim. Uzyskano łącznie 115 wypełnionych ankiet (87,8% wszystkich JST szczebla gminnego i powiatowego w województwie), z czego 96 od gmin na łącznie 113 gmin w województwie (84,9%), w tym 3 miast na prawach powiatu (wszystkie) i 16 od powiatów ziemskich na łącznie 18 powiatów ziemskich w województwie (88,9% wszystkich). Ankiety w przeważającej większości wypełniali przedstawiciele ośrodków pomocy społecznej (w przypadku gmin) oraz powiatowych centrów pomocy rodzinie (w przypadku powiatów),

- Badanie ilościowe techniką CAWI z podmiotami – wykonawcami usług społecznych. W badaniu CAWI udział wzięło 128 podmiotów - wykonawców usług społecznych takich jak DPS, WTZ, ZAZ, ŚDS, schroniska i noclegownie dla osób bezdomnych, placówki opiekuńczo-wychowawcze, kluby seniora itd. (ok. 1/3 wszystkich tego typu podmiotów zidentyfikowanych w rejestrach publicznych),
- Badanie ilościowe techniką CATI z mieszkańcami województwa zachodniopomorskiego. W badaniu ilościowym mieszkańców przeprowadzonym techniką CATI udział wzięły 393 osoby. Struktura zrealizowanej próby badawczej w nieznacznym stopniu odbiega od populacji w zakresie takich zmiennych jak płeć, wiek, wielkość miejscowości zamieszkania oraz subregion. W związku z powyższym zastosowano wagi poststratyfikacyjne.

2. Diagnoza społeczna województwa zachodniopomorskiego

2.1. Sytuacja demograficzna województwa zachodniopomorskiego

W niniejszym podrozdziale zaprezentowano najistotniejsze dane i wnioski na temat sytuacji demograficznej województwa zachodniopomorskiego w latach 2004-2019 (dane GUS za 2020 r. nie są dostępne w momencie sporządzania raportu).

Liczba ludności

Liczba ludności województwa zachodniopomorskiego w 2019 r. wyniosła 1 696 193 osoby. W badanym okresie zaobserwować można **minimalny wzrost ogólnej liczby mieszkańców województwa zachodniopomorskiego** (wzrost o nieco ponad 1 tys. mieszkańców w stosunku do 2004 r., mniejszy na tle kraju, gdzie w analizowanym okresie przybyło łącznie 209 tys. osób). Szczyt liczebności populacji województwo zachodniopomorskie osiągnęło, podobnie jak cała Polska, w latach 2010-2012, kiedy liczba ludności przekraczała 1,72 mln. W populacji województwa zachodniopomorskiego przeważają kobiety (w 2019 r. stanowiły 51,39% populacji), podobnie jak w całym kraju (51,63%).

W analizowanym okresie (2004-2019) **10 gmin zanotowało wzrost liczebności populacji wynoszący co najmniej 10%**. W prawie każdym przypadku (9/10) są to gminy leżące bezpośrednio przy największych miastach regionu: Dobra Szczecińska (wzrost populacji aż o 117%), Kobylanka (62%), Kołbaskowo (61%) i Goleniów (10%) graniczące ze Szczecinem; Biesiekierz (38%), Świeszyno (34%) i Manowo (10%) graniczące z Koszalinem oraz gmina wiejska Stargard (22%) granicząca ze Stargardem i gmina wiejska Kołobrzeg granicząca z Kołobrzegiem (24%). Obserwowany wzrost liczebności populacji w tych gminach wiążeć należy zatem ze zjawiskiem **suburbanizacji dużych miast** (wyludnianie się centrum miast i rozwoju strefy podmiejskiej), występującym w całej Polsce. Zjawisko suburbanizacji, uznawane generalnie za niekorzystne w sferach funkcjonalno-przestrzennej, gospodarczej, społecznej, infrastrukturalnej, transportowej oraz zdrowia mieszkańców¹ w województwie zachodniopomorskim najsilniejsze było w latach 2006-2010 r., kiedy zaobserwować można było **wysokie przyrosty liczby ludności oraz dodatnie, bardzo wysokie saldo migracyjne** w wskazanych powyżej gminach, potem zaś nieco osłabło, lecz w latach 2018-2019 r. znowu przybrało na sile. Zaobserwować można, iż zjawisko suburbanizacji silnie powiązane jest m.in. z cenami nieruchomości – ich wzrost w dużych miastach intensyfikuje migracje mieszkańców dużych miast do gmin ościennych. Gminą, w której wystąpił duży, przekraczający 10% wzrost liczby ludności w latach 2004-2019 jest także Rewal, w przypadku której przyczyną wzrostu liczebności mieszkańców nie jest zjawisko suburbanizacji lecz migracje do gminy przede wszystkim osób starszych, w szczególności w latach 2004-2011. W analizowanym okresie przyrost liczby ludności zaobserwować można było przede wszystkim w powiecie polickim (29%), a także w powiatach goleniowskim (6%), kołobrzeskim (5%) i

¹ N. Stelmaszewska, *Konsekwencje suburbanizacji dla miast i stref podmiejskich w świetle literatury krajowej i zagranicznej*, 2020

([https://content.sciendo.com/configurable/contentpage/journals\\$002fudi\\$002f66\\$002f1\\$002farticle-p25.xml](https://content.sciendo.com/configurable/contentpage/journals$002fudi$002f66$002f1$002farticle-p25.xml))

koszalińskim (4%), co potwierdza fakt występowania zjawiska suburbanizacji największych miast regionu: Szczecina i Koszalina. Warto również zwrócić uwagę na unikalność zjawiska suburbanizacji Szczecina, którego specyfika polega na osiedlaniu się jego mieszkańców w sferze podmiejskiej znajdującej się także za granicą polsko-niemiecką, we wschodnich powiatach Meklemburgii Pomorza Przedniego oraz Brandenburgii, w których, przede wszystkim ze względu na masowe migracje mieszkańców do zachodnich landów RFN, ceny nieruchomości są znacznie niższe niż w Szczecinie. Zjawisko to stało się możliwe dzięki wejściu Polski do strefy Schengen i zniesieniu kontroli granicznych w 2007 r. Liczbę Polaków zamieszkałych w Meklemburgii-Pomorzu Przednim szacuje się na ponad 13 tys., z czego **najwięcej zameldowanych jest w graniczącym z powiatem polickim (ale także ze Świnoujściem) powiatem (landkreis) Vorpommern-Greifswald, w którym w 2015 r. mieszkało 3270 Polaków**². Symbolicznym dla zjawiska suburbanizacji Szczecina sięgającego także Niemiec jest miasteczko Löcknitz oddalone od Szczecina 30 min. drogi samochodem. **Miasteczko liczy obecnie 3,2 tys. mieszkańców, z czego ok. 10% stanowią Polacy.** Z perspektywy niemieckiej mówi się nawet o „cudzie z Loecknitz”, gdyż dzięki osiedlającym się w nim Polakom miasto nie wyludniło się w tak dużym stopniu, jak wiele innych miejscowości we wschodnich Niemczech³. W Brandenburgii w marcu 2020 r. zamieszkiwało 22,6 tys. Polaków. **Powiatem o największej liczbie i najszybszym wzroście liczby polskich mieszkańców jest przygraniczny, leżący na południowy zachód od Szczecina, Uckermark (ponad 2 tys. polskich mieszkańców)**⁴.

Największy spadek liczby ludności w latach 2004-2019 zaobserwować można przede wszystkim w gminach miejsko-wiejskich i wiejskich znacznie oddalonych od największych miast regionu: Mirosławiec (-11%), Bobolice (-11%), Rąbino (-10%), Szczecinek (-9%), Trzcińsko-Zdrój (-8%), Grzmiąca (-8%). Gminami miejskimi, w których wystąpił największy spadek ludności są Sławno (-6%) oraz Darłowo (-5%). Nieznaczny wzrost liczby ludności w analizowanym okresie miał miejsce jedynie w dwóch gminach miejskich: Szczecinku (3%) i Kołobrzegu (3%). Liczba mieszkańców największych miast regionu zmniejszyła się w analizowanym okresie: w przypadku Szczecina o 2,43% (z 412 tys. do 402 tys.), zaś w przypadku Koszalina o 0,67% (z 108 tys. do 107 tys.). W przypadku powiatów ziemskich największe spadki liczby ludności zaobserwować można w powiatach oddalonych od największych ośrodków miejskich: świdwińskim (5%), łobeskim (4%) oraz choszczeńskim (4%).

W analizowanym okresie łącznie 15 powiatów, w tym 3 miasta na prawach powiatu odnotowały spadek liczby ludności, zaś 6 powiatów – wzrost (przy czym w przypadku

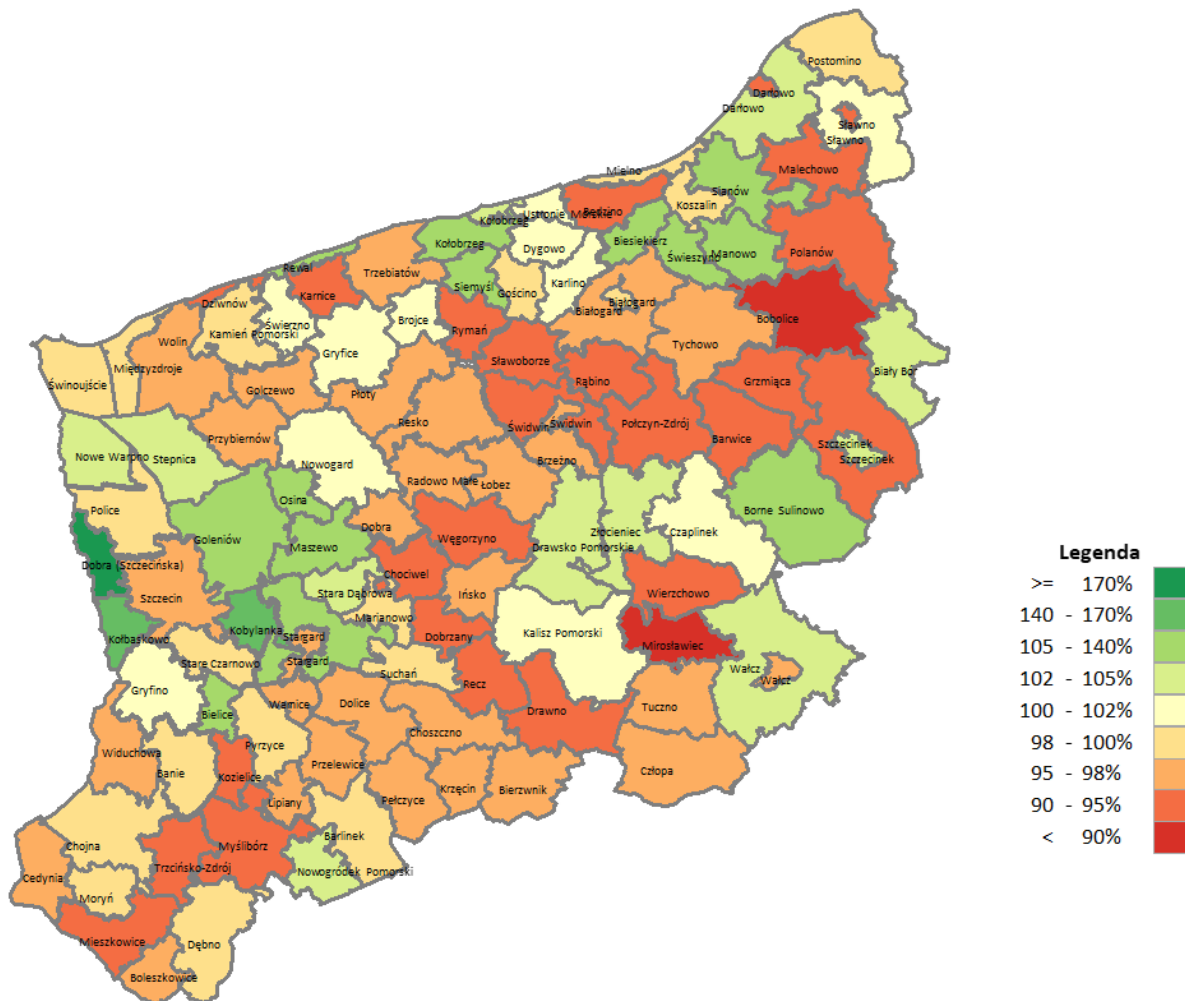
² Rudewicz, J. (2017). Przedsiębiorczość i motywy osiedlania się Polaków w niemieckiej części obszaru funkcjonalnego miasta Szczecin. Studium przypadku miejscowości Löcknitz. *Przedsiębiorczość Edukacja [Entrepreneurship – Education]*, 87–105, 13. DOI: 10.24917/20833296.13.7 s. 92.

³ Tamże, s. 102.

⁴<https://www.brandenburgia-wschodnia.com/component/content/article/8-news/23-w-brandenburgii-mieszka-juz-ponad-22600-polakow-stanowia-oni-najliczniejsza-grupe-obcokrajowcow-w-tym-regionie-rbb24-de-media-o-nas?Itemid=101> [dostęp: 11.05.2021r.]

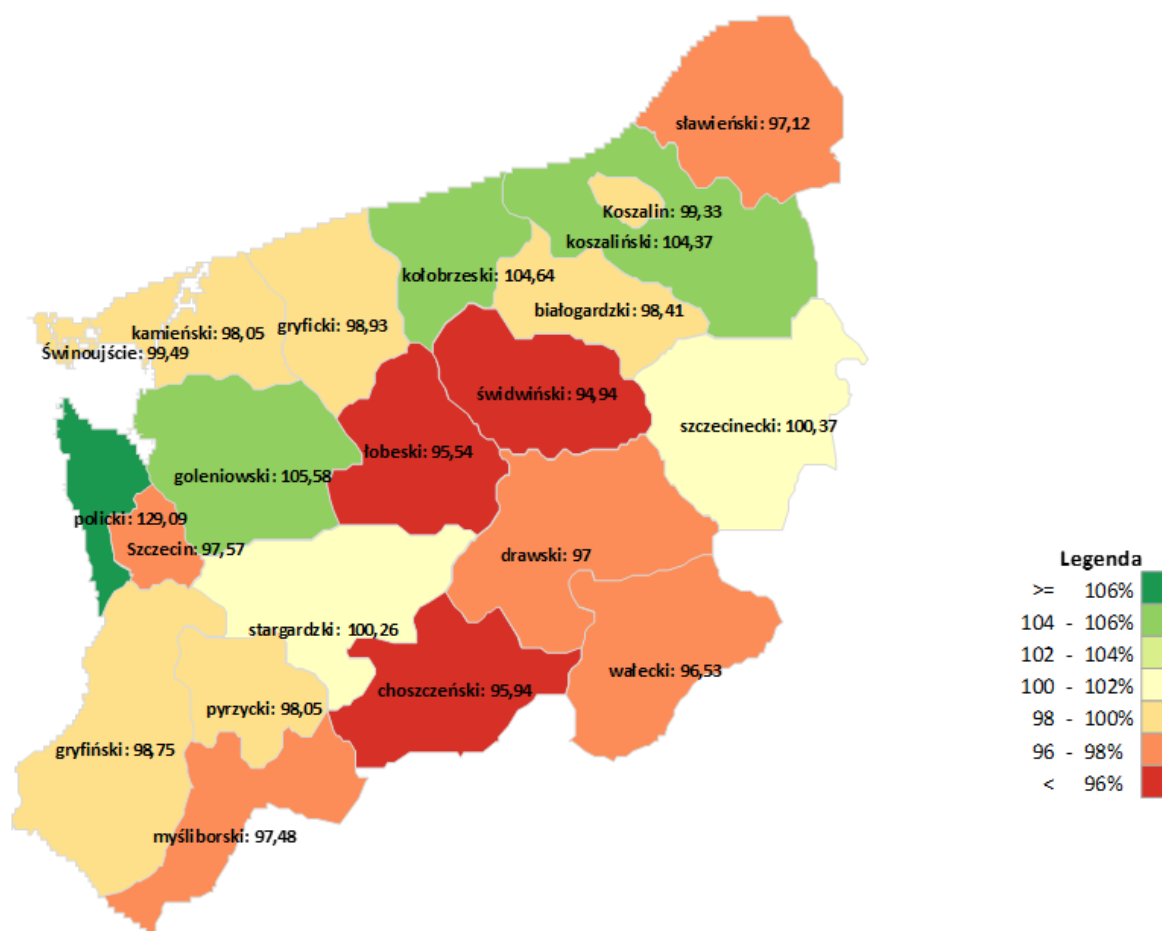
powiatu szczecineckiego i stargardzkiego wzrost był minimalny). W przypadku gmin spadek liczby ludności wystąpił w 72 gminach, zaś wzrost w 38.

Mapa nr 1. Liczba ludności w 2019 r. w stosunku do 2004 r. w województwie zachodniopomorskim w podziale na gminy (%)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

Mapa nr 2. Liczba ludności w 2019 r. w stosunku do 2004 r. w województwie zachodniopomorskim w podziale na powiaty (%)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

W całym analizowanym okresie **województwo zachodniopomorskie miało ujemne saldo migracji**, co oznacza, iż więcej ludzi wymeldowywało się niż zameldowywało się w regionie. Saldo migracji na 1000 osób w latach 2004-2019 dla województwa zachodniopomorskiego było zawsze niższe niż dla całej Polski, co oznacza iż **na tle kraju problem wyprowadzania się mieszkańców na stałe poza region jest szczególnie istotny**. W całej Polsce w latach 2016 - 2019 można zaobserwować nawet dodatnie saldo migracji (więcej osób przeprowadzało się na stałe do Polski niż wyprowadzało się z Polski na stałe), zaś w województwie zachodniopomorskim saldo migracji w tych latach było nadal ujemne. W porównaniu do innych regionów w analizowanym okresie województwo zachodniopomorskie zajmowało najczęściej siódme lub szóste miejsce w zakresie salda migracji oraz salda migracji na 1000 osób. Szczególnie niekorzystny dla regionu pod kątem salda migracji był 2014 r., w którym saldo migracji wyniosło -2 372 osób. Pierwsze miejsce w całym analizowanym okresie

zajmowało województwo mazowieckie, w którym więcej osób się zameldowywało niż wymeldowywało. Szczegółowe dane na temat salda migracji w Polsce i w województwie zachodniopomorskim w latach 2004-2019 zaprezentowano w tabeli nr 1 zamieszczonej poniżej.

Tabela nr 1. Saldo migracji Polski i województwa zachodniopomorskiego w latach 2004-2019 (stymulanta)

	POLSKA		ZACHODNIOPOMORSKIE			
	saldo migracji	saldo migracji na 1000 osób	saldo migracji	saldo migracji – pozycja wśród 16 regionów	saldo migracji na 1000 osób	saldo migracji na 1000 osób – pozycja wśród 16 regionów
2004 r.	-9 382	-0,2	-1 392	7	-0,8	9
2005 r.	-12 878	-0,3	-1 723	6	-1,0	9
2006 r.	-36 134	-0,9	-1 802	6	-1,1	5
2007 r.	-20 485	-0,5	-1 772	7	-1,0	7
2008 r.	-14 865	-0,4	-1 416	7	-0,8	9
2009 r.	-1 196	0,0	-843	7	-0,5	8
2010 r.	-2 114	-0,1	-937	7	-0,5	7
2011 r.	-4 334	-0,1	-855	7	-0,5	6
2012 r.	-6 617	-0,2	-833	7	-0,5	6
2013 r.	-19 904	-0,5	-1 040	6	-0,6	6
2014 r.	-15 750	-0,4	-2 372	11	-1,4	10
2015 r.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2016 r.	1 505	0,0	-1 004	7	-0,6	7
2017 r.	1 436	0,0	-999	7	-0,6	6
2018 r.	3 612	0,1	-1 003	7	-0,6	6
2019 r.	6 183	0,2	-737	6	-0,4	6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

W 2019 r. dodatnie saldo migracji na 1000 osób miał przede wszystkim powiat policki (12,3), a także powiaty koszaliński (4,7), powiat miasto Świnoujście (3,4), powiat miasto Szczecin (1,6) oraz powiat kołobrzeski (1,4). Powiat goleniowski w 2019 r. odnotował ujemne saldo migracji (-0,3), lecz w latach 2004-2018 zawsze osiągał saldo dodatnie. Ujemne saldo migracyjne przez cały analizowany okres mają natomiast powiaty: choszczeński (w 2019 r. - 5,4), łobeski (-5,5), drawski (-4,5), sławieński (-3,9), gryficki (-3,9), białogardzki (-3,8) oraz gryfiński (-3,7). Warto zwrócić uwagę na fakt, iż największe miasto regionu: Szczecin miało ujemne saldo migracji w latach 2004-2010, zaś od 2010 r. (z wyjątkiem 2014 r.) – dodatnie. Drugie największe miasto – Koszalin – miało ujemne saldo migracji w latach 2004-2014, zaś dodatnie od 2016, po czym w 2019 r. znów ujemne (-1,6).

W całej aglomeracji szczecińskiej, którą zdefiniować można jako **Szczecin i gminy ościenne⁵** w analizowanym okresie **zwiększyła się liczba mieszkańców z 544 tys. do 558 tys. (wzrost o 2,6%)**. **Saldo migracji aglomeracji szczecińskiej w latach 2016-2019⁶ było zawsze dodatnie i narastające (2016 r. – 894 osoby; 2017 r. – 1047 osób; 2018 r. – 1271 osób; 2019 r. – 1740 osób)**. W aglomeracji koszalińskiej (Koszalin i gminy ościenne⁷) w okresie 2004-2019 nastąpił wzrost ludności ze 147 tys. do 151 tys. (wzrost o 2,6%). Saldo migracji w aglomeracji koszalińskiej w latach 2016-2019 było zawsze dodatnie, ale w ostatnich latach zmniejszało się (2016 r. – 451 osób; 2017 r. – 477 osób; 2018 r. – 348 osób; 2019 r. – 254 osoby). Stwierdzić można zatem, że **aglomeracje szczecińska i koszalińska przyciągają nowych mieszkańców, spoza tych aglomeracji, przede wszystkim ze względu na najlepiej w regionie rozwinięty rynek pracy oraz edukacji, w tym w szczególności na poziomie wyższym**, przy czym siła przyciągania nowych mieszkańców aglomeracji szczecińskiej w ostatnich latach rosła, zaś aglomeracji koszalińskiej – malała.

⁵ Gminy: Police, Dobra Szczecińska, Kołbaskowo, Gryfino, Stare Czarnowo, Kobylanka, Goleniów.

⁶ Brak jest pełnych danych za lata wcześniejsze.

⁷ Gminy: Będzino, Biesiekierz, Świeszyno, Manowo, Sianów.

Tabela nr 2. Gminy o najniższej średniej salda migracji na 1000 osób w latach 2004-2019 w województwie zachodniopomorskim

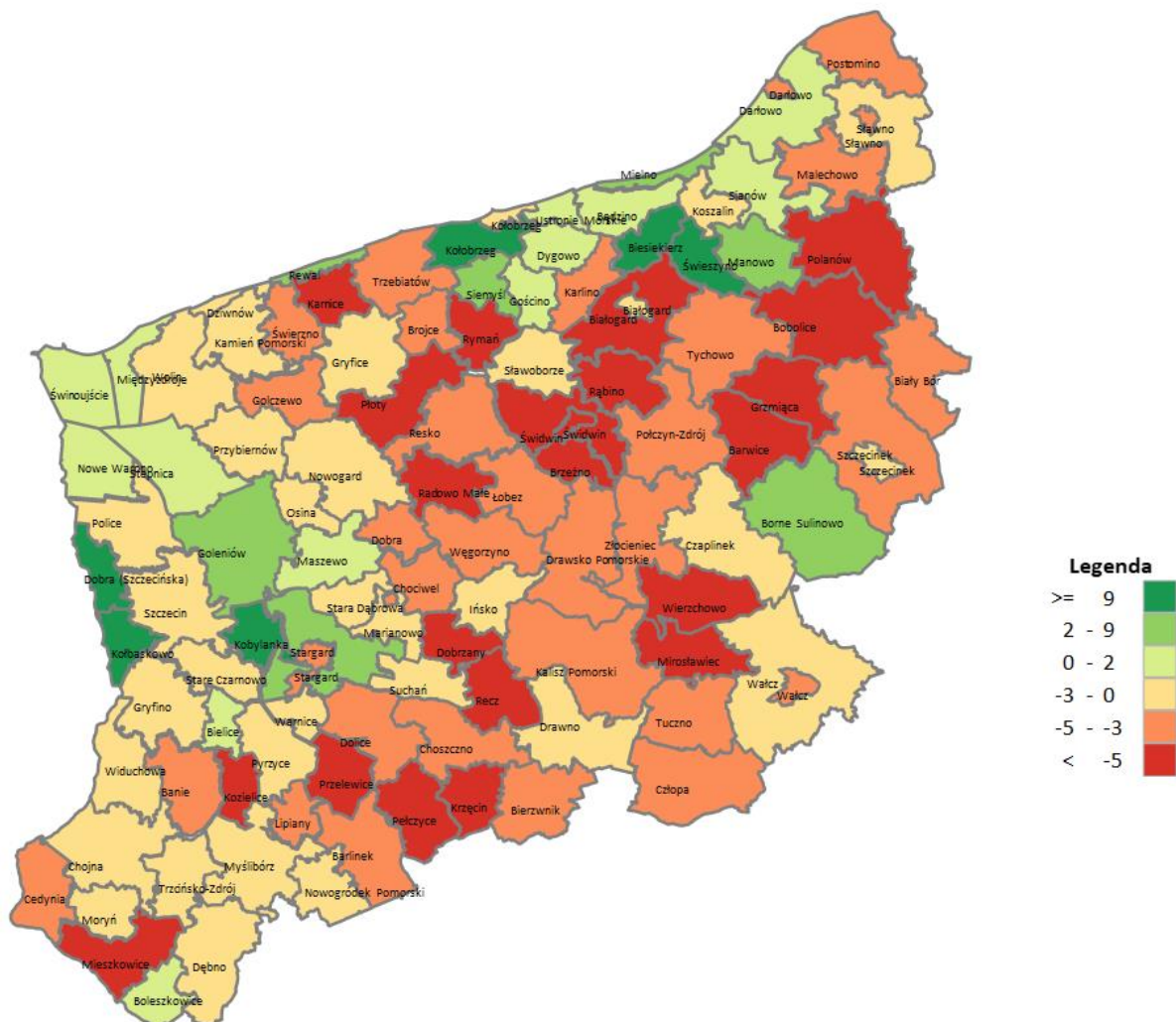
Nazwa gminy	Typ gminy	Powiat	Średnia salda migracji na 1000 osób w latach 2004-2019	Obciążenie gmin problemowymi miejscowościami popegeerowskimi
Mirostawiec	miejsko-wiejska	wątecki	-10,9	Duże obciążenie
Ostrowice ⁸	wiejska	drawski	-9,3	Duże obciążenie
Bobolice	miejsko-wiejska	koszaliński	-7,6	Brak problemowych miejscowości popegeerowskich
Grzmiąca	wiejska	szczecinecki	-7,3	Duże obciążenie
Dobrzany	miejsko-wiejska	stargardzki	-6,9	Bardzo duże obciążenie
Radowo Małe	wiejska	łobeski	-6,6	Bardzo duże obciążenie
Krzęcin	wiejska	choszczeński	-6,4	Umiarkowane obciążenie
Barwice	miejsko-wiejska	szczecinecki	-6,3	Bardzo duże obciążenie
Karnice	wiejska	gryficki	-6,2	Duże obciążenie
Brzeżno	wiejska	świdwiński	-6,1	Bardzo duże obciążenie
Płoty	miejsko-wiejska	gryficki	-6,0	Duże obciążenie
Wierzchowo	wiejska	drawski	-5,9	Umiarkowane obciążenie
Rąbino	wiejska	świdwiński	-5,9	Duże obciążenie
Świdwin	wiejska	świdwiński	-5,8	Bardzo duże obciążenie
Przelewice	wiejska	pyrzycki	-5,7	Duże obciążenie
Świdwin (miasto)	miejska	świdwiński	-5,7	Brak problemowych miejscowości popegeerowskich
Recz	miejsko-wiejska	choszczeński	-5,7	Bardzo duże obciążenie
Mieszkowice	miejsko-wiejska	gryfiński	-5,7	Umiarkowane obciążenie
Kozielice	wiejska	pyrzycki	-5,5	Bardzo duże obciążenie
Rymań	wiejska	kołobrzeski	-5,4	Brak problemowych miejscowości popegeerowskich
Polanów	miejsko-wiejska	koszaliński	-5,3	Bardzo duże obciążenie
Województwo zachodniopomorskie	-	-	-0,7	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS oraz D. Dziechciarz, *Diagnoza środowisk popegeerowskich*, *Biuletyn Obserwatorium Integracji Społecznej* nr 2(8)/13⁹.

⁸ Gmina została zlikwidowana 1 stycznia 2019 r., a jej obszar włączony do sąsiednich gmin: Złocieniec i Drawsko Pomorskie.

⁹ http://www.ois.wzp.pl/attachments/article/100/Biuletyn_nr_2-2013.pdf (dostęp 02.03.2021 r.)

Mapa nr 3. Średnia salda migracji na 1000 osób w latach 2004-2019 w województwie zachodniopomorskim



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS

Wśród 21 zachodniopomorskich gmin o najniższym średnim saldzie migracji na 1000 osób w latach 2004-2019 (średnia niższa niż -5) jest 12 gmin wiejskich, 8 miejsko-wiejskich i tylko jedno miasto (Świdwin). 15 gmin to takie, które charakteryzują się bardzo dużym lub dużym obciążeniem problemowymi miejscowościami popegeerowskimi. Czynniki wpływającymi na ujemne saldo migracji (wyprowadzanie się mieszkańców poza gminę na stałe) są więc charakter/typ gminy (wiejska lub miejsko-wiejska), znaczące oddalenie od największych miast regionu oraz fakt występowania w gminie problemowych miejscowości popegeerowskich.

Zjawiskami demograficznymi występującymi w ostatnich latach, mającymi bardzo istotne znaczenie dla liczebności populacji były z jednej strony **emigracja mieszkańców regionu do krajów Europy Zachodniej** (wzmocniona dzięki położeniu regionu relatywnie blisko Niemiec,

Holandii i Skandynawii), a z drugiej strony **napływ do województwa imigrantów, w tym w szczególności z Europy Wschodniej**. Zjawisko emigracji wydaje się nie być dobrze odzwierciedlone w danych GUS, bazujących na informacjach o meldunkach. Tym niemniej, na podstawie tych danych stwierdzić można, iż **emigracja z regionu, podobnie jak z całej Polski, była szczególnie silna w latach 2004-2006**, bezpośrednio po wejściu Polski do Unii Europejskiej (637 mieszkańców województwa zachodniopomorskiego wymeldowało się za granicę w 2004 r.; 1018 w 2005 r. oraz 1082 w 2006 r.) **oraz w latach 2013-2014** (odpowiednio 1046 oraz 2143 osób wymeldowało się za granicę). Zjawisku imigracji, którą należy traktować nie tylko jako proces demograficzny, ale szerzej – społeczny, poświęcono rozdział 2.9.2 niniejszego raportu.

Oprócz migracji, kluczowym, a nawet istotniejszym czynnikiem oddziałującym na liczebność populacji jest tzw. ruch naturalny ludności czyli urodzenia i zgonu mieszkańców. W tabeli zamieszczonej poniżej zaprezentowano dane na temat urodzeń żywych, zgonów, przyrostu naturalnego (różnicy pomiędzy liczbą urodzeń żywych a liczbą zgonów w danym roku) na 1000 ludności, a także współczynnika dzietności w województwie zachodniopomorskim oraz w Polsce.

Tabela nr 3. Urodzenia żywe, zgony, przyrost naturalny ludności na 1000 ludności oraz współczynnik dzietności w Polsce i w województwie zachodniopomorskim w latach 2004-2019

	Urodzenia żywe na 1000 ludności (stymulanta)			Zgony na 1000 ludności (destymulanta)			Przyrost naturalny na 1000 ludności (stymulanta)			Współczynnik dzietności (stymulanta)		
	PL	WZP	Pozycja WZP wśród 16 regionów	PL	WZP	Pozycja WZP wśród 16 regionów ¹⁰	PL	WZP	Pozycja WZP wśród 16 regionów	PL	WZP	Pozycja WZP wśród 16 regionów
2004 r.	9,33	9,40	10	9,52	9,00	11	-0,19	0,40	8	1,227	1,229	10
2005 r.	9,55	9,52	10	9,65	9,02	12	-0,10	0,50	8	1,243	1,232	11
2006 r.	9,81	9,70	9	9,69	9,26	10	0,12	0,45	8	1,267	1,251	9
2007 r.	10,18	10,12	8	9,90	9,35	11	0,28	0,76	7	1,306	1,301	9
2008 r.	10,87	10,76	8	9,95	9,65	10	0,92	1,11	8	1,390	1,381	9
2009 r.	10,95	10,55	10	10,09	9,68	10	0,86	0,87	9	1,398	1,360	10
2010 r.	10,73	10,06	12	9,83	9,59	11	0,90	0,47	9	1,376	1,308	13
2011 r.	10,08	9,29	13	9,75	9,37	12	0,34	-0,09	9	1,297	1,215	14
2012 r.	10,02	9,27	14	9,99	9,58	11	0,04	-0,31	9	1,299	1,228	14
2013 r.	9,60	8,97	11	10,06	9,88	10	-0,46	-0,91	9	1,256	1,203	12
2014 r.	9,75	9,04	14	9,78	9,48	11	-0,03	-0,44	9	1,290	1,228	12
2015 r.	9,60	8,80	14	10,27	10,07	10	-0,67	-1,27	10	1,289	1,218	12
2016 r.	9,95	9,18	13	10,10	9,98	10	-0,15	-0,80	10	1,357	1,296	10
2017 r.	10,46	9,54	14	10,48	10,42	10	-0,02	-0,89	10	1,453	1,372	11
2018 r.	10,11	9,04	14	10,78	10,90	8	-0,68	-1,86	12	1,435	1,332	14
2019 r.	9,77	8,60	15	10,67	10,88	8	-0,91	-2,27	13	1,419	1,299	14

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

¹⁰ Wyższa pozycja (miejsce w rankingu regionów) świadczy o gorszej sytuacji WZP względem innych województw zaś niższa pozycja - o lepszej.

W analizowanym okresie dodatni przyrost naturalny na 1000 ludności (a więc przewaga liczby urodzeń żywych nad zgonami) występował w województwie zachodniopomorskim w latach 2004-2010, **zaś począwszy od 2011 r. przyrost naturalny jest ujemny** (a więc więcej było zgonów niż urodzeń). W latach 2007-2010 zaobserwować można było wzrost liczby urodzeń żywych na 1000 ludności (wartość tego wskaźnika przekroczyła 10), zarówno w województwie zachodniopomorskim, jak i w całym kraju, co jest przede wszystkim efektem wejścia w tzw. wiek najwyższej płodności (25-29 oraz 30-34 lata) relatywnie licznej grupy kobiet urodzonych w latach wyżu demograficznego na przełomie lat 70 i 80 XX w. Warto również zwrócić uwagę na dość istotny wzrost liczby urodzeń żywych na 1000 kobiet w 2017 r., który można uznać za efekt, niestety bardzo krótkotrwały, programu rządowego Rodzina 500+. **Począwszy od 2010 r. wartość przyrostu naturalnego na 1000 ludności jest w województwie zachodniopomorskim niższa niż w całym kraju, a różnica ta konsekwentnie powiększa się (obniża się pozycja WZP względem innych regionów), co ocenić należy jako niekorzystne dla województwa zachodniopomorskiego.**

W 2019 r. jedynie powiat policki miał dodatni przyrost naturalny na 1000 ludności (0,99), zaś najniższe wartości tego wskaźnika odnotowano w następujących powiatach: świdwiński (-5,17), miasto Świnoujście (-4,13) oraz pyrzycki (-4,10).

Wartość współczynnika dzietności¹¹ dla województwa zachodniopomorskiego w całym analizowanym okresie była, po pierwsze, znacznie niższa niż 2,1 (wartość uznawana za konieczną do zapewnienia tzw. prostej zastępowalności pokoleń); w uproszczeniu: na każde 100 kobiet w wieku rozrodczym przypadać powinno min. 210 urodzeń. W innym wypadku, populacja będzie maleć (przy założeniu zerowego bilansu migracyjnego), po drugie zaś – niższa niż dla całego kraju, zaś różnica pomiędzy województwem zachodniopomorskim a resztą kraju na niekorzyść regionu pogłębiała się.

Województwo zachodniopomorskie charakteryzuje się także proporcjonalnie niższą niż w całej Polsce liczbą zawieranych małżeństw (stymulanta)¹². W 2019 r. zawarto w regionie 4,6 małżeństw na 1000 ludności (10 pozycja wśród 16 regionów, ex-aequo z województwem kujawsko-pomorskim) podczas gdy dla całego kraju – 4,8. **Wyższa w regionie jest za to liczba rozwodów (destymulanta)** – w 2019 r. 1,8 na 1000 ludności (4 pozycja wśród 16 regionów, ex-aequo z województwami kujawsko-pomorskim, podlaskim i śląskim), podczas gdy w

¹¹ Współczynnik dzietności oznacza liczbę dzieci, które urodziłaby przeciętnie kobieta w ciągu całego okresu rozrodczego (15–49 lat) przy założeniu, że w poszczególnych fazach tego okresu rodziłaby z intensywnością obserwowaną w badanym roku, tzn. przy przyjęciu cząstkowych współczynników płodności z tego okresu za niezmiennie (<https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3950,pojcie.html>)

¹² Liczba zawartych małżeństw uznawana jest w demografii jako predyktor liczby urodzeń, pomimo systematycznego zwiększania się udziału urodzeń pozamałżeńskich w ogólnej liczbie urodzeń (zob. GUS, Małżeństwa oraz dzietność w Polsce, Warszawa, styczeń 2016 r https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5468/23/1/1/malzenstwa_i_dzietnosc_w_polsce.pdf)

całym kraju – 1,7, choć w przypadku województwa zachodniopomorskiego mówić możemy o spadku liczby rozwodów na 1000 mieszkańców po szczycie osiągniętym w 2006 r. (2,7; 1 pozycja wśród 16 regionów), zaś w przypadku całej Polski – o raczej stabilnej liczbie rozwodów w analizowanym okresie (2004-2019). **Stosunek liczby zawartych małżeństw do liczby rozwodów (stymulanta) w województwie zachodniopomorskim w 2019 r. wyniósł 2,50 (13 pozycja wśród 16 regionów), zaś w przypadku całej Polski – 2,81.**

W kontekście jednego z celów polityki społecznej, jakim jest wzmocnienie rodziny warto zwrócić uwagę także na przyczyny rozwodów w regionie na tle kraju stwierdzone w orzeczeniach sądowych. W województwie zachodniopomorskim w 2019 r. proporcjonalnie częściej w porównaniu do całego kraju przyczyną rozwodów były czynniki takie jak: **nadużywanie alkoholu** (w WZP 16,1% w ogólnej liczbie stwierdzonych przyczyn rozwodów, zaś 11,2% w Polsce; 1 pozycja WZP wśród 16 regionów); **niezgodność charakterów** (35,9% w WZP i 31,6% w PL; 3 pozycja WZP wśród 16 regionów), **niedochowanie wierności małżeńskiej** (15,4% w WZP i 11,3% w PL; 3 pozycja WZP wśród 16 regionów), **naganny stosunek do członków rodziny** (12,4% w WZP i 10,2% w PL; 4 pozycja WZP wśród 16 regionów) oraz **dłuższa nieobecność** (9,1% w WZP i 7,4% w PL; 5 pozycja WZP wśród 16 regionów). W regionie bardzo rzadko jako przyczynę rozwodu wskazywano różnice światopoglądowe (1,8% i aż 12,1% w całej Polsce; 16 pozycja WZP wśród 16 regionów).

Sytuacja regionu w zakresie ruchu naturalnego ludności (urodzeń i zgonów, a także małżeństw i rozwodów) jest zatem daleka jest od pożądanej czyli takiej, w której następowałaby prosta zastępowalność pokoleń. Utrzymanie tendencji wzrostu liczby mieszkańców województwa zachodniopomorskiego oraz obniżenie obciążenia demograficznego regionu wymagać będzie, oprócz działań zwiększających dzietność, także zwiększenia napływu do województwa zachodniopomorskiego migrantów (z innych regionów Polski i/lub z zagranicy).

GUS szacuje także wartość wskaźników: przeciętne dalsze trwanie życia¹³ oraz oczekiwane trwanie życia w zdrowiu¹⁴ (stymulanty). W 2019 r. **przeciętne dalsze trwanie życia dla mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w wieku 0 lat – mężczyźni wynosiło 73,6 lat (12 pozycja wśród 16 regionów), zaś dla kobiet – 81,2 lat (11 pozycja wśród 16 regionów) i w przypadku obu płci było niższe niż w całej Polsce** (odpowiednio 74,1 lat oraz 81,8). W analizowanym okresie (2004-2019) wartość tego wskaźnika konsekwentnie rosta

¹³ Przewidywane dalsze trwanie życia to podstawowy element tablicy trwania życia wyrażający średnią liczbę lat, jaką ma jeszcze do przeżycia osoba w wieku x przy założeniu umieralności z okresu, dla którego opracowano tablice trwania życia (<https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/375,pojecie.html>)

¹⁴ Oczekiwane lata przeżyte w zdrowiu to współczynnik obrazujący sytuację zdrowotną ludności, obliczany na podstawie tablic trwania życia oraz indywidualnie i subiektywnie postrzeganej niepełnosprawności. Interpretuje się go jako przewidywaną średnią liczbę lat jaką ma do przeżycia bez niepełnosprawności osoba w wieku x ukończonych lat, pod warunkiem, że aktualne warunki umieralności i utraty zdrowia populacji utrzymają się na obecnym poziomie. (zob. Trwanie życia w zdrowiu w Polsce w latach 2009–2019, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2020).

(co oznacza, iż przeciętna długość życia wzrasta), zaś różnica pomiędzy województwem zachodniopomorskim a całym krajem utrzymywała się na względnie stałym poziomie. W regionie zauważyć można różnice w zakresie szacowanego przeciętnego dalszego trwania życia mieszkańców miast i wsi. W przypadku mężczyzn w wieku 0 lat mieszkających w zachodniopomorskich miastach przeciętne dalsze trwanie życia wyniosło 73,9 lat, zaś w przypadku mężczyzn mieszkających na wsi – 72,9 lat. Różnica wyniosła zatem 1 rok na korzyść miast (13 pozycja WZP wśród 16 regionów), podczas gdy w całej Polsce – 1,1 lat. W przypadku kobiet w wieku 0 lat mieszkających w zachodniopomorskich miastach przeciętne dalsze trwanie życia wyniosło 81,5 lat, zaś w przypadku kobiet mieszkających na wsi – 80,2 lat. Różnica wyniosła zatem 1,3 roku na korzyść miast (1 pozycja WZP wśród 16 regionów), podczas gdy w całej Polsce wynosi -0,1 lat (szacuje się, że nieznacznie dłużej żyć będą mieszkanki wsi niż mieszkanki miast).

Pozytywnie na tle kraju wypada za to szacowanie dla województwa zachodniopomorskiego wartości wskaźnika „Oczekiwane lata przeżyte w zdrowiu” (stymulanta) – w 2019 r. dla mężczyzn w wieku 0 lat wyniosła 60,9 lat (2 pozycja wśród 16 regionów), zaś dla kobiet 64,2 lata (2 pozycja wśród 16 regionów), podczas gdy dla całego kraju odpowiednio 59,8 lat oraz 63,3 lata. Różnica na korzyść województwa zachodniopomorskiego zaczęła zarysowywać się w latach 2017-2018.

W kontekście projektowania i wdrażania szeroko rozumianej regionalnej i lokalnej polityki społecznej, obejmującej także takie kwestie jak np. profilaktyka zdrowotna, istotne znaczenie ma także identyfikacja przyczyn zgonów. W tabeli zamieszczonej poniżej zaprezentowano wybrane wskaźniki dotyczące przyczyn zgonów w Polsce i w województwie zachodniopomorskim w 2005 r. i 2019 r.

Tabela nr 4. Wybrane wskaźniki dotyczące przyczyn zgonów w Polsce i w województwie zachodniopomorskim w 2005 r. i 2019 r.

	PL		WZP			
	2005 r.	2019 r.	2005 r.		2019 r.	
			Wartość wskaźnika	Pozycja WZP wśród 16 regionów	Wartość wskaźnika	Pozycja WZP wśród 16 regionów
Zgony ogółem na 100 tys. osób	965,1	1 067,3	902,1	13	1 087,5	8
Odsetek zgonów z powodu chorób układu krążenia ogółem	45,7%	39,4%	45,7%	9	43,8%	4
Zgony osób z powodu chorób układu krążenia na 100 tys. ludności	440,8	421,0	412,1	11	476,7	4
Zgony kobiet z powodu chorób układu krążenia na 100 tys. kobiet	451,6	434,6	407,0	12	502,7	2

	PL		WZP			
	2005 r.	2019 r.	2005 r.		2019 r.	
			Wartość wskaźnika	Pozycja WZP wśród 16 regionów	Wartość wskaźnika	Pozycja WZP wśród 16 regionów
Zgony mężczyzn z powodu chorób układu krążenia na 100 tys. mężczyzn	429,3	406,4	417,5	8	449,2	5
Zgony osób w wieku do 65 lat z powodu chorób układu krążenia na 100 tys. ludności w tym wieku	87,9	69,5	95,6	4	85,5	3
Zgony kobiet w wieku do 65 lat z powodu chorób układu krążenia na 100 tys. kobiet w tym wieku	43,4	32,9	46,1	5	40,1	3
Zgony mężczyzn w wieku do 65 lat z powodu chorób układu krążenia na 100 tys. mężczyzn w tym wieku	132,5	105,7	144,7	5	130,2	4
Odsetek zgonów z powodu nowotworów ogółem	25,1%	26,5%	26,4%	5	27,2%	7
Zgony z powodu nowotworów ogółem na 100 tys. ludności	242,0	283,2	238,5	7	296,3	5
Zgony z powodu nowotworów złośliwych na 100 tys. ludności	236,9	261,3	234,1	8	278,6	4
Zgony kobiet z powodu nowotworu złośliwego sutka na 100 tys. kobiet	25,9	35,1	20,8	14	35,5	7
Zgony kobiet z powodu nowotworu szyjki macicy na 100 tys. kobiet	9,1	7,9	12,3	2	9,4	2
Odsetek zgonów kobiet z powodu nowotworu szyjki macicy	1,0%	0,8%	1,5%	2	0,9%	3
Zgony z powodu nowotworów oraz chorób układu krążenia na 10 tys. mieszkańców	68,3	70,4	65,1	10	77,3	3
Odsetek zgonów z powodu chorób układu oddechowego ogółem	5,0%	6,6%	4,0%	15	6,7%	10
Zgony z powodu zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania na 100 tys. ludności	4,7	9,9	7,5	5	13,8	5
Samobójstwa na 10 tys. mieszkańców	1,6	1,2	2,0	1	1,3	7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

W województwie zachodniopomorskim istotnie wyższy w stosunku do całej Polski jest odsetek zgonów z powodu chorób układu krążenia (o 4,4 pkt. proc.), w tym przede wszystkim w przypadku osób powyżej 65 roku życia oraz kobiet. W stosunku do 2004 r. pozycja regionu w tym zakresie w 2019 r. była wyższa, co oznacza, iż sytuacja względem innych regionów uległa dalszemu pogorszeniu.

W regionie w stosunku do całego kraju jest też nieznacznie wyższy odsetek zgonów z powodu nowotworów (o 0,7 pkt. proc.), jednakże wyraźnie więcej kobiet (o 19%) umiera z powodu nowotworu szyjki macicy (choć w stosunku do 2005 r. liczba zgonów z tego powodu jest wyraźnie niższa). Wykrywalność nowotworów szyjki macicy w regionie nie odbiega znacząco od średniej krajowej. W województwie zachodniopomorskim w latach 2005-2018 zdiagnozowano łącznie 1860 nowotworów szyjki macicy, co daje wartość wskaźnika „liczba zachorowań na 10 tys. kobiet” (destymulanta) na poziomie 212,81 (9 pozycja WZP wśród 16 regionów), podczas gdy w całym kraju wyniosła ona 206,99¹⁵. Powyższe dane mogą zatem świadczyć o tym, iż w regionie ten typ nowotworu wykrywany jest zbyt późno.

Bardzo istotnym, narastającym w analizowanym okresie (w tym w szczególności w latach 2018-2019) problemem zdrowotnym w regionie wydaje się być także zdrowie psychiczne mieszkańców regionu. W 2019 r. odnotowano 13,8 zgonów z powodu zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania na 100 tys. mieszkańców, podczas gdy dla całego kraju wartość tego wskaźnika wyniosła 7,5 (prawie 40% mniej). Nieco częściej na tle całego kraju mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego umierają z powodu samobójstw, choć w tym przypadku zaobserwować można spadek udziału tej przyczyny w ogólnej liczbie zgonów i wyraźną poprawę sytuacji w województwie zachodniopomorskim względem innych regionów.

Należy również zwrócić uwagę na **gęstość zaludnienia województwa zachodniopomorskiego** (74 osoby na 1 km²; 13 pozycja WZP wśród 16 regionów), **znacznie niższą niż dla całego kraju** (123 osoby na 1 km²). **Województwo zachodniopomorskie jest też silniej zurbanizowane w porównaniu do całego kraju.** W regionie w 2019 r. 68,43% ludności mieszkało w miastach (w Polsce: 60,01%; 2 pozycja WZP wśród 16 regionów), a odsetek ludności mieszkających w miastach od 2005 r. nieznacznie zmniejszył się, identycznie jak w całej Polsce (w regionie w 2005 r. 69,17% ludności mieszkało w miastach, zaś w całej Polsce – 61,39%; 3 pozycja WZP wśród 16 regionów), co należy wiązać przede wszystkim z procesem suburbanizacji. **Charakterystyczna dla województwa zachodniopomorskiego jest koncentracja ludności w miastach dużych** (o liczbie mieszkańców powyżej 100 tys.), w których w 2019 r. zamieszkiwało 509 tys. osób , co stanowiło 30,0% populacji regionu (w Polsce w dużych miastach w 2019 r. mieszkało 27,9% populacji), **a przede wszystkim w miastach małych** (o liczbie mieszkańców poniżej 20 tys.), w których w 2019 r. zamieszkiwało 331,5 tys. osób, co stanowiło 19,5% populacji regionu (w Polsce w małych miastach w 2019 r. mieszkało 13,0% populacji).

¹⁵ Dane na temat liczby zachorowań na nowotwór szyjki macicy pobrano z bazy danych Krajowego Rejestru Nowotworów (<http://onkologia.org.pl/raporty/>) – dostęp 07.06.2021 r.

Struktura wieku

W analizowanym okresie (2004-2019) zaobserwować można zjawisko **starzenia się populacji województwa zachodniopomorskiego**.

Konsekwentnie **maleje liczba i udział w populacji osób w wieku przedprodukcyjnym (0-17 lat) – spadek z 21,1% w 2004 r. do 17,2% w 2019 r.** (11 pozycja WZP wśród 16 regionów, zarówno w 2004 r., jak i 2019 r.), **silniejszy niż w przypadku całej Polski** (z 21,2% w 2004 r. do 18,1% w 2019 r.). Województwo zachodniopomorskie zajmuje 8 pozycję wśród 16 regionów jeśli chodzi o dynamikę spadku udziału osób w wieku przedprodukcyjnym w populacji w latach 2004-2019.

Udział osób w wieku produkcyjnym (18-64M/59K) w województwie zachodniopomorskim po okresie niewielkiego wzrostu w latach 2004 (65,1%; 2 pozycja WZP wśród 16 regionów) – 2008 (65,9%) **zaczął konsekwentnie zmniejszać się**, by w 2019 r. osiągnąć wartość 60,1% (9 pozycja WZP wśród 16 regionów). Jest on co prawda minimalnie wyższy niż dla całego kraju (60,0%), jednakże **w województwie zachodniopomorskim tempo spadku wielkości udziału osób w wieku produkcyjnym w populacji jest wyższe niż dla całego kraju** (w 2004 r. w Polsce udział osób w wieku produkcyjnym wyniósł 63,5%, był zatem wtedy wyraźnie niższy niż w województwie zachodniopomorskim). Województwo zachodniopomorskie ma trzecią największą dynamikę spadku udziału osób w wieku produkcyjnym w populacji w latach 2004-2019 wśród 16 regionów.

Istotnie, znacznie szybciej niż w całym kraju, rośnie udział w populacji osób w wieku poprodukcyjnym (65+M/60+K). W województwie zachodniopomorskim osoby w wieku poprodukcyjnym stanowiły w 2004 r. 13,9% populacji (12 pozycja WZP wśród 16 regionów), zaś w Polsce 15,3%. W 2019 r. województwo zachodniopomorskie charakteryzowało się już wyższym udziałem tej ekonomicznej grupy wieku w populacji – 22,6% (6 pozycja WZP wśród 16 regionów), podczas gdy w całym kraju wynosi on 21,9%. **Województwo zachodniopomorskie zajmuje pierwszą pozycję wśród 16 regionów jeśli chodzi o dynamikę wzrostu udziału osób w wieku poprodukcyjnym w populacji w latach 2004-2019.**

Mediana wieku w województwie zachodniopomorskim w 2019 r. wyniosła 42,1 lat (połowa populacji była młodsza, a połowa populacji starsza niż 42,1 lat), dla mężczyzn 40,5 lat, zaś dla kobiet 43,7 lat i była wyższa niż dla całego kraju (41,3 lat; 5 pozycja WZP wśród 16 regionów zarówno ogółem, jak i dla kobiet i mężczyzn). Mediana wieku w miastach w województwie zachodniopomorskim to 43,1 lat (5 pozycja WZP wśród 16 regionów), zaś w całej Polsce – 41,3 lat. Mediana wieku na wsi w województwie zachodniopomorskim to 39,7 lat (8 pozycja WZP wśród 16 regionów), zaś w całej Polsce – 39,5 lat. **Populacja województwa zachodniopomorskiego, w szczególności zamieszkała w miastach, jest zatem już w tym momencie starsza niż populacja całej Polski.**

Tabela nr 5. Mediana wieku ludności oraz udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w ludności ogółem w podziale na powiaty

	Mediana wieku ludności w 2019 r.[lata] (destymulanta) ¹⁶					Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem w 2019 r. [%]								Zmiana udziału ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem w latach 2004-2019 [pkt. proc.]									
	Ogółem	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Mężczyźni	Kobiety	przedprodukcyjny	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	produkcyjny	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	poprodukcyjny	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	przedprodukcyjny	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	produkcyjny	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	poprodukcyjny	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)
PL	41,3	-	-	39,7	43,0	18,1	-	-	60,0	-	-	21,9	-	-	-3,1	-	-	-3,5	-	-	6,6	-	-
WZP	42,1	-	-	40,5	43,7	17,2	-	-	60,1	-	-	22,6	-	-	-3,9	-	-	-5,0	-	-	8,7	-	-
białogardzki	41,0	17	208	39,4	42,6	17,8	6	203	61,3	7	105	20,9	18	211	-5,7	9	99	-1,9	19	192	7,5	21	115
choszczeński	41,2	13	190	39,7	42,9	17,3	14	249	61,6	3	75	21,1	15	200	-6,3	4	50	-1,6	20	207	7,9	18	95
drawski	41,2	14	191	39,8	42,7	17,7	7	213	60,9	11	154	21,4	13	185	-5,7	8	98	-2,7	12	152	8,4	13	75
goleniowski	40,6	19	233	39,6	41,8	18,6	2	148	61,3	6	104	20,2	19	252	-4,5	16	204	-3,4	9	119	8,0	17	93
gryficki	41,1	16	198	39,8	42,6	17,7	8	217	61,4	5	90	20,9	17	213	-5,5	12	114	-2,6	13	157	8,1	15	84
gryfiński	41,2	15	192	40,0	42,5	17,6	9	219	61,5	4	81	20,9	16	216	-5,6	10	112	-3,3	10	125	8,8	7	53
kamieński	43,0	5	75	41,5	44,6	16,0	20	334	60,4	16	231	23,7	4	73	-5,8	7	78	-4,8	6	74	10,7	3	21
kołobrzeski	43,2	4	58	41,5	44,9	16,5	17	306	60,0	18	262	23,5	5	89	-5,0	15	158	-5,1	5	69	10,1	4	27
koszaliński	40,5	20	243	39,5	41,5	17,9	4	192	63,0	1	10	19,1	20	318	-6,7	1	27	-0,8	21	245	7,5	20	127
łobeski	41,6	8	158	40,4	43,1	17,5	10	228	60,4	15	228	22,1	7	136	-5,6	11	113	-2,0	18	187	7,6	19	118
myśliborski	41,6	9	157	40,1	43,2	17,3	15	251	60,8	13	177	22,0	8	143	-5,2	14	141	-3,4	8	118	8,7	9	58

¹⁶ Wyższa pozycja (miejsce w rankingu powiatów) świadczy o gorszej sytuacji powiatu względem innych powiatów zaś niższa pozycja - o lepszej.

	Mediana wieku ludności w 2019 r.[lata] (destymulanta) ¹⁶					Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem w 2019 r. [%]									Zmiana udziału ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem w latach 2004-2019 [pkt. proc.]								
	Ogółem	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Mężczyźni	Kobiety	przedprodukcyjny	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	produkcyjny	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	poprodukcyjny	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	przedprodukcyjny	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	produkcyjny	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	poprodukcyjny	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)
policki	40,1	21	277	39,2	40,8	20,2	1	42	62,5	2	21	17,3	21	364	-2,5	19	314	-6,1	4	54	8,6	11	62
pyrzycki	41,4	11	172	40,1	43,2	17,5	11	235	61,1	8	122	21,4	12	184	-5,5	13	118	-2,5	14	164	8,0	16	94
sławieński	41,0	18	209	39,5	42,7	18,0	3	183	60,8	12	174	21,2	14	194	-6,0	5	68	-2,1	17	180	8,1	14	83
stargardzki	41,3	12	183	39,9	42,9	17,9	5	193	60,5	14	206	21,6	10	172	-4,3	17	228	-4,5	7	85	8,9	6	55
szczecinecki	41,9	6	132	40,3	43,6	17,4	13	246	60,2	17	241	22,4	6	127	-6,3	2	45	-2,3	15	176	8,6	10	63
świdwiński	41,8	7	145	40,3	43,4	17,1	16	270	61,0	10	130	21,9	9	148	-6,3	3	48	-2,2	16	181	8,5	12	69
wałeczki	41,5	10	161	40,0	43,1	17,5	12	231	61,0	9	136	21,5	11	180	-5,9	6	79	-3,1	11	137	9,0	5	51
m. Koszalin	43,6	2	41	41,5	45,8	16,5	18	308	57,0	21	376	26,6	1	9	-0,8	20	354	-10,1	1	5	11,0	2	19
m. Szczecin	43,3	3	52	41,4	45,0	16,3	19	319	58,3	20	352	25,4	3	25	-0,6	21	360	-8,2	3	29	8,8	8	56
m. Świnoujście	45,2	1	8	43,4	47,3	14,4	21	378	59,2	19	308	26,4	2	10	-3,5	18	278	-8,4	2	23	11,9	1	9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

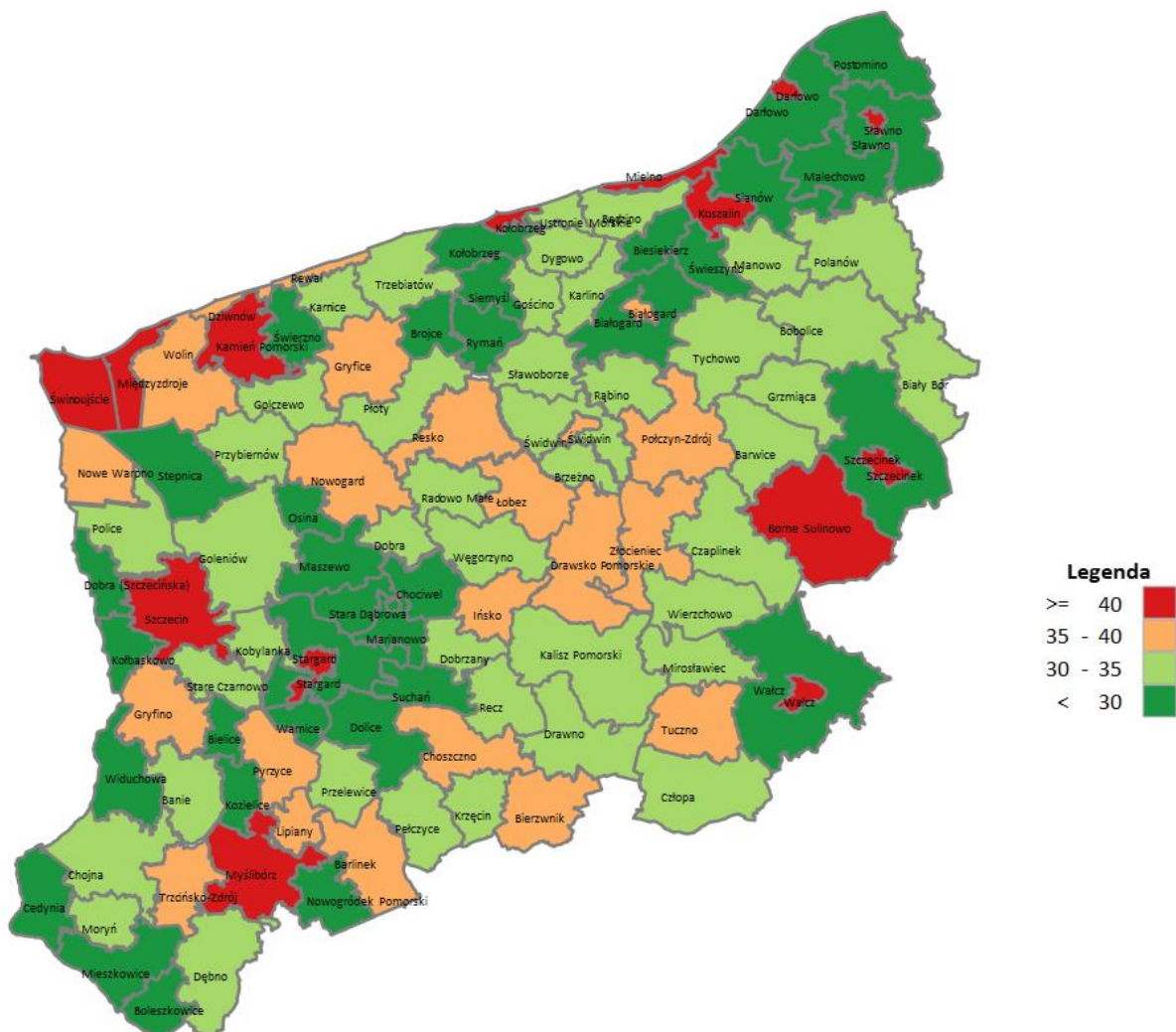
Zaobserwować można istotne zróżnicowanie struktury wiekowej w poszczególnych powiatach województwa zachodniopomorskiego. **Najstarsze populacje mają powiaty grodzkie: Koszalin, Szczecin i Świnoujście**, charakteryzujące się najniższym udziałem osób w wieku przedprodukcyjnym oraz produkcyjnym oraz najwyższym udziałem osób w wieku poprodukcyjnym, a także wysokim przyrostem w latach 2004-2019 udziału osób w wieku poprodukcyjnym i wysokim spadkiem udziału osób w wieku produkcyjnym. **Niekorzystna struktura wieku populacji występuje także w przypadku powiatów kamieńskiego oraz kołobrzeskiego**, w których w latach 2004-2019 istotnie zmniejszył się udział w populacji osób w wieku przedprodukcyjnym. Najmłodsze populacje mają natomiast powiaty policki, koszaliński (w którym to jednak najszybciej w latach 2004-2019 ubywało osób w wieku przedprodukcyjnym) i goleniowski, co po części wiązać można z opisywanym wcześniej zjawiskiem suburbanizacji – migracji mieszkańców największych miast (relatywnie młodych, w tym kobiet w wieku rozrodczym) na ich obrzeża.

Wartość współczynnika obciążenia demograficznego (stosunek liczby osób w wieku nieprodukcyjnym do liczby osób w wieku produkcyjnym) w województwie zachodniopomorskim w 2019 r. wyniosła 66,3 (8 pozycja WZP wśród 16 regionów) i była nieznacznie niższa (korzystniejsza) niż w całej Polsce (66,7), jednakże w latach 2004-2019 wzrost wartości tego współczynnika wyniósł aż 12,6 (4 najwyższy wzrost wśród 16 regionów), podczas gdy w całej Polsce tylko 9,2. Ponadto, należy zwrócić uwagę, iż **w województwie zachodniopomorskim relatywnie silniej niż w całym kraju społeczeństwo obciążają demograficznie osoby w wieku poprodukcyjnym niż osoby w wieku przedprodukcyjnym, co jest sytuacją wyjątkowo niekorzystną**. Liczba ludności w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w województwie zachodniopomorskim w 2004 r. wynosiła 21,3 (w całej Polsce więcej: 24,1; 14 pozycja WZP wśród 16 regionów), a w 2019 r. już 37,7 (w całej Polsce mniej: 36,5; 5 pozycja WZP wśród 16 regionów).

Najwięcej osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2019 r. było w następujących gminach: Koszalin (46,6), miasto Kołobrzeg (46,2), Międzyzdroje (45,4), Świnoujście (44,6), miasto Sławno (43,9), Szczecin (43,5), miasto Darłowo (43,2), Kamień Pomorski (42,6), miasto Stargard (41,7), miasto Szczecinek (41,0), Mielno (40,8), Myślibórz (40,6), miasto Wałcz (40,4) oraz Borne Sulinowo (40,2), a jeśli chodzi o powiaty ziemskie: w powiecie kołobrzeskim (39,3) oraz powiecie kamieńskim (39,2), co może wynikać z sygnalizowanego już wcześniej zjawiska przeprowadzania się osób starszych do miejscowości nadmorskich, położonych w tych powiatach.

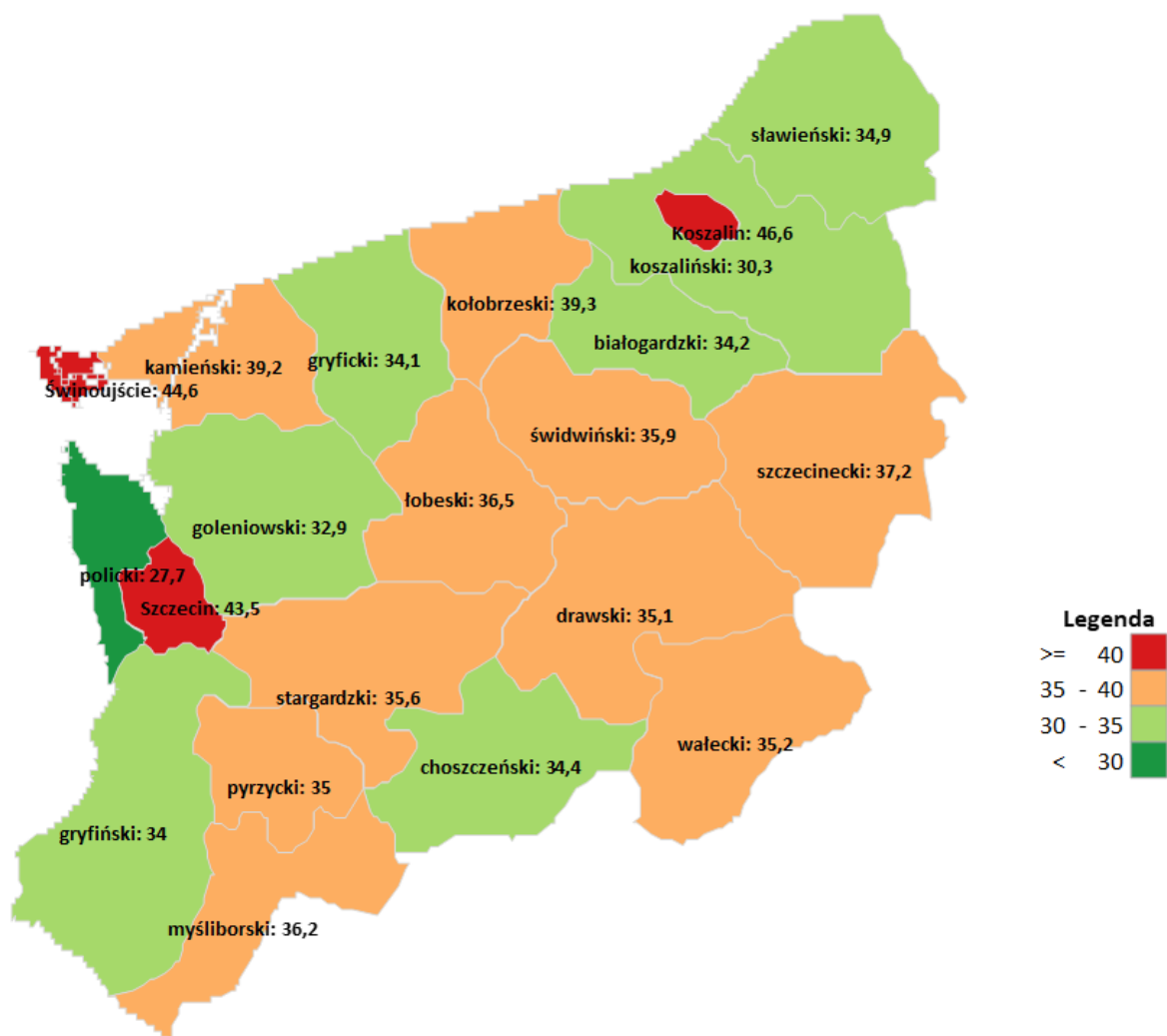
Najmniej osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2019 r. było z kolei w następujących gminach: Kołbaskowo (19,1), Dobra (Szczecińska) (21,2) oraz w gminie wiejskiej Stargard (23,4), a jeśli chodzi o powiaty ziemskie: w powiecie polickim (27,7) oraz koszalińskim (30,3). Wynika to z faktu, iż do gmin podmiejskich w aglomeracji szczecińskiej i koszalińskiej przeprowadzają się przede wszystkim osoby relatywnie młode, co „odmładza” populacje tych gmin i równocześnie „postarza” populacje dużych miast.

Mapa nr 4. Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w województwie zachodniopomorskim w podziale na gminy w 2019 r. (destymulanta)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

Mapa nr 5. Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w województwie zachodniopomorskim w podziale na powiaty w 2019 r. (destymulanta)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

Zjawisko starzenia się społeczeństwa prowadzi do **wzrostu obciążenia demograficznego społeczeństwa** i konieczności ponoszenia relatywnie coraz większych nakładów przez osoby pracujące (które zapewniają wpływy do budżetu państwa oraz budżetów JST) na utrzymanie osób nieaktywnych zawodowo, w tym w szczególności emerytów. W kontekście zdiagnozowanych i prognozowanych trendów demograficznych (dalsze starzenie się populacji) **konieczne jest ukierunkowanie wsparcia w zakresie działań aktywizacyjnych w szczególności na osoby w wieku 50 – 65 lat, których aktywność zawodowa jest niska w porównaniu do osób z innych kategorii wiekowych w grupie osób w wieku produkcyjnym.** Konieczny dla dalszego rozwoju gospodarczego regionu wydaje się też napływ imigrantów

zewnątrznych, a tym samym podjęcie działań zachęcających ich do osiedlenia się i pracy w województwie zachodniopomorskim na stałe. Wskazane byłoby też podjęcie działań na rzecz zwiększenia dzietności kobiet zamieszkujących województwo zachodniopomorskie (choć powrót do stanu, w którym następuje choćby prosta zastępowalność pokoleń wydaje się, przede wszystkim z przyczyn kulturowych, bardzo mało prawdopodobna, nawet przy podjęciu bardzo intensywnych działań na rzecz zwiększenia dzietności).

Prognozy demograficzne

Dalsze **prognozy demograficzne (na rok 2025, 2030 oraz 2050) są dla województwa zachodniopomorskiego raczej pesymistyczne.** Prognozowane jest zmniejszenie się ogólnej liczby mieszkańców regionu (1 667 tys. w 2025 r., 1 634 tys. w 2030 r. oraz 1 453 tys. w 2050 r.; 8 pozycja WZP wśród 16 regionów w zakresie spodziewanej dynamiki zmniejszania się liczby ludności), wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym oraz spadek liczby osób w wieku przedprodukcyjnym. Do 2030 r. spodziewany jest za to nieznaczny wzrost udziału osób w wieku produkcyjnym w populacji w regionie (z obecnego 60,1% do 61,1% w 2025 r. i 61,4% w 2030 r.), co w konsekwencji ma doprowadzić do **nieznacznego zmniejszenia wartości wskaźnika obciążenia demograficznego**, jednakże w jeszcze dalszej perspektywie niepokoić powinien w szczególności prognozowany mały udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w populacji. Szczegółowe dane na temat prognozowanej sytuacji demograficznej regionu (udziału w populacji osób w poszczególnych ekonomicznych grupach wieku) w podziale na powiaty zaprezentowano w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela nr 6. Prognozowany udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w ludności ogółem w podziale na powiaty na lata 2025, 2030 oraz 2050 w podziale na powiaty

	2025 r.									2030 r.									2050 r.								
	Przedprodukt.			Produkt.			Poprodukt.			Przedprodukt.			Produkt.			Poprodukt.			Przedprodukt.			Produkt.			Poprodukt.		
	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)
PL	17,2%	-	-	61,2%	-	-	21,6%	-	-	16,0%	-	-	61,6%	-	-	22,5%	-	-	14,6%	-	-	56,1%	-	-	29,3%	-	-
WZP	16,3%	-	-	61,1%	-	-	22,6%	-	-	15,1%	-	-	61,4%	-	-	23,5%	-	-	14,0%	-	-	55,9%	-	-	30,0%	-	-
białogardzki	16,6%	13	231	61,7%	7	160	160	15	168	168	14	186	186	7	212	23,2%	13	184	184	16	153	55,0%	16	208	31,6%	6	207
choszczeński	16,4%	14	248	61,9%	4	128	128	14	169	169	15	4	4	4	69	23,3%	12	373	373	19	3	56,1%	5	12	31,3%	8	376
drawski	17,4%	5	167	60,4%	17	300	300	11	143	143	5	251	251	20	59	23,8%	9	223	223	7	305	54,8%	18	130	30,6%	13	153
goleniowski	17,6%	3	149	62,3%	3	90	90	19	264	264	3	11	11	3	186	20,9%	19	346	346	3	7	57,5%	3	94	27,3%	20	362
gryficki	17,5%	4	164	61,2%	9	222	222	17	187	187	6	127	127	13	255	22,9%	16	210	210	5	190	55,7%	8	184	29,6%	16	201
gryfiński	17,0%	8	195	61,8%	5	139	139	18	210	210	9	211	211	6	111	22,4%	18	225	225	9	259	56,3%	4	197	29,6%	15	151
kamieński	14,9%	20	337	60,7%	15	276	276	4	53	53	20	15	15	15	26	25,8%	2	369	369	20	15	54,9%	17	16	33,0%	2	371
kołobrzeski	15,1%	18	325	61,4%	8	198	198	5	87	87	19	191	191	8	88	24,7%	4	239	239	18	193	55,3%	13	108	32,1%	4	235
koszaliński	17,3%	6	175	63,3%	2	29	29	20	304	304	4	190	190	2	375	20,7%	20	43	43	6	218	57,8%	2	369	27,5%	19	40
łobeski	17,0%	10	192	60,5%	16	288	288	8	126	126	10	324	324	16	124	24,1%	8	118	118	12	364	54,8%	19	325	31,6%	7	28
myśliborski	16,7%	11	225	61,0%	12	248	248	9	133	133	13	269	269	12	192	23,7%	11	124	124	15	330	55,2%	14	182	31,3%	9	104
policki	18,7%	1	67	64,3%	1	8	8	21	367	367	1	294	294	1	282	17,9%	21	74	74	1	284	59,0%	1	271	24,6%	21	94

	2025 r.									2030 r.									2050 r.								
	Przedprodukt.			Produkt.			Poprodukt.			Przedprodukt.			Produkt.			Poprodukt.			Przedprodukt.			Produkt.			Poprodukt.		
	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)
pyrzycki	17,0%	9	197	61,2%	10	212	212	12	166	166	7	240	240	10	4	23,0%	14	334	334	11	317	55,3%	12	73	30,8%	12	180
stawieński	17,8%	2	136	60,8%	14	272	272	16	181	181	2	243	243	19	236	22,8%	17	129	129	2	261	55,3%	11	298	29,5%	17	88
stargardzki	17,1%	7	188	61,1%	11	232	232	13	162	162	8	340	340	9	7	22,9%	15	237	237	4	315	55,9%	6	85	29,1%	18	165
szczecinecki	16,4%	15	245	60,9%	13	261	261	7	116	116	12	110	110	14	121	24,1%	7	276	276	10	125	55,1%	15	101	31,0%	10	276
świdwiński	16,7%	12	220	60,3%	18	304	304	6	107	107	11	271	271	21	134	24,6%	6	152	152	14	323	54,1%	20	338	32,4%	3	52
wątecki	15,8%	16	288	61,8%	6	137	137	10	135	135	16	336	336	5	204	23,7%	10	71	71	17	324	55,4%	10	266	31,9%	5	76
m. Koszalin	15,4%	17	326	59,4%	21	301	301	2	47	47	17	150	150	17	115	25,3%	3	251	251	8	152	55,8%	7	138	30,0%	14	246
m. Szczecin	15,1%	19	378	60,3%	19	318	318	3	9	9	18	308	308	11	303	24,7%	5	63	63	13	178	55,7%	9	187	30,8%	11	203
m. Świnoujście	13,0%	21	231	60,1%	20	160	160	1	168	168	21	186	186	18	212	27,6%	1	184	184	21	153	54,1%	21	208	34,1%	1	207

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Należy wyraźnie zaznaczyć, iż prognozy demograficzne GUS, których elementy zaprezentowano powyżej bazują na danych zebranych w Narodowym Spisie Powszechnym z 2011 r. i zostały sporządzone przez GUS w 2014 r. przez co nie mogły objąć choćby tak istotnego zjawiska demograficznego jak znacząca imigracja do Polski, w tym do województwa zachodniopomorskiego w ostatnich kilku latach. W tym kontekście do wyników prognoz należy podchodzić z ostrożnością.

Uzupełniająco w stosunku do danych GUS potraktować należy wnioski w obszarze demografii pochodzące z innych źródeł, w tym Diagnozy Społecznej 2015 (DS2015)¹⁷ oraz z badań jakościowych.

Dane z Diagnozy Społecznej 2015 potwierdzają **ponadprzeciętną skalę migracji zarobkowych mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w stosunku do reszty kraju**. 3,2% badanych mieszkańców regionu powyżej 15 roku życia w latach 2013-2015 pracowała za granicą, zaś w całym kraju udział takich osób wynosił 2,3%. Różnica jest niewielka, ale istotna statystycznie. Mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego wyjeżdżający za granicę do pracy (a także w celu nauki) w latach 2013-2015 wyjeżdżali za granicę średnio 3,98 razy, zaś mieszkańcy reszty kraju - 3,19, co świadczy o silniejszej skali migracji wahałowej mieszkańców województwa zachodniopomorskiego do Europy Zachodniej, co jest zrozumiałe w kontekście lokalizacji regionu. Różnica ta nie jest jednak istotna statystycznie. Jak wynika z deklaracji respondentów, zdecydowanie bardziej popularne niż w reszcie kraju kierunki migracji zarobkowych mieszkańców regionu to kraje skandynawskie: Dania, Norwegia i Szwecja. Co interesujące, z wyników DS2015 nie wynika, by istotnie częściej mieszkańcy regionu wyjeżdżali do Niemiec. Ze względu na małą liczebność migrantów zarobkowych w próbie badawczej do powyższych wniosków należy jednak podchodzić z ostrożnością. W 2015 r. 7% mieszkańców regionu deklarowało, że w ciągu następnych dwóch lat zamierza wyjechać za granicę, aby tam pracować, podobnie jak w reszcie kraju. Deklaracje te były silnie związane z wiekiem - im młodsze osoby, tym częściej deklarowały chęć wyjazdu. W grupie wiekowej 15-24 lata było to 17,9% badanych; w grupie wiekowej 25-34 lata - 13,8%; w grupie wiekowej 35-44 lata - 6,3%; w grupie wiekowej 45-59 lat - 5,7%, a w grupie wiekowej 60-64 lata - 1,2%. Co interesujące, zdecydowanie najczęściej zamiar wyjazdu za granicę zgłaszali mieszkańcy największych miast (Szczecina i Koszalin) - 14,5%. Jeśli chodzi o status społeczno-zawodowy, to najczęściej chęć wyjazdu za granicę do pracy zgłaszały osoby bezrobotne (19,0%), uczniowie i studenci (14,6%), ale także, co interesujące, prywatni przedsiębiorcy (15,2%), przy czym w szczególności deklaracje tych ostatnich, w kontekście ich relatywnie dobrej sytuacji materialnej, traktować można raczej jako artykulację ogólnego niezadowolenia z ich sytuacji w kraju, a nie realną deklarację emigracji zarobkowej.

Uczestnicy indywidualnych wywiadów pogłębionych wskazywali, że w **wybranych miastach w regionie sytuacja gospodarcza, a w ślad za nią – demograficzna (napływ migrantów**

¹⁷ Diagnoza społeczna: zintegrowana baza danych. www.diagnoza.com [data pobrania: 07.01.2021 r.].

zewnątrznych i wewnętrznych) jest bardzo dobra. Są to przede wszystkim takie miasta, jak Stargard oraz Goleniów. Przyczyną rozwoju tych miast są obejmujące je Specjalne Strefy Ekonomiczne (choć funkcjonują one też w innych miastach, częściach regionu) a także związana ze Strefami intensywna imigracja (zwłaszcza pracowników ze Wschodu Europy). W stolicy województwa wskaźniki demograficzne są już gorsze, choć do tego miasta również przyjeżdża bardzo wielu imigrantów. W regionie od wielu lat występuje **intensywna migracja, w tym wyjazdy poza region/Polskę dotychczasowych mieszkańców regionu, zwłaszcza osób młodych**, co pogłębia trudną sytuację demograficzną powodowaną przez spadek liczby urodzeń i generalne wydłużanie się przeciętnej długości życia.

Migracja wewnątrz regionu również jest intensywna i ma zazwyczaj kierunek z obszarów wiejskich do miast¹⁸. Związana jest ona przede wszystkim ze słabą kondycją gospodarczą obszarów wiejskich (można w tym wypadku mówić o przymusie ekonomicznym migracji), a także ogólnie niższym poziomem edukacji dostępnej w placówkach funkcjonujących poza dużymi miastami, co często skłania osoby młode do tego, by je opuścić. W rezultacie, w opinii respondentów, **można mówić o zjawisku „wyludniania się” wsi zachodniopomorskiej:** najstarsi mieszkańcy umierają, młodzi migrują do miast lub poza region/kraj, a nowi mieszkańcy nie przybywają na te tereny. Zjawiska tego nie łagodzi fala imigracji, gdyż tereny te nie są zazwyczaj wybierane przez przyjezdnych, np. Ukraińców, którzy nie znajdują tu miejsc zatrudnienia (inaczej niż ma to miejsce w innych częściach Polski, gdzie duża grupa pracowników z zagranicy korzysta z możliwości pracy sezonowej na obszarach wiejskich np. w sadownictwie).

Rosnąca liczba imigrantów, którzy napływają do regionu, postrzegana była generalnie przez respondentów, jako zjawisko pozytywne, w tym szansa na złagodzenie występującego kryzysu demograficznego. W opinii uczestników wywiadów, warto byłoby w związku z tym zachęcać imigrantów przyjeżdżających na Pomorze Zachodniego do osiedlenia się w regionie na dłużej/na stałe, co wymaga tworzenia odpowiednich warunków, w tym zapewnienia im odpowiedniej liczby dostępnych cenowo mieszkań, zwłaszcza w miastach, które oferują atrakcyjne miejsca zatrudnienia. Przede wszystkim zauważano jednak potrzebę prowadzenia działań nakierowanych na inkluzję, czyli włączenie imigrantów w życie społeczne regionu, ułatwiającej im adaptację do życia w nowych warunkach oraz budowanie więzi z członkami lokalnych społeczności, z miejscowością itd. Zwiększenie dostępności atrakcyjnych cenowo mieszkań oraz miejsc zatrudnienia (a także miejsc opieki nad dziećmi oraz podnoszenie jakości edukacji w placówkach niezależnie od ich lokalizacji), zachęciłoby prawdopodobnie także młodzież do pozostania w regionie/w okolicy miejsca urodzenia.

¹⁸ Zjawisko to nie jest jednak widoczne w statystykach GUS bazujących na meldunkach, a ponadto jest niwelowane przez opisywane wcześniej zjawisko suburbanizacji największych miast regionu. Zgodnie z danymi GUS dotyczącymi migracji na pobyt stały wewnątrzwojewódzkich, w okresie 2004 r. – 2019 r. jedynie w 2015 r. i w 2017 r. saldo migracji wewnątrzwojewódzkich było nieznacznie korzystne dla miast (odpowiednio +2 osoby oraz +39 osób), zaś w pozostałych latach – korzystne dla wsi, przy czym niejednokrotnie, w 2004 r. oraz w latach 2006-2011 saldo na korzyść wsi było wyższe niż 1000 osób.

2.2. Sytuacja materialna, problem ubóstwa i niedożywienia

Zgodnie z danymi GUS, **od 2004 r. do 2019 r. wydatki miesięczne przypadające na jedną osobę w gospodarstwie domowym w województwie zachodniopomorskim wzrosły łącznie o prawie 80%** (z 704 zł; 5 pozycja WZP wśród 16 regionów do 1263 zł; 7 pozycja WZP wśród 16 regionów) i w każdym z lat pomiędzy 2004 r., a 2019 r. były minimalnie wyższe (o ok. 1%) niż w całej Polsce. W tym samym okresie wzrost cen wyniósł ok. 37%, a **zatem konsumpcja gospodarstw domowych istotnie zwiększyła się.**

Proporcja wydatków gospodarstw domowych na poszczególne kategorie była w badanym okresie relatywnie stała, choć można zauważyć nieznaczny spadek udziału wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w wydatkach ogółem (z 27,6% w 2004 r. do 25,7% w 2019 r.; 13 pozycja w 2004 r. i 7 pozycja w 2019 r. WZP wśród 16 regionów) oraz nieznaczny spadek udziału wydatków na użytkowanie mieszkania i nośniki energii (z 21,8% w 2004 r. do 19,5% w 2019 r.; 3 pozycja w 2004 r. oraz 4 pozycja w 2019 r. WZP wśród 16 regionów) oraz bardzo silny wzrost udziału wydatków na hotele i restauracje (z 2% w 2004 r. do 6% w 2019 r.; 5 pozycja w 2004 r. i 2 pozycja w 2019 r. WZP wśród 16 regionów), **co świadczy o wzroście zamożności gospodarstw domowych w województwie zachodniopomorskim w analizowanym okresie.**

Zgodnie z danymi GUS, **od 2004 r. do 2019 r. przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na jedną osobę w gospodarstwie domowym zwiększył się o 136%** (z 762 zł; 2 pozycja WZP wśród 16 regionów w 2004 r. do 1801 zł; 8 pozycja wśród 16 regionów w 2019 r.). W zakresie procentowej wielkości wzrostu dochodu rozporządzalnego pomiędzy 2004 a 2019 r. WZP zajmuje dopiero 13 pozycję wśród 16 regionów, co wynika z relatywnie wysokich dochodów rozporządzalnych w 2004 r. i zmniejszaniu się dystansu pozostałych regionów do Pomorza Zachodniego jeśli chodzi o wysokość dochodu rozporządzalnego. Dochód rozporządzalny na jedną osobę (po opodatkowaniu/oskładkowaniu) w gospodarstwie domowym w regionie był w poszczególnych latach nieznacznie wyższy lub nieznacznie niższy niż w całej Polsce (brak wyraźnego trendu). W strukturze źródeł dochodów gospodarstw domowych w województwie zachodniopomorskim dominują dochody z pracy najemnej (w 2019 r.: 51,48%, 8 pozycja WZP wśród 16 regionów; w 2004 r.: 43,87%, 7 pozycja WZP wśród 16 regionów), ze świadczeń społecznych, w tym emerytur i rent (w 2019 r.: 35,99%, 6 pozycja WZP wśród 16 regionów; w 2004 r.: 37,04%, 8 pozycja WZP wśród 16 regionów), następnie zaś z pracy na własny rachunek/prowadzenia własnej działalności gospodarczej (w 2019 r.: 8,64%, 6 pozycja WZP wśród 16 regionów; w 2004 r.: 9,89%, 3 pozycja WZP wśród 16 regionów) oraz z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie (w 2019 r.: 0,40%; w 2004 r.: 2,44%; w obydwu analizowanych latach 13 pozycja WZP wśród 16 regionów). **Znaczący wzrost udziału w dochodach ogółem gospodarstw domowych dochodów z pracy najemnej przy równoczesnym niewielkim wzroście udziału dochodów ze świadczeń społecznych w analizowanym okresie (pomimo starzenia się społeczeństwa) ocenić należy pozytywnie.**

Na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych (dochodów i wydatków) GUS szacuje odsetek gospodarstw domowych żyjących poniżej trzech różnie definiowanych granic ubóstwa:

1. **Granica ubóstwa skrajnego** – poziom minimum egzystencji obliczany przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPiSS). Minimum egzystencji wyznacza poziom zaspokojenia potrzeb, poniżej którego występuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka.
2. **Relatywna granica ubóstwa** – kwota równa 50% średnich miesięcznych wydatków gospodarstw domowych (wydatki gospodarstwa domowego żyjącego poniżej relatywnej granicy ubóstwa nie przekraczają połowy przeciętnych wydatków wszystkich gospodarstw domowych).
3. **Ustawowa granica ubóstwa** – kwota dochodów, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego (dochody gospodarstwa domowego uprawniają je do ubiegania się o świadczenia z pomocy społecznej).

Oprócz tego GUS realizuje badania ankietowe gospodarstw domowych, w których respondenci dokonują subiektywnej oceny ich sytuacji materialnej. Wyniki tych badań, w odniesieniu do województwa zachodniopomorskiego, jak i do całego kraju, zaprezentowano w poniższych tabelach.

Tabela nr 7. Odsetek gospodarstw domowych w Polsce i w województwie zachodniopomorskim żyjących poniżej granicy ubóstwa skrajnego, relatywnej granicy ubóstwa oraz ustawowej granicy ubóstwa w latach 2005-2019 [%] (destymulanta)

	POLSKA			ZACHODNIOPOMORSKIE					
	poniżej granicy ubóstwa skrajnego	poniżej relatywnej granicy ubóstwa	poniżej ustawowej granicy ubóstwa	poniżej granicy ubóstwa skrajnego		poniżej relatywnej granicy ubóstwa		poniżej ustawowej granicy ubóstwa	
				wartość wskaźnika	pozycja WZP wśród 16 regionów ¹⁹	wartość wskaźnika	pozycja WZP wśród 16 regionów	wartość wskaźnika	pozycja WZP wśród 16 regionów
2005 r.	12,3	18,1	18,1	13,1	9	18,9	10	19,0	9
2006 r.	7,8	17,7	15,1	5,0	16	13,5	14	11,7	13
2007 r.	6,6	17,3	14,6	5,8	10	14,9	12	13,5	10
2008 r.	5,6	17,6	10,6	5,7	7	16,4	11	11,7	7
2009 r.	5,7	17,3	8,3	5,9	7	15,6	11	7,7	10
2010 r.	5,8	17,4	7,4	5,3	9	17,8	9	7,5	8
2011 r.	6,8	16,9	6,6	7,5	8	17,9	9	7,3	7
2012 r.	6,8	16,3	7,2	5,7	10	14,8	10	6,4	10
2013 r.	7,4	16,2	12,8	7,1	9	15,3	11	11,6	12
2014 r.	7,4	16,2	12,2	7,2	10	15,3	10	12,0	10
2015 r.	6,5	15,5	12,2	3,6	15	10,7	14	8,1	15
2016 r.	4,9	13,9	12,7	4,0	11	11,8	10	9,7	11
2017 r.	4,3	13,4	10,7	2,4	14	9,1	14	7,4	14
2018 r.	5,4	14,2	10,9	1,8	16	8,7	15	5,4	16
2019 r.	4,2	13,0	9,0	2,7	13	9,9	12	7,4	9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Tabela nr 8. Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych w Polsce i w województwie zachodniopomorskim w latach 2013-2019 [%]

	POLSKA						ZACHODNIOPOMORSKIE						
	dobra	raczej dobra	prze- ciężna	raczej zła	zła	raczej zła + zła	dobra	raczej dobra	prze- ciężna	raczej zła	zła	raczej zła + zła	raczej zła + zła – pozycja WZP wśród 16 regionów (destymulanta) ²⁰
2013 r.	2,1	20,6	56,8	14,3	6,2	20,5	2,8	20,5	53,9	17,2	5,6	22,8	6
2014 r.	8,6	18,5	55,2	12,6	5,1	17,7	11,8	16,9	51,1	15,3	5,0	20,3	3
2015 r.	10,0	18,5	55,8	11,3	4,4	15,7	10,2	20,3	52,4	13,2	3,9	17,1	7
2016 r.	13,6	19,9	53,5	9,5	3,4	12,9	13,2	21,5	49,5	12,5	3,4	15,9	3
2017 r.	15,7	21,5	51,6	8,4	2,8	11,2	14,8	22,3	48,8	12,2	1,9	14,2	2
2018 r.	20,9	23,1	47,9	6,2	1,9	8,1	20,7	26,4	43,9	7,4	1,7	9,1	5
2019 r.	23,8	24,8	44,4	5,5	1,5	7,0	23,7	23,0	44,3	7,6	1,5	9,1	2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

¹⁹ Wyższa pozycja (miejsce w rankingu regionów) świadczy o gorszej sytuacji WZP względem innych województw zaś niższa pozycja - o lepszej.

²⁰ Wyższa pozycja (miejsce w rankingu regionów) świadczy o gorszej sytuacji WZP względem innych województw zaś niższa pozycja - o lepszej.

Wyniki badań budżetów gospodarstw domowych potwierdzają wniosek o **zmniejszaniu się udziału ubogich gospodarstw domowych w ostatnich latach**, zarówno w województwie zachodniopomorskim, jak i w całej Polsce. Największy spadek ubóstwa miał miejsce w 2006 r. (co można wiązać z poprawą sytuacji na polskim rynku pracy i falą emigracji po przystąpieniu Polski do UE), po czym nastąpiła stabilizacja w zakresie udziału ubogich gospodarstw domowych w ogólnej liczbie gospodarstw aż do 2014 r. Począwszy od 2015 r. skala ubóstwa znowu zaczęła zmniejszać się zarówno w regionie, jak i w całym kraju, co z jednej strony można wiązać z poprawą sytuacji na rynku pracy, a także z poprawą sytuacji finansowej gospodarstw domowych z dziećmi dzięki wdrożeniu programu Rodzina 500+. W 2019 r. w stosunku do 2018 r. odsetek gospodarstw domowych zagrożonych ubóstwem nieznacznie wzrósł, a pozycja WZP względem innych regionów uległa pogorszeniu. Trudno jednoznacznie ocenić, czy mamy do czynienia z odwróceniem trendu zmniejszania się skali ubóstwa w regionie, jednakże są przesłanki ku takiemu twierdzeniu (analiza tego problemu zawarta jest w raporcie z prognozy).

Mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego uczestniczący w badaniach prowadzonych przez GUS w latach 2013-2019 sytuację materialną swoich gospodarstw domowych oceniają coraz lepiej, podobnie jako mieszkańcy całego kraju – **istotnie maleje odsetek gospodarstw domowych, których sytuacja materialna jest oceniana przez ich przedstawicieli jako zła lub raczej zła, jednakże wolniej niż w całym kraju** (w 2013 r.: 22,8%; 6 pozycja WZP wśród 16 regionów, w 2019 r.: 9,1%; 2 pozycja WZP wśród 16 regionów). W regionie udział gospodarstw domowych, których sytuacja materialna oceniana jest na najniższym poziomie (jako „zła”) jest taki sam, jak w całym kraju, za to istotnie wyższy jest udział tych, których sytuacja materialna oceniana jest jako „raczej zła”.

GUS nie publikuje danych na temat skali ubóstwa w gminach i powiatach. Tego typu dane dostępne są jednak w Systemie Analiz Samorządowych. Analiza wartości wskaźnika „Liczba gospodarstw domowych żyjących poniżej kryterium dochodowego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców”²¹ po pierwsze, potwierdza wniosek o malejącym zasięgu ubóstwa gospodarstw domowych w województwie zachodniopomorskim w ostatnich latach (wartość tego wskaźnika była niższa w 2018 r. w porównaniu do 2013 r. w aż 94 gminach województwa zachodniopomorskiego, a wzrosła w zaledwie 20 gminach), po drugie zaś pozwala zobrazować wewnętrzne zróżnicowanie regionu. Średnia wartość tego wskaźnika dla gmin województwa zachodniopomorskiego wyniosła w 2018 r. 22,84 (w 2013 r.: 25,16) zaś mediana 20,84 (w 2013 r.: 23,38).

Gminy o **najniższym** natężeniu problemu ubóstwa w 2018 r. to: Dobra (Szczecińska) (5,79), Świnoujście (7,63), Kołobrzeg – gmina wiejska (8,13), Koszalin (8,42), Siemyśl (8,66), Gryfino (9,18), Goleniów (9,48), Dygowo (9,73), Szczecin (9,9), miasto Kołobrzeg (9,94), Police (10,38) oraz Kołbaskowo (11,14). **Problem ubóstwa gospodarstw domowych jest zatem w najmniejszym stopniu natężony w największych miastach regionu (miastach na prawach**

²¹ Wskaźnik ten informuje zatem o gospodarstwach domowych żyjących poniżej ustawowej granicy ubóstwa.

powiatu) oraz w Kołobrzegu i w najbliższych okolicach tych miast, przy czym ze względu na spowodowany epidemią koronawirusa kryzys w sektorze turystycznym i obserwowany już w 2020 r. i na początku 2021 r. silny wzrost bezrobocia w powiecie kołobrzesckim można założyć, iż sytuacja materialna gospodarstw domowych w Kołobrzegu i okolicach jest w chwili obecnej znacznie gorsza niż w 2018 r.

Tabela nr 9. Gminy o najwyższej liczbie gospodarstw domowych żyjących poniżej kryterium dochodowego w przeliczeniu na 100 mieszkańców w 2018 r. w województwie zachodniopomorskim (destymulanta)

Nazwa gminy	Typ gminy	Powiat	Liczba gospodarstw domowych żyjących poniżej kryterium dochodowego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców	Obciążenie gminy problemowymi miejscowościami popegeerowskimi
Tychowo	miejsko-wiejska	białogardzki	58,72	Duże obciążenie
Brzeżno	wiejska	świdwiński	46,92	Bardzo duże obciążenie
Brojce	wiejska	gryficki	45,13	Duże obciążenie
Radowo Małe	wiejska	łobeski	43,08	Bardzo duże obciążenie
Biały Bór	miejsko-wiejska	szczecinecki	42,08	Bardzo duże obciążenie
Recz	miejsko-wiejska	choszczeński	40,79	Bardzo duże obciążenie
Kozielice	wiejska	pyrzycki	39,45	Bardzo duże obciążenie
Szczecinek	wiejska	szczecinecki	38,69	Bardzo duże obciążenie
Krzęcin	wiejska	choszczeński	38,64	Niewielkie obciążenie
Dobrzany	miejsko-wiejska	stargardzki	37,91	Bardzo duże obciążenie
Osina	wiejska	goleniowski	36,85	Marginalne obciążenie
Ostrowice	wiejska	drawski	35,92	Duże obciążenie
Stara Dąbrowa	wiejska	stargardzki	35,88	Duże obciążenie

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SAS oraz D. Dziechciarz, *Diagnoza środowisk popegeerowskich*, *Biuletyn Obserwatorium Integracji Społecznej* nr 2(8)/13

W grupie 13 gmin regionu, w których wartość wskaźnika „Liczba gospodarstw domowych żyjących poniżej kryterium dochodowego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców” w 2018 r. była najwyższa (przekraczała 35) znajdują się wyłącznie gminy wiejskie (9 gmin) oraz miejsko-wiejskie (4 gminy), natomiast nie ma żadnej gminy miejskiej.

Czynnikiem wciąż bardzo silnie wpływającym na poziom ubóstwa w gminach jest także wysoki udział obszarów popegeerowskich. W opracowaniu „Diagnoza środowisk

popegeerowskich²² gminy w województwie zachodniopomorskim zostały zaklasyfikowane we wskazanej publikacji pod kątem obciążenia problemowymi miejscowościami popegeerowskimi (a więc takimi, w których w przeszłości funkcjonowały PGR, a dodatkowo min. 20% ich mieszkańców korzystało w 2012 r. z pomocy społecznej) do pięciu kategorii: bardzo duże obciążenie; duże obciążenie; umiarkowane obciążenie; marginalne obciążenie oraz brak problemowych miejscowości popegeerowskich. W 2018 r. w grupie 13 gmin o najwyższym poziomie ubóstwa w regionie aż 7 to gminy bardzo dużym obciążeniu problemowymi miejscowościami popegeerowskimi, zaś 4 – o dużym obciążeniu.

13 najuboższych gmin położonych jest w aż 10 powiatach. Na podstawie tych danych nie można więc mówić o kumulowaniu się zjawiska ubóstwa w wybranych powiatach.

Za trafny wskaźnik poziomu ubóstwa uznać można także stosunek liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej (w tym poniżej progu dochodowego – ustawowego kryterium do korzystania ze świadczenia pieniężnego²³). Na podstawie danych GUS stwierdzić można, iż **w okresie 2009-2019 r. nastąpił silny spadek liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej, przy czym w województwie zachodniopomorskim był on istotnie silniejszy niż w całym kraju (pierwsza pozycja WZP wśród 16 regionów w zakresie dynamiki spadku liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w przeliczeniu na 10 tys. ludności). Nadal jednak to w regionie relatywnie więcej mieszkańców korzysta ze środowiskowej pomocy społecznej (478 osób na 10 tys. ludności wobec 463/10 tys. ludności w całym kraju; 9 pozycja WZP wśród 16 regionów w 2019 r.),** pomimo faktu, iż problem ubóstwa w województwie zachodniopomorskim jest, jak wykazano wcześniej, mniej nasilony niż w całej Polsce. Jak wynika m.in. z przeprowadzonych badań jakościowych, wyższa skłonność mieszkańców regionu do korzystania z pomocy społecznej (czy też wsparcia państwa jako takiego) wynika przede wszystkim z niższego kapitału społecznego i słabości więzi rodzinnych/społecznych. W sytuacji, w której osoba/gospodarstwo domowe w województwie zachodniopomorskim znajdzie się w trudnej sytuacji (materialnej, społecznej, zdrowotnej itd.) relatywnie rzadziej niż w całej Polsce może liczyć na wsparcie rodziny, czy też wspólnoty lokalnej. W takiej sytuacji adresatem oczekiwań w zakresie wsparcia jest częściej państwo (publiczny system pomocy społecznej).

Największy w regionie udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego w liczbie mieszkańców miały w 2019 r. powiaty: białogardzki (6,88%), świdwiński (5,74%), łobeski (5,20%), szczecinecki (5,14%), a także choszczeński (4,36%) i drawski (4,28%). Wyraźnie widać, iż **problem ubóstwa nasilony jest**

²² Zob. D. Dziechciarz, *Diagnoza środowisk popegeerowskich*, Biuletyn Obserwatorium Integracji Społecznej nr 2(8)/13 (http://www.ois.wzp.pl/attachments/article/100/Biuletyn_nr_2-2013.pdf).

²³ Zbiorowość poniżej kryterium dochodowego oznacza, że dochód na osobę w rodzinie/osobę samotnie gospodarującą nie był wyższy, niż ustalone w ustawie kryterium do uzyskania świadczenia pieniężnego. To kryterium w latach 2008 - 2011 i do 30 września 2012 r. wynosiło dla osoby w rodzinie 351 zł, a dla osoby samotnie gospodarującej 477 zł. Od 1 października 2012 r. do 30 września 2015 r. kryterium wynosiło odpowiednio: 456 zł i 542 zł, a od 1 października 2015 r. odpowiednio: 514 zł i 634 zł. Począwszy od dnia 1 października 2018 r. kwota kryterium dochodowego wynosi dla osoby samotnie gospodarującej 701 zł a dla osoby w rodzinie 528 zł.

we wschodniej części regionu, w powiatach oddalonych od dużych ośrodków miejskich, słabo zaludnionych, silnie obciążonych miejscowościami popegeerowskimi. Najmniejszy udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego w liczbie mieszkańców miały w 2019 r. powiaty grodzkie (Świnoujście, Koszalin, Szczecin), a także powiaty policki i kołobrzeski. Jeśli chodzi o gminy, to wśród 10 gmin o najwyższej wartości wskaźnika „beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności” znajdują się wyłącznie gminy wiejskie (8) lub miejsko-wiejskie (2). Prawie wszystkie te gminy (9) są bardzo silnie (5) lub silnie (4) obciążone problemowymi miejscowościami popegeerowskimi.

Wszystkie zachodniopomorskie powiaty i gminy zanotowały w okresie 2009 – 2019 spadek liczby mieszkańców korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej. Największe spadki wystąpiły w powiatach: sławieńskim, goleniowskim i drawskim, w których to liczba osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej zmniejszyła się w ciągu 10 lat prawie 3-krotnie. Jeśli chodzi o gminy, to największe spadki (ponad 4-krotne) wystąpiły w gminach: Kozielice, Darłowo (gmina wiejska) oraz Ińsko.

Szczegółowe informacje w tym zakresie znajdują się w tabelach zamieszczonych poniżej.

Tabela nr 10. Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej w 2009 i 2019 r. w Polsce i województwie zachodniopomorskim w podziale na powiaty (destymulanta)

	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. mieszkańców									Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego w liczbie mieszkańców w 2019 r.		
	2009 r.			2019 r.			2019r. / 2009r.			Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)
	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów) ²⁴	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)			
PL	908	-	-	463	-	-	51,0%	-	-	2,65%	-	-
WZP	1 082	-	-	478	-	-	44,2%	-	-	2,93%	-	-
białogardzki	1 658	7	41	902	2	27	54,4%	2	142	6,88%	1	12
choszczeński	1 555	8	58	716	5	89	46,0%	9	269	4,36%	5	27
drawski	1 923	2	16	712	6	92	37,0%	19	360	4,28%	6	39
goleniowski	1 164	14	160	417	16	252	35,8%	20	363	2,66%	16	42
gryficki	1 247	11	133	660	8	111	52,9%	4	157	3,88%	9	77
gryfiński	1 197	13	151	568	13	155	47,5%	6	245	3,47%	13	82
kamieński	1 207	12	148	573	12	151	47,5%	7	244	3,63%	12	91
kołobrzeski	794	17	269	337	17	314	42,4%	15	327	1,89%	17	107
koszaliński	1 335	10	109	574	11	150	43,0%	13	314	3,86%	10	111
łobeski	1 713	6	37	757	4	75	44,2%	12	299	5,20%	3	112
myśliborski	1 062	16	184	519	15	196	48,9%	5	224	3,18%	15	126
policki	779	18	275	332	18	318	42,6%	14	321	1,72%	18	128
pyrzycki	1 720	5	35	689	7	101	40,1%	18	344	4,14%	7	142
sławieński	1 800	3	23	611	10	133	33,9%	21	369	3,64%	11	169
stargardzki	1 161	15	164	525	14	191	45,2%	10	281	3,21%	14	172

²⁴ Wyższa pozycja (miejsce w rankingu powiatów) świadczy o gorszej sytuacji powiatu względem innych powiatów zaś niższa pozycja - o lepszej.

	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. mieszkańców									Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego w liczbie mieszkańców w 2019 r.		
	2009 r.			2019 r.			2019r. / 2009r.			Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)
	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów) ²⁴	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)			
szczecinecki	1 756	4	28	787	3	61	44,8%	11	288	5,14%	4	218
świdwiński	2 203	1	5	919	1	25	41,7%	17	334	5,74%	2	301
wątecki	1 463	9	76	614	9	131	42,0%	16	331	3,93%	8	316
m. Koszalin	428	21	360	232	21	360	54,2%	3	144	1,23%	20	352
m. Szczecin	499	19	347	233	20	358	46,7%	8	257	1,33%	19	356
m. Świnoujście	491	20	348	288	19	341	58,7%	1	80	0,96%	21	368

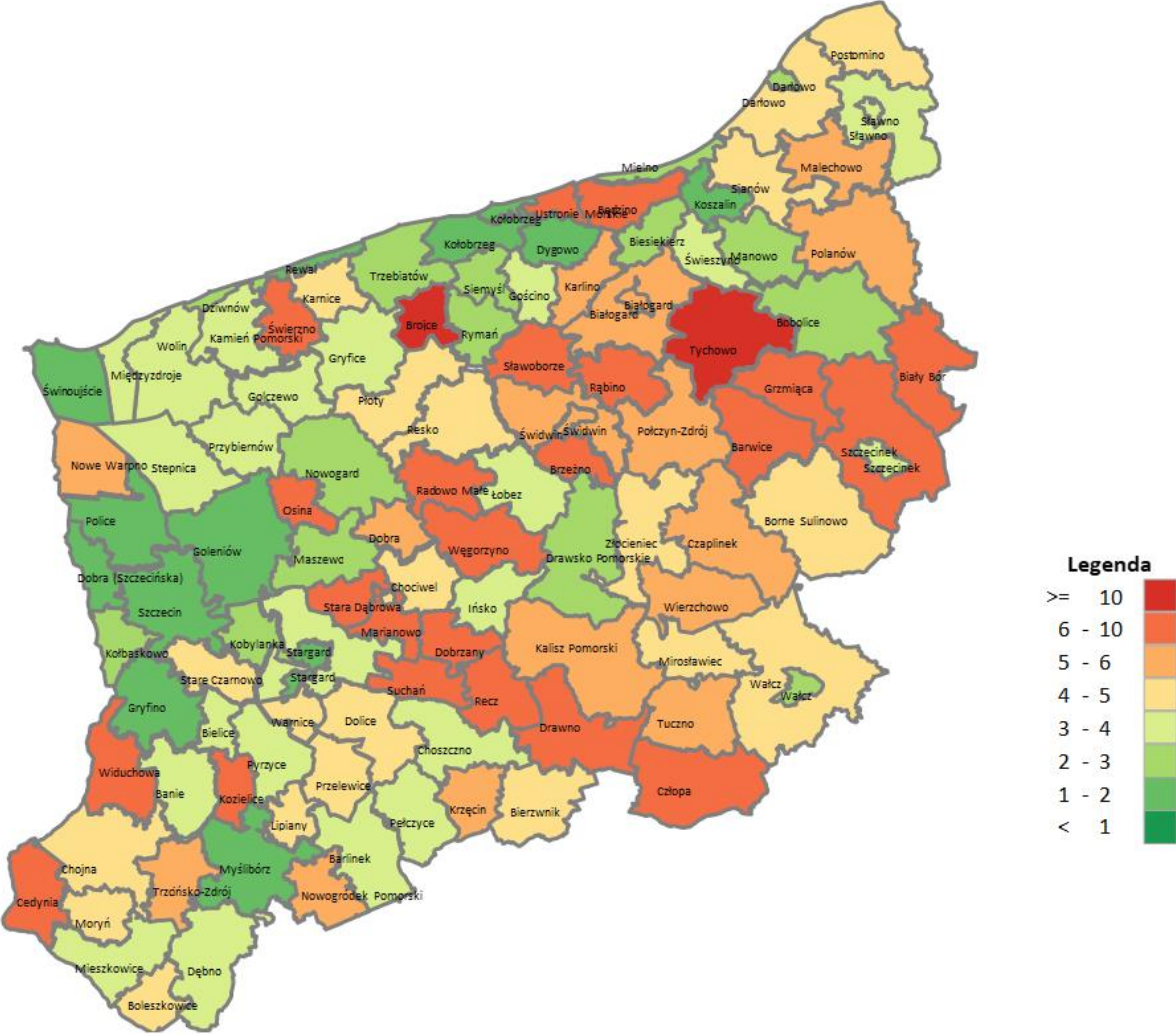
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Tabela nr 11. Gminy o najwyższej liczbie osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w 2019 r. w województwie zachodniopomorskim (destymulanta)

Nazwa gminy	Typ gminy	Powiat	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. mieszkańców	Zasięg korzystania z pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego	Obciążenie gminy problemowymi miejscowościami popegeerowskimi
Brojce	wiejska	gryficki	1 818	18,2%	Duże obciążenie
Tychowo	wiejska	białogardzki	1 638	16,4%	Duże obciążenie
Suchań	miejsko-wiejska	stargardzki	1 627	16,3%	Niewielkie obciążenie
Biały Bór	miejsko-wiejska	szczecinecki	1 436	14,4%	Bardzo duże obciążenie
Brzeżno	wiejska	świdwiński	1 376	13,8%	Bardzo duże obciążenie
Kozielice	wiejska	pyrzycki	1 342	13,4%	Bardzo duże obciążenie
Barwice	miejsko-wiejska	szczecinecki	1 309	13,1%	Bardzo duże obciążenie
Sławoborze	wiejska	świdwiński	1 266	12,7%	Duże obciążenie
Grzmiąca	wiejska	szczecinecki	1 174	11,7%	Duże obciążenie
Szczecinek	wiejska	szczecinecki	1 164	11,6%	Bardzo duże obciążenie

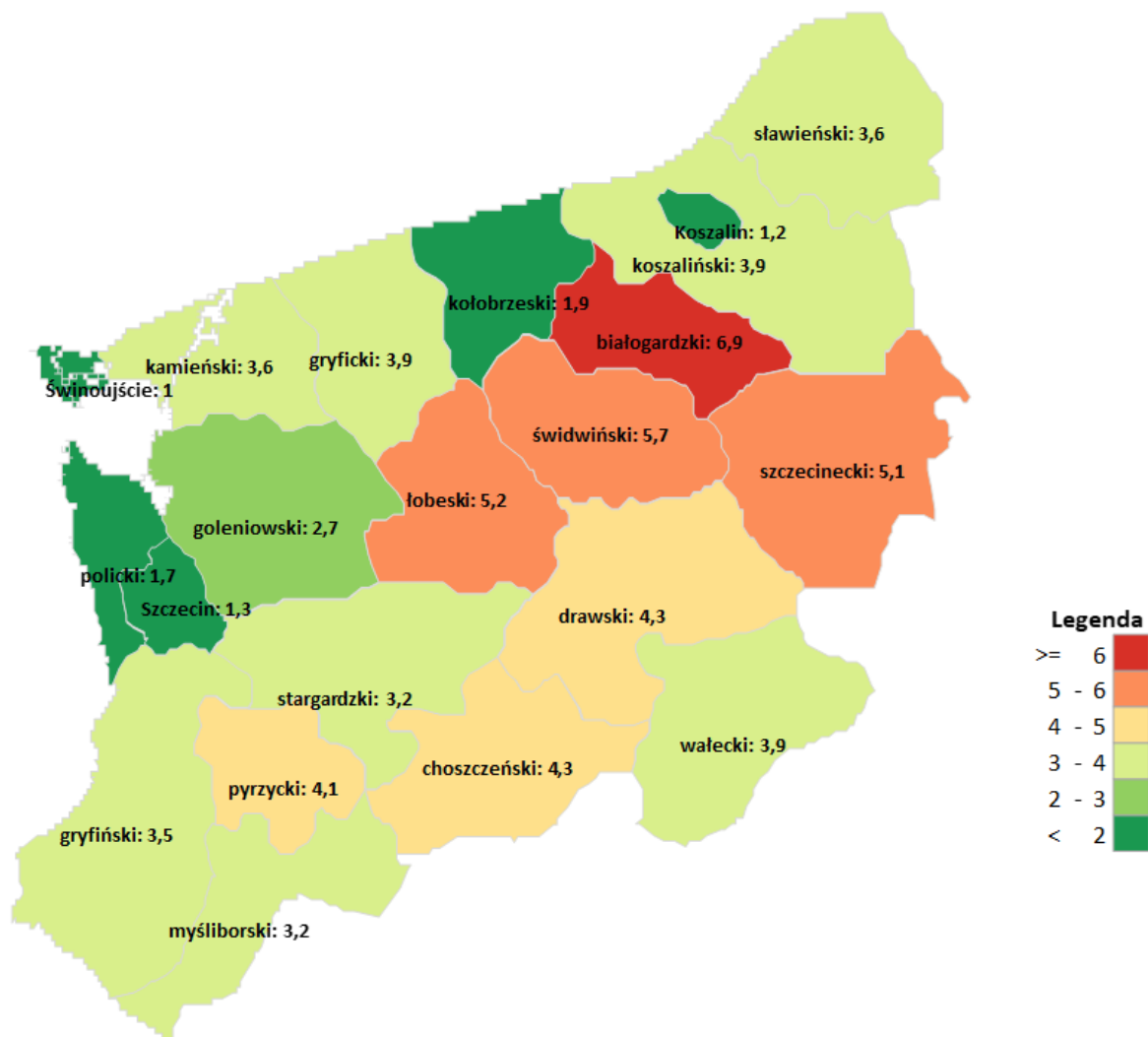
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS oraz D. Dziechciarz, Diagnoza środowisk popegeerowskich, Biuletyn Obserwatorium Integracji Społecznej nr 2(8)/13

Mapa nr 6. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego w województwie zachodniopomorskim w podziale na gminy w 2019 r. (%) (destymulanta)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Mapa nr 7. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego w województwie zachodniopomorskim w podziale na powiaty w 2019 r. (%) (destymulanta)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Wniosek o silnie zmniejszającej się skali ubóstwa w regionie w latach 2009-2019 potwierdzają także dane statystyczne dotyczące liczby gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego. W 2009 r. takich gospodarstw domowych w województwie zachodniopomorskim było 44,5 tys., zaś w 2019 r. zaledwie 23,5 tys. (spadek o 47%, druga pozycja WZP wśród 16 regionów jeśli chodzi o dynamikę spadku, podczas gdy dla całego kraju spadek wyniósł 41%). W województwie zachodniopomorskim w 2019 r. większy był udział gospodarstw jednoosobowych w ogólnej liczbie gospodarstw korzystających z pomocy społecznej poniżej

kryterium dochodowego (59,0%, 5 pozycja WZP wśród 16 regionów, podczas gdy w całym kraju 55,9%), jednakże na tej podstawie nie można wysnuć wniosku o relatywnie większym nasileniu ubóstwa wśród osób samotnie gospodarujących – w regionie jest po prostu proporcjonalnie więcej jednoosobowych gospodarstw domowych niż w całym kraju²⁵.

Tabela nr 12. Udział osób wg ekonomicznych grup wieku w populacji ogółem i w populacji osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej według kryterium dochodowego w Polsce i w województwie zachodniopomorskim w 2019 r. (destymulanta)

	przedprodukcyjny					produkcyjny					poprodukcyjny				
	Populacja	Korzystający z pomocy społecznej				Populacja	Korzystający z pomocy społecznej				Populacja	Korzystający z pomocy społecznej			
		poniżej kryterium dochodowego		powyżej kryterium dochodowego			poniżej kryterium dochodowego		powyżej kryterium dochodowego			poniżej kryterium dochodowego		powyżej kryterium dochodowego	
		Wartość wskaźnika	Pozycja WZP ²⁶	Wartość wskaźnika	Pozycja WZP		Wartość wskaźnika	Pozycja WZP	Wartość wskaźnika	Pozycja WZP		Wartość wskaźnika	Pozycja WZP	Wartość wskaźnika	Pozycja WZP
PL	18,1%	33,8%	-	28,9%	-	60,0%	61,2%	-	43,1%	-	21,9%	5,1%	-	28,0%	-
WZP	17,2%	31,1%	13	24,4%	15	60,1%	62,0%	8	40,4%	15	22,6%	6,9%	1	35,2%	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Ponadproporcjonalny, zarówno w województwie zachodniopomorskim, jak i w całym kraju, jest za to udział osób w wieku przedprodukcyjnym korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej zarówno poniżej, jak i powyżej kryterium dochodowego. Z jednej strony, aktywność systemu pomocy społecznej w stosunku do gospodarstw domowych z dziećmi jest ponadprzeciętna (o czym świadczy ponadproporcjonalny udział osób w wieku przedprodukcyjnym w strukturze beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej powyżej kryterium dochodowego), lecz nawet mając ten fakt na uwadze można stwierdzić, że **problem ubóstwa nadal w znacznie większym stopniu dotyczy gospodarstw domowych z osobami niepełnoletnimi niż gospodarstw domowych bez takich osób** (udział w populacji osób korzystających z pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego osób w wieku przedprodukcyjnym był w 2019 r. jeszcze wyższy). **Zauważyć jednak należy, że udział osób w wieku przedprodukcyjnym wśród beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego zmniejsza się szybciej niż udział tej grupy wiekowej w populacji ogółem.** Jedynie w niewielkim stopniu ten efekt przypisać można wdrożeniu programu Rodzina 500+. Bezpośrednio przed jego wprowadzeniem udział osób w wieku przedprodukcyjnym w populacji korzystających z pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego wynosił w Polsce 35,9%, zaś w regionie 33,6%; 14 pozycja WZP wśród 16

²⁵ Średnia liczba osób w gospodarstwie domowym w województwie zachodniopomorskim w 2019 r. wyniosła 2,44, zaś w całej Polsce 2,61.

²⁶ Wyższa pozycja (miejsce w rankingu regionów) świadczy o gorszej sytuacji WZP względem innych województw zaś niższa pozycja - o lepszej.

regionów (dane za 2014 r.) a więc nieznacznie więcej niż w 2019 r. Istotniejsza wydaje się być w tym wypadku poprawa sytuacji na rynku pracy i zwiększenie dochodów z pracy gospodarstw domowych z dziećmi.

W związku z powyższym regionalna i lokalna polityka społeczna w obszarze zwalczania ubóstwa powinna być ukierunkowana przede wszystkim na zapewnienie bezpłatnych lub przystępnych cenowo usług społecznych, których odbiorcami są dzieci/rodziny z dziećmi np. usługi opieki nad dziećmi do lat 3, usługi wychowania przedszkolnego, zajęcia pozalekcyjne dla dzieci i młodzieży itd., a także na zwiększenie podaży możliwie tanich mieszkań dla rodzin z dziećmi.

Z drugiej strony udział osób w wieku poprodukcyjnym wśród beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego rośnie (choć nadal jest znacznie niższy niż udział tej grupy wiekowej w populacji, co świadczy o relatywnie dobrej sytuacji materialnej osób starszych). Ma to związek ze stopniowym obniżaniem się relacji przeciętnej emerytury do przeciętnego wynagrodzenia – w 2004 r. w regionie relacja ta wynosiła 53,7%, zaś w 2019 r. już tylko 47,2%. Wszystko wskazuje na to, że trend ten będzie utrzymywać się w najbliższych latach, przede wszystkim ze względu na opisywane wcześniej zjawisko wzrostu obciążenia demograficznego osobami starszymi w populacji Polski i regionu.

Tabela nr 13. Wysokość przeciętnej emerytury, przeciętnego wynagrodzenia i relacja pomiędzy nimi w Polsce i w województwie zachodniopomorskim w 2004 r. i 2019 r.

	Przeciętna miesięczna emerytura z pozarolniczego systemu ubezpieczeń społecznych [zł] (stymulanta)			Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto [zł] (stymulanta)			Relacja przeciętnej emerytury do przeciętnego wynagrodzenia		
	PL	WZP		PL	WZP		PL	WZP	
		Wartość wskaźnika	Pozycja WZP		Wartość wskaźnika	Pozycja WZP		Wartość wskaźnika	Pozycja WZP
2004 r.	1 288,59	1 192,10	7	2 409,69	2 221,63	5	53,5%	53,7%	7
2019 r.	2 421,17	2 253,10	8	5 181,63	4 769,71	7	46,7%	47,2%	8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Zasobność materialna gospodarstw domowych

Oszczędności gospodarstw domowych

Jak wynika z badania Diagnoza Społeczna 2015, w 2015 r. **48,5% badanych zachodniopomorskich gospodarstw domowych posiadało oszczędności**, nieznacznie więcej niż w przypadku reszty kraju (44,4%). **W stosunku do 2005 r. odsetek zachodniopomorskich gospodarstw domowych posiadających oszczędności znacznie wzrósł** – w 2005 r., zgodnie z danymi z Diagnozy Społecznej 2005 (DS2005) oszczędności posiadało jedynie 22,4% badanych gospodarstw domowych. Co więcej, w 2015 r. wśród tych zachodniopomorskich gospodarstw domowych, które posiadały oszczędności częściej niż w reszcie kraju ich

wartość była wyższa w stosunku do wartości miesięcznych dochodów gospodarstwa domowego:

- powyżej 3-miesięcznych do półrocznych dochodów gospodarstwa domowego (24,0% w regionie wobec 19,3% w reszcie kraju);
- powyżej półrocznych do rocznych dochodów gospodarstwa domowego (14,7% wobec 12,2%)
- powyżej rocznych dochodów do 3-letnich dochodów gospodarstwa domowego (5,4% wobec 4,3%),
- powyżej 3-letnich dochodów gospodarstwa domowego (2,2% wobec 2,1%),

a istotnie rzadziej:

- do wysokości miesięcznych dochodów gospodarstwa domowego (28,8% wobec 32,0%),
- powyżej miesięcznych do 3-miesięcznych dochodów gospodarstwa domowego (24,9% wobec 30,2%)²⁷.

W kontekście przywoływanych w niniejszym raporcie danych GUS dotyczących wynagrodzeń w regionie (niższych niż przeciętne w kraju; 7 pozycja WZP wśród 16 regionów w 2019 r., przeciętne wynagrodzenie w WZP stanowiło 92,1% przeciętnego wynagrodzenia w Polsce), takie wyniki badania dotyczące oszczędności posiadanych przez zachodniopomorskie gospodarstwa domowe mogą nieco zaskakiwać (pozytywnie). Wydaje się, że nie bez znaczenia jest tutaj fakt, iż w regionie większe znaczenie dla mieszkańców niż w reszcie kraju mają wartości materialne (zob. rozdział 2.8 raportu), co przekłada się na przykładanie przez mieszkańców większej wagi do dbania o stan budżetów domowych.

Jak wynika z Diagnozy Społecznej 2015, gospodarstwa domowe z Pomorza Zachodniego statystycznie częściej niż w pozostałej części kraju gromadzą oszczędności na: dobra trwałego użytku (30,4% wobec 22,0%); zakup domu/mieszkania (9,0% wobec 5,6%); remont mieszkania (33,1% wobec 23,0%); na przyszłość dzieci (24,1% wobec 19,5%); na starość (35,2% wobec 30,3%); na rozwój działalności gospodarczej (10,1% wobec 5,7%). Rzadziej natomiast oszczędzają „bez specjalnego przeznaczenia” (5,8% wobec 10,7%). **Dane te ocenić należy pozytywnie w kontekście możliwości samodzielnego zaspokojenia potrzeb materialnych mieszkańców regionu np. w sytuacji nagłej, czasowej utraty dochodów.**

W województwie zachodniopomorskim **relatywnie najrzadziej oszczędności posiadały rodziny niepełne (22,0%), zlokalizowane w subregionie szczecińskim (29,3%), na wsi (35,1%) i gospodarstwa domowe rencistów (14,3%)**. Z kolei najczęściej oszczędności

²⁷ Jak wynika z Diagnozy Społecznej, struktura i wartość posiadanych przez gospodarstwa domowe oszczędności w odniesieniu do ich dochodów w 2015 r. w stosunku do 2005 r. nie uległa w województwie zachodniopomorskim znaczącym zmianom.

posiadały gospodarstwa domowe złożone z małżeństw bez dzieci (63,0%), zamieszkałe w Szczecinie (62,8%) i gospodarstwa domowe prywatnych przedsiębiorców (75,8%).

Zadłużenie gospodarstw domowych

Jeśli chodzi o zadłużenie gospodarstw domowych, to województwo zachodniopomorskie w 2015 r. nie odstawało istotnie od reszty kraju. 35,1% gospodarstw domowych w regionie w momencie realizacji badania posiadało do spłacenia pożyczki lub kredyty. W 2005 r. takich gospodarstw domowych było nieznacznie mniej (31,1%). Udział gospodarstw domowych w regionie posiadających kredyt hipoteczny (11,2%) również nie różnił się istotnie od reszty kraju, za to był znacznie wyższy niż w 2005 r., dopiero na początku boomu budowlanego z lat 2005-2008, kiedy wynosił 4,6%.

Najczęściej zadłużone były gospodarstwa domowe złożone z małżeństwa z jednym dzieckiem (57,3%). Najrzadziej zadłużone były gospodarstwa domowe jednoosobowe (22,3%) oraz małżeństwa bez dzieci (26,0%), a także gospodarstwa domowe zlokalizowane w miastach średnich, o liczbie mieszkańców 20-100 tys.(22,5%), gospodarstwa domowe emerytów (20,0%) oraz gospodarstwa utrzymujące się z innych niezarobkowych źródeł (20,0%), przy czym zwłaszcza ta ostatnia grupa gospodarstw domowych nie tyle nie posiada potrzeb pożyczkowych, ile najczęściej jest po prostu wykluczona z rynku pożyczkowego/kredytowego.

W 2015 r. wartość zadłużenia zachodniopomorskich gospodarstw domowych, w stosunku do ich miesięcznych dochodów, nie różniła się istotnie od reszty kraju. Spośród gospodarstw domowych w regionie posiadających zadłużenie, 25,6% miało zadłużenie o wartości przekraczającej 3-letnie dochody (w przeważającej większości były to kredyty hipoteczne), zaś 14,9% - powyżej rocznych dochodów do trzyletnich dochodów. **Niepokojący jest wyższy niż w reszcie kraju odsetek gospodarstw domowych, które na spłatę zadłużenia przeznaczały powyżej 40% dochodów - 8,8% spośród gospodarstw zadłużonych wobec 4,7% w pozostałej części kraju.** Tak wysokie zadłużenie względem dochodów uznać można bowiem za ryzykowne, grożące popadnięciem w stan permanentnego zadłużenia, utraty możliwości regulacji zobowiązań, np. w sytuacji choćby czasowej utraty dochodów przez gospodarstwo domowe. **8,9% zachodniopomorskich gospodarstw domowych, spośród tych zadłużonych (a więc 2,8% wszystkich badanych), zaciągnęło kredyt/pożyczkę na spłatę wcześniejszych długów - w takich przypadkach można stwierdzić istotny problem społeczny związany z wpadnięciem w tzw. pętlę zadłużenia.** Skala tego problemu w regionie w porównaniu do 2005 r. pozostaje na zbliżonym poziomie.

Wyposażenie gospodarstw domowych w dobra materialne

W kontekście oceny sytuacji materialnej gospodarstw domowych warto także przeanalizować dane dotyczące posiadanych przez nie dóbr materialnych. Po pierwsze, jak wynika z Diagnozy Społecznej, **własnościowe mieszkanie lub dom posiadało w 2015 r. 87,7% zachodniopomorskich gospodarstw domowych wobec 82,4% gospodarstw domowych z pozostałej części kraju.**

Ponadto, z przeprowadzonej analizy wynika, iż zachodniopomorskie gospodarstwa domowe wyposażone są lepiej niż w reszcie kraju w pięć spośród siedemnastu analizowanych dóbr materialnych: pralka automatyczna (97,6% wobec 94,2%); płatna telewizja satelitarna (41,8% wobec 35,6%); kino domowe (21,3% wobec 17,8%); elektroniczny czytnik książek (7,4% wobec 5,0%); działka rekreacyjna (14,7% wobec 12,1%). Zachodniopomorskie gospodarstwa domowe były natomiast gorzej wyposażone w dobra materialne, które już w 2015 r. uznać można było za w znacznej mierze archaiczne: telefon stacjonarny (30,1% wobec 39,3%), przy czym zdecydowana większość przedstawicieli gospodarstw domowych nie posiadających tych dóbr materialnych zadeklarowała, że to nie brak pieniędzy jest tego przyczyną. Relatywnie mniej zachodniopomorskich gospodarstw domowych posiadało także samochód osobowy (osobowo-dostawczy) (57,6% wobec 64,8%), przy czym jedynie 31,7% przedstawicieli gospodarstw domowych nie posiadających samochodu zadeklarowała, że przyczyną jest brak pieniędzy – potwierdza to zatem tezę, iż gorsze wyposażenie zachodniopomorskich gospodarstw domowych na tle kraju w samochody osobowe nie ma przyczyny finansowej, a wynika po prostu z braku potrzeb zachodniopomorskich gospodarstw domowych, częściej zamieszkujących miasta, które generalnie charakteryzują się lepszą ofertą transportu publicznego niż wsie.

Bariery finansowe w dostępie do kluczowych usług

W badaniu Diagnoza Społeczna 2015 przedstawicieli gospodarstw domowych, w których zamieszkują dzieci uczące się (powyżej zerówki) poproszono o wskazanie, czy ze względów finansowych musieli zrezygnować z jakiejś usługi edukacyjnej dla dziecka w bieżącym roku szkolnym (a więc w roku szkolnym 2014/2015). 12,1% gospodarstw domowych z dziećmi uczącymi się musiało zrezygnować z przyczyn finansowych z podjęcia przez dziecko zajęć dodatkowych; 4,6% - do ograniczenia lub zawieszenia wpłat na szkołę; 6,9% - do zrezygnowania z korzystania przez dziecko z obiadów w szkole (istotnie więcej niż w reszcie kraju - 3,3%); 16,2% - do zrezygnowania z korepetycji dla dziecka (istotnie więcej niż w reszcie kraju - 10,1%). **Najczęściej z przyczyn finansowych z usług edukacyjnych zrezygnować musiały gospodarstwa domowe utrzymujące się z niezarobkowych źródeł utrzymania, a także rodziny niepełne i rodziny z trójką i więcej dzieci.**

Skala występowania barier finansowych w dostępie do kultury i wypoczynku była, jak wynika z Diagnozy Społecznej 2015, taka sama, jak w reszcie kraju. Z przyczyn finansowych z kina w ciągu ostatniego roku przed realizacją badania musiało zrezygnować 16,9% zachodniopomorskich gospodarstw domowych (w 2005 r. - 38,6%, a więc znacznie więcej); z teatru, opery, operetki, filharmonii, koncertu - 15,8% (w 2005 r. - 35,0%); z muzeum lub wystawy - 8,6% (w 2005 r. - 29,9%); z zakupu książki - 16,1% (w 2005 r. - 34,5%); z zakupu prasy - 12,3% (w 2005 r. - 26,8%); z kolonii, obozu, innych wyjazdów grupowych dzieci - 8,4% (w 2005 r. - 15,0%); z urlopu, wyjazdów dorosłych - 28,0% (w 2005 r. - aż 57,7%); z wyjazdów rodzinnych - 9,1% (w 2005 r. - 24,6%). Jak wynika z badania, **najczęściej bariery finansowe w dostępie do kultury odczuwały gospodarstwa domowe zlokalizowane w Szczecinie.** Ma to jednak bezpośredni związek z znacznie większą ofertą kulturalną w Szczecinie w stosunku do

innych subregionów. W pozostałych subregionach znacznie częściej respondenci wskazywali odpowiedź „nie dotyczy”, co oznacza brak potrzeb skorzystania z usługi/oferty. W przypadku zakupu książek oraz prasy, a więc tych wytworów kultury, do których dostęp jest znacznie mniej zależny od lokalizacji gospodarstwa domowego, różnice w występowaniu bariery finansowej są nieistotne statystycznie. W przypadku wyjazdów rekreacyjnych, gospodarstwa domowe w Szczecinie istotnie rzadziej musiały z nich zrezygnować z przyczyn finansowych niż gospodarstwa domowe zlokalizowane w innych subregionach.

Skala występowania barier finansowych w dostępie do usług ochrony zdrowia była, jak wynika z Diagnozy Społecznej 2015, taka sama, jak w reszcie kraju. Z przyczyn finansowych w ciągu ostatniego roku przed realizacją badania musiało zrezygnować: z realizacji recept/wykupienia leków - 11,6% zachodniopomorskich gospodarstw domowych (w 2005 r. - 25,0%); z leczenia zębów - 14,2% (w 2005 r. - 24,7%); z uzyskania protez zębowych - 4,0% (w 2005 r. - 11,8%); z wizyt u lekarza - 12,0% (w 2005 r. - 13,7%); z badań medycznych (np. badania laboratoryjne, prześwietlenia, EKG) - 5,3% (w 2005 r. - 6,9%); z zabiegów rehabilitacyjnych - 5,7% (w 2005 r. - 9,3%); z wyjazdu do sanatorium - 3,3% (w 2005 r. - 13,6%). Na tej podstawie stwierdzić można, że **bariery finansowe są najpowszechniejsze w przypadku leczenia stomatologicznego** (w praktyce ten sektor ochrony zdrowia jest niemal całkowicie sprywatyzowany i urynkowiony) **oraz szeroko rozumianego leczenia farmakologicznego.** Zdecydowanie **w największym stopniu bariery finansowe w dostępie do usług ochrony zdrowia odczuwały gospodarstwa domowe rencistów i gospodarstwa domowe utrzymujące się ze źródeł niezarobkowych.**

Sytuacja dochodowa i ubóstwo monetarne

Zgodnie z wynikami Diagnozy Społecznej 2015 w województwie zachodniopomorskim średni dochód netto gospodarstwa domowego (łącznie ze wszystkich źródeł dochodu) wyniósł w marcu-maju 2015 r. 3593,37 zł, mediana - 3100,00 zł. W pozostałej części kraju przeciętne dochody gospodarstw domowych były nieco wyższe – średnia wyniosła 3735,18 zł, zaś mediana 3300,00 zł. W celu określenia rzeczywistej sytuacji dochodowej konieczne jest jednak przeliczenie dochodów gospodarstw domowych na liczbę osób tworzących to gospodarstwo. W Diagnozie Społecznej do pomiaru sytuacji dochodowej gospodarstw domowych stosowane były także tzw. skale ekwiwalentności. W tym podejściu uwzględnia się fakt, iż potrzeby poziomu wydatków w gospodarstwach domowych są różne w zależności od liczby i cech demograficznych osób tworzących to gospodarstwo (przykładowo, emeryci wydają więcej na ochronę zdrowia, natomiast mniej na żywność).

Zgodnie z wynikami Diagnozy Społecznej 2015, w przeliczeniu na jedną osobę w gospodarstwie domowym średni dochód w województwie zachodniopomorskim wyniósł w 2015 r. 1560,05 zł, mediana - 1375,00 zł, zaś w reszcie kraju średni dochód wyniósł 1547,10 zł a mediana - 1300,00 zł. W przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną w gospodarstwie domowym średni dochód w województwie zachodniopomorskim wyniósł 1890,51 zł, mediana 1681,08 zł, zaś w pozostałej części kraju średni dochód wyniósł 1901,06 zł, mediana 1628,26 zł. **Sytuacja dochodowa zachodniopomorskich gospodarstw domowych w 2015 r.**

nie odbiegała zatem istotnie od sytuacji dochodowej gospodarstw domowych w pozostałej części kraju (brak statystycznie istotnej różnicy średnich dochodów gospodarstw domowych, średnich dochodów w przeliczeniu na jedną osobę w gospodarstwie domowym i średnich dochodów w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną w gospodarstwie domowym).

Wartość obliczanego przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych minimum egzystencji, stanowiącego granicę skrajnego ubóstwa dla jednoosobowych gospodarstw domowych pracowników (do tego typu gospodarstwa domowego odnoszą się przyjęte w Diagnozie Społecznej skale ekwiwalentności), wynosiła w maju 2015 r. 541,00 zł. Jak wynika z Diagnozy Społecznej 2015, **Poniżej tej granicy (granicy ubóstwa skrajnego) żyło w marcu-maju 2015 r. 2,8% badanych gospodarstw domowych w regionie i 3,3% w pozostałej części kraju. Poniżej relatywnej granicy ubóstwa (w gospodarstwach domowych o dochodach poniżej 50% średnich dochodów gospodarstwa domowych w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną) w regionie żyło 16,0% gospodarstw domowych, zaś w pozostałej części kraju 14,7%. W obu przypadkach różnice pomiędzy regionem a resztą kraju nie są jednak istotne statystycznie.** Warto również zauważyć, iż rozkład dochodów gospodarstw domowych w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną w województwie zachodniopomorskim był bardziej zbliżony do rozkładu normalnego niż w pozostałej części kraju (świadczy o tym mniejsza różnica pomiędzy średnią a medianą w regionie niż w kraju), a współczynnik skośności rozkładu dochodów był w regionie niższy (2,55) niż w reszcie kraju (4,49). **Świadczy to o nieco mniejszym rozwarstwieniu dochodowym w regionie niż w pozostałej części kraju.**

Mała liczba zachodniopomorskich gospodarstw domowych znajdujących się poniżej granicy ubóstwa skrajnego w próbie badawczej w Diagnozie Społecznej 2015 znacząco utrudnia dokonanie wiarygodnych analiz statystycznych ukierunkowanych na zidentyfikowanie grup czy obszarów, w których ubóstwo skrajne występuje silniej niż w pozostałych. Tym niemniej, stwierdzić można, iż **relatywnie najmniej gospodarstw domowych żyjących poniżej granicy ubóstwa skrajnego żyje w Szczecinie (w badaniu nie natrafiono na żadne takie gospodarstwo domowe).** Relatywnie najwięcej skrajnie ubogich gospodarstw domowych zidentyfikowano na wsi (5,8%) i w najmniejszych miastach, o liczbie mieszkańców do 20 tys. (4,8%). Problem skrajnego ubóstwa w regionie dotyczył w 2015 r. przede wszystkim gospodarstw domowych utrzymujących się z niezarobkowych źródeł (aż 26,9%), gospodarstw domowych rencistów (10,5%). Jeśli chodzi o typ biologiczny gospodarstwa domowego, to problem ubóstwa skrajnego najsilniej rozpowszechniony był w rodzinach wielodzietnych - małżeństwach z trójką i więcej dzieci (16,1%) oraz w gospodarstwach wielorodzinnych (9,1%).

Jeśli chodzi o gospodarstwa domowe żyjące **poniżej relatywnej granicy ubóstwa** w 2015 r., to – podobnie jak w przypadku problemu ubóstwa skrajnego – stosunkowo najmniej takich gospodarstw domowych zidentyfikowano w Szczecinie (3,4%), zaś więcej niż przeciętnie dla całego regionu przede wszystkim w subregionie szczecińskim (27,1%) oraz koszalińskim (24,3%). **Zdecydowanie największy udział gospodarstw domowych znajdujących się poniżej**

granicy ubóstwa relatywnego był na wsi (32,8%). Poniżej relatywnej granicy ubóstwa żyło 80,0% badanych gospodarstw domowych utrzymujących się z niezarobkowych źródeł oraz 47,4% gospodarstw domowych rencistów, a także 25,0% gospodarstw domowych rolników (choć w szczególności do tej ostatniej informacji należy podchodzić z ostrożnością, gdyż opiera się na analizie zaledwie 12 przypadków gospodarstw domowych rolników, którzy podali osiągnięty przez nich dochód). **Relatywnie najmniej gospodarstw domowych żyjących poniżej granicy ubóstwa relatywnego było w przypadku gospodarstw domowych osób pracujących na własny rachunek (0,0%) oraz, co interesujące, emerytów (7,4%), a dopiero w następnej kolejności – pracowników (13,8%).** Jeśli chodzi o typ biologiczny rodziny, to **relatywnie najwięcej gospodarstw domowych żyjących poniżej relatywnej granicy ubóstwa zidentyfikowano w rodzinach niepełnych (31,6%) małżeństwach z dwójką dzieci (28,8%) oraz rodzinach wielodzietnych (małżeństwach z trójką dzieci i więcej – 20,0%).** Warto przy tym zauważyć, iż jest to wartość procentowa niewiele wyższa niż podany wcześniej odsetek rodzin wielodzietnych, które żyły poniżej granicy ubóstwa skrajnego (16,1%). **Oznacza to, iż w 2015 r. sytuacja zachodniopomorskich rodzin wielodzietnych była zróżnicowana - albo ich sytuacja finansowa była przynajmniej umiarkowana (dotyczyło to ok. 80% rodzin wielodzietnych), albo bardzo zła (16,1%), natomiast nieliczne rodziny wielodzietne znajdowały się powyżej granicy ubóstwa skrajnego i poniżej granicy ubóstwa relatywnego.** Ze względu na brak kontynuacji Diagnozy Społecznej w kolejnych latach trudno jednoznacznie stwierdzić, czy zaprezentowane tutaj zależności pomiędzy typem/lokalizacją gospodarstw domowych, a doświadczaniem ubóstwa nadal są zachowane. Wydaje się, że relatywna (w stosunku do innych typów gospodarstw domowych) sytuacja dochodowa rodzin wielodzietnych uległa poprawie, dzięki wdrożeniu Programu Rodzina 500+²⁸, zaś sytuacja dochodowa gospodarstw emeryckich mogła ulec nieznacznemu pogorszeniu, ze względu na pogarszającą się relację średniej emerytury w stosunku do średniej płacy.

Najwyższe średnie dochody netto w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną w 2015 r. w województwie zachodniopomorskim osiągały małżeństwa bez dzieci (2264 zł), zaś najniższe - rodziny niepełne (1429 zł) i rodziny wielodzietne - małżeństwa z co najmniej trójką dzieci (1482 zł). Zdecydowanie najwyższe dochody w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną osiągały gospodarstwa domowe osób pracujących na własny rachunek (2960 zł), zaś zdecydowanie najniższe gospodarstwa domowe utrzymujące się ze źródeł niezarobkowych (830 zł), a następnie gospodarstwa domowe rencistów (1281 zł). Gospodarstwa domowe emerytów (1722 zł) i rolników (1666 zł) osiągały zbliżone dochody w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną, natomiast gospodarstwa domowe pracowników - istotnie wyższe niż emerytów i rolników, ale znacznie niższe niż osób pracujących na własny rachunek - 2016 zł. Najniższe dochody w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną osiągały gospodarstwa domowe zlokalizowane na wsi (1366 zł), a także w miastach średnich, o liczbie mieszkańców od 20 do 100 tys. (1650 zł), zaś najwyższe – gospodarstwa domowe

²⁸ Zob. ROPS w Poznaniu, *Sytuacja rodzin wielodzietnych w województwie wielkopolskim. Aktualne potrzeby i możliwości wsparcia*, Poznań 2017, <https://rops.poznan.pl/wp-content/uploads/2017/03/Sytuacja-rodzin-wielodzietnych-w-wojew%C3%B3dztwie-wielkopolskim.pdf> (dostęp 29.03.2021 r.)

zamieszkałe w Szczecinie (2383 zł). Co interesujące, najniższe średnie dochody w przeliczeniu na jednostkę ekwiwalentną odnotowano w subregionie szczecińskim (zaledwie 1496 zł).

Subiektywna ocena sytuacji materialnej/sposób gospodarowania dochodami

Oprócz badania obiektywnej sytuacji materialnej/ ubóstwa obiektywnego (monetarnego - zależnego od wysokości osiągniętych miesięcznych dochodów i struktury gospodarstwa domowego, a także relatywnego - zależnego również od wysokości dochodów innych gospodarstw domowych w populacji), w Diagnostyce Społecznej badano także subiektywnie postrzeganą sytuację materialną gospodarstw domowych/ ubóstwo subiektywne (zależne nie tylko od wysokości dochodów i wydatków, ale także od aspiracji konsumpcyjnych gospodarstwa domowego i sposobu dysponowania dochodem przez gospodarstwo domowe). W przypadku subiektywnie postrzeganego ubóstwa gospodarstwa domowego dwa różne gospodarstwa domowe o takiej samej charakterystyce społeczno-demograficznej i takich samych dochodach mogą znajdować się w różnej sytuacji dochodowej (np. jedno z nich poniżej granicy ubóstwa, a drugie - powyżej).

Przedstawicielom gospodarstw domowych zadano parę pytań kwestionariuszowych dotyczących ich oceny sytuacji materialnej gospodarstwa domowego i sposobów gospodarowania dochodem. Jedno z nich zostało zastosowane także w kwestionariuszu do badania CATI mieszkańców województwa zachodniopomorskiego przeprowadzonego przez Wykonawcę, co daje pewną możliwość porównań zmian w sytuacji finansowej gospodarstw domowych w 2021 r. w stosunku do 2015 r.

W 2015 r. 13,2% zachodniopomorskich gospodarstw domowych zadeklarowało, że przy aktualnym dochodzie netto ich gospodarstwo domowe wiąże koniec z końcem z wielką trudnością; 15,1% - z trudnością; 36,0% z pewną trudnością; 28,1% - raczej łatwo; 7,5% - łatwo. Wyniki badania w tym zakresie nie różniły się w regionie od reszty kraju. W porównaniu do 2005 r. subiektywne oceny sytuacji materialnej gospodarstw domowych w regionie były w 2015 znacznie wyższe. W 2005 r. rozkład odpowiedzi na to pytanie kwestionariuszowe wyglądał następująco: z wielką trudnością - 32,5%; z trudnością - 21,7%; z pewną trudnością - 29,2%; raczej łatwo - 14,3%; łatwo - 2,1%.

Odpowiedzi na drugie pytanie kwestionariuszowe odnoszące się do sposobu gospodarowania dochodem wykazały jednak, iż **subiektywnie postrzegana sytuacja dochodowa zachodniopomorskich gospodarstw domowych była w 2015 r. nieznacznie lepsza niż w reszcie kraju** (występuje statystycznie istotna różnica). Rozkład odpowiedzi na to pytanie kwestionariuszowe znajduje się w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela nr 14. Rozkład odpowiedzi na pytanie kwestionariuszowe „Które z następujących określić najlepiej charakteryzuje sposób gospodarowania dochodem w Pana(i) gospodarstwie domowym?” uzyskany w Diagnozie Społecznej w 2005 r. i 2015 r. oraz w badaniu CATI z mieszkańcami województwa zachodniopomorskiego

	WZP (2005 r.; DS)	WZP (2015 r., DS)	PL (2015 r., DS)	WZP (2021 r.; CATI)
Starcza na wszystko i jeszcze oszczędzamy na przyszłość	5,8%	16,5%	13,7%	31,0%
Starcza na wszystko, lecz nie oszczędzamy na przyszłość	6,8%	8,3%	9,3%	24,6%
Żyjemy oszczędnie i dzięki temu starcza na wszystko	30,9%	41,5%	36,7%	31,2%
Żyjemy bardzo oszczędnie, aby odłożyć na poważniejsze zakupy	16,1%	16,9%	22,0%	6,3%
Starcza na najtańsze jedzenie, ubranie, opłaty i kredyt	12,5%	11,9%	11,7%	3,7%
Starcza na najtańsze, ale nie starcza na spłatę kredytu	6,3%	0,6%	1,2%	1,2%
Starcza na najtańsze, ale nie starcza na opłatę za mieszkanie	5,7%	0,2%	1,4%	0,8%
Starcza na najtańsze, ale nie starcza na ubranie	12,6%	3,1%	2,9%	0,5%
Nie starcza nawet na najtańsze jedzenie	3,4%	0,9%	1,1%	0,5%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Diagnozy Społecznej 2005 i 2015 oraz CATI z mieszkańcami

Gospodarstwa domowe w złej sytuacji finansowej zdefiniować można jako te, które swój sposób gospodarowania dochodem określają poprzez wskazanie jednego z czterech ostatnich twierdzeń ze skali: nie starcza nawet na najtańsze jedzenie; starcza na najtańsze jedzenie, ale nie starcza na ubranie; starcza na najtańsze jedzenie i ubranie, ale nie starcza na opłatę za mieszkanie; starcza na najtańsze jedzenie, ubranie, opłatę za mieszkanie, ale nie starcza na spłatę kredytu. Takich gospodarstw domowych było w województwie zachodniopomorskim w 2015 r. 4,8% wobec 6,6% w pozostałej części kraju. Gospodarstw domowych o umiarkowanej sytuacji finansowej (twierdzenia: pieniędzy starcza na najtańsze jedzenie, ubranie i opłatę za mieszkanie oraz (jeśli gospodarstwo jest zadłużone) - na spłatę kredytu; żyjemy bardzo oszczędnie, aby odłożyć na poważniejsze zakupy oraz żyjemy oszczędnie i dzięki temu starcza na wszystko) było w regionie 70,3%, zaś w pozostałej części kraju - 70,4%, przy czym w regionie wyraźnie częściej wskazywano na tę ostatnią odpowiedź odzwierciedlającą lepszą sytuację finansową gospodarstwa domowego). Gospodarstw domowych o dobrej sytuacji finansowej było w regionie w 2015 r. 24,8%, wobec 23,0% w reszcie kraju, przy czym w regionie relatywnie więcej gospodarstw domowych wskazało, że oszczędza na przyszłość (co jest spójne z wynikami badania dotyczącymi posiadanych oszczędności i wynikami dotyczącymi wartości istotnych dla mieszkańców regionu i reszty kraju). W porównaniu do 2005 r. wyniki badania w tym zakresie są znacznie bardziej korzystne. W 2005 r. wedle przyjętych powyżej kryteriów do grupy gospodarstw w złej sytuacji finansowej zaliczało się aż 28,0% zachodniopomorskich gospodarstw domowych; do

grupy gospodarstw w umiarkowanej sytuacji finansowej - 59,5%, zaś do grupy gospodarstw w dobrej sytuacji finansowej - zaledwie 12,5%.

Subiektywnie postrzegane ubóstwo (wskazanie jednego z czterech ostatnich twierdzeń na skali) relatywnie częściej dotyczyło gospodarstw domowych rencistów (33,3%) oraz gospodarstw utrzymujących się z niezarobkowych źródeł (16,0%), gospodarstw domowych zlokalizowanych na wsi (7,4%), a także rodzin niepełnych (9,8%) i gospodarstw wielorodzinnych (9,5%). Subregion nie różnicował istotnie skali występowania ubóstwa subiektywnego w regionie.

Sytuacja materialna zachodniopomorskich gospodarstw domowych była w marcu 2021 r., jak wynika z badania CATI z mieszkańcami województwa zachodniopomorskiego, dobra. Prawie 87% badanych gospodarstw domowych mieści się na trzech najwyższych szczeblach skali subiektywnej oceny sytuacji materialnej gospodarstwa domowego złożonej z 9 twierdzeń. Nieznacznie słabiej sytuację materialną swoich gospodarstw domowych oceniają kobiety. Im większa miejscowość, tym lepsza ocena sytuacji materialnej gospodarstwa domowego, ale korelacja jest w tym wypadku bardzo słaba (współczynnik korelacji rang Spearmana wynosi 0,123), a granicę podziału wyznaczyć można przede wszystkim pomiędzy wsiami i małymi miastami do 20 tys. mieszkańców z jednej strony oraz miastami średnimi (20-100 tys. mieszkańców) i dużymi (Szczecin, Koszalin) z drugiej strony. Przeprowadzona analiza statystyczna nie pozwala na wyciągnięcie wniosku o istotnym zróżnicowaniu sytuacji materialnej gospodarstw domowych w poszczególnych subregionach. Występuje słaba korelacja (współczynnik korelacji rang Spearmana = 0,122) pomiędzy poziomem wykształcenia respondentów a ich oceną sytuacji materialnej gospodarstw domowych (im wyższe wykształcenie, tym lepsza ocena sytuacji materialnej gospodarstwa domowego). Najlepiej sytuację materialną swoich gospodarstw domowych oceniają przedstawiciele gospodarstw domowych przedsiębiorców, następnie zaś pracowników, potem rolników i emerytów. **Najsłabiej swoją sytuację materialną oceniają gospodarstwa, w których głównym źródłem utrzymania jest renta lub inne świadczenie społeczne.** Różnice pomiędzy tymi grupami są jednak mniejsze niż można było oczekiwać w świetle choćby przywoływanych danych GUS. Wydaje się, że główną tego przyczyną jest zastosowanie skali subiektywnej oceny sytuacji materialnej. Ocena tego typu dokonywana jest w kontekście oczekiwań, dotychczasowych doświadczeń i aspiracji konsumpcyjnych. W istocie, obiektywne różnice w sytuacji materialnej gospodarstw domowych przedsiębiorców i pracowników, a także rolników a gospodarstw domowych utrzymujących się głównie z niezarobkowych źródeł utrzymania są zapewne znacznie większe niż wynika to z deklaracji respondentów.

Trzecim pytaniem kwestionariuszowym odnoszącym się do problemu ubóstwa subiektywnego zastosowanym w Diagnostyce Społecznej było: „Czy stałe dochody Pana(i) gospodarstwa domowego pozwalają na zaspokojenie bieżących potrzeb?” Także w tym wypadku wyniki badania były w 2015 r. korzystniejsze dla regionu niż dla reszty kraju. Pozytywnie na to pytanie odpowiedziało 84,1% zachodniopomorskich gospodarstw

domowych, zaś w reszcie kraju - tylko 80,9%. Także w przypadku tego twierdzenia zaobserwować można istotną poprawę wyników badania w stosunku do 2005 r., kiedy to odpowiedzi twierdzącej udzieliło jedynie 56,5% badanych gospodarstw domowych. W 2015 r. najczęściej odpowiedzi negatywnej na to pytanie udzielali przedstawiciele gospodarstw domowych rencistów (52,4%) oraz gospodarstw utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych (40,0%), a także gospodarstw zlokalizowanych w subregionie koszalińskim (23,8%).

Zaspokojenie potrzeb żywnościowych i problem niedożywienia

Tabela nr 15. Przeciętne miesięczne spożycie wybranych artykułów żywnościowych na jedną osobę w województwie zachodniopomorskim w 2004 r. i 2019 r. (stymulanta)

	Polska		Zachodniopomorskie			
	2004 r.	2019 r.	2004 r.		2019 r.	
			Wartość wskaźnika	Pozycja WZP	Wartość wskaźnika	Pozycja WZP
pieczywo i produkty zbożowe [kg]	8,68	5,36	8,70	10	5,36	9
mięso [kg]	5,43	5,08	5,49	8	5,57	3
ryby i owoce morza [kg]	0,41	0,27	0,43	6	0,29	4
mleko świeże [l]	4,43	2,87	4,27	13	3,06	6
sery i twarogi [kg]	0,87	0,89	0,82	10	0,98	3
jaja [szt.]	14,89	10,99	14,89	10	11,56	6
oleje i tłuszcze	1,57	1,05	1,59	7	1,16	2
owoce [kg]	3,91	3,79	3,64	14	4,04	3
warzywa [kg]	12,33	7,61	12,91	7	8,31	4
cukier [kg]	1,62	0,80	1,47	14	0,68	15

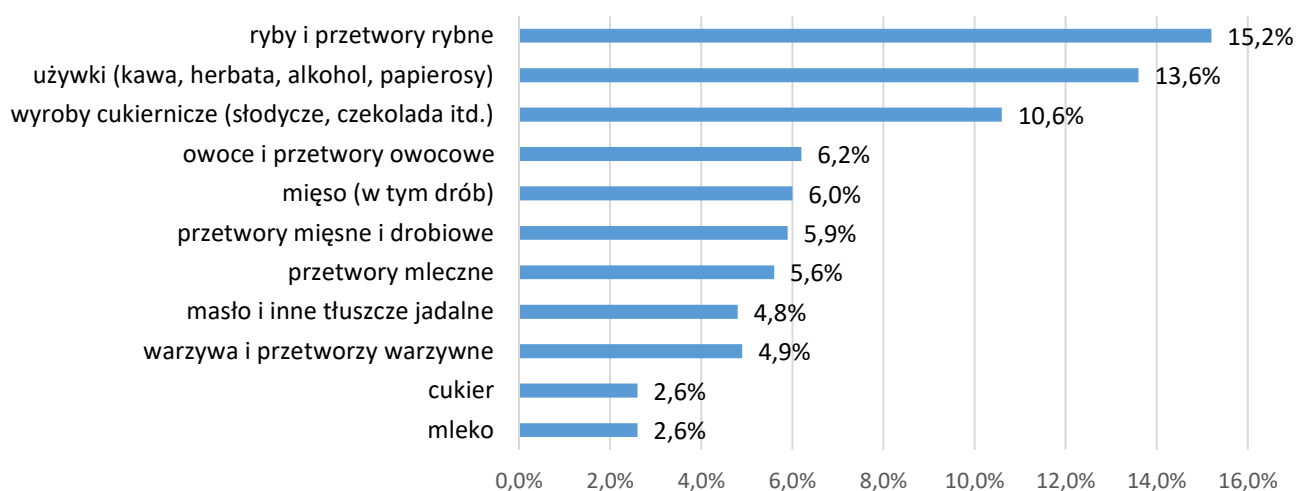
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

W analizowanym okresie (2004-2019 r.) zaobserwować można wzrost spożycia przez mieszkańców województwa zachodniopomorskiego produktów takich jak sery i twarogi oraz owoce, natomiast spadek spożycia pieczywa i produktów zbożowych, ryb i owoców morza, mleka świeżego, jaj, olejów i tłuszczów, warzyw i cukru, przy czym znaczący spadek spożycia cukru ocenić należy bardzo pozytywnie w kontekście profilaktyki zdrowotnej społeczeństwa. W tym kontekście negatywnie ocenić należy za to spadek silny spadek spożycia ryb i owoców morza oraz warzyw (choć jest on słabszy niż w innych regionach kraju, o czym świadczy wyższa pozycja WZP w 2019 r. niż w 2004 r. jeśli chodzi o ilość spożywanych ryb i warzyw). W porównaniu do reszty kraju, w województwie zachodniopomorskim wyższe jest przeciętne spożycie mięsa, ryb i owoców morza, mleka świeżego, serów i twarogów, jaj, olejów i tłuszczów oraz owoców i warzyw, za to niższe jest jedynie spożycie cukru. W świetle tych danych uznać można, że problem niedożywienia jest w regionie mniej nasilony niż w całym kraju.

Na problem niedożywienia można spojrzeć również z perspektywy niedowagi. Jak wynika z Diagnozy Społecznej w 2015 r., wartość wskaźnika BMI (body mass index) mniejszą niż 18,5 (co oznacza niedowagę) miało jedynie 1,8% mieszkańców regionu. Znacznie istotniejszym problemem w kontekście profilaktyki zdrowotnej jest nadwaga i otyłość mieszkańców regionu. 39,9% mieszkańców miało w 2015 r. nadwagę, zaś 15,6% była otyła. Prawidłową masę ciała miało 42,7% mieszkańców. Wyniki badania w tym zakresie nie odbiegają istotnie od wyników dla reszty kraju.

W ramach Diagnozy Społecznej 2015 przedstawiciele gospodarstw domowych proszono o deklarację na temat tego, czy ich gospodarstwa domowe stać na zakup wystarczających ilości różnych artykułów żywnościowych. Skalę zjawiska braku zaspokojenia potrzeb żywnościowych można zatem zobrazować poprzez udział odpowiedzi „nie” na te pytania. Wyniki badania w tym zakresie przedstawiono na wykresie zamieszczonym poniżej.

Wykres nr 1. Odsetek gospodarstw domowych w województwie zachodniopomorskim, których nie było stać na zakup wystarczających ilości poszczególnych artykułów żywnościowych w 2015 r. (destymulanta)



Źródło: opracowanie własne na podstawie Diagnozy Społecznej 2015

Przedstawiciele zachodniopomorskich gospodarstw domowych oceniali w 2015, że najczęściej nie było ich stać w ciągu ostatniego roku na zaspokojenie potrzeb żywnościowych ze względów finansowych w zakresie produktów takich jak: ryby i przetwory rybne (15,2%); używki (kawa, herbata, alkohol, papierosy) (13,6%); wyroby cukiernicze (słodczyce, czekolada itd.) (10,6%). W porównaniu do reszty kraju, zaspokojenie potrzeb żywnościowych zachodniopomorskich gospodarstw domowych było nieznacznie lepsze w zakresie takich produktów żywnościowych jak: mięso (w regionie nie stać było na nie 6,0% gospodarstw domowych; w reszcie kraju - 8,6%); przetwory mięsne (5,9% wobec 8,3%) i nieznacznie gorsze w zakresie takich produktów żywnościowych jak masło i inne tłuszcze jadalne (4,8%

wobec 3,3%); używki (13,6% wobec 10,4%). W przypadku pozostałych produktów żywnościowych nie ma statystycznie istotnych różnic pomiędzy zachodniopomorskimi gospodarstwami domowymi, a tymi z pozostałej części Polski. **Na tej podstawie stwierdzić można, że zaspokojenie potrzeb żywnościowych zachodniopomorskich gospodarstw domowych jest na zbliżonym poziomie względem całego kraju i ogólnie ocenić należy je jako wysokie. 79,4% zachodniopomorskich gospodarstw domowych zadeklarowało, że stać ich na zakup wystarczającej ilości wszystkich z jedenastu analizowanych produktów żywnościowych (brak statystycznie istotnej różnicy z resztą kraju). Nastąpiła bardzo znacząca poprawa w tym zakresie względem 2005 r., kiedy takich gospodarstw domowych w regionie było zaledwie 48,2%.**

Autorzy badania Diagnoza Społeczna za gospodarstwo domowe doświadczające deprivacji materialnej (ubóstwa) w wymiarze potrzeb żywnościowych uznają te, których nie stać na zakup wystarczającej ilości pięciu lub więcej spośród jedenastu analizowanych produktów żywnościowych. **Takich gospodarstw domowych w regionie było w 2015 r. 6,0% (brak statystycznie istotnej różnicy z resztą kraju). Zaobserwować można bardzo wyraźną redukcję skali deprivacji materialnej (ubóstwa) w wymiarze potrzeb żywnościowych w regionie w stosunku do 2005 r., kiedy takich gospodarstw domowych było, jak wynika z DS2005, aż 26%.**

Deprivacji materialnej w wymiarze potrzeb żywnościowych relatywnie najczęściej doświadczają gospodarstwa domowe zlokalizowane na wsi (10,1%) i w małych miastach o liczbie mieszkańców poniżej 20 tys. (7,9%), gospodarstwa domowe utrzymujące się z niezarobkowych źródeł utrzymania (19,2%) oraz gospodarstwa domowe rencistów (19,0%). Jeśli chodzi o typ biologiczny rodziny, to najczęściej deprivacji materialnej w obszarze potrzeb żywnościowych doświadczają rodziny niepełne (14,3%). Co interesujące, w tej grupie nie było rodzin wielodzietnych (małżeństw z co najmniej trójką dzieci), pomimo dość wysokiego poziomu ubóstwa relatywnego (20,0%), a także ubóstwa skrajnego (16,1%) w tej grupie rodzin. Przypuszczalnie najuboższe rodziny wielodzietne, które wzięły udział w badaniu, stawiały potrzeby żywnościowe na absolutnie pierwszym miejscu (kosztem realizacji pozostałych potrzeb) lub otrzymywały zewnętrzną pomoc żywnościową lub po prostu mają niskie aspiracje konsumpcyjne (np. rezygnują całkowicie z jedzenia ryb i przetworów rybnych, a tym samym nie doświadczają problemów finansowych związanych z ich zakupem). Brak statystycznie istotnych różnic pomiędzy podregionami w zakresie doświadczania deprivacji materialnej w wymiarze potrzeb żywnościowych.

Problem niedożywienia oceniany jest przez przedstawicieli JST jako jeden z najmniej istotnych w ich gminach i powiatach (20 miejsce w rankingu istotności problemów społecznych na 21 analizowanych problemów) i jako ten, który w ostatnich latach znacznie osłabił się. 38,3% badanych przedstawicieli JST stwierdziło jednoznacznie, że w ich gminie/powiecie nie występuje problem niedożywienia. Spośród pozostałych, jako kategorie społeczne szczególnie narażone na problem niedożywienia respondenci wskazali: osoby starsze (wskazane przez 43,1% przedstawicieli gmin spośród tych, którzy stwierdzili, że w ich gminie/powiecie problem niedożywienia w ogóle występuje), osoby samotne, prowadzące

jednoosobowe gospodarstwo domowe (37,5%), przy czym te kategorie społeczne w znacznej mierze pokrywają się, a także dzieci w rodzinach przeżywających trudności w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczej i mieszkańców terenów popegeerowskich (po 23,6%). Znacznie rzadziej wskazywano rodziny wielodzietne (8,3%) oraz inne grupy społeczne (6,9%). 27,8% przedstawicieli JST, którzy stwierdzili, że w ich gminach/powiatach problem niedożywienia występuje nie potrafiło wskazać jednoznacznie żadnej z kategorii społecznych, których ten problem dotyczy w szczególności, co świadczyć może o dość słabym rozeznaniu tego (jak się wydaje - niszowego w sensie ilościowym, ale poważnego) problemu społecznego.

2.3. Sytuacja mieszkaniowa

Dostępność mieszkań – liczba mieszkań i ich powierzchnia użytkowa w stosunku do liczby ludności

Sytuacja mieszkaniowa Pomorza Zachodniego na tle kraju wygląda przeciętnie. W regionie na 1000 mieszkańców przypadają 394,3 mieszkania, zaś w kraju – 385,9. Na jedno mieszkanie w regionie przypada średnio 2,54 osób (w kraju – 2,59), zaś na jedną izbę (jeden pokój) – 0,66 osoby w regionie i 0,68 w kraju. Nieznacznie lepszy wynik Pomorza Zachodniego na tle kraju, biorąc pod uwagę ww. wskaźniki wynika jednak po części z dość dużego udziału w ogólnej puli mieszkań tych, które zlokalizowane są w turystycznych gminach nadmorskich i pełnią de facto funkcję hotelową, nie zaś klasyczną funkcję mieszkalną. Przeciętna powierzchnia użytkowa jednego mieszkania oraz przeciętna powierzchnia użytkowa na jedną osobę w województwie zachodniopomorskim są co prawda niższe niż w całym kraju, jednak jest to bezpośrednio powiązane z silniejszą urbanizacją Pomorza Zachodniego. Na obszarach wiejskich przeciętna powierzchnia użytkowa jednego mieszkania i przeciętna powierzchnia użytkowa na jedną osobę jest znacznie większa, ze względu na dominację zabudowy jednorodzinnej.

Tabela nr 16. Wybrane wskaźniki obrazujące sytuację mieszkaniową w Polsce i w województwie zachodniopomorskim w 2004 r. i 2019 r.

	Polska		Zachodniopomorskie					
	2004 r.	2019 r.	2004 r.		2019 r.		Zmiana w 2019 r. wobec 2004 r.	
			Wartość wskaźnika	Pozycja WZP	Wartość wskaźnika	Pozycja WZP	Wartość wskaźnika	Pozycja WZP
Mieszkania na 1000 mieszkańców (stymulanta)	332,3	385,9	336,6	5	394,3	5	17,1%	6
Przeciętna liczba izb w jednym mieszkaniu (stymulanta)	3,68	3,82	3,68	10	3,83	8	4,1%	7
Przeciętna liczba osób na jedno mieszkanie (destymulanta) ²⁹	3,01	2,59	2,97	12	2,54	12	-14,5%	6
Przeciętna liczba osób na 1 izbę (destymulanta)	0,82	0,68	0,81	10	0,66	11	-18,5%	3
Przeciętna powierzchnia użytkowa jednego mieszkania [m ²] (stymulanta)	69,0	74,4	65,4	14	70,9	13	8,4%	3
Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na jedną osobę [m ²] (stymulanta)	22,9	28,7	22,0	14	27,9	10	26,8%	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

W analizowanym okresie (2004-2019) wartości wszystkich analizowanych wskaźników obrazujących sytuację mieszkaniową poprawiły się, zarówno w regionie, jak i w kraju, przy czym w województwie zachodniopomorskim poprawa sytuacji mieszkaniowej na tle pozostałych regionów widoczna jest przede wszystkim w zakresie przeciętnej liczby osób na 1 izbę; przeciętnej powierzchni użytkowej jednego mieszkania oraz przeciętnej powierzchni użytkowej mieszkania na jedną osobę. W tym okresie, zgodnie z danymi GUS, liczba mieszkań w województwie zachodniopomorskim zwiększyła się o prawie 100 tys. (z ok. 570,5 tys. do ok. 669 tys.) Tempo przyrostu liczby mieszkań w regionie było takie samo, jak w całym kraju.

Biorąc pod uwagę dwa kluczowe wskaźniki obrazujące sytuację mieszkaniową: przeciętną powierzchnię użytkową mieszkania na jedną osobę oraz liczbę mieszkań na 1000 mieszkańców (im wyższe wartości tych wskaźników, tym sytuacja mieszkaniowa jest lepsza), utworzono ranking gmin w województwie zachodniopomorskim pod względem sytuacji mieszkaniowej. Pierwsze 9 miejsc w rankingu zajmują nadmorskie gminy turystyczne: Dziwnów, Mielno, Międzyzdroje, Rewal, miasto Kołobrzeg, Ustronie Morskie, Świnoujście, gmina Kołobrzeg, które swoją wysoką pozycję w rankingu zawdzięczają przede wszystkim wysokiemu udziałowi mieszkań turystycznych, pełniących funkcję hotelową, a nie mieszkaniową, w ogólnej puli mieszkań w tych gminach. W tabeli zamieszczonej poniżej wskazano 10 zachodniopomorskim gmin (z wyłączeniem nadmorskich gmin turystycznych), w których sytuacja mieszkaniowa jest najlepsza.

²⁹ Wyższa pozycja (miejsce w rankingu regionów) świadczy o gorszej sytuacji WZP względem innych województw zaś niższa pozycja - o lepszej.

Tabela nr 17. Gminy o najlepszej i najgorszej sytuacji mieszkaniowej w województwie zachodniopomorskim w 2019 r. (bez nadmorskich gmin turystycznych)

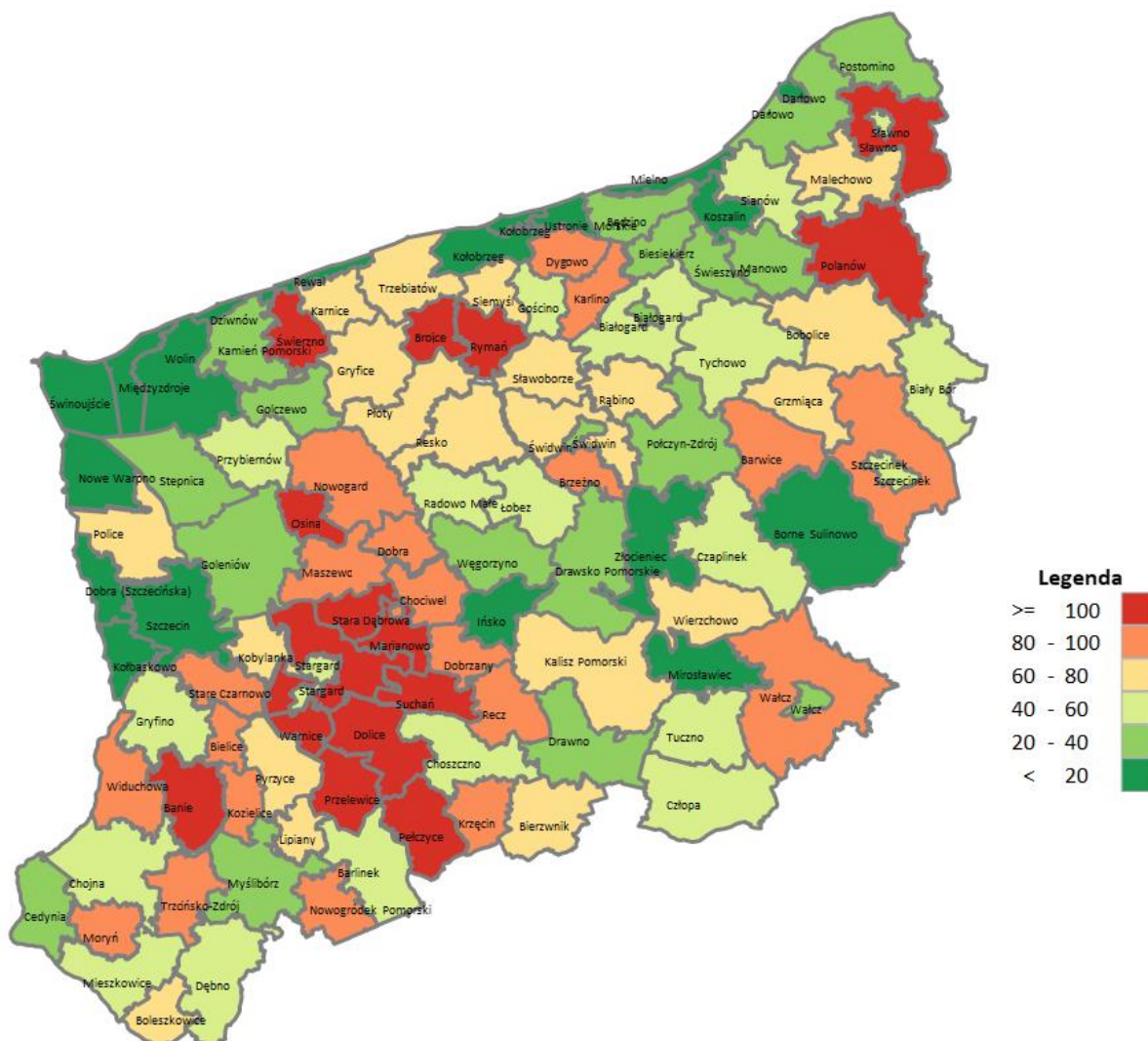
Nazwa	Typ gminy	Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę	Mieszkania na 1000 mieszkańców	Miejsce w rankingu (bez nadmorskich gmin turystycznych)
Kołbaskowo	wiejska	33,5	403,5	1
Nowe Warpno	miejsko-wiejska	33,0	397,3	2
Szczecin	miejska	29,1	455,9	3
Borne Sulinowo	miejsko-wiejska	29,1	421,3	4
Dobra (Szczecińska)	wiejska	49,3	376,6	5
Koszalin	miejska	28,3	440,3	6
Mirostawiec	miejsko-wiejska	28,7	403,0	7
Ińsko	miejsko-wiejska	27,7	396,0	8
Kamień Pomorski ³⁰	miejsko-wiejska	27,8	377,3	9
Drawsko Pomorskie	miejsko-wiejska	26,7	381,2	10
Warnice	wiejska	23,5	298,3	90
Banie	wiejska	22,5	309,1	91
Stargard	wiejska	23,5	282,7	92
Przelewice	wiejska	22,2	306,3	93
Suchań	miejsko-wiejska	22,8	299,0	94
Marianowo	wiejska	21,6	303,2	95
Stara Dąbrowa	wiejska	20,7	299,2	96
Brojce	wiejska	22,5	284,3	97
Sławno	wiejska	22,8	255,0	98
Dolice	wiejska	20,5	298,0	99

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

W grupie gmin o najlepszej sytuacji mieszkaniowej znajdują się m.in. dwa największe miasta regionu: Szczecin i Koszalin, które charakteryzują się najwyższą w regionie liczbą mieszkań na 1000 mieszkańców, a także wyższą niż wynosi przeciętna dla całego regionu powierzchnią użytkową mieszkania na jedną osobę. Oprócz tego, relatywnie dobra sytuacja mieszkaniowa jest także w gminach znajdujących się w aglomeracji szczecińskiej lub w jej pobliżu: Kołbaskowo, Nowe Warpno i Dobra Szczecińska. Wysoko w rankingu, ze względu na uwarunkowania historyczne, jest także gmina Borne Sulinowo. Najgorsza sytuacja mieszkaniowa jest przede wszystkim w gminach wiejskich, które charakteryzują się zarówno małą liczbą mieszkań w stosunku do liczby mieszkańców, jak i niską przeciętną powierzchnią użytkową mieszkania na jedną osobę (można zatem przypuszczać, iż w tych gminach wiejskich istotny udział ma zabudowa wielorodzinna, w tym m.in. charakterystyczne dla wsi popegeerowskich bloki mieszkalne z małymi mieszkaniami).

³⁰ Funkcja turystyczna jest w gminie Kamień Pomorski silnie rozwinięta, podobnie jak w gminie Borne Sulinowo.

Mapa nr 8. Miejsce w rankingu gmin województwa zachodniopomorskiego pod względem sytuacji mieszkaniowej w 2019 r. przy uwzględnieniu liczby mieszkań na 1000 mieszkańców oraz przeciętnej powierzchni użytkowej mieszkania na jedną osobę



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Obciążenie gmin problemowymi miejscowościami popegeerowskimi nie wpływa istotnie na sytuację mieszkaniową gmin. Ze względu na specyfikę wsi popegeerowskich (wysoki, jak na tereny wiejskie, udział mieszkań w zabudowie wielorodzinnej – charakterystycznych popegeerowskich bloków, w których mieszczą się niewielkie lokalne mieszkalne) można by oczekiwać niskiego miejsca w rankingu gmin silnie obciążonych miejscowościami popegeerowskimi. Należy jednak zwrócić uwagę na wysokie ujemne saldo migracyjne gmin popegeerowskich w analizowanym okresie (2004-2019), co spowodowało zmniejszenie się liczby mieszkańców przypadających na jedno mieszkanie oraz zwiększenie się przeciętnej powierzchni użytkowej mieszkania na jedną osobę.

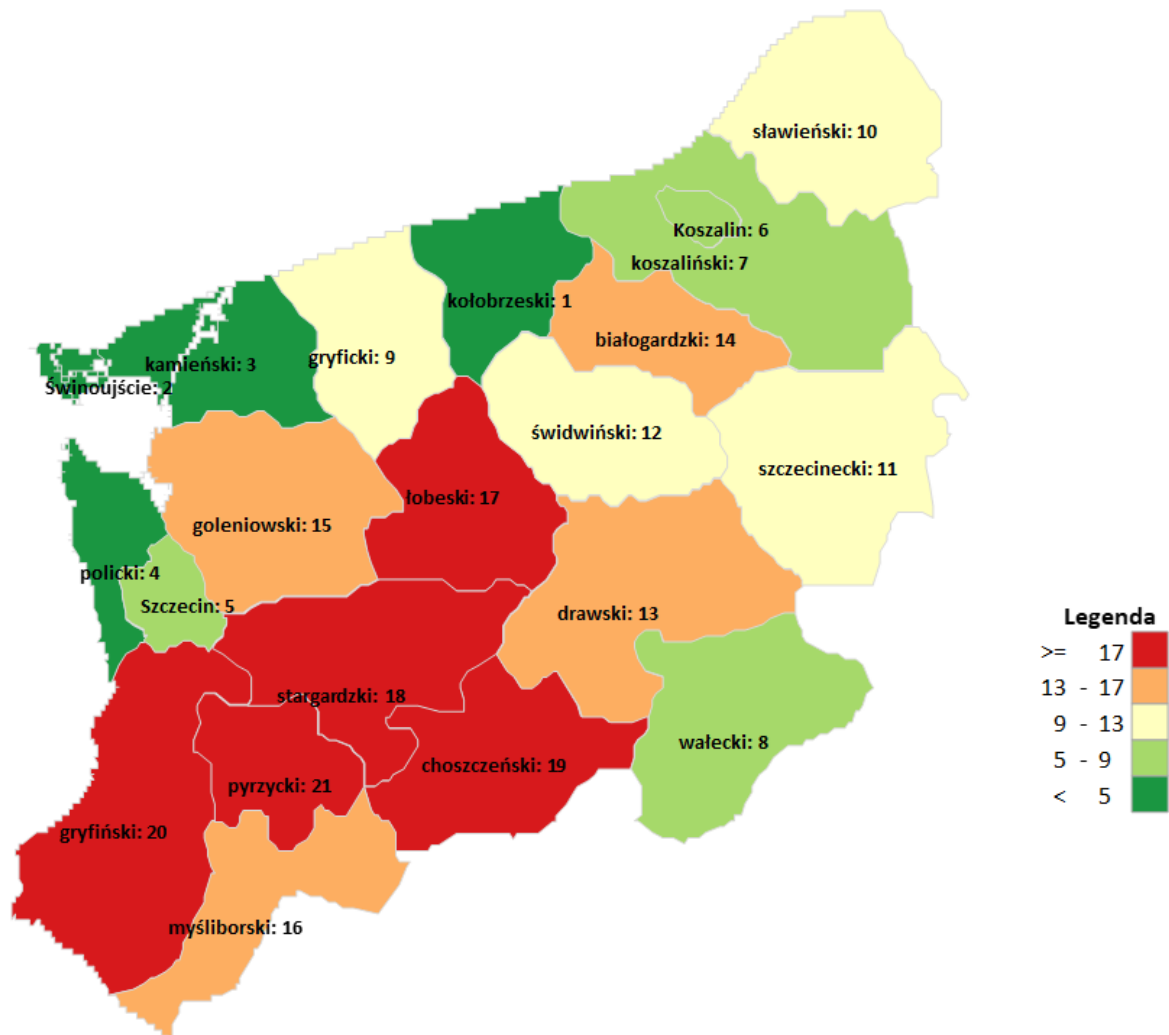
Jeśli chodzi o powiaty, to najlepsza sytuacja mieszkaniowa, jeśli chodzi o liczbę i wielkość mieszkań w stosunku do liczby mieszkańców, jest w powiatach znajdujących się w pasie nadmorskim: kołobrzeski, miasto Świnoujście i kamieński, a następnie w Szczecinie, powiecie polickim oraz w Koszalinie. Najgorsza sytuacja mieszkaniowa jest w powiatach pyrzyckim, gryfińskim, choszczeńskim, stargardzkim i myśliborskim. **Widać wyraźnie, iż problem słabych warunków mieszkaniowych/niewystarczającej podaży mieszkań dotyczy przede wszystkim południowo-zachodniej części regionu.**

Tabela nr 18. Ranking powiatów w województwie zachodniopomorskim pod względem sytuacji mieszkaniowej w 2019 r.

Powiat	Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na jedną osobę	Mieszkania na 1000 mieszkańców	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)
kołobrzeski	35,6	467,3	1	3
m. Świnoujście	34,7	518,0	2	5
kamieński	35,4	462,2	3	6
policki	33,2	361,9	4	41
m. Szczecin	29,1	455,9	5	51
m. Koszalin	28,3	440,3	6	59
koszaliński	32,0	359,0	7	89
wałeccki	25,7	361,9	8	179
gryficki	26,4	348,7	9	271
sławieński	28,1	343,0	10	282
szczecinecki	24,9	368,3	11	288
świdwiński	25,1	359,0	12	292
drawski	25,5	358,5	13	294
białogardzki	25,1	358,9	14	301
goleniowski	26,2	340,0	15	302
myśliborski	24,8	345,7	16	333
łobeski	24,3	350,9	17	337
stargardzki	23,8	351,6	18	343
choszczeński	24,3	346,9	19	346
gryfiński	24,6	335,7	20	352
pyrzycki	23,8	328,2	21	362

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Mapa nr 9. Miejsce w rankingu powiatów województwa zachodniopomorskiego pod względem sytuacji mieszkaniowej w 2019 r. przy uwzględnieniu liczby mieszkań na 1000 mieszkańców oraz przeciętnej powierzchni użytkowej mieszkania na jedną osobę



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Wyposażenie mieszkań w podstawowe instalacje

Drugą miarą, która może być zastosowana do oceny jakości warunków mieszkaniowych jest wyposażenie mieszkań w instalacje takie jak wodociąg, kanalizacja, łazienka i centralne ogrzewanie. Miara ta odnosi się zatem do warunków technicznych mieszkań, w przeciwieństwie do analizowanych poprzednio miar odnoszących się raczej do dostępności mieszkań.

Tabela nr 19. Mieszkania wyposażone w instalacje – w % ogółu mieszkań w Polsce i w województwie zachodniopomorskim w 2004 r. i 2019 r. [%] (stymulanty)

	w miastach						na wsi					
	wodociąg		łazienka		centralne ogrzewanie		wodociąg		łazienka		centralne ogrzewanie	
	2004r.	2019r.	2004r.	2019r.	2004r.	2019r.	2004r.	2019r.	2004r.	2019r.	2004r.	2019r.
PL – wartość wskaźnika	98,4	99,1	91,9	95,7	84,0	87,9	88,1	92,4	74,7	83,3	63,3	72,3
WZP – wartość wskaźnika	99,6	99,8	93,1	96,9	86,9	90,2	96,3	97,5	84,8	90,7	66,8	76,8
WZP – pozycja wśród 16 regionów	3	3	7	4	7	7	1	2	3	2	5	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Tabela nr 20. Korzystający z instalacji wodociągowej i kanalizacyjnej w % ogółu ludności [%] (stymulanty)

	ogółem				w miastach				na wsi			
	wodociąg		kanalizacja		wodociąg		kanalizacja		wodociąg		kanalizacja	
	2004r.	2019r.	2004r.	2019r.	2004r.	2019r.	2004r.	2019r.	2004r.	2019r.	2004r.	2019r.
PL – wartość wskaźnika	85,5	92,2	58,3	71,2	94,4	96,6	84,0	90,5	71,3	85,5	17,3	42,2
WZP – wartość wskaźnika	92,9	96,2	73,0	80,6	96,7	97,6	89,8	91,2	84,1	93,2	35,2	57,6
WZP – pozycja wśród 16 regionów	2	4	1	2	5	6	3	8	3	4	1	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Pod względem wyposażenia mieszkań w podstawowe instalacje (wodociąg, łazienka, centralne ogrzewanie) sytuacja województwa zachodniopomorskiego na tle całego kraju wygląda korzystnie, zwłaszcza biorąc pod uwagę wyłącznie obszary wiejskie. Praktycznie wszystkie mieszkania na Pomorzu Zachodnim, zarówno w miastach, jak i na wsi, wyposażone są w wodociąg. W łazienkę wyposażonych jest prawie 97% mieszkań w miastach i 90,7% mieszkań na wsi w regionie, zaś w centralne ogrzewanie – odpowiednio 92,2% oraz 76,8% mieszkań. Od 2004 r. wyposażenie zachodniopomorskich mieszkań w podstawowe instalacje poprawiło się, zwłaszcza w przypadku centralnego ogrzewania. Mieszkania w miastach wyposażone są w podstawowe instalacje częściej niż na wsi.

Na podstawie danych dotyczących wyposażenia mieszkań w poszczególnych gminach w instalacje takie jak łazienka i centralne ogrzewanie sporządzono ranking gmin pod względem jakości technicznej mieszkań. Pominięto dane na temat instalacji wodociągowej z uwagi na niemal powszechne wyposażenie mieszkań w instalację tego typu.

Tabela nr 21. Gminy w województwie zachodniopomorskim w najlepszej i najgorszej sytuacji pod względem wyposażenia mieszkań w miastach w podstawowe instalacje w 2019 r. (stymulanty)

	% mieszkań wyposażonych w instalacje		Miejsce w rankingu ³¹
	łazienka	centralne ogrzewanie	
Borne Sulinowo	99,5%	97,7%	1
Kołobrzeg	99,0%	97,5%	2
Świnoujście	99,5%	96,3%	3
Gryfino	98,6%	96,4%	4
Pyrzyce	98,6%	94,5%	5
Koszalin	98,3%	93,9%	6
Mielno	98,5%	92,9%	7
Police	97,9%	93,2%	8
Nowogard	98,2%	92,3%	9
Barlinek	98,3%	90,9%	10
Stepnica	93,1%	77,0%	57
Suchań	91,5%	80,2%	58
Trzcińsko-Zdrój	94,7%	63,0%	59
Nowe Warpno	94,6%	65,8%	60
Połczyn-Zdrój	92,4%	77,1%	61
Bobolice	92,7%	75,9%	62
Lipiany	93,0%	74,9%	63
Dobra	92,8%	74,5%	64
Drawno	91,7%	74,8%	65
Barwice	92,4%	74,0%	66

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

³¹ W rankingu uwzględniono 66 zachodniopomorskich gmin miejskich lub miejsko-wiejskich, natomiast nie uwzględniono gmin wiejskich.

Tabela nr 22. Gminy w województwie zachodniopomorskim w najlepszej i najgorszej sytuacji pod względem wyposażenia mieszkań na wsi w podstawowe instalacje w 2019 r. (stymulanty)

	% mieszkań wyposażonych w instalacje		Miejsce w rankingu ³²
	łazienka	centralne ogrzewanie	
Dobra (Szczecińska)	99,2	96,5	1
Dziwnów	99,7	95,2	1
Kołbaskowo	98,3	95,2	3
Mielno	98,2	91,8	4
Rewal	97,7	89,9	5
Ustronie Morskie	96,8	92,6	5
Kołobrzeg	96,7	93,8	5
Manowo	96,1	89,8	8
Biesiekierz	96,5	88,0	9
Międzyzdroje	96,9	85,0	10
Płoty	85,2	61,2	92
Białogard	83,9	63,4	93
Tychowo	85,8	47,7	94
Barwice	85,0	54,0	95
Resko	84,2	54,1	96
Nowogródek Pomorski	81,0	59,1	97
Węgorzyno	82,8	54,1	98
Człopa	80,8	57,9	99
Ińsko	82,5	53,3	100
Dobrzany	80,7	57,8	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Tylko gmina Barwice znajduje się w czołówce gmin o najgorszej sytuacji pod względem wyposażenia mieszkań w instalacje zarówno jeśli chodzi o miasta (najgorsza pozycja w rankingu), jak i na wsi (7 miejsce od końca). Warto zwrócić uwagę także na gminę Suchań, która oprócz relatywnie słabej pozycji jeśli chodzi o wyposażenie mieszkań w miastach w instalacje znajduje się także w niekorzystnej sytuacji jeśli chodzi o liczbę i metraż mieszkań w stosunku do liczby mieszkańców.

Wyposażenie gospodarstw domowych w przedmioty trwałego użytkowania

Miarą jakości warunków mieszkaniowych jest, oprócz liczby mieszkań i ich wielkości w stosunku do liczby mieszkańców oraz wyposażenia mieszkań w instalacje, także wyposażenie mieszkań (gospodarstw domowych) w przedmioty trwałego użytkowania.

³² W rankingu uwzględniono 101 zachodniopomorskich gmin wiejskich lub miejsko-wiejskich, natomiast nie uwzględniono gmin miejskich.

Tabela nr 23. Wyposażenie w niektóre przedmioty trwałego użytkowania w % ogółu gospodarstw domowych w Polsce i w województwie zachodniopomorskim w 2019 r. (stymulanty)

	POLSKA	ZACHODNIOPOMORSKIE	
		Wartość wskaźnika	Pozycja WZP
automat pralniczy	94,8	95,8	3
zmywarka do naczyń	40,1	40,4	9
kuchenka mikrofalowa	62,8	71,3	1
kuchenka elektryczna z płytą ceramiczną, indukcyjną	17,8	22,8	4
samochód osobowy	67,8	62,6	15
zestaw kina domowego	12,0	24,9	1
telefon komórkowy	97,1	97,9	3
smartfon	72,1	68,2	12
urządzenie do odbioru telewizji satelitarnej lub kablowej	62,6	75,4	1
komputer osobisty ogółem	72,8	68,5	13
urządzenie z dostępem do Internetu	80,2	75,8	13
drukarka	32,8	28,8	13
drukarka wielofunkcyjna	23,1	20,8	11

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Wyposażenie zachodniopomorskich gospodarstw domowych w większość spośród analizowanych przedmiotów trwałego użytkowania była w 2019 r. było w województwie zachodniopomorskim nieznacznie lepsza niż w całym kraju, co potwierdza wniosek o dość dobrej, na tle całego kraju, sytuacji materialnej gospodarstw domowych na Pomorzu Zachodnim, a co za tym idzie – także sytuacji mieszkaniowej. W województwie zachodniopomorskim było jednak w 2019 r. relatywnie mniej gospodarstw domowych wyposażonych w samochód osobowy (62,6% w regionie wobec 67,8% w Polsce), co wydaje się być jednak konsekwencją silniejszego zurbanizowania województwa zachodniopomorskiego i obiektywnego braku konieczności posiadania własnego samochodu w gospodarstwach domowych w dużych miastach, gdzie funkcjonuje komunikacja publiczna, a także większym udziałem mniej licznych gospodarstw domowych, w których korzystanie z własnego samochodu jest często nieopłacalne. Negatywnie, na tle kraju, ocenić należy jednak wyposażenie zachodniopomorskich gospodarstw domowych w sprzęt komputerowy, w tym zwłaszcza w urządzenie z dostępem do Internetu (75,8% w regionie wobec 80,2% w kraju), co może świadczyć o bardziej nasilonym problemie wykluczenia cyfrowego mieszkańców Pomorza Zachodniego.

Zasoby mieszkaniowe gmin

W regionie, podobnie jak w całym kraju, zdecydowanie rośnie liczba mieszkań w zasobach osób fizycznych (mieszkań prywatnych) – z ok. 275 tys. w 2004 r. do ok. 493,5 tys. w 2018 r.

Gwałtownie maleje za to liczba mieszkań w zasobach gminnych (komunalnych) – z ok. 85 tys. w 2004 r. do ok. 50 tys. w 2018 r. (spadek udziału w ogólnej puli mieszkań z 14,9% do 7,5%, choć jest to i tak wyższy udział niż dla całego kraju, gdzie wynosi zaledwie 5,8%; 4 pozycja WZP wśród 16 regionów w 2018 r. wobec 2 pozycji w 2004 r.). Ubytek ten tylko w niewielkim stopniu zapełniany jest mieszkaniami z zasobów towarzystwa budownictwa społecznego (TBS) – w 2004 r. w zasobach TBS w województwie zachodniopomorskim było 6878 mieszkań (udział 1,2%), zaś w 2018 r. – 12 337 (udział 1,9%, znacznie wyższy niż dla całej Polski – 0,7%; **zarówno w 2004 r., jak i w 2018 r. WZP zajmowało 1 pozycję wśród 16 regionów jeśli chodzi o wielkość udziału mieszkań z zasobów TBS w ogólnej puli mieszkań,** udział TBS w drugim kolejnym województwie – Pomorskim – wyniósł w 2018 r. zaledwie 1,0%). Zmniejszanie się komunalnego zasobu mieszkaniowego w regionie może znacząco utrudniać gminom prowadzenie polityki społecznej w obszarze zapewnienia usług mieszkaniowych osobom/rodzinom, które nie są w stanie pozyskać mieszkania na rynku komercyjnym. Najwyższy udział zasobu gminnego i TBS w całkowitych zasobach mieszkaniowych jest w największych miastach na prawach powiatu w regionie – Szczecinie (14,0%) oraz Koszalinie (13,9%), a także w powiatach białogardzkim, drawskim i gryfickim (między 11% a 12%).

Tabela nr 24. Zasoby mieszkaniowe ogółem, gminne oraz TBS w województwie zachodniopomorskim w podziale na powiaty w 2018 r. (stymulanty)

	Zasoby ogółem	zasoby gminne		zasoby TBS		zasoby gminne i TBS razem			
		Liczba	% w ogółem	Liczba	% w ogółem	Liczba	% w ogółem	% w ogółem – ranking powiatów w WZP (21 powiatów)	% w ogółem – ranking powiatów w PL (380 powiatów)
WZP	656 269	49 716	7,6%	12 337	1,9%	62 053	9,5%	-	
białogardzki	16 912	1 568	9,3%	432	2,6%	2 000	11,8%	3	26
choszczeński	16 598	653	3,9%	220	1,3%	873	5,3%	15	157
drawski	20 148	2 347	11,6%	40	0,2%	2 387	11,8%	4	28
goleniowski	27 552	1 423	5,2%	374	1,4%	1 797	6,5%	12	119
gryficki	20 716	2 215	10,7%	107	0,5%	2 322	11,2%	5	32
gryfiński	27 335	1 701	6,2%	393	1,4%	2 094	7,7%	10	88
kamieński	20 990	970	4,6%	101	0,5%	1 071	5,1%	18	164
kołobrzeski	35 862	1 337	3,7%	478	1,3%	1 815	5,1%	19	168
koszaliński	23 263	749	3,2%	0	0,0%	749	3,2%	21	245
łobeski	12 841	670	5,2%	0	0,0%	670	5,2%	16	158
myśliborski	22 504	1 838	8,2%	152	0,7%	1 990	8,8%	8	61
policki	28 579	1 708	6,0%	0	0,0%	1 708	6,0%	13	133
pyrzycki	12 795	660	5,2%	0	0,0%	660	5,2%	17	161
sławieński	18 988	688	3,6%	0	0,0%	688	3,6%	20	229
stargardzki	41 643	2 108	5,1%	731	1,8%	2 839	6,8%	11	111
szczecinecki	28 319	2 511	8,9%	185	0,7%	2 696	9,5%	6	49
świdwiński	16 482	1 557	9,4%	0	0,0%	1 557	9,4%	7	53
wałeckie	18 460	1 254	6,8%	180	1,0%	1 434	7,8%	9	93
m. Koszalin	46 562	5 437	11,7%	1 026	2,2%	6 463	13,9%	2	15
m. Szczecin	179 165	17 174	9,6%	7 918	4,4%	25 092	14,0%	1	14
m. Świnoujście	20 555	1 148	5,6%	0	0,0%	1 148	5,6%	14	148

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Choć ogólny udział mieszkań komunalnych w ogólnej puli mieszkań w województwie zachodniopomorskim szybko maleje, to jednak 19 gmin pomiędzy 2009 a 2018 r. zwiększyło swój komunalny zasób mieszkaniowy (wyłącznie gminy wiejskie i miejsko-wiejskie), a 4 kolejne pozostawiły go na niezmiennym poziomie. Tylko jedna gmina (Krzęcin) nie posiadała w 2018 r. żadnego mieszkania komunalnego.

W zasobach zachodniopomorskich gmin rośnie za to liczba lokali socjalnych dedykowanych osobom w najtrudniejszej sytuacji finansowej, najsilniej zagrożonych wykluczeniem mieszkaniowym/bezdomnością. Trend ten występuje w całym kraju. W regionie w 2009 r. było 3651 mieszkań socjalnych, zaś w 2019 r. już 7625 czyli ponad 2 razy więcej. Tym niemniej w 14 zachodniopomorskich gminach lokali socjalnych w tym okresie ubyło, w tym najwięcej w gminach Nowogard (-83 mieszkania socjalne), Barwice (-12), Suchań (-8) i

Węgorzyno (-5), a **w 2019 r. żadnego lokalu socjalnego nie posiadało aż 27 zachodniopomorskich gmin** (23 wiejskie i 4 miejsko-wiejskie). W 2009 r. takich gmin było jeszcze więcej, bo aż 39.

Zgodnie z danymi z Oceny Zasobów Pomocy Społecznej (OZPS), **w 2009 r. na mieszkanie socjalne z zasobów gmin oczekiwało łącznie 5191 gospodarstw domowych, zaś w 2019 r. – 5539, zatem liczba ta wzrosła o ok. 7%**, pomimo ogólnego wzrostu lokali socjalnych o ok. 100% w tym samym okresie. Z jednej strony świadczyć może to o narastającym problemie mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w zaspokojeniu własnych potrzeb mieszkaniowych, z drugiej zaś strony większa podaż mieszkań socjalnych (przy równoczesnej słabnącej podaży mieszkań komunalnych) może wzmagać popyt na lokalne socjalne. Bardzo dobrym przykładem występowania takiego mechanizmu jest gmina Stepnica, która od 2009 r. do 2018/2019 r. bardzo znacząco zwiększyła swoje zasoby mieszkaniowe, zarówno jeśli chodzi o mieszkania komunalne ogółem (z 38 w 2009 r. do 191 w 2018 r.), jak i mieszkania socjalne (z 4 w 2009 r. do 70 w 2019 r.). Tymczasem liczba gospodarstw domowych oczekujących na lokal socjalny w 2009 r. wynosiła zaledwie dwa, zaś w 2019 r. aż 382 gospodarstwa domowe. W 2019 r. stosunek liczby gospodarstw oczekujących na przyznanie lokalu socjalnego do liczby mieszkańców regionu wyniósł 0,33% (w 2009 r. – 0,31%). W tabeli zamieszczonej poniżej zaprezentowano gminy, w których liczba gospodarstw domowych oczekujących na mieszkanie socjalne w stosunku do liczby mieszkańców jest najwyższa. Uznać można, iż są to gminy z największymi potrzebami w zakresie mieszkalnictwa socjalnego. Oprócz wspomnianej wcześniej Stepnicy (gminę tę można w kontekście mieszkalnictwa socjalnego traktować jako wyjątkowy, odstający od reguły przypadek) na liście znajdują się gminy, które można zaklasyfikować do trzech grup:

- największe miasta regionu: Szczecin, Koszalin, Stargard, Kołobrzeg, Szczecinek,
- gminy charakteryzujące się relatywnie wysokim poziomem ubóstwa: Człopa, Brzeźno, Białogard, Dobrzany, Karlino, Recz, Trzebiatów, Łobez, Drawno, Połczyn-Zdrój,
- gminy nadmorskie (Dziwnów, Mielno), co potwierdza sformułowany wcześniej wniosek o dużej liczbie mieszkań, które nie pełnią klasycznej funkcji mieszkalnej w tych gminach

Tabela nr 25. Zachodniopomorskie gminy z największymi potrzebami w zakresie mieszkalnictwa socjalnego w 2019 r. (destymulanta)

Nazwa	Typ gminy	Liczba mieszkańców	Liczba mieszkań socjalnych	Liczba oczekujących na mieszkanie socjalne	Liczba oczekujących na mieszkanie socjalne w stosunku do liczby mieszkańców
Stepnica	miejsko-wiejska	4 883	71	382	7,82%
Człopa	miejsko-wiejska	4 891	12	50	1,02%
Dziwnów	miejsko-wiejska	3 957	50	35	0,88%
Brzeżno	wiejska	2 766	4	21	0,76%
Białogard	miejska	24 146	140	152	0,63%
Kołobrzeg	miejska	46 259	331	283	0,61%
Dobrzany	miejsko-wiejska	4 800	13	28	0,58%
Szczecinek	miejska	40 043	279	225	0,56%
Mielno	miejsko-wiejska	4 888	20	26	0,53%
Stargard	miejska	67 837	289	356	0,52%
Szczecin	miejska	401 907	2 527	2 027	0,50%
Karlino	miejsko-wiejska	9 137	115	43	0,47%
Recz	miejsko-wiejska	5 454	44	25	0,46%
Trzebiatów	miejsko-wiejska	16 137	68	72	0,45%
Łobez	miejsko-wiejska	13 863	62	53	0,38%
Drawno	miejsko-wiejska	5 053	24	19	0,38%
Koszalin	miejska	107 048	707	398	0,37%
Połczyn-Zdrój	miejsko-wiejska	15 118	34	55	0,36%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z OZPS oraz BDL GUS.

Na podstawie dostępnych danych na temat komunalnych zasobów mieszkaniowych stwierdzić można, iż zachodniopomorskie gminy koncentrują się w zdecydowanej większości na zapewnieniu mieszkań wyłącznie dla osób/rodzin w najtrudniejszej sytuacji finansowej zwiększając pulę mieszkań socjalnych, w których czynsze są zdecydowanie niższe niż rynkowe, jednak standard tych lokali jest zazwyczaj bardzo niski. Zdecydowana większość gmin nie jest jednak aktywna w rozwijaniu usług mieszkaniowych dla osób/rodzin, które nie kwalifikują się do wsparcia w postaci mieszkania socjalnego, ale równocześnie nie stać ich na zakup własnego mieszkania na rynku komercyjnym. Działania ukierunkowane na wsparcie

takich osób/rodzin niektóre gminy podejmują przede wszystkim za pośrednictwem TBS-ów, których efekty działań zauważalne są przede wszystkim w Szczecinie (4,4% udział mieszkań TBS w ogólnej puli mieszkań), Koszalinie (2,2%), powiecie stargardzkim (1,8%) i goleniowskim (1,4%), a więc w powiatach dynamicznie rozwijających się na tle całego regionu, co ocenić należy pozytywnie.

W zakresie sytuacji mieszkaniowej regionu uczestnicy wywiadów pogłębionych podkreślali, że zapewnienie odpowiedniej dostępności przystępnych cenowo mieszkań sprzyja rozwojowi gospodarczemu (te dwa elementy powinny „iść ze sobą w parze”).

Dobrym przykładem, jest gmina Karlino, której władze starają się prowadzić politykę mieszkaniową w taki sposób, by była ona skutecznym narzędziem rozwoju lokalnego. Należy również zauważyć, że w opinii uczestników wywiadów, **mieszkania chronione (treningowe i wspierane) mogą stanowić narzędzie do bardzo efektywnego wspierania osób z wielu grup społecznych znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji życiowej**: osób pokrzywdzonych przestępstwem, opuszczających zakłady karne, pełnoletnich wychowanków pieczy zastępczej oraz placówek typu MOW/MOS, osób z niepełnosprawnością, osób w kryzysie bezdomności a nawet seniorów. Zatem również dla jednostek gminnych/powiatowych oraz NGO bardzo istotny jest dostęp do mieszkań, w których realizowane będą usługi społeczne na rzecz osób z wspomnianych grup. Powinny być to mieszkania, w których zapewniony będzie odpowiedni standard pomieszczeń, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 26 kwietnia 2018 r. w sprawie mieszkań chronionych określającym minimalne wymagania w tym zakresie.

W miastach, do których intensywnie napływają imigranci, zwłaszcza mniejszych, występuje największy problem niedoboru/wzmoczonego zapotrzebowania na przystępne cenowo mieszkania. Tego typu problem występuje np. w Goleniowie, w którym w wyniku imigracji liczba mieszkańców zwiększyła się o około 15% (przybyło ok. 5-6 tys. osób wobec ok. 30 tys. dotychczasowych mieszkańców gminy). Gmina buduje mieszkania komunalne oraz w systemie TBS, ale skala tych inwestycji jest zdecydowanie zbyt mała w stosunku do potrzeb.

Istnieje **potrzeba prowadzenia działań modernizacyjnych obejmujących infrastrukturę mieszkaniową na obszarach wymagających rewitalizacji (np. na obszarze Śródmieścia Szczecina)**, z tym, że jak podkreślali eksperci, inwestycje w zakresie infrastruktury prowadzone na tych terenach powinny być bezwarunkowo połączone z działaniami nakierowanymi na aktywizację mieszkańców.

2.4. Rynek pracy

Wzrost aktywności zawodowej powinien stanowić kluczowy priorytet rozwojowy województwa zachodniopomorskiego i całego kraju. To w znacznej mierze od aktywności zawodowej mieszkańców kraju/regionu zależy tempo jego rozwoju. Na tle pozostałych krajów Unii Europejskiej Polska charakteryzuje się przeciętną aktywnością zawodową i

wskaźnikiem zatrudnienia mieszkańców (w 2019 r. wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 20-64 lata w całej UE wyniósł 73,1%, zaś w Polsce 73,0%)³³.

W kontekście stosunku do pracy ludność można podzielić na 3 grupy: aktywnych zawodowo pracujących (osoby wykonujące odpłatną pracę zawodową), aktywnych zawodowo bezrobotnych (osoby niepracujące, ale poszukujące pracy) oraz biernych zawodowo (osoby niepracujące i nie poszukujące pracy). Definicje te stosowane są w cyklicznie prowadzonym przez GUS Badaniu Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL). Osoba długotrwale bezrobotna to zgodnie z Ustawą z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. 2018 poz. 1265) bezrobotny pozostający w rejestrze powiatowego urzędu pracy łącznie przez okres ponad 12 miesięcy w okresie ostatnich 2 lat, z wyłączeniem okresów odbywania stażu i przygotowania zawodowego dorosłych. W przeciwieństwie do osób biernych zawodowo, o osobie bezrobotnej możemy mówić kiedy poszukuje ona pracy i jest gotowa do jej podjęcia.

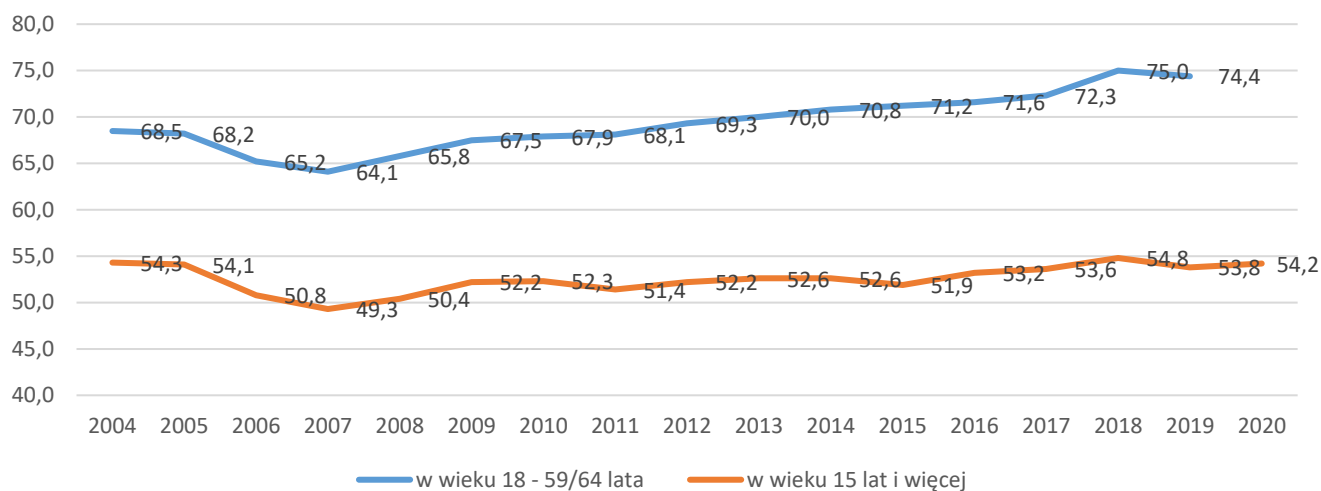
W niniejszym rozdziale przedstawiono wyniki analizy sytuacji na rynku pracy w województwie zachodniopomorskim na tle kraju bazując przede wszystkim na najbardziej wiarygodnych danych, które pochodzą z reprezentacyjnego Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL), prowadzonego w Polsce w cyklu kwartalnym od maja 1992 roku i doskonalonego zgodnie z zaleceniami Eurostat. Badaniem objęte są osoby będące członkami wylosowanych gospodarstw domowych. Przedmiotem badania jest sytuacja w zakresie aktywności ekonomicznej ludności, tzn. fakt wykonywania pracy, pozostawania bezrobotnym lub biernym zawodowo w badanym tygodniu. Dane nie uwzględniają pracujących w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego. Jako, że dane z BAEL nie są reprezentatywne na poziomie powiatów i gmin, do przeanalizowania wewnętrznego zróżnicowania regionu w zakresie sytuacji na rynku pracy wykorzystano z kolei dane pochodzące z innych systemów statystyki publicznej, w tym bazujące na liczbie osób bezrobotnych zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy. Choć dane te mogą nie w pełni odzwierciedlać rzeczywistą sytuację na lokalnych rynkach pracy (przykładowo, w urzędach pracy część osób formalnie zarejestrowanych jako bezrobotne w praktyce nie poszukuje pracy), to jednak można je wykorzystać w celach porównawczych.

Aktywność zawodowa i zatrudnienie mieszkańców regionu

Kluczowymi wskaźnikami obrazującymi sytuację na rynku pracy są współczynnik aktywności zawodowej (udział w populacji osób aktywnych zawodowo – pracujących i bezrobotnych, poszukujących zatrudnienia) oraz wskaźnik zatrudnienia (udział w populacji osób pracujących).

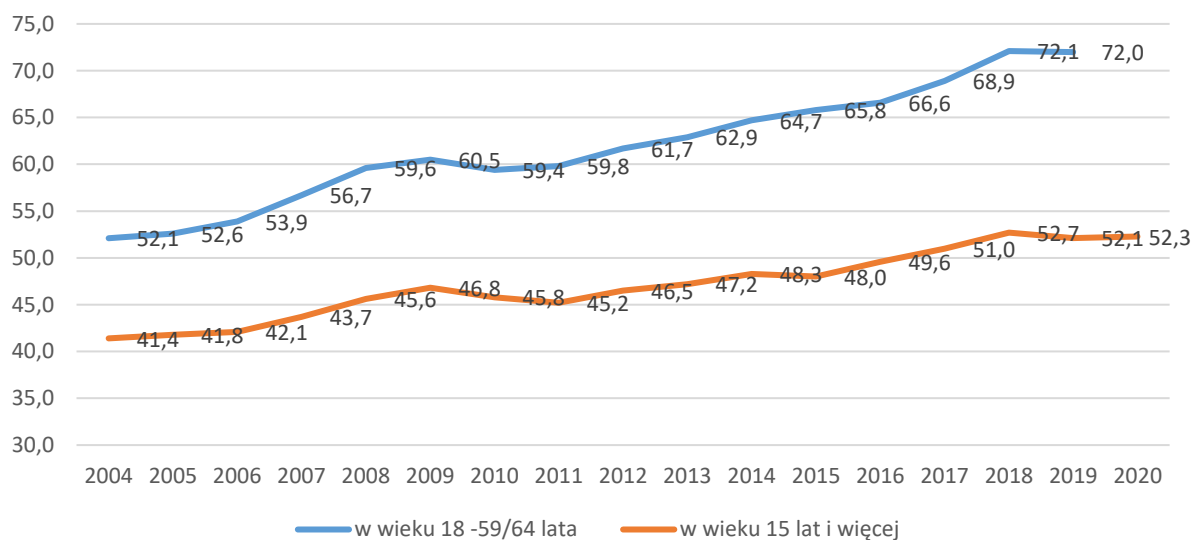
³³ [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Employment - annual statistics](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Employment_-_annual_statistics) (dostęp 26.03.2021 r.)

Wykres nr 2. Współczynnik aktywności zawodowej mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w wieku 15 lat i więcej oraz w wieku aktywności zawodowej (18 – 59K/64M) w latach 2004-2019/2020 [%] (stymulanta)



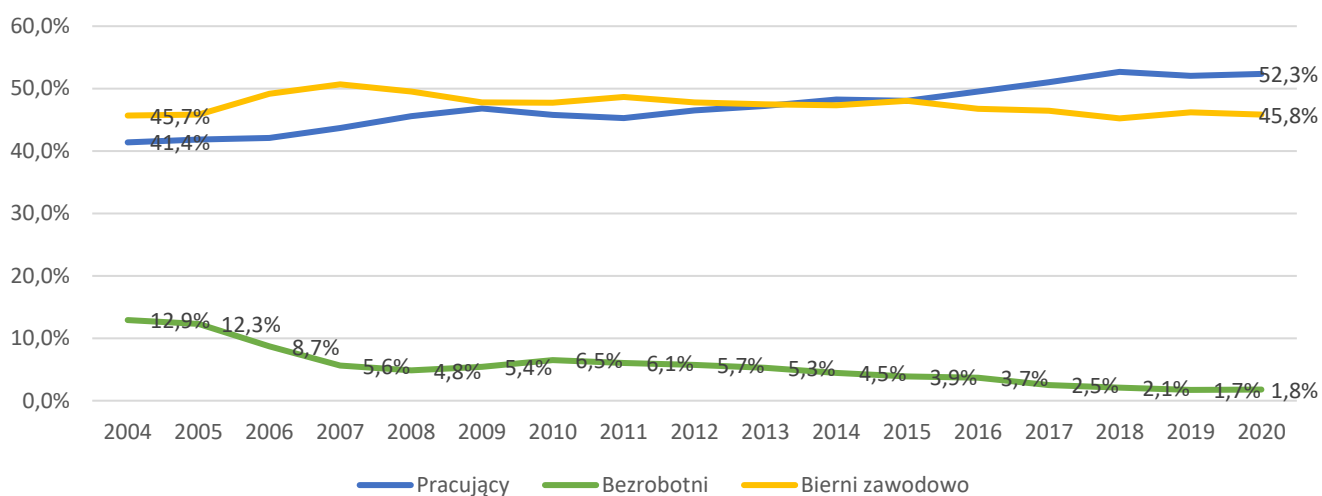
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BAEL

Wykres nr 3. Wskaźnik zatrudnienia mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w wieku 15 lat i więcej oraz w wieku aktywności zawodowej (18 – 59K/64M) w latach 2004-2019/2020 [%] (stymulanta)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BAEL

Wykres nr 4. Udział w populacji mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w wieku 15 lat i więcej osób pracujących (stymulanta), bezrobotnych (destymulanta) i biernych zawodowo (destymulanta) w latach 2004-2019/2020 [%]



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BAEL

W analizowanym okresie (2004-2019/2020 r.) zaobserwować można wprawdzie spadek aktywności zawodowej mieszkańców województwa zachodniopomorskiego trwający do 2007 r. (64,1%, ostatnie miejsce WZP wśród 16 regionów). Zjawisko to można wiązać przede wszystkim z masową emigracją zarobkową bezrobotnych dotychczas mieszkańców województwa zachodniopomorskiego do Europy Zachodniej po wstąpieniu Polski do UE przy jednoczesnym braku aktywizacji osób biernych zawodowo, które pozostały w kraju. **Po 2007 r. nastąpił stopniowy wzrost współczynnika aktywności zawodowej mieszkańców regionu w wieku produkcyjnym, który apogeum osiągnął w 2018 r. (75,0%; +10,9 pkt. proc. w stosunku do 2007 r.; najwyższa dynamika wśród wszystkich 16 regionów), a w 2019 r. nieznacznie zmalał (74,4%; 14 miejsce WZP wśród 16 regionów).** Na wzrost aktywności ekonomicznej mieszkańców wpływ miała przede wszystkim stopniowo poprawiająca się sytuacja na rynku pracy (w konsekwencji: łatwiejszy dostęp do miejsc pracy dla mieszkańców), poprawiająca się kondycja zdrowotna mieszkańców, a częściowo także polityka państwa, w tym konsekwentne ograniczanie możliwości przejścia na rentę, czasowe podwyższenie wieku emerytalnego itd. (choć ta polityka nie była konsekwentna). Wpływ na zwiększenie aktywności zawodowej miały też zapewne programy aktywizacyjne dla osób biernych zawodowo, w tym w ramach komponentu regionalnego PO KL, a następnie RPO WZ 2014-2020. Współczynnik aktywności zawodowej osób w wieku 15 lat i więcej (a więc obejmujące także osoby w wieku 65 lat i więcej) od 2009 do 2020 r. pozostawał na dość stabilnym poziomie (średnio ok. 53%), pomimo wzrostu wartości tego wskaźnika w grupie osób w wieku aktywności zawodowej. Przyczyną tego stanu rzeczy jest wzrastający udział w społeczeństwie osób z najstarszych kategorii wiekowych, w przeważającej większości nieaktywnych zawodowo.

Wartość wskaźnika zatrudnienia w analizowanym okresie systematycznie rosła, zwłaszcza w przypadku osób w wieku aktywności zawodowej (z 52,1% do 72,1% w 2019 r. i 72,6% w 2020 r.; odpowiednio 14, 12 i 12 pozycja WZP wśród 16 regionów), z wyjątkiem okresu 2008-2010, kiedy zatrudnienie nieznacznie spadło. Było to efektem światowego kryzysu gospodarczego. W przypadku populacji mieszkańców powyżej 15 roku życia również zaobserwować można było wzrost wartości wskaźnika zatrudnienia, jednakże mniej dynamiczny, z uwagi na stały wzrost udziału w tej populacji osób w wieku poprodukcyjnym, w zdecydowanej większości niepracujących.

Warto zauważyć, iż wartość współczynnika aktywności zawodowej dla osób w wieku 15 lat i więcej w regionie w 2020 r. wyniosła 52,3% (12 pozycja WZP wśród 16 regionów) i była nawet nieznacznie wyższa niż w 2019 r. (52,1%). **Oznacza to, że – jak do tej pory – w skali całego województwa epidemia koronawirusa nie wpłynęła istotnie na aktywność ekonomiczną mieszkańców** (choć, jak sygnalizowano już wcześniej, zaobserwować można wzrost bezrobocia w gminach i powiatach leżących w pasie nadmorskim, spowodowany utrudnieniami w funkcjonowaniu sektora turystycznego).

Charakterystyczna dla województwa zachodniopomorskiego jest też istotnie wyższa aktywność ekonomiczna mieszkańców w III kwartale (lipiec, sierpień, wrzesień), co związane jest z podejmowaniem pracy w okresie letnim w dobrze rozwiniętym w regionie sektorze turystycznym przez dość dużą liczbę mieszkańców, którzy są nieaktywni zawodowo w pozostałych kwartałach roku (np. uczniowie, studenci, osoby starsze posiadające również inne źródło utrzymania). W 2020 r. w okresie letnim obostrzenia związane z funkcjonowaniem sektora turystycznego w Polsce były niewielkie, co przy równoczesnym wzroście popytu na krajowe usługi turystyczne wśród Polaków sprawiło, iż zjawisko to miało miejsce także w 2020 r.

Na tle kraju aktywność ekonomiczna mieszkańców województwa zachodniopomorskiego jest niższa, a w analizowanym okresie (2004 – 2019/2020 r.) różnica na niekorzyść województwa zachodniopomorskiego pogłębiła się. W całym kraju aktywnych zawodowo w 2019 r. było 77,1% mieszkańców w wieku produkcyjnym, zaś w województwie zachodniopomorskim 74,4% (różnica 2,7 pkt. proc. na niekorzyść województwa zachodniopomorskiego). Szczegółowe dane w tym zakresie zaprezentowano poniżej.

Tabela nr 26. Współczynnik aktywności zawodowej mieszkańców Polski i województwa zachodniopomorskiego w wieku 15 lat i więcej oraz w wieku aktywności zawodowej (18 – 59K/64M) w 2004 r., 2019 r. i 2020 r. [%] (stymulanta)

		2004 r.	2019 r.	2020 r.
POLSKA	w wieku 18-59/64 lata	69,6	77,1	77,4
	w wieku 15 lat i więcej	54,7	56,2	56,1
ZACHODNIOPOMORSKIE	w wieku 18-59/64 lata	68,5	74,4	75,3
	w wieku 15 lat i więcej	54,3	53,8	54,2
ZACHODNIOPOMORSKIE – pozycja wśród 16 regionów	w wieku 18-59/64 lata	8	13	12
	w wieku 15 lat i więcej	9	13	13
różnica POLSKA – ZACHODNIOPOMORSKIE (pkt. proc)	w wieku 18-59/64 lata	1,1	2,7	2,1
	w wieku 15 lat i więcej	0,4	2,4	1,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BAEL

Niższy niż w całym kraju jest także wskaźnik zatrudnienia mieszkańców województwa zachodniopomorskiego. Dla populacji w wieku 15 lat i więcej w 2020 r. w regionie wyniósł 52,3%, zaś w kraju 54,3% (12 miejsce WZP wśród 16 regionów). Dla populacji w wieku produkcyjnym w 2020 r. wskaźnik zatrudnienia w regionie wyniósł 72,6%, zaś w kraju 74,9% (różnica wyniosła zatem 2,3 pkt. proc.; 12 miejsce WZP wśród 16 regionów). **Dystans pomiędzy województwem zachodniopomorskim a resztą kraju w zakresie zatrudnienia mieszkańców w wieku produkcyjnym zmniejszył się jednak w stosunku do 2004 r.,** kiedy to różnica wynosiła 4,0 pkt. proc. na niekorzyść regionu, a WZP zajmowało 14 pozycję wśród 16 regionów.

Aktywność zawodowa mieszkańców województwa zachodniopomorskiego, podobnie jak w całym kraju, jest silnie zróżnicowana ze względu na ich cechy społeczno-demograficzne.

Najbardziej aktywni zawodowo są mieszkańcy w grupie wiekowej 35-44 lata, następnie w wieku 45-54 lata oraz 25-34 lata. W tych grupach wiekowych współczynnik aktywności zawodowej w województwie zachodniopomorskim przekracza wartość 80%. Inne grupy wiekowe charakteryzują się znacznie niższą aktywnością zawodową. W grupie wiekowej 65 lat i więcej (po zakończeniu wieku aktywności zawodowej) aktywnych zawodowo jest zaledwie 5,2% mieszkańców regionu. Pozytywnie ocenić należy fakt nieco wyższej niż w całym kraju aktywności zawodowej mieszkańców Pomorza Zachodniego w wieku 55-64 lata (54,8% w regionie; 52,9% w Polsce).

Tabela nr 27. Współczynnik aktywności zawodowej mieszkańców Polski i województwa zachodniopomorskiego w różnych grupach wiekowych w 2020 r. [%] (stymulanta)

	ogółem	15-24 lata	25-34 lata	35-44 lata	45-54 lata	55-64 lata	65 lat i więcej
PL	56,1	31,9	84,1	87,6	84,8	52,9	5,8
WZP	54,2	28,3	80,5	85,7	83,5	54,8	5,2
WZP – pozycja wśród 16 regionów	13	14	14	13	12	6	10

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BAEL

W województwie zachodniopomorskim w 2019 r. w porównaniu do 2004 r. współczynnik aktywności zawodowej nieznacznie obniżył się w kategorii wiekowej 15-29 lat (w 2004 r. 51,4%, zaś w 2019 r. 49,6%, a w 2020 r. 48,1%; w 2020 r. 14 pozycja WZP wśród 16 regionów), niemal nie zmienił się w kategorii wiekowej 30-39 lat (84,5% w 2004 r., 84,2% w 2019 r. oraz 84,3% w 2020 r.; w 2020 r. 14 pozycja WZP wśród 16 regionów), nieznacznie zwiększył się w kategorii wiekowej 40-49 lat (z 82,9% w 2004 r. do 85,8% w 2019 r. i 86,6% w 2020 r.; w 2020 r. 10 pozycja WZP wśród 16 regionów) oraz w kategorii wiekowej 50 lat i więcej (z 29,0% w 2004 r. do 32,6% w 2019 r. i 33,6% w 2020 r.; w 2020 r. 10 pozycja wśród 16 regionów). Obniżenie się aktywności zawodowej w najmłodszej kategorii wiekowej (15-29 lat) wyjaśnić można wydłużaniem się ścieżki kształcenia, w tym w ramach studiów wyższych podczas których część osób młodych nie pracuje zawodowo i nie poszukuje pracy³⁴.

Znacznie bardziej aktywni zawodowo są mężczyźni. W 2020 r. w regionie aktywnych zawodowo było 62,6% mężczyzn w wieku 15 lat i więcej (w całym kraju 65,1%; 15 miejsce WZP wśród 16 regionów) i zaledwie 46,5% kobiet w wieku 15 lat i więcej (w całym kraju 47,9%, a więc różnica na niekorzyść regionu jest niższa niż w przypadku mężczyzn; 8 miejsce WZP wśród 16 regionów). W tabeli zamieszczonej poniżej przedstawiono wartości współczynnika aktywności zawodowej w różnych grupach wiekowych w podziale na płeć w 2020 r.

Tabela nr 28. Współczynnik aktywności zawodowej mieszkańców Polski i województwa zachodniopomorskiego w podziale na płeć (M – mężczyźni; K – kobiety) w różnych grupach wiekowych w 2020 r. [%] (stymulanta)

	ogółem		15-24 lata		25-34 lata		35-44 lata		45-54 lata		55-64 lata		65 lat i więcej	
	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
PL	65,1	47,9	36,1	27,4	93,7	74,2	94,1	80,9	87,9	81,8	65,3	41,8	8,9	3,6
WZP	62,6	46,5	27,4	29,2	93,2	67,3	91,2	79,9	86,7	80,7	67,2	43,6	1,9	b.d.
WZP – pozycja wśród 16 regionów	15	9	16	4	7	16	14	11	13	8	7	3	12	b.d.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BAEL

³⁴ W województwie zachodniopomorskim dla kategorii wiekowej 15-24 lata (a więc kategorii wiekowej, w której mieści się zdecydowana większość uczniów i studentów) wartość współczynnika aktywności zawodowej obniżyła się z 31,2% w 2005 r. do 28,3% w 2020 r., a trend ten wystąpił także w całym kraju (33,5% w 2005 r. i 31,9% w 2020 r.).

Największa rozbieżność w zakresie aktywności zawodowej na niekorzyść kobiet w województwie zachodniopomorskim występuje w grupie wiekowej 25-34 lata i jest ona znacznie wyższa niż w całym kraju. W tej grupie wiekowej w regionie aktywnych zawodowo jest aż 93,2% mężczyzn i tylko 67,3% kobiet, a więc różnica pomiędzy płciami wynosi aż 25,9 pkt. proc. (w całym kraju 19,5 pkt. proc.; w WZP różnica ta jest najwyższa wśród 16 regionów). Relatywnie niski poziom aktywności zawodowej kobiet w tej grupie wieku wyjaśnić należy przede wszystkim znacznie częstszym niż w przypadku mężczyzn wypełnianiem obowiązków opiekuńczo-wychowawczych wobec dzieci (jak wspomniano wcześniej, wiek 25-29 i 30-34 to obecnie tzw. wiek najwyższej płodności kobiet (wiek, w którym kobiety najczęściej rodzą dzieci). Kobiety częściej niż mężczyźni pełnią także funkcje opiekunów rodzinnych innych osób zależnych w rodzinie – osób niepełnosprawnych i osób starszych, co także ogranicza ich aktywność zawodową. Duża różnica w aktywności zawodowej na niekorzyść kobiet występuje także w grupie wiekowej 55-64 lata, jednakże przyczyny występowania tej rozbieżności należy upatrywać przede wszystkim w niższym wieku emerytalnym kobiet (60 lat) niż mężczyzn (65 lat).

W województwie zachodniopomorskim pomiędzy 2004 a 2019 r. wartość współczynnika aktywności zawodowej mężczyzn powyżej 15 roku życia nie zmieniła się (57,2%), zaś w przypadku kobiet powyżej 15 roku życia obniżyła się z 45,0% do 42,2%. Ma to związek przede wszystkim z wydłużaniem się życia i rosnącym udziałem w społeczeństwie osób w wieku poprodukcyjnym (w przeważającej większości nieaktywnych zawodowo) wśród których zdecydowanie przeważają kobiety. Takie same zmiany wystąpiły w skali całego kraju.

W regionie pomiędzy 2004 r. a 2020 r. aktywność zawodowa kobiet istotnie zwiększyła się w kategorii wiekowej 45-54 lata (z 69,0% w 2005 r. do 80,7% w 2020 r.; 8 najwyższa dynamika wśród 16 regionów) oraz w kategorii wiekowej 55-64 lata (z 22,0% do 43,6%; 6 najwyższa dynamika wśród 16 regionów), natomiast zmniejszyła się w kategorii wiekowej 25-34 lata (z 74,8% do 67,3%; 2 najwyższa dynamika wśród 16 regionów). W przypadku mężczyzn również zaobserwować można wzrost aktywności zawodowej w kategoriach wiekowych 45-54 lata, a zwłaszcza w kategorii wiekowej 55-64 lata (z 42,1% do 67,2%; 5 najwyższa dynamika wśród 16 regionów).

Aktywność zawodowa mieszkańców regionu jest silnie zróżnicowana w zależności od posiadanego wykształcenia. Najbardziej aktywni zawodowo są mieszkańcy z wykształceniem wyższym, następnie policealnym oraz średnim zawodowym, następnie mieszkańcy z wykształceniem zasadniczym zawodowym i średnim ogólnokształcącym. Zdecydowanie najmniej aktywni zawodowo są mieszkańcy z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niższym, co po części wynika z ich relatywnie dużego udziału w najmłodszej grupie wiekowej (15-24 lata), która jest najmniej aktywna zawodowo ze względu na dalsze kształcenie. Zależność pomiędzy poziomem i typem wykształcenia a aktywnością zawodową w regionie jest taka sama, jak w całym kraju.

Tabela nr 29. Współczynnik aktywności zawodowej mieszkańców Polski i województwa zachodniopomorskiego w podziale na wykształcenie w 2019 r. [%]

	wyższe	policealne oraz średnie zawodowe	średnie ogólnokształcące	zasadnicze zawodowe	gimnazjalne, podstawowe i niższe
PL	80,2	61,4	52,5	55,3	17,0
WZP	78,0	61,0	50,0	53,5	20,3
WZP – pozycja wśród 16 regionów	15	11	12	15	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BAEL

Nie występują większe różnice w zakresie aktywności zawodowej mieszkańców miast i wsi.

W województwie zachodniopomorskim współczynnik aktywności zawodowej mieszkańców miast w 2020 r. wyniósł 53,7% (14 pozycja WZP wśród 16 regionów), zaś mieszkańców wsi 55,2% (8 pozycja WZP wśród 16 regionów), zaś w całym kraju odpowiednio 55,9% i 56,3%. Nieznacznie lepszy wynik dla mieszkańców wsi należy jednak tłumaczyć przede wszystkim faktem mniejszego udziału ludności w wieku poprodukcyjnym (w przeważającej większości – nieaktywnej zawodowo) niż w przypadku miast. Sytuacja w tym zakresie nie zmieniła się istotnie w porównaniu do 2004 r. W przypadku ludności w wieku produkcyjnym, bardziej aktywni zawodowo są mieszkańcy zachodniopomorskich miast (w 2020 r. – 77,0%, 14 pozycja WZP wśród 16 regionów, podczas gdy w 2004 r. – 69,0%) niż wsi (w 2020 r. – 72,0%, 12 pozycja WZP wśród 16 regionów; podczas gdy w 2004 r. – 67,5%). W całym kraju aktywnych zawodowo było w 2020 r. 79,2% mieszkańców miast (o 2,2 pkt. proc. więcej niż w WZP) i 75,0% mieszkańców wsi (o 3,0 pkt. proc. więcej niż w WZP).

W kontekście analizy aktywności zawodowej mieszkańców należy zwrócić uwagę na specyfikę województwa zachodniopomorskiego w zakresie struktury zatrudnienia w poszczególnych sektorach ekonomicznych. **W regionie w 2019 r. relatywnie mniej osób niż w całej Polsce pracowało w sektorze rolniczym** (5,3% - 14 pozycja WZP wśród 16 regionów, wobec 9,2% w całym kraju), co powiązane jest z silniejszą urbanizacją regionu, ale przede wszystkim ze strukturą gospodarstw rolnych – relatywnie mało jest w regionie małych, rodzinnych gospodarstw rolnych, za to wysoki jest udział nowoczesnych, wielkopowierzchniowych gospodarstw bazujących na popegeerowskich zasobach ziemi rolnej. Takie podejście państwa do zarządzania majątkiem popegeerowskim (dzierżawa lub sprzedaż bardzo dużych obszarów ziemi rolnej zamiast np. wydzierżawienia czy przekazania małych działek rolnych byłym pracownikom PGR) z jednej strony pozwoliło na powstanie efektywnych ekonomicznie przedsiębiorstw rolnych i szybkie rozwiązanie problemu przerostu zatrudnienia w rolnictwie, z drugiej strony zamknęło przed mieszkańcami miejscowości popegeerowskich jedną z nielicznych możliwości zarobkowania po zlikwidowaniu PGR-ów na początku lat 90 XX wieku.

Nieco niższy niż w całym kraju jest także odsetek mieszkańców regionu pracujących w sektorze przemysłowym (w 2019 r. 30,8% - 13 pozycja WZP wśród 16 regionów – wobec 32,1% w kraju), za to wyższy – w sektorze usługowym (w 2019 r. 63,9% - 2 pozycja WZP

wśród 16 regionów – wobec 58,7% w kraju). Porównując do 2004 r. udział sektora rolniczego w zatrudnieniu mieszkańców spadł (-5,1 pkt. proc.; 6 największa dynamika spadku udziału zatrudnionych w rolnictwie w zatrudnieniu ogółem wśród 16 regionów), wzrost za to udział sektora przemysłowego (+2,3 pkt. proc.; 10 największa dynamika wzrostu udziału zatrudnionych w przemyśle w zatrudnieniu ogółem wśród 16 regionów) oraz usługowego (+2,8%; 14 największa dynamika wzrostu udziału zatrudnionych w usługach w zatrudnieniu ogółem wśród 16 regionów). Identyczny trend w zmianie struktury zatrudnienia występował także w całej Polsce.

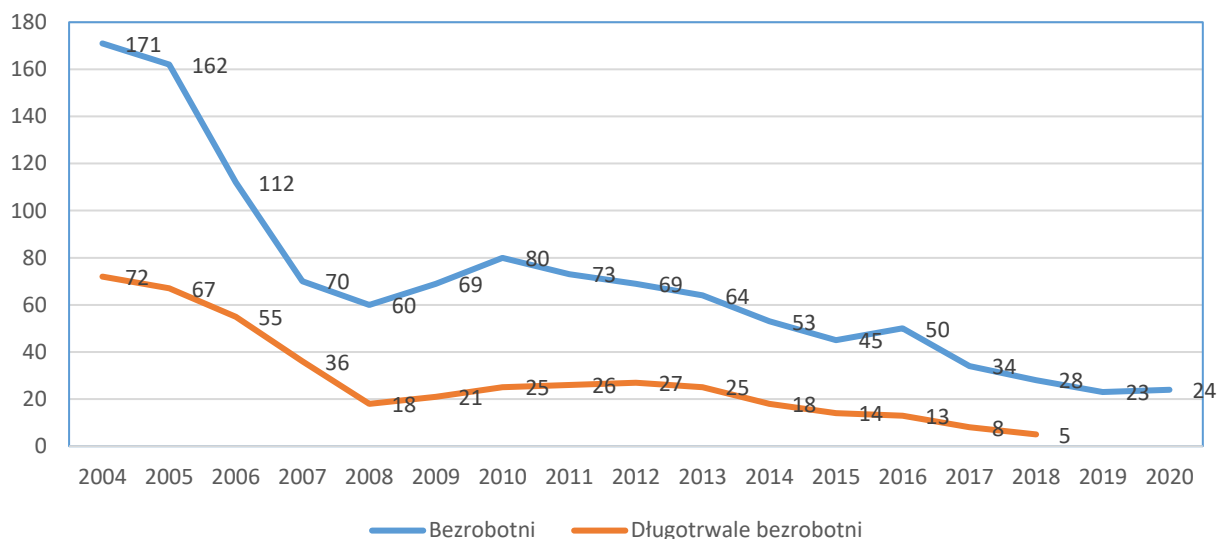
W kontekście aktywności zawodowej mieszkańców warto także wspomnieć o wynagrodzeniach. Przeciętne wynagrodzenie w gospodarce narodowej w województwie zachodniopomorskim (bez mikroprzedsiębiorstw) wzrosło z 2 222 zł brutto w 2004 r. (5 pozycja WZP wśród 16 regionów) do 4 770 zł w 2019 r. (7 pozycja WZP wśród 16 regionów). Przeciętne wynagrodzenie w województwie zachodniopomorskim jest niższe w stosunku do średniej krajowej o ok. 8% i relacja ta pozostawała niezmienna w całym analizowanym okresie (2004-2019).

Bezrobocie, w tym długotrwałe bezrobocie

W centrum zainteresowania polityki społecznej leżą m.in. takie kategorie społeczne jak osoby bezrobotne (w tym długotrwałe bezrobotne) oraz osoby bierne zawodowo.

Jak wskazano wcześniej, w okresie 2004-2020 nastąpił bardzo istotny spadek udziału osób bezrobotnych w populacji mieszkańców województwa zachodniopomorskiego powyżej 15 roku życia (z 12,9% w 2004 r. – 2 pozycja WZP wśród 16 regionów – do zaledwie 1,7% w 2019 r. – 11 pozycja wśród 16 regionów i 1,8% w 2020 r. – 6 pozycja wśród regionów). Trend ten miał charakter ciągły, z wyjątkiem okresu 2008-2010, kiedy to udział w populacji osób bezrobotnych nieznacznie zwiększył się, co było skutkiem światowego kryzysu gospodarczego.

Wykres nr 5. Liczba osób bezrobotnych i długotrwale bezrobotnych w województwie zachodniopomorskim w latach 2004 – 2020 [w tys.] (destymulanty)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BAEL

W analizowanym okresie (2004 – 2020) liczba osób bezrobotnych zamieszkujących województwo zachodniopomorskie spadła bardzo znacząco. W 2004 r. średniorocznie w regionie było aż 171 tys. osób bezrobotnych. Bezpośrednio po przystąpieniu Polski do UE liczba osób bezrobotnych zaczęła gwałtownie zmniejszać się. W 2007 r. było w regionie już tylko 70 tys. osób bezrobotnych. Za główną przyczyną spadku liczby osób bezrobotnych w tym okresie uznać należy emigrację zarobkową z regionu, a także poprawiającą się w tym okresie sytuację gospodarczą w kraju i w regionie. Trend ten odwrócił się w latach 2008-2010 (80 tys. osób bezrobotnych w regionie w 2010 r.), po czym liczba osób bezrobotnych znowu zaczęła maleć, choć już nie tak gwałtownie, jak w latach 2004-2007. Identyczne wnioski wyciągnąć można analizując dane o liczbie bezrobotnych zarejestrowanych w ewidencjach prowadzonych przez powiatowe urzędy pracy. Pod koniec 2004 r. było w regionie 182 tys. zarejestrowanych osób bezrobotnych, zaś w 2019 r. zalewie 42 tys. Spadek liczby osób bezrobotnych w latach 2004-2019 był w regionie silniejszy (liczba bezrobotnych spadła 7,4-krotnie; 3 dynamika spadku liczby osób bezrobotnych wśród 16 regionów) niż w całym kraju (spadek niespełna 6-krotny).

Na podstawie danych kwartalnych z BAEL oszacować można, iż **liczba osób bezrobotnych w 2020 r. w regionie wyniosła 24 tys.**, a więc nieznacznie więcej niż w 2019 r. W I kwartale 2020 r. liczba osób bezrobotnych szacowana na podstawie BAEL to 27 tys., w II kwartale – 20 tys., w III kwartale – 25 tys., a w IV kwartale – 26 tys. Na tej podstawie można stwierdzić, że epidemia koronawirusa COVID-19 nie spowodowała, jak na razie, istotnego wzrostu liczby osób bezrobotnych w regionie, na co znaczący wpływ miała zapewne m.in. rządowa tarcza antykrzysowa, w ramach której wysokość wsparcia finansowego dla pracodawców warunkowana była utrzymaniem przez nich zatrudnienia przez okres co najmniej 12 miesięcy od otrzymania wsparcia – w związku z tym efekty w postaci wzrostu bezrobocia mogły zostać

dzięki temu odroczone do wiosny/lata 2021 r., kiedy minie rok od otrzymania wsparcia przez wielu pracodawców. Z drugiej strony **liczba mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w rejestrze bezrobotnych prowadzonym przez powiatowe urzędy pracy 31.12.2020 r. wyniosła ok. 52 tys. osób wobec ok. 42 tys. w 2019 r. (wzrost o 24,5%, 6 najwyższa dynamika wzrostu liczby zarejestrowanych bezrobotnych wśród 16 regionów; w całym kraju wzrost liczby bezrobotnych w 2020 r. wobec 2019 r. wyniósł 20,8%)**. Na ich podstawie można stwierdzić, że wzrost liczby osób bezrobotnych w regionie w 2020 r. jednak wystąpił i był istotniejszy, niż wynika to z danych BAEL, choć i na tej podstawie ocenić należy go jako niewielki. Dane na temat liczby zarejestrowanych osób bezrobotnych pozwalają wyciągnąć wniosek, iż **wzrost bezrobocia w 2020 r. dotknął przede wszystkim gminy nadmorskie**, co oczywiście jest efektem obostrzeń w funkcjonowaniu sektora turystycznego w związku z epidemią koronawirusa COVID-19. W powiecie kołobrzeskim liczba zarejestrowanych bezrobotnych w 2020 r. w stosunku do 2019 r. wzrosła aż 4-krotnie (z 347 osób w 2019 r. do 1386 osób w 2020 r.). Wśród 7 gmin o najwyższym wzroście bezrobocia w 2020 r. w stosunku do 2019 r. są wyłącznie gminy z powiatu kołobrzeskiego.

Tabela nr 30. Gminy o największym wzroście liczby zarejestrowanych bezrobotnych w 2020 r. w stosunku do 2019 r. (destymulanta)

Gmina	Liczba zarejestrowanych bezrobotnych 31.12.2019 r.	Liczba zarejestrowanych bezrobotnych 31.12.2020 r.	Wzrost liczby bezrobotnych w 2020 r. w stosunku do 2019 r.
Dygowo	20	103	415%
Ustronie Morskie	13	57	338%
Kołobrzeg (gmina wiejska)	48	204	325%
Kołobrzeg (miasto)	199	810	307%
Siemyśl	15	49	227%
Rymań	25	79	216%
Gościno	27	84	211%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Oprócz tego, relatywnie wysoki wzrost liczby zarejestrowanych bezrobotnych zaobserwować można w Świnoujściu (z 495 osób do 714 osób – 44%) i największych miastach regionu – w Szczecinie (z 4274 osób do 7177 osób – 68%), Koszalinie (z 2202 osób do 3151 osób – 43%), a także w gminie Gryfino (z 318 osób do 456 osób (43%). Pomimo najsilniejszych wzrostów bezrobocia w powiecie kołobrzeskim i w Świnoujściu w 2020 r., to właśnie te dwa powiaty, obok myśliborskiego, charakteryzują się relatywnie największym w regionie spadkiem liczby zarejestrowanych bezrobotnych w 2020 r. w stosunku do 2004 r. – w 2020 r. było w nich ponad 4,5 razy mniej zarejestrowanych bezrobotnych niż w 2004 r. Na tej podstawie wyciągnąć można wniosek, iż rozwój branży turystycznej wpływa silnie na redukcję bezrobocia (m.in. poprzez tworzenie dużej liczby miejsc pracy także dla osób mających największe trudności w zdobyciu pracy, a więc osób o niskich kwalifikacjach, o niskim

poziomie wykształcenia, bez doświadczenia zawodowego i kobiet). Nawet w najniższym w tym zestawieniu powiecie choszczeńskim liczba zarejestrowanych bezrobotnych w 2020 r. była prawie 2,5-krotnie mniejsza niż w 2004 r.

W okresie 2004-2008 zmalała gwałtownie także liczba osób długotrwale bezrobotnych (pozostających bez pracy powyżej 12 miesięcy), po czym aż do 2012 r. liczba osób długotrwale bezrobotnych delikatnie rosła, by od 2013 r. znowu zmniejszać się. W 2018 r. liczba osób długotrwale bezrobotnych w regionie wyniosła zaledwie 5 tys. osób, a w 2019 r. i 2020 r. była jeszcze mniejsza (GUS nie publikuje dokładnych danych przy szacowanych liczebnościach poniżej 5 tys.). **Na tej podstawie można założyć, że aktualnie problem długotrwałego bezrobocia w regionie jest marginalny.** Odsetek osób długotrwale bezrobotnych wśród bezrobotnych ogółem w 2018 r. wyniósł 17,9% (9 pozycja WZP wśród 16 regionów), zaś w całym kraju – 20,0%. W 2017 r. wśród osób długotrwale bezrobotnych w regionie, podobnie jak i w całym kraju, ok. 60% stanowili mężczyźni (w 2004 r. – ok. 50%).

Jeśli chodzi o bezrobocie rejestrowane, to w 2020 r. odsetek osób długotrwale bezrobotnych wśród bezrobotnych ogółem wyniósł w całym regionie 37,5% (9 pozycja WZP wśród 16 regionów), zaś udział osób długotrwale bezrobotnych w ludności aktywnej zawodowo (a więc osób pracujących i osób bezrobotnych razem) – 3,1% (7 pozycja WZP wśród 16 regionów). **Największe natężenie problemu bezrobocia długotrwałego występuje w powiatach łobeskim, białogardzkim, choszczeńskim i kamieńskim, zaś najniższe w powiatach kołobrzeskim, w Szczecinie i w Świnoujściu.**

Tabela nr 31. Udział zarejestrowanych długotrwale bezrobotnych w ogólnej liczbie bezrobotnych i w ogólnej liczbie ludności aktywnej zawodowo w 2020 r. w Polsce, województwie zachodniopomorskim i w jego powiatach [%] (destymulanta)

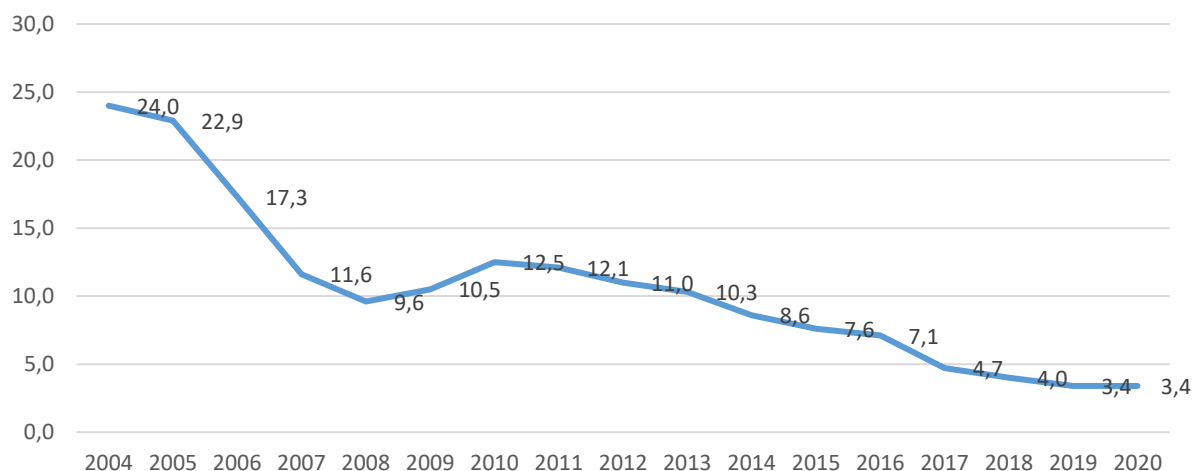
	ogółem w % bezrobotnych ogółem			w % ludności aktywnej zawodowo		
	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów) ³⁵	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)
PL	39,7	-	-	2,5	-	-
WZP	37,5	-	-	3,1	-	-
białogardzki	47,2	3	67	8,7	2	10
choszczeński	42,2	9	136	7,7	3	17
drawski	43,2	6	123	5,8	8	54
goleniowski	35,1	15	252	2,3	17	238
gryficki	25,2	19	356	2,4	15	225
gryfiński	50,1	1	38	4,5	11	95
kamieński	45,9	4	82	7,6	4	20
kołobrzeski	9,2	21	380	0,5	21	379
koszaliński	42,3	8	135	6,0	7	49
łobeski	49,9	2	41	9,0	1	7
myśliborski	35,0	16	253	2,8	14	201
policki	38,2	11	208	1,9	18	280
pyrzycki	41,9	10	137	4,9	10	83
sławieński	42,5	7	132	6,3	6	40
stargardzki	38,2	12	209	3,1	13	171
szczecinecki	43,4	5	119	7,2	5	26
świdwiński	36,3	14	230	5,2	9	68
wałeczki	34,7	17	258	3,4	12	150
m. Koszalin	37,3	13	215	2,3	16	235
m. Szczecin	23,1	20	366	0,9	20	356
m. Świnoujście	26,6	18	347	1,3	19	326

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Istotnym wskaźnikiem obrazującym skalę problemu bezrobocia jest stopa bezrobocia wśród ludności w wieku produkcyjnym. Stopa bezrobocia jest to procentowy udział bezrobotnych w liczbie aktywnych zawodowo.

³⁵ Wyższa pozycja (miejsce w rankingu powiatów) świadczy o gorszej sytuacji powiatu względem innych powiatów zaś niższa pozycja - o lepszej.

Wykres nr 6. Stopa bezrobocia wg BAEL wśród ludności w wieku produkcyjnym w województwie zachodniopomorskim w latach 2004-2020 [%] (destymulanta)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BAEL

Dane zawarte na powyższym wykresie potwierdzają sformułowane wcześniej wnioski na temat znaczącej redukcji problemu bezrobocia w regionie pomiędzy 2004 a 2020 r. (z delikatnym odwróceniem trendu w latach 2008-2010) i o niewielkim wpływie epidemii koronawirusa COVID-19 na poziom bezrobocia. Stopa bezrobocia na Pomorzu Zachodnim (3,4%; 5 pozycja WZP wśród 16 regionów) w 2020 r. była nieznacznie wyższa niż w całym kraju (3,2%).

Stopa bezrobocia rejestrowanego (stosunek liczby bezrobotnych zarejestrowanych do liczby cywilnej ludności aktywnej zawodowo) w województwie zachodniopomorskim w 2020 r. wyniosła 8,3% (5 pozycja WZP wśród 16 regionów) wobec 6,2% w całym kraju. W 2020 r. stopa bezrobocia rejestrowanego w regionie wzrosła w stosunku do 2019 r. w większym stopniu w regionie (o 1,5 pkt. proc.; 6 pozycja WZP wśród 16 regionów jeśli chodzi o dynamikę wzrostu bezrobocia rejestrowanego) niż w całym kraju (o 1,0 pkt. proc.), co można wiązać z silniejszym udziałem sektora turystycznego, szczególnie narażonego na straty w związku z epidemią koronawirusa, w gospodarce regionalnej niż krajowej³⁶. Analizując okres 2004-2020 r. w województwie zachodniopomorskim nastąpił jednak znacznie silniejszy spadek stopy bezrobocia rejestrowanego (aż o 19,2 pkt. proc., druga pozycja WZP wśród 16 regionów) niż w całym kraju (12,8 pkt. proc.).

W 2020 r. najwyższa stopa bezrobocia rejestrowanego była w powiatach białogardzkim (18,5%), choszczeńskim (18,2%), łobeskim (18,0%), szczecineckim (16,5%) oraz kamieńskim (18,5%), zaś najniższa w miastach na prawach powiatu (Szczecin, Świnoujście, Koszalin) oraz w powiatach kołobrzeskim (pomimo znaczącego wzrostu w stosunku do 2019 r.) oraz

³⁶ Zgodnie z danymi GUS, w 2019 r. w województwie zachodniopomorskim w przedsiębiorstwach działających w Sekcji I PKD 2007 - Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi pracowało 3,6% wszystkich zatrudnionych, zaś w całym kraju zaledwie 2,0%.

polickim. W stosunku do 2004 r. stopa bezrobocia najsilniej spadła w powiatach gryfickim, drawskim i świdwińskim, z kolei największy wzrost stopy bezrobocia rejestrowanego w 2020 r. w stosunku do 2019 r. odnotowano, jak już wspomniano, w powiecie kołobrzeskim, a następnie koszalińskim i choszczeńskim.

Tabela nr 32. Stopa bezrobocia rejestrowanego w 2004 r, 2019 r. i 2020 r. w Polsce, województwie zachodniopomorskim i w jego powiatach (destymulanta)

	Stopa bezrobocia rejestrowanego [%]									Spadek/wzrost stopy bezrobocia rejestrowanego [pkt. proc.]					
	2004 r.			2019 r.			2020 r.			2020 r. w stosunku do 2004 r.			2020 r. w stosunku do 2019 r.		
	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów) ³⁷	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)
PL	19,0	-	-	5,2	-	-	6,2	-	-	-12,8	-	-	1,0	-	-
WZP	27,5	-	-	6,8	-	-	8,3	-	-	-19,2	-	-	1,5	-	-
białogardzki	39,0	4	12	17,0	2	7	18,5	1	4	-20,5	13	56	1,5	9	75
choszcheński	36,8	7	17	16,1	3	10	18,2	2	5	-18,6	15	93	2,1	3	24
drawski	40,4	3	9	11,6	8	49	13,3	9	43	-27,1	2	8	1,7	7	50
goleniowski	29,2	16	80	5,2	16	235	6,6	16	230	-22,6	10	32	1,4	13	110
gryficki	36,9	6	16	8,3	12	123	9,6	12	116	-27,3	1	7	1,3	14	133
gryfiński	32,9	13	44	7,6	13	139	9,0	13	136	-23,9	8	24	1,4	12	98
kamieński	34,8	11	30	14,8	4	19	16,5	4	14	-18,3	16	96	1,7	8	58
kołobrzeski	21,1	18	200	1,3	21	376	5,0	20	300	-16,1	18	142	3,7	1	1
koszaliński	38,7	5	13	11,5	9	51	14,1	8	36	-24,6	5	17	2,6	2	5
łobeski	42,7	1	1	19,0	1	3	18,0	3	6	-24,7	4	16	-1,0	21	380
myśliborski	29,6	15	74	6,8	15	166	7,9	15	163	-21,7	12	41	1,1	17	162
policki	23,3	17	163	3,8	18	306	5,0	18	298	-18,3	17	95	1,2	16	141
pyrzycki	36,0	10	21	10,5	10	65	11,7	10	66	-24,3	6	20	1,2	15	153

³⁷ Wyższa pozycja (miejsce w rankingu powiatu) świadczy o gorszej sytuacji powiatu względem innych powiatów zaś niższa pozycja - o lepszej.

	Stopa bezrobocia rejestrowanego [%]									Spadek/wzrost stopy bezrobocia rejestrowanego [pkt. proc.]					
	2004 r.			2019 r.			2020 r.			2020 r. w stosunku do 2004 r.			2020 r. w stosunku do 2019 r.		
	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów) ³⁷	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)
sławieński	36,7	8	19	13,9	6	25	14,9	6	24	-21,8	11	40	1,0	19	187
stargardzki	32,5	14	46	7,5	14	144	8,2	14	153	-24,3	7	21	0,7	20	291
szczecinecki	36,7	9	20	14,6	5	20	16,5	5	15	-20,2	14	63	1,9	5	31
świdwiński	40,7	2	4	12,4	7	37	14,3	7	33	-26,4	3	10	1,9	4	29
wątecki	33,4	12	41	8,7	11	111	9,7	11	112	-23,7	9	26	1,0	18	186
m. Koszalin	20,8	20	208	4,3	17	282	6,1	17	244	-14,7	20	168	1,8	6	44
m. Szczecin	15,3	21	311	2,4	20	354	3,9	21	341	-11,4	21	238	1,5	11	87
m. Świnoujście	20,9	19	205	3,5	19	319	5,0	19	299	-15,9	19	146	1,5	10	81

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Na podstawie dostępnych danych statystycznych można również wskazać powiaty i gminy, w których występuje najwięcej zarejestrowanych bezrobotnych w stosunku do ludności w wieku produkcyjnym (w podziale na kobiety i mężczyzn). W 2019 r. udział zarejestrowanych bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym w całym województwie zachodniopomorskim wyniósł 4,1%; 7 pozycja WZP wśród 16 regionów (3,2% w przypadku mężczyzn i 5,1% w przypadku kobiet; odpowiednio 9 i 6 pozycja WZP wśród 16 regionów) i był nieco wyższy niż w przypadku całego kraju (3,8%; 3,2% w przypadku mężczyzn i 4,4% w przypadku kobiet).

Powiatami o największym udziale zarejestrowanych bezrobotnych w ludności wieku produkcyjnym były w 2019 r. powiaty: łobeski (9,2%), białogardzki (8,2%), szczecinecki (7,9%), kamieński (7,6%) oraz choszczeński (7,3%), natomiast powiatami o najmniejszym udziale: kołobrzeski (0,7%), Szczecin (1,8%), Świnoujście (2,0%), policki (2,5%) oraz goleniowski (3,4%).

W tabeli zamieszczonej poniżej zaprezentowano gminy o największym i o najmniejszym udziale zarejestrowanych bezrobotnych w stosunku do liczby ludności w wieku produkcyjnym w 2019 r.

Tabela nr 33. Gminy o największym i o najmniejszym udziale zarejestrowanych bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym w podziale na płeć w województwie zachodniopomorskim w 2019 r. (destymulanta)

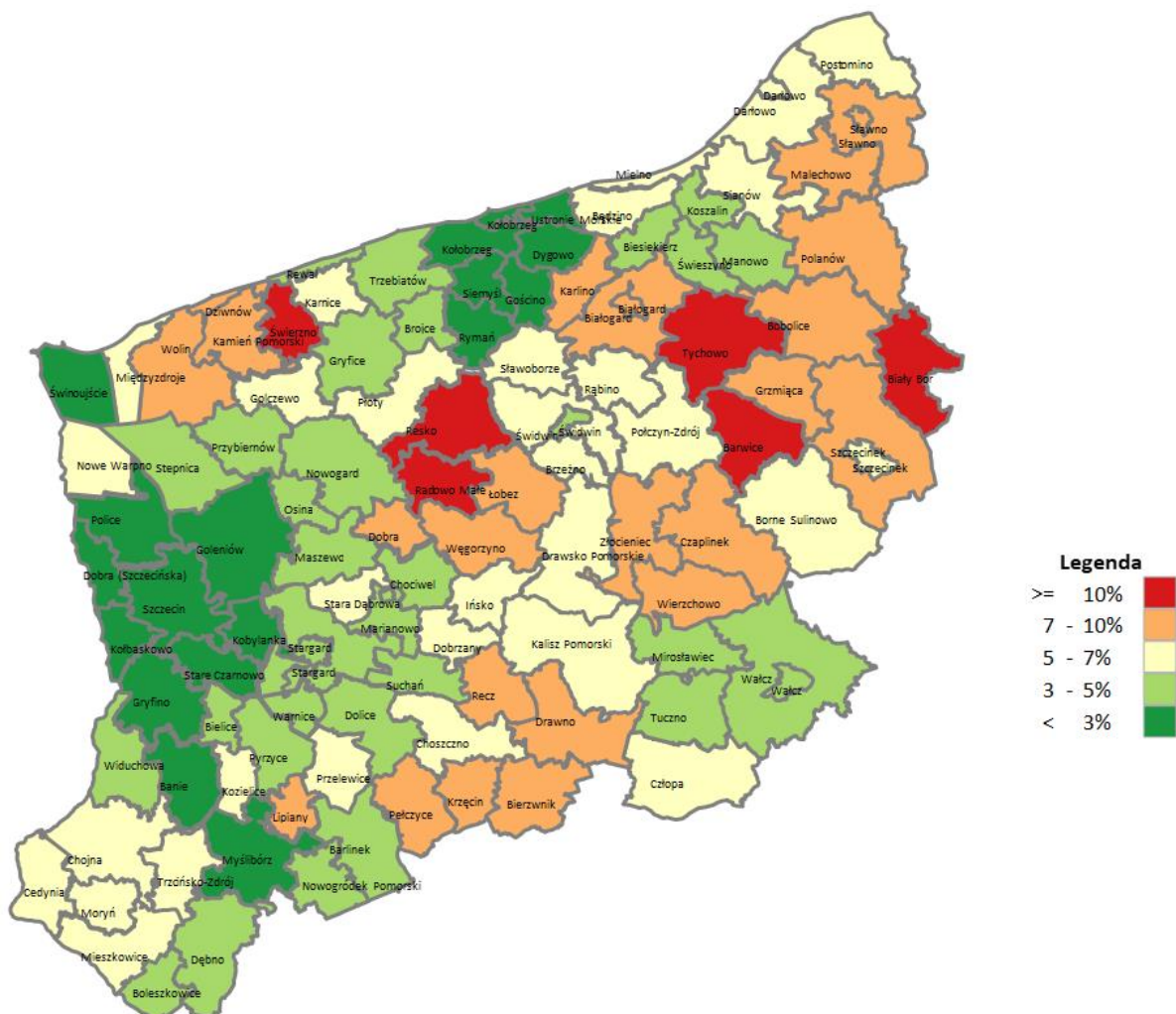
Nazwa	Typ gminy	Obciążenie gminy problemowymi miejscowościami popegeerowskimi	Powiat	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
Barwice	miejsko-wiejska	bardzo duże	szczecinecki	13,9%	10,9%	17,5%
Resko	miejsko-wiejska	duże	łobeski	11,6%	9,9%	13,8%
Radowo Małe	wiejska	bardzo duże	łobeski	11,6%	7,8%	16,5%
Biały Bór	miejsko-wiejska	bardzo duże	szczecinecki	11,1%	7,6%	15,4%
Tychowo	wiejska	duże	białogardzki	10,6%	8,3%	13,4%
Świerzno	wiejska	duże	kamieński	10,2%	6,8%	14,3%
Recz	miejsko-wiejska	bardzo duże	choszczeński	9,8%	7,2%	13,0%
Białogard	wiejska	duże	białogardzki	9,8%	7,5%	12,8%
Karlıno	miejsko-wiejska	bardzo duże	białogardzki	9,2%	7,3%	11,6%
Drawno	miejsko-wiejska	duże	choszczeński	9,2%	7,0%	12,0%
Grzmiąca	wiejska	duże	szczecinecki	9,1%	6,9%	12,0%
Szczecinek	wiejska	bardzo duże	szczecinecki	9,0%	6,4%	12,0%
Ustronie Morskie	wiejska	brak	kołobrzegi	0,6%	0,5%	0,6%
Dygowo	wiejska	brak	kołobrzegi	0,6%	0,5%	0,7%
Siemyśl	wiejska	marginalne	kołobrzegi	0,6%	0,6%	0,6%
Kołobrzeg	wiejska	brak	kołobrzegi	0,7%	0,5%	0,9%
Kołobrzeg	miejska	brak	kołobrzegi	0,7%	0,7%	0,8%
Gościno	wiejska	umiarkowane	kołobrzegi	0,9%	0,7%	1,1%
Rymań	wiejska	brak	kołobrzegi	1,0%	0,6%	1,4%
Gryfino	miejsko-wiejska	marginalne	gryfiński	1,7%	1,1%	2,3%
Szczecin	miejska	brak	Szczecin	1,8%	1,8%	1,9%
Świnoujście	miejska	brak	Świnoujście	2,0%	1,6%	2,5%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS oraz D. Dziechciarz, *Diagnoza środowisk popegeerowskich*, *Biuletyn Obserwatorium Integracji Społecznej* nr 2(8)/13

Gminy, w których udział zarejestrowanych bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym jest najwyższy zlokalizowane są w kilku powiatach: szczecineckim (4/12), białogardzkim (3/12), łobeskim (2/12), choszczeńskim (2/12) i kamieńskim (1/12). Spośród tych 12 gmin połowa to gminy wiejskie, a połowa – miejsko-wiejskie. Bardzo wyraźnie widać, iż problem bezrobocia najsilniej dotyka gminy obciążone problemowymi miejscowościami popegeerowskimi – połowa z nich to gminy o bardzo dużym obciążeniu tymi miejscowościami, a połowa – o dużym obciążeniu. Gminy o relatywnie największej liczbie

zarejestrowanych bezrobotnych zlokalizowane są przede wszystkim we wschodniej części regionu, ale także, wbrew regule, iż w pasie nadmorskim sytuacja na rynku pracy jest korzystna, także w powiecie kamieńskim. Z kolei w grupie gmin o najniższym udziale zarejestrowanych osób bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym dominują gminy z powiatu kołobrzeskiego, w którym sytuacja na rynku pracy uległa jednak pogorszeniu w 2020 r. (aż 7/10) i takie, które nie są w ogóle (7/10) lub w są w stopniu marginalnym (2/10) obciążone problemowymi miejscowościami popegeerowskimi. Problem bezrobocia silniej dotyka kobiet niż mężczyzn, zarówno w gminach o najgorszej, jak i w tych o najlepszej sytuacji na rynku pracy.

Mapa nr 10. Udział zarejestrowanych bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym w 2019 r. (%) (destymulanta)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Wskaźnikiem obrazującym zróżnicowanie wewnątrzregionalne sytuacji na rynku pracy może być także porównanie stosunku liczby bezrobotnych zarejestrowanych do liczby ofert pracy zgłoszonych do państwowych służb zatrudnienia. Wskaźnik ten mierzony jest co miesiąc na poziomie powiatów. Jako, że liczba ofert pracy zgłaszanych do poszczególnych PUP w kolejnych miesiącach zmienia się dość silnie (znacznie silniej niż liczba zarejestrowanych bezrobotnych), to w celu zobrazowania sytuacji na krajowym, regionalnym i lokalnych rynkach pracy zastosowano dla każdego roku medianę z 12 miesięcy wartości wskaźnika „bezrobotni zarejestrowani na jedną ofertę pracy”.

W województwie zachodniopomorskim wartość tego wskaźnika (destymulanty) wyniosła 9 w 2019 r. (11 pozycja WZP wśród 16 regionów), zaś w 2020 r. – 14 (10 pozycja WZP wśród 16 regionów), natomiast w całej Polsce odpowiednio 11 i 16.

Tabela nr 34. Mediana z 12 miesięcy liczby bezrobotnych zarejestrowanych na jedną ofertę pracy w 2019 r. i 2020 r. w Polsce, województwie zachodniopomorskim i jego powiatach (destymulanta)

	2019 r.			2020 r.		
	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów) ³⁸	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)
PL	11	-	-	16	-	-
WZP	9	-	-	14	-	-
białogardzki	29	4	87	29	5	135
choszczeński	30	3	80	33	3	111
drawski	15	9	182	22	9	182
goleniowski	8	15	293	10	13	304
gryficki	5	17	344	10	14	319
gryfiński	4	18	352	7	19	352
kamieński	21	5	136	45	2	74
kołobrzeski	2	20	373	6	20	359
koszaliński	19	7	150	21	10	186
łobeski	53	2	29	31	4	118
myśliborski	10	10	264	10	15	302
policki	9	12	285	23	7	178
pyrzycki	10	11	265	19	11	210
sławieński	9	13	279	9	18	323
stargardzki	9	14	280	18	12	216
szczecinecki	69	1	17	106	1	14
świdwiński	16	8	176	23	8	169
wałeckie	20	6	143	26	6	145
m. Koszalin	7	16	357	10	16	320
m. Szczecin	4	19	374	10	17	375
m. Świnoujście	2	21	87	3	21	135

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Na podstawie danych statystycznych zaprezentowanych w powyższych tabelach stwierdzić można, iż **najtrudniejsza sytuacja na rynku pracy (niedobór miejsc pracy) występuje aktualnie w powiatach białogardzkim, choszczeńskim, szczecineckim, łobeskim i kamieńskim, zaś najlepsza (niedobór pracowników) w miastach na prawach powiatu (Koszalin, Szczecin, Świnoujście) oraz w powiatach polickim, kołobrzeskim (pomimo znaczącego pogorszenia sytuacji w 2020 r.) i goleniowskim.** Tym niemniej, jak wynika z badań jakościowych, nadal, pomimo trudności związanych z epidemią koronawirusa, pracodawcy mają problemy ze znalezieniem pracowników o odpowiednich kwalifikacjach

³⁸ Wyższa pozycja (miejsce w rankingu powiatów) świadczy o gorszej sytuacji powiatu względem innych powiatów zaś niższa pozycja - o lepszej.

nawet w powiatach uznawanych za „zagłębia bezrobocia”, jak np. powiat łobeski. Strategią podejmowaną przez pracodawców w takiej sytuacji jest często ściąganie do pracy imigrantów zarobkowych, głównie z Ukrainy i innych krajów wschodnioeuropejskich, zamiast podejmowania prób poszukiwania pracowników z zasobu osób bezrobotnych (często tylko formalnie) lub biernych zawodowo. Imigranci są obecni dość licznie nawet w powiatach, w których sytuacja na rynku pracy jest, w świetle przytoczonych danych statystycznych, najtrudniejsza z punktu widzenia potencjalnego pracownika (np. szczecinecki, łobeski). Podsumowując, na podstawie analizy wartości trzech wskaźników (stopa bezrobocia rejestrowanego; stosunek liczby bezrobotnych zarejestrowanych do liczby osób w wieku produkcyjnym; stosunek liczby bezrobotnych zarejestrowanych do liczby ofert pracy zgłoszonych do PUP) **problem bezrobocia w województwie zachodniopomorskim w największym stopniu dotyczy powiatów: łobeskiego, białogardzkiego, szczecineckiego, choszczeńskiego i kamieńskiego, w tym w szczególności gmin wiejskich i miejsko-wiejskich silnie obciążonych problemowymi miejscowościami popegeerowskimi.**

Jako, że tylko część ofert pracy zgłaszana jest przez pracodawców do powiatowych urzędów pracy, zestawienie liczby zarejestrowanych bezrobotnych z liczbą ofert pracy zgłoszonych do danego urzędu pracy nie daje pełnego obrazu rynku pracy. Do urzędów pracy znacznie rzadziej zgłaszane są przede wszystkim oferty pracy dla osób o wysokich kwalifikacjach i wysokim poziomie wykształcenia, adresowanych nie tylko do bezrobotnych, ale przede wszystkim do osób pracujących już u innych pracodawców. W związku z powyższym, do analizy zróżnicowania aktualnej sytuacji na zachodniopomorskim rynku pracy wykorzystano także wyniki badania pn. Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych – badanie obejmujące 2019 r. i I połowę 2020 r.³⁹, w ramach którego analizowane są dane na temat ofert pracy nie tylko zgłaszanych do PUP, ale także pojawiających się na wszystkich najistotniejszych portalach rekrutacyjnych⁴⁰. Dane o średniomiesięcznej liczbie ofert pracy zestawiać można z danymi na temat średniomiesięcznej liczby zarejestrowanych bezrobotnych (brak jest niestety danych na poziomie powiatu o liczbie osób faktycznie bezrobotnych), a także z danymi na temat liczby ludności w wieku produkcyjnym w poszczególnych powiatach. Takie zestawienie zaprezentowano w poniższej tabeli.

³⁹ <http://mz.praca.gov.pl> [dostęp dn. 03.03.2021 r.]

⁴⁰ Szczegółowe informacje na temat metodologii badania Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych dostępne są na stronie internetowej http://mz.praca.gov.pl/Puls2/MZ/metodologia_1.pdf [dostęp dn. 03.03.2021 r.]

Tabela nr 35. Zestawienie liczby ofert pracy z liczbą osób bezrobotnych zarejestrowanych oraz z liczbą ludności w wieku produkcyjnym w 2019 r. i w I półroczu 2020 r. (destymulanty)

Nazwa	Ludność w wieku produkcyjnym w 2019 r. [tys.]	2019 r.						I półrocze 2020 r.					
		Średniomiesięczna liczba bezrobotnych	Średniomiesięczna liczba ofert pracy	Bezrobotni / oferty pracy	Bezrobotni / oferty pracy – pozycja powiatu w WZP (21) ⁴¹	Ludność w wieku produkcyjnym / oferty pracy	Ludność w wieku produkcyjnym / oferty pracy – pozycja powiatu w WZP (21)	Średniomiesięczna liczba bezrobotnych	Średniomiesięczna liczba ofert pracy	Bezrobotni/ oferty pracy	Bezrobotni/ oferty pracy – pozycja powiatu w WZP (21)	Ludność w wieku produkcyjnym / oferty pracy	Bezrobotni / oferty pracy – pozycja powiatu w WZP (21)
WZP	1 019,9	34719	14406	2,4	-	70,8	-	40474	12432	3,3	-	82,0	-
białogardzki	29,1	2137	293	7,3	4	99,4	10	2409	245	9,8	3	118,9	8
choszczeński	29,7	1651	166	10,0	2	179,1	2	1887	159	11,8	2	186,4	3
drawski	34,7	2041	306	6,7	6	113,6	7	2255	253	8,9	5	137,5	6
goleniowski	50,5	1503	788	1,9	15	64,1	16	1625	836	1,9	16	60,4	18
gryficki	37,0	992	333	3,0	12	111,2	8	1461	283	5,2	10	130,7	7
gryfiński	50,3	1698	1253	1,4	16	40,2	20	1879	984	1,9	17	51,2	20
kamieński	28,4	1469	270	5,5	8	105,3	9	1714	246	7,0	8	115,2	9
kołobrzeski	47,6	318	519	0,6	21	91,8	12	668	495	1,3	18	96,2	14
koszaliński	41,9	1971	314	6,3	7	133,3	5	2424	278	8,7	6	150,4	4
łobeski	22,2	1438	116	12,4	1	190,8	1	1510	158	9,6	4	140,6	5
myśliborski	39,9	1166	473	2,5	14	84,3	14	1264	392	3,2	14	101,9	12
policki	50,4	1136	924	1,2	18	54,6	18	1241	1310	0,9	21	38,5	21
pyrzycki	24,0	1105	154	7,2	5	156,5	4	1271	247	5,1	11	97,2	13
sławieński	34,1	1970	512	3,8	11	66,6	15	2221	433	5,1	12	78,7	15
stargardzki	72,7	2356	839	2,8	13	86,6	13	2574	649	4,0	13	112,1	10
szczecinecki	46,8	2973	371	8,0	3	126,2	6	3429	246	13,9	1	190,0	2
świdwiński	28,5	1506	307	4,9	10	92,9	11	1770	257	6,9	9	111,0	11
wałeccki	32,4	1020	195	5,2	9	165,7	3	1265	161	7,9	7	201,2	1
m. Koszalin	61,0	2047	1519	1,3	17	40,2	21	2466	790	3,1	15	77,2	16
m. Szczecin	234,4	3847	4243	0,9	19	55,3	17	4621	3565	1,3	19	65,8	17
m. Świnoujście	24,2	376	512	0,7	20	47,3	19	522	445	1,2	20	54,4	19

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS oraz rankingu zawodów deficytowych i nadwyżkowych

⁴¹ Wyższa pozycja (miejsce w rankingu powiatów) świadczy o gorszej sytuacji powiatu względem innych powiatów zaś niższa pozycja - o lepszej.

W całym województwie zachodniopomorskim w 2019 r. na jedną ofertę pracy przypadało średnio 2,4 zarejestrowanych bezrobotnych (8 pozycja WZP wśród 16 regionów) oraz 70,8 osób w wieku produkcyjnym (10 pozycja WZP wśród 16 regionów). W I półroczu 2020 r. na jedną ofertę pracy przypadało średnio 3,3 zarejestrowanych bezrobotnych (10 pozycja WZP wśród 16 regionów) oraz 82 osoby w wieku produkcyjnym (13 pozycja WZP wśród 16 regionów).

W całym regionie w I półroczu 2020 r. w porównaniu do 2019 r. dostrzec można niewielki spadek liczby ofert pracy w stosunku liczby zarejestrowanych bezrobotnych i w stosunku do liczby ludności w wieku produkcyjnym. Najlepsza sytuacja na rynku pracy w 2019 r. i w I półroczu 2020 r. była w miastach na prawach powiatu: Szczecinie, Świnoujściu i w Koszalinie, w którym jednak w I półroczu 2020 r. sytuacja uległa dość istotnemu pogorszeniu. Oprócz tego, dobra sytuacja na rynku pracy była w powiatach: polickim (w I półroczu 2020 r. uległa nawet poprawie), kołobrzeskim (w którym sytuacja uległa nieznacznemu pogorszeniu w I półroczu 2020 r., lecz prawdopodobnie w II półroczu 2020 r. sytuacja pogorszyła się znacznie), gryfińskim i goleniowskim. Te powiaty scharakteryzować można jako takie, w których brakuje pracowników. Z drugiej strony najgorsza sytuacja na rynku pracy jest w powiatach białogardzkim, choszczeńskim, łobeskim, szczecineckim, a także wałeckim i kamieńskim. Te powiaty scharakteryzować można jako takie, w których, w świetle danych statystycznych dotyczących liczby zarejestrowanych bezrobotnych i liczby ofert pracy, brakuje miejsc pracy, przy czym poszczególne powiaty mają swoją specyfikę:

- Powiat białogardzki charakteryzuje się wysokim poziomem bezrobocia rejestrowanego pomimo stosunkowo dużej liczby ofert pracy w powiecie w stosunku do liczby ludności w wieku produkcyjnym. Świadczy to o wysokim stopniu niedopasowania kompetencji osób bezrobotnych do potrzeb rynku pracy lub o wysokim stopniu bezrobocia fikcyjnego (rejestrowaniu się jako bezrobotni osób de facto biernych zawodowo lub podejmujących zatrudnienie w szarej strefie).
- W powiecie choszczeńskim zarówno w 2019 r., jak i w I półroczu 2020 r. było relatywnie wysokie bezrobocie rejestrowane, zaś ofert pracy było mało.
- W powiecie łobeskim w 2019 r. był wysoki poziom bezrobocia rejestrowanego i mała liczba ofert pracy zarówno w stosunku do liczby osób bezrobotnych, jak i w stosunku do liczby ludności w wieku produkcyjnym ogółem. Sytuacja na rynku pracy uległa jednak w I połowie 2020 r. dość istotnej poprawie w stosunku do 2019 r.
- W powiecie szczecineckim sytuacja na rynku pracy w I półroczu 2020 r. uległa pogorszeniu w stosunku do 2019 r. Znacząco zmniejszyła się liczba ofert pracy.
- W powiecie wałeckim sytuacja na rynku pracy w I półroczu 2020 r. uległa pogorszeniu w stosunku do 2019 r. Znacząco zmniejszyła się liczba ofert pracy, która i w 2019 r. była, na tle województwa, relatywnie niewielka. Pomimo tego, stopa bezrobocia rejestrowanego jest w powiecie na dość niskim poziomie.

Nie najlepsza sytuacja na rynku pracy jest także w powiatach koszalińskim i kamieńskim. W przypadku tych powiatów sytuacja na rynku pracy uległa w I półroczu 2020 r. nieznacznemu pogorszeniu w stosunku do 2019 r.

W tabeli zamieszczonej poniżej zaprezentowano zróżnicowanie stopy bezrobocia dla poszczególnych kategorii społeczno-demograficznych. Wykorzystano najbardziej aktualne dane dla poszczególnych kategorii dostępne dane z BAEL.

Tabela nr 36. Stopa bezrobocia w województwie zachodniopomorskim w podziale na poszczególne kategorie społeczno-demograficzne [%] (destymulanta)

Rok, którego dotyczą dane	Kategorie społeczno-demograficzne		Stopa bezrobocia		
			WZP	PL	Pozycja WZP wśród 16 regionów ⁴²
2019 r.	Płeć	mężczyźni	2,8%	3,1%	10
		kobiety	4,1%	3,8%	6
2019 r.	Miejsce zamieszkania	miasto	2,4%	3,2%	15
		wieś	4,9%	3,4%	3
2017 r.	Wykształcenie	wyższe	2,2%	2,4%	10
		policealne oraz średnie zawodowe	4,3%	4,5%	10
		średnie ogólnokształcące	7,7%	6,8%	6
		zasadnicze zawodowe	5,6%	6,4%	11
		gimnazjalne, podstawowe i niższe	10,7%	12,1%	10
2018 r.	Wiek	15-29	7,4%	7,6%	8
		30-40	3,0%	3,4%	8
		40-50	2,7%	2,8%	9
		50+	3,4%	2,6%	4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BAEL

W 2019 r. w regionie stopa bezrobocia wyższa była na wsi (4,9%) niż w miastach (2,4%). Różnica na korzyść miast utrzymywała się przez cały analizowany okres (2004-2019). Wyższa stopa bezrobocia na wsi jest charakterystyczna nie tylko dla Pomorza Zachodniego, ale i dla całego kraju.

Wyższa stopa bezrobocia występuje w przypadku kobiet (4,1% w 2019 r.) niż mężczyzn (2,8%), podobnie jak w całym kraju, choć w 2010 r. i w latach 2012-2014 mieliśmy do czynienia z sytuacją odwrotną. Wyższa stopa bezrobocia wśród kobiet występuje także w całym kraju. Relatywnie najwięcej kobiet wśród bezrobotnych zarejestrowanych było w 2020 r. w powiecie gryfickim (aż 65,1%), zaś najmniej w Szczecinie (47,2%) oraz powiecie kołobrzeskim (48,9%).

⁴² Wyższa pozycja (miejsce w rankingu regionów) świadczy o gorszej sytuacji WZP względem innych województw zaś niższa pozycja - o lepszej.

W 2017 r. (ostatni rok, za który dostępne są pełne oszacowania GUS) poziom i charakter wykształcenia dość silnie determinował stopę bezrobocia. Najniższa stopa bezrobocia była wśród osób z wykształceniem wyższym (2,2%), następnie policealnym oraz średnim zawodowym (4,3%), zasadniczym zawodowym (5,6%), średnim ogólnokształcącym (7,7%). Najwyższa stopa bezrobocia dotyczyła osób o najniższym poziomie wykształcenia (gimnazjalnym, podstawowym lub niższym) – 10,7%. Podobna zależność występowała i nadal występuje w całym kraju. Warto zauważyć, że spadek stopy bezrobocia pomiędzy 2004 a 2017 r. był relatywnie najniższy wśród osób z wykształceniem średnim ogólnokształcącym, zaś w pozostałych kategoriach wykształcenia przebiegał równomiernie.

Najwyższa stopa bezrobocia występuje w przypadku najmłodszej kategorii wiekowej (15-29 lat) – 7,4% w 2018 r. W przypadku pozostałych kategorii wiekowych stopa bezrobocia jest znacznie niższa. Zjawisko relatywnie wysokiego bezrobocia wśród osób młodych w stosunku do pozostałych kategorii wiekowych utrzymuje się stale od 2006 r. (brak danych z BAEL za lata wcześniejsze) i jest charakterystyczne nie tylko dla Pomorza Zachodniego, ale i dla całego kraju.

Wśród zarejestrowanych bezrobotnych udział kobiet w województwie zachodniopomorskim w 2020 r. wyniósł 54,8% (7 pozycja WZP wśród 16 regionów), udział osób do 25 lat – 11,3% (13 pozycja WZP wśród 16 regionów), natomiast udział osób powyżej 54 lat – 18,6% (4 pozycja WZP wśród 16 regionów). Wśród zarejestrowanych osób bezrobotnych relatywnie najwięcej osób młodych, do 25 lat, było w 2020 r. w powiatach goleniowskim, szczecineckim, gryfickim, choszczeńskim i drawskim (powyżej 13%), zaś najmniej w miastach na prawach powiatu: Świnoujściu, Szczecinie i Koszalinie (poniżej 7%). Stopa bezrobocia w regionie jest też nieco wyższa w przypadku osób powyżej 50 roku życia. Relatywnie najwięcej zarejestrowanych bezrobotnych w wieku 55 lat i więcej było w miastach na prawach powiatu (Świnoujściu, Szczecinie i Koszalinie – powyżej 20%), co można jednak wytłumaczyć tym, iż w tych miastach społeczeństwo jest najstarsze, a także w powiatach myśliborskim i sławieńskim.

Tabela nr 37. Udział kobiet, osób do 25 lat i osób powyżej 54 lat w populacji zarejestrowanych bezrobotnych w Polsce, województwie zachodniopomorskim i w jego powiatach w 2020 r. [%] (destymulanta)

	Kobiety			Osoby do 25 lat			Osoby powyżej 54 lat		
	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów) ⁴³	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)	Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)
PL	53,7%	-	-	12,5%	-	-	16,7%	-	-
WZP	54,8%	-	-	11,3%	-	-	18,6%	-	-
białogardzki	54,6%	15	177	177	8	219	219	17	167
choszcheński	56,9%	7	126	126	5	178	178	19	193
drawski	53,4%	17	210	210	6	189	189	8	52
goleniowski	57,2%	6	117	117	2	165	165	20	213
gryficki	65,1%	1	9	9	4	170	170	16	165
gryfiński	58,8%	4	84	84	14	257	257	7	47
kamieński	56,4%	9	141	141	17	296	296	14	131
kołobrzeczki	48,9%	20	330	330	11	227	227	6	44
koszaliński	57,7%	5	106	106	10	222	222	13	135
łobeski	54,6%	16	178	178	1	157	157	18	179
myśliborski	56,2%	10	143	143	13	250	250	4	33
policki	55,4%	14	162	162	18	309	309	11	117
pyrzycki	56,5%	8	137	137	16	291	291	10	115
sławieński	55,6%	13	158	158	7	210	210	5	35
stargardzki	59,0%	3	83	83	9	229	229	12	134
szczecinecki	55,7%	12	157	157	3	163	163	15	161
świdwiński	56,2%	11	142	142	15	275	275	21	216
wątecki	59,9%	2	57	57	12	249	249	9	62
m. Koszalin	50,6%	21	356	356	20	374	374	3	27
m. Szczecin	47,2%	18	261	261	21	377	377	1	6
m. Świnoujście	51,7%	15	177	177	8	219	219	17	167

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

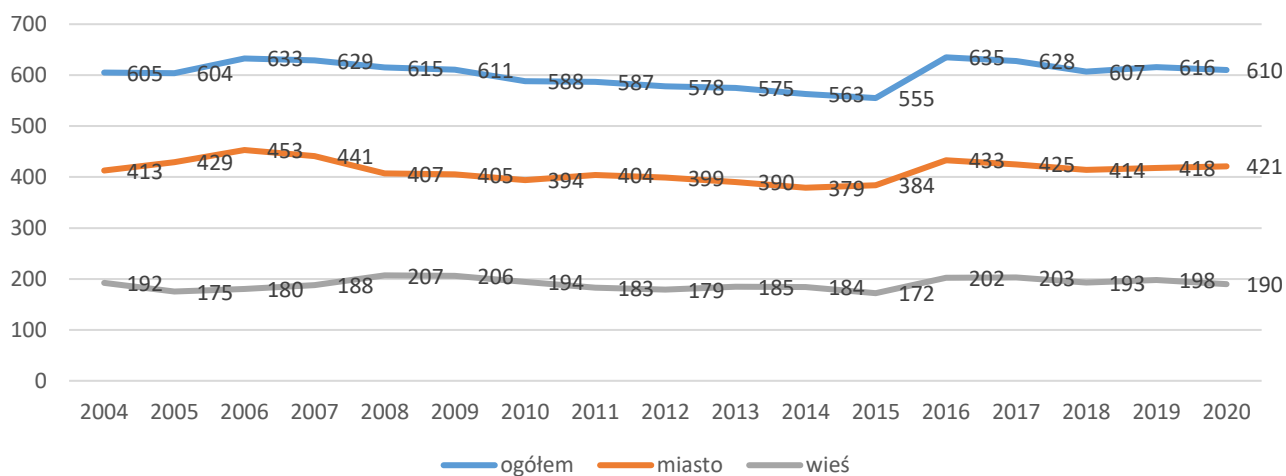
⁴³ Wyższa pozycja (miejsce w rankingu powiatów) świadczy o gorszej sytuacji powiatu względem innych powiatów zaś niższa pozycja - o lepszej.

Podsumowując, w regionie problem bezrobocia przestaje być, w sensie ilościowym, bardzo poważny. Sytuacja pod tym względem zmieniła się radykalnie w stosunku do 2004 r. (i lat wcześniejszych, przed przystąpieniem do UE). Szczególnie istotny jest prawie całkowity zanik zjawiska bezrobocia długotrwałego, które to prowadzi bardzo często do nasilenia kolejnych problemów społecznych (ubóstwo i in.). Jak dotychczas, nie zaobserwowano w skali całego regionu znaczącego wzrostu bezrobocia spowodowanego epidemią koronawirusa COVID-19 i jej konsekwencji. Wśród osób bezrobotnych w regionie dominują kobiety (m.in. ze względu na obawy pracodawców dotyczące zatrudniania kobiet pełniących funkcje opiekuńcze i wychowawcze wobec innych członków gospodarstw domowych), mieszkańcy wsi (m.in. ze względu na mniejszą liczbę miejsc pracy na terenach wiejskich, występujące trudności w dojeździe do miejsc pracy zlokalizowanych w innych miejscowościach niż miejsce zamieszkania), osoby z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym lub niższym, a także z wykształceniem średnim ogólnokształcącym (ze względu na relatywnie mały popyt na pracowników o takim wykształceniu w stosunku do osób z wykształceniem zawodowym lub wyższym) oraz osoby najmłodsze (m.in. ze względu na brak wystarczającego doświadczenia zawodowego).

Bierność zawodowa

Znacznie istotniejszym niż bezrobocie problemem społecznym (i gospodarczym) regionu jest bierność zawodowa. Jak wykazano na wcześniejszych stronach raportu **udział osób biernych zawodowo w populacji mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w latach 2004-2020 nie zmienił się znacząco, pomimo bardzo wyraźnej poprawy sytuacji na regionalnym rynku pracy w tym okresie** i znaczącego wzrostu wartości współczynnika aktywności zawodowej i wskaźnika zatrudnienia wśród osób w wieku produkcyjnym. Wpływ na to ma przede wszystkim starzenie się społeczeństwa i coraz większy udział w populacji osób w wieku poprodukcyjnym, w zdecydowanej większości biernych zawodowo. Tym niemniej, wśród osób biernych zawodowo są także liczne osoby w wieku produkcyjnym.

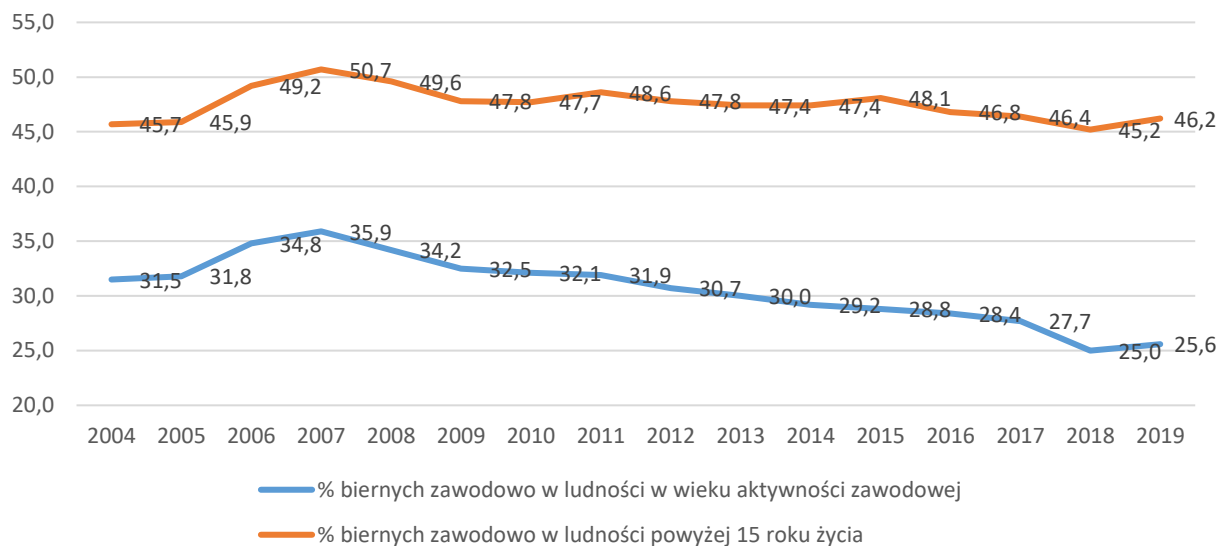
Wykres nr 7. Liczba osób powyżej 15 roku życia biernych zawodowo w województwie zachodniopomorskim w latach 2004 – 2020 w podziale na miasta i wsie [w tys.] (destymulanta)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BAEL

Liczba osób biernych zawodowo powyżej 15 roku życia w województwie zachodniopomorskim w analizowanym okresie (2004-2020) pozostawała na względnie stałym poziomie (610 tys. osób w 2020 r. względem 605 tys. w 2004 r.). Duża zmiana w liczbie osób biernych zawodowo nastąpiła jedynie pomiędzy 2015 r. a 2016 r., kiedy to w regionie przybyło aż 80 tys. osób biernych zawodowo. Fakt ten w dyskursie publicznym wielu badawczy i publicystów wyjaśniało przede wszystkim wdrożeniem w 2016 r. programu Rodzina 500+, który miał dezaktywizować zawodowo przede wszystkim kobiety osiągające niskie dochody z pracy, które wobec faktu otrzymywania świadczenia pieniężnego mogły bez większej szkody dla sytuacji finansowej rodziny zrezygnować z pracy i poświęcić się wychowywaniu dzieci. Jak jednak wynika z BAEL, w 2016 r. wśród przyczyn bierności zawodowej badani znacznie częściej niż w 2015 r. wskazywali na takie powody jak: otrzymywanie emerytury (wzrost biernych zawodowo z tej przyczyny aż o 36 tys. osób w stosunku do 2015 r.), co wyjaśnić można przekroczeniem wieku emerytalnego dużej liczby osób z powojennego wyżu demograficznego; naukę, uzupełnianie kwalifikacji (wzrost o 21 tys. osób); obowiązki rodzinne i związane z prowadzeniem domu (wzrost o 18 tys. osób – tę część wzrostu liczby osób biernych zawodowo można przypisać bezpośrednio programowi Rodzina 500+, jednak, jak już wspomniano – korzyścią tego programu obserwowaną w 2016 r. był także wzrost liczby urodzeń); choroba/niepętnosprawność (wzrost o 6 tys. osób) i inne przyczyny. Przypisywanie znacznego wzrostu liczby osób biernych zawodowo w 2016 r. wyłącznie programowi Rodzina 500+ jest więc, w świetle danych z BAEL, bezpodstawne.

Wykres nr 8. Udział osób biernych zawodowo w populacji mieszkańców województwa zachodniopomorskiego powyżej 15 roku życia oraz w populacji mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w wieku aktywności zawodowej w latach 2004-2019 [%] (destymulanta)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BAEL

Udział osób biernych zawodowo w populacji osób w wieku aktywności zawodowej w województwie zachodniopomorskim w analizowanym okresie (2004-2019 r.) początkowo wzrastał (co wytłumaczyć można przede wszystkim masową emigracją osób aktywnych zawodowo, zwłaszcza bezrobotnych, co zmniejszyło populację generalną osób w wieku aktywności zawodowej, przy równoczesnym braku aktywizacji osób biernych zawodowo), następnie zaś systematycznie malał (nawet w 2016 r. w stosunku do 2015 r., pomimo wdrożenia programu Rodzina 500+). **Nadal jednak 25,6% mieszkańców województwa w wieku 18-59 lat (kobiety)/16-64 lata (mężczyźni) wobec 22,9% mieszkańców Polski (4 pozycja WZP wśród 16 regionów) nie jest aktywna zawodowo tzn. nie pracuje i nie poszukuje pracy. Jest to aktualnie łącznie ok. 260 tys. osób w regionie – 12 razy więcej niż osób bezrobotnych.** Na tej podstawie stwierdzić można, iż w sensie ilościowym, to bierność zawodowa znacznej części mieszkańców w wieku produkcyjnym a nie bezrobocie jest kluczowym problemem społeczno-gospodarczym województwa zachodniopomorskiego, pomimo obserwowanej systematycznej poprawy sytuacji w tym zakresie w latach 2007-2019 (10 pozycja WZP wśród 16 regionów w zakresie dynamiki zmniejszania się udziału osób biernych zawodowo w populacji mieszkańców w wieku produkcyjnym).

Jak wskazano na wykresie, **udział mieszkańców miast i wsi w populacji osób biernych zawodowo powyżej 15 roku życia w tym okresie nie zmieniał się znacząco** (w 2020 r. 69% osób biernych zawodowo powyżej 15 roku życia zamieszkiwało miasta, 31,0% wsi) i odpowiadał udziałowi mieszkańców miast i wsi w całej populacji mieszkańców regionu (w 2019 r. w miastach zamieszkiwało 68,4% ludności, a na wsi 31,6%). Należy jednak pamiętać,

że to ludność miast stanowi znaczną część mieszkańców regionu w wieku poprodukcyjnym (w 2019 r. aż 74,8% spośród mieszkańców regionu w wieku poprodukcyjnym mieszkało w miastach, zaś tylko 25,2% na wsi). **Oznacza to, że wśród osób w wieku produkcyjnym zjawisko bierności zawodowej jest częstsze na wsi niż w miastach.**

W 2020 r. 61,0% spośród osób biernych zawodowo w regionie stanowiły kobiety (w całym kraju – 62,0%; 15 pozycja WZP wśród 16 regionów jeśli chodzi o udział kobiet w populacji biernych zawodowo). W stosunku do 2004 r. udział kobiet w populacji osób biernych zawodowo powyżej 15 roku życia nieznacznie wzrósł (w 2004 r. wynosił 59,5%; 15 pozycja WZP wśród 16 regionów), co wynika przede wszystkim ze starzenia się społeczeństwa i większego udziału kobiet w ludności w wieku poprodukcyjnym.

W 2019 r. wśród osób biernych zawodowo powyżej 15 roku życia dominowały osoby z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niższym (lecz należy pamiętać, że w tej grupie znajdują się także osoby młode kontynuujące naukę na poziomie ponadpodstawowym i wyższym), następnie osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym, policealnym oraz średnim zawodowym. Najmniej liczne w grupie osób biernych zawodowo były z kolei osoby z wykształceniem wyższym i średnim ogólnokształcącym.

Udział osób biernych zawodowo w poszczególnych kategoriach wiekowych jest silnie zróżnicowany. Wśród mieszkańców regionu w wieku 15-29 lat biernych zawodowo w 2019 r. było aż 50,4% mieszkańców (w całej Polsce 45,6%), przy czym należy pamiętać, że w tej kategorii wiekowej są zarówno osoby kontynuujące naukę, jak i rodzice małych dzieci pełniący funkcje opiekuńczo-wychowawcze wobec nich. Wśród mieszkańców regionu w wieku 30-39 lat biernych zawodowo było 15,8% (w Polsce 14,1%), a w wieku 40-49 lat – tylko 14,2% (w Polsce 12,4%). Wśród mieszkańców w wieku 50 lat i więcej biernych zawodowo było aż 67,3% mieszkańców regionu (w Polsce 66,6%), przy czym ta kategoria wiekowa obejmuje także osoby w wieku poprodukcyjnym. W całej populacji osób biernych zawodowo powyżej 15 roku życia w województwie zachodniopomorskim dominują osoby w wieku 50 lat i więcej (stanowią aż 68,5% osób biernych zawodowo w regionie), następnie osoby w wieku 15-29 lat (20,3%), 30-39 lat (6,0%) oraz 40-49 lat (5,2%).

Tabela nr 38. Udział osób biernych zawodowo w poszczególnych kategoriach społeczno-demograficznych mieszkańców województwa zachodniopomorskiego i Polski powyżej 15 roku życia w 2019 r. [%] (destymulanty)

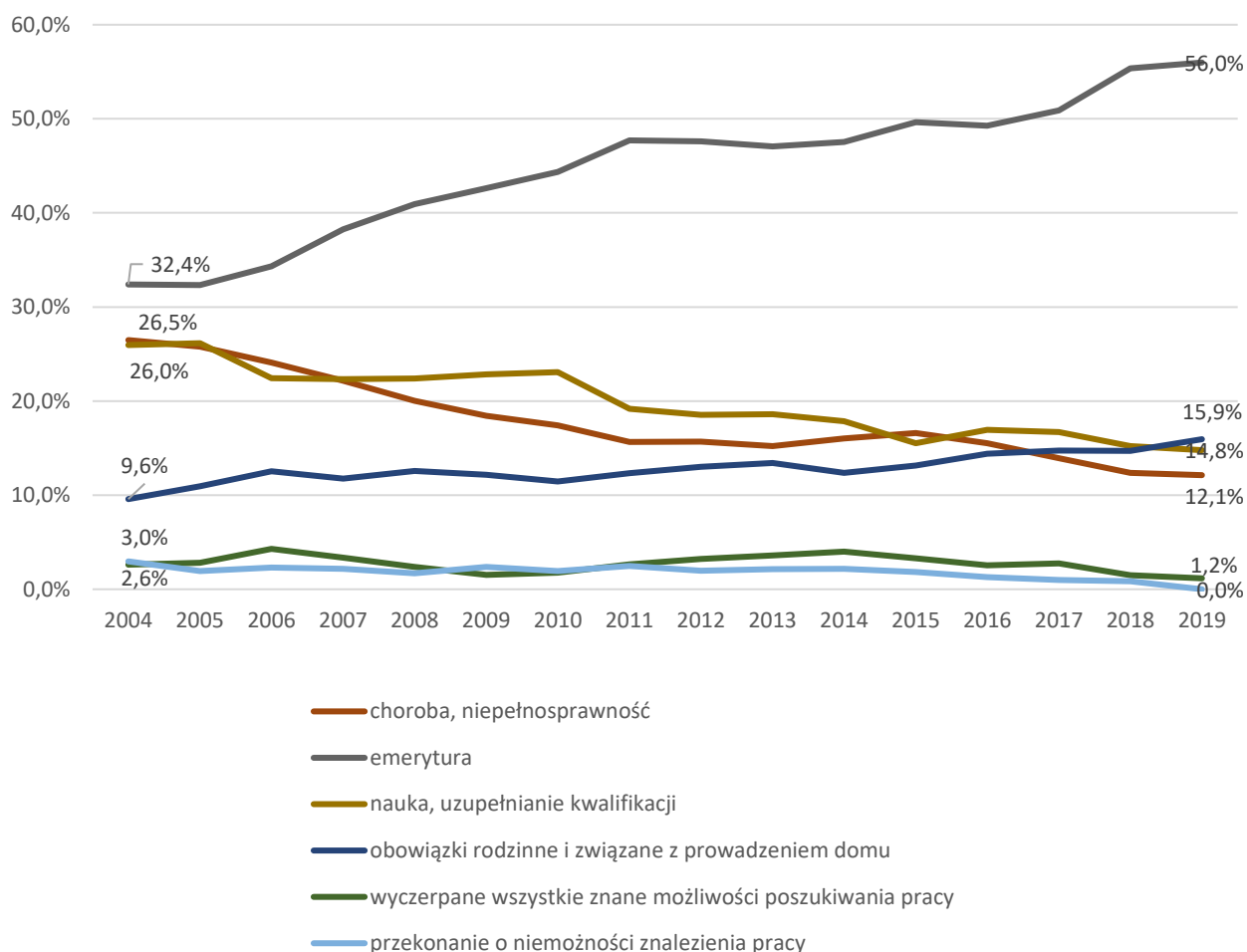
Kategorie społeczno-demograficzne		Udział osób biernych zawodowo w kategorii społeczno-demograficznej		
		WZP	PL	Pozycja WZP wśród 16 regionów ⁴⁴
Płeć	mężczyźni	37,3%	35,0%	4
	kobiety	54,4%	51,8%	4
Miejsce zamieszkania	miasto	45,8%	43,8%	3
	wieś	47,0%	43,8%	3
Wykształcenie	wyższe	22,0%	19,8%	2
	policealne oraz średnie zawodowe	39,0%	38,6%	6
	średnie ogólnokształcące	50,0%	47,5%	5
	zasadnicze zawodowe	46,5%	44,7%	2
	gimnazjalne, podstawowe i niższe	79,7%	83,0%	15
Wiek	15-29	50,4%	45,6%	2
	30-40	15,8%	14,1%	6
	40-50	14,2%	12,4%	4
	50+	67,3%	66,6%	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BAEL

Podsumowując, problem bierności zawodowej dotyczy częściej kobiet, mieszkańców wsi, osób z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niższym, osób w wieku 50 lat i więcej oraz w wieku 15-29 lat. Na tle pozostałych regionów problem bierności zawodowej jest szczególnie nasilony w przypadku osób z wykształceniem wyższym oraz zasadniczym zawodowym, a także w kategorii wiekowej 15-29 lat, co świadczy m.in. o relatywnie niskiej aktywności zawodowej uczniów i studentów.

⁴⁴ Wyższa pozycja (miejsce w rankingu regionów) świadczy o gorszej sytuacji WZP względem innych województw zaś niższa pozycja - o lepszej.

Wykres nr 9. Przyczyny bierności zawodowej mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w wieku 15 lat i więcej w latach 2004-2019 [%]



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BAEL

Zdecydowanie dominującą przyczyną bierności zawodowej mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w 2019 r. była „emerytura” wskazywana przez 56,0% badanych osób biernych zawodowo w województwie zachodniopomorskim (w Polsce – 56,6%; 8 pozycja WZP wśród 16 regionów). Udział emerytów w populacji osób biernych zawodowo stopniowo rósł od 2004 r. (32,4%; 37,7% w całej Polsce; 13 pozycja WZP wśród 16 regionów) z zatrzymaniem tego trendu w latach 2011-2014 i powrotem do niego od 2015 r.

Pozostałe przyczyny bierności zawodowej są znacznie mniej powszechne. **Na drugim miejscu wśród przyczyn bierności zawodowej w 2019 r. w regionie znajduje się „obowiązki rodzinne, związane z prowadzeniem domu”** wskazywane przez 15,9% osób biernych zawodowo (w Polsce – 13,8%; 4 pozycja WZP wśród 16 regionów). Choć GUS nie udostępnia informacji na temat przyczyn bierności zawodowej w regionach w podziale na płeć, to na podstawie wielu badań rynku pracy w Polsce można stwierdzić, że znaczna część z tych osób to kobiety, które tradycyjnie znacznie częściej i intensywniej wypełniają funkcje opiekuńczo-

wychowawcze wobec dzieci i innych niesamodzielnych członków rodzin (osób niepełnosprawnych, osób starszych), a także zajmują się prowadzeniem gospodarstwa domowego. Co ważne, udział tej przyczyny w strukturze powodów bierności zawodowej wzrósł w stosunku do 2004 r. (9,6%; w całym kraju – 9,4%; 5 pozycja WZP wśród 16 regionów).

Udział pozostałych przyczyn bierności zawodowej w regionie był w 2019 r. niższy w stosunku do 2004 r. Na trzecim miejscu w hierarchii przyczyn bierności zawodowej w regionie w 2019 r. znajduje się „nauka, uzupełnianie kwalifikacji” (14,8%; w Polsce 16,3%; 14 pozycja WZP wśród 16 regionów), którą to przyczynę jako jedyną uznać można za „pozytywną” (proces nauki/uzupełniania kwalifikacji prowadzi, co do zasady, do wzrostu zdolności do podjęcia zatrudnienia po jego zakończeniu).

Pozytywnie ocenić należy także spadek udziału „choroby, niepełnosprawności” wśród przyczyn bierności zawodowej (z 26,5% w 2004 r.; 4 pozycja WZP wśród 16 regionów do 12,1% w 2019 r.; 8 pozycja WZP wśród 16 regionów; w całej Polsce w 2019 r. – 11,8%), co z jednej strony świadczyć może o poprawie kondycji zdrowotnej społeczeństwa, zaś z drugiej strony o zwiększeniu popytu na pracę osób z niepełnosprawnościami czy też o skuteczniejszej aktywizacji zawodowej tych osób, wcześniej biernych zawodowo.

Pozostałe dwie przyczyny bierności zawodowej (wyczerpanie wszystkich znanych możliwości poszukiwania pracy i przekonanie o niemożności znalezienia pracy) wskazywane były przez badanych znacznie rzadziej niż pozostałe przyczyny (odpowiednio 1,2% oraz 0,0%), co potwierdza formułowane już wcześniej wnioski o dość dobrej sytuacji na rynku pracy.

W świetle powyższych danych stwierdzić można, iż działania podejmowane w ramach regionalnej i lokalnej polityki społecznej na rzecz aktywizacji zawodowej osób biernych zawodowo powinny skupiać się przede wszystkim na oddziaływaniu na dwie przyczyny: „obowiązki rodzinne i związane z prowadzeniem domu” oraz „choroba, niepełnosprawność”. Zmniejszeniu bierności zawodowej z powodu pierwszej z wymienionych przyczyn sprzyja przede wszystkim rozwój usług społecznych odciążających członków rodzin w wypełnianiu tych obowiązków, a więc usług opiekuńczych wobec dzieci do lat 3 (żłobki, kluby dziecięce, a także cały czas słabo rozpowszechnione usługi opiekunów dziennych i niani) i usług wychowania przedszkolnego, a także usług opiekuńczych wobec osób niesamodzielnych (starszych, z niepełnosprawnością). Na przyczynę bierności zawodowej w postaci choroby/niepełnosprawności system polityki społecznej oddziaływać powinien przede wszystkim poprzez profilaktykę zdrowotną (p.. promocję zdrowego stylu życia), a także ułatwianie podejmowania zatrudnienia przez osoby z niepełnosprawnością i poprawę skuteczności aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością prowadzonej przez instytucje takie jak WTZ, ŚDS i ZAZ.

Sytuacja osób z niepełnosprawnością na rynku pracy

Szczególnie istotną w kontekście rynku pracy grupą osób są osoby z niepełnosprawnościami. Poniżej przedstawiono dane statystyczne z BAEL dotyczące aktywności zawodowej osób z

niepełnosprawnościami w województwie zachodniopomorskim w latach 2006-2019. W badaniu BAEL stosuje się prawną definicję niepełnosprawności. Oznacza to, że na potrzeby tego badania do osób z niepełnosprawnościami zaliczono osoby, które ukończyły 16 rok życia i zgodnie z Ustawą z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2016 r., poz. 2046, z późn. zm.) posiadają orzeczenie o stopniu niepełnosprawności lub orzeczenie równoważne⁴⁵. W analizowanym okresie (2006-2019 r.) w województwie zachodniopomorskim zaobserwować można **powolny spadek liczby osób z niepełnosprawnością powyżej 16 roku życia ogółem** (ze 166 tys. w 2006 r. do 138 tys. w 2019 r.), **powolny wzrost liczby pracujących osób z niepełnosprawnościami** (z 10 tys. do 18 tys. osób) oraz silnie skorelowany z tym trendem spadek liczby osób z niepełnosprawnościami bezrobotnych (z ok. 5 tys. do ok. 2 tys. osób). **Wciąż zdecydowanie najliczniejszą grupę wśród osób z niepełnosprawnościami powyżej 16 roku życia stanowią jednak osoby bierne zawodowo** (w 2006 r. – 91%, w 2019 r. – 85,5%), **zaś wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami pozostaje na niskim, niezadowalającym poziomie** (w 2006 r. – 6,0%, w 2019 r. – 13,0%; w przypadku osób z niepełnosprawnościami w wieku 16-64 lata: w 2006 r. – 8,3%, w 2019 r. – 19,8%). Wydaje się, że bez podjęcia intensywnych działań w zakresie aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami biernych zawodowo nie będzie możliwy dalszy, nawet powolny wzrost wskaźnika zatrudnienia tych osób – pula osób z niepełnosprawnościami bezrobotnych jest już w województwie zachodniopomorskim praktycznie wyczerpana. Warto zauważyć, że rozpoczęcie działalności kilku nowych zakładów aktywności zawodowej w województwie zachodniopomorskim pod koniec 2018 r., w których podjęli zatrudnienie osoby z niepełnosprawnością nie przełożyło się w skali całego regionu na wzrost zatrudnienia takich osób – wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnością w 2019 r. był w regionie nawet niższy niż w 2018 r.

Tabela nr 39. Sytuacja osób z niepełnosprawnością na rynku pracy w Polsce i w województwie zachodniopomorskim w 2006 r. i 2019 r.

	Liczba ON powyżej 16 roku życia [tys.]		Pracujący [%]		Bezrobotni [%]		Bierni zawodowo [%]		Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 16-64 lata [%]	
	2006	2019	2006	2019	2006	2019	2006	2019	2006	2019
PL	3 806	3 038	12,6%	16,0%	2,4%	1,1%	85,0%	82,9%	17,3%	24,8%
WZP	166	138	6,0%	13,0%	3,0%	1,4%	91,0%	85,5%	8,3%	19,8%
Pozycja WZP wśród 16 regionów	-	-	16	13	2	7	1	5	16	15

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BAEL

⁴⁵ GUS, Zeszyt metodologiczny. Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności, Warszawa 2018, s. 24
https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosc/5818/3/1/1/zeszyt_metodologiczny_bael.pdf [dostęp 26.01.2021 r.]

Na tle kraju aktywność zawodowa i zatrudnienie osób z niepełnosprawnościami w województwie zachodniopomorskim są cały czas na niższym poziomie, choć od 2006 r. nastąpiło zmniejszenie dystansu względem całego kraju (awans względem innych regionów z ostatniej na 13 pozycję w zakresie udziału pracujących w populacji osób z niepełnosprawnością).

Liczba osób z niepełnosprawnością zarejestrowanych jako osoby bezrobotne w 2020 r. wyniosła w regionie 2 236 osób i była ponad 2 razy niższa niż w 2012 r. (4861 osób). Udział osób z niepełnosprawnością wśród zarejestrowanych bezrobotnych ogółem wyniósł w 2020 r. 4,3% (identycznie, jak w 2012 r., co oznacza, iż spadek bezrobocia wśród osób z niepełnosprawnością był w ostatnich latach tak samo dynamiczny, jak w przypadku ogółu osób bezrobotnych) i był niższy niż w całym kraju (5,3%; 12 pozycja WZP wśród 16 regionów pod względem wielkości udziału osób z niepełnosprawnością w zarejestrowanych bezrobotnych ogółem). Największy udział osób z niepełnosprawnością wśród zarejestrowanych bezrobotnych w 2020 r. miały powiaty: myśliborski (7,6%) oraz miasto Koszalin (7,4%). Warto zauważyć, iż są to powiaty, w których nie funkcjonują zakłady aktywności zawodowej.

Podsumowanie

Tabela nr 40. Udział osób pracujących (stymulanta), bezrobotnych (destymulanta) i biernych zawodowo (destymulanta) w poszczególnych kategoriach społeczno-demograficznych mieszkańców województwa zachodniopomorskiego powyżej 15 roku życia w 2004 r. i 2019 r. [%]

Kategorie społeczno-demograficzne		Aktywni zawodowo pracujący				Aktywni zawodowo bezrobotni				Bierni zawodowo			
		2004r.		2019r.		2004r.		2019r.		2004r.		2019r.	
		Wartość wskaźnika	Pozycja WZP wśród 16 regionów	Wartość wskaźnika	Pozycja WZP wśród 16 regionów	Wartość wskaźnika	Pozycja WZP wśród 16 regionów	Wartość wskaźnika	Pozycja WZP wśród 16 regionów	Wartość wskaźnika	Pozycja WZP wśród 16 regionów	Wartość wskaźnika	Pozycja WZP wśród 16 regionów
Ogółem		41,4%	14	52,1%	11	12,9%	2	1,7%	10	45,7%	8	46,2%	4
Płeć	mężczyźni	47,3%	15	61,0%	11	14,0%	3	1,7%	10	38,6%	5	37,3%	4
	kobiety	35,9%	11	43,9%	11	11,9%	2	1,7%	7	52,2%	10	54,4%	4
Miejsce zamieszkania	miasto	43,1%	8	52,9%	9	11,7%	5	1,3%	15	45,2%	10	45,8%	3
	wieś	37,4%	16	50,4%	15	15,6%	1	2,6%	3	46,9%	5	47,0%	3
Wykształcenie	wyższe	71,4%	15	76,7%	12	7,5%	3	1,3%	12	21,1%	8	22,0%	2
	policealne oraz średnie zawodowe	55,4%	11	60,0%	5	13,2%	3	1,0%	15	31,4%	9	39,0%	3
	średnie ogólnokształcące	37,0%	5	47,5%	12	9,6%	12	2,5%	14	53,3%	12	50,0%	4
	zasadnicze zawodowe	49,0%	12	51,2%	15	20,9%	2	2,3%	6	30,1%	9	46,5%	2
	gimnazjalne, podstawowe i niższe	14,8%	11	18,4%	4	9,4%	3	1,9%	4	76,0%	8	79,7%	15
Wiek	15-29	33,6%	11	46,4%	12	17,5%	4	3,2%	10	48,9%	10	50,4%	3
	30-39	68,6%	14	81,2%	11	15,9%	5	3,0%	5	15,5%	2	15,8%	6
	40-49	64,6%	16	84,0%	10	18,3%	1	1,8%	11	17,1%	4	14,2%	4
	50+	23,7%	12	31,9%	12	5,3%	2	0,8%	11	71,0%	8	67,3%	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BAEL

W analizowanym okresie (2004-2019/2020) w województwie zachodniopomorskim zaobserwować można **wzrost bezwzględnej liczby osób aktywnych zawodowo pracujących powyżej 15 roku życia** (z 548 tys. w 2004 r. do 694 tys. w 2019 r.), ale **równocześnie nieznaczny wzrost liczby osób biernych zawodowo** (z 605 tys. w 2004 r. do 616 tys. w 2019 r.), szczególnie wyraźny pomiędzy 2015 r., a 2016 r. Równocześnie zaobserwować można **ciągły spadek liczby osób bezrobotnych**, których, zgodnie z wynikami BAEL, w 2004 r. było w województwie zachodniopomorskim 171 tys., zaś w 2019 r. tylko 23 tys.

Powyższe dane świadczą z jednej strony o znaczącej **poprawie sytuacji na regionalnym rynku pracy**, z drugiej strony o występowaniu niepokojącego zjawiska **zwiększania się liczby osób biernych zawodowo**. To drugie zjawisko spowodowane jest przede wszystkim czynnikami demograficznymi (zwiększaniem się liczby osób w wieku poprodukcyjnym pobierających emerytury).

Zmienną silnie różnicującą aktywność zawodową mieszkańców województwa zachodniopomorskiego jest płeć. Wśród mężczyzn jest znacznie mniejszy udział osób powyżej 15 roku życia biernych zawodowo (37,3% w 2019 r.) niż w przypadku kobiet (54,4%). Wysoka bierność zawodowa kobiet bierze się przede wszystkim z następujących przyczyn:

- **Przyczyny demograficzne** – wśród osób biernych zawodowo powyżej 15 roku życia dominują emeryci, wśród których zdecydowanie więcej jest kobiet niż mężczyzn (kobiety są uprawnione do wcześniejszego przechodzenia na emeryturę w powszechnym systemie emerytalnym, żyją też dłużej od mężczyzn),
- **Pełnienie przez kobiety znacznie częściej niż przez mężczyzn funkcji opiekuńczo-wychowawczych** nad małymi dziećmi (co w niektórych przypadkach dezaktywuje kobiety zawodowo), a także nad niepełnosprawnymi/długotrwale chorymi członkami rodziny,
- Wciąż funkcjonujące w niektórych środowiskach lokalnych/rodzinach **normy kulturowe** przypisujące mężczyznom w rodzinie przede wszystkim funkcję żywiciela rodziny (dostarczania dochodów) i zniechęcające kobiety do podejmowania pracy zawodowej (choć w województwie zachodniopomorskim jest to czynnik mniej istotny niż przeciętnie w kraju).

Zmienną różnicującą aktywność zawodową mieszkańców regionu jest także wiek.

Relatywnie najwięcej aktywnych zawodowo pracujących mieszkańców województwa zachodniopomorskiego jest w grupach wiekowych 30-39 lat (81,2%) oraz 40-49 lat (84,0%), natomiast najmniej w grupie wiekowej 50 lat i więcej, obejmującej także w znacznej mierze emerytów (jedynie 31,9%).

Nieco bardziej aktywni zawodowo w województwie zachodniopomorskim są także mieszkańcy miast (pomimo istotnie starszej populacji w miastach niż na wsi).

Obserwowany w okresie 2004 r. – 2019 r. wzrost liczby osób aktywnych zawodowo pracujących uwarunkowany jest przede wszystkim poprawiającą się sytuacją gospodarczą regionu w tym okresie (z przerwą w latach 2008 – 2010 spowodowaną światowym kryzysem

gospodarczym), co przyczynia się do tworzenia nowych miejsc pracy i znaczącego spadku liczby osób bezrobotnych. Liczba osób pracujących zwiększyła się pomimo relatywnego obniżenia się udziału w populacji osób w wieku produkcyjnym.

Kluczowym wnioskiem, który można wyciągnąć na podstawie analizy danych z BAEL jest jednak to, iż **udział osób biernych zawodowo w województwie zachodniopomorskim pozostaje w analizowanym okresie 2004 r. – 2019 r. względnie stały (ok. 46% populacji powyżej 15 roku życia) przy gwałtownym kurczeniu się udziału osób aktywnych zawodowo bezrobotnych (z 12,9 % w 2004 r. do zaledwie 1,7% w 2019 r.)**. Chcąc osiągnąć cel rozwojowy jakim jest znaczący wzrost udziału osób pracujących w populacji mieszkańców województwa zachodniopomorskiego, nacisk musi zostać położony na **aktywizację osób biernych zawodowo pozostających w wieku produkcyjnym, w tym w szczególności kobiet (zwłaszcza w kategorii wiekowej 25-34 lata); mieszkańców wsi; osób o relatywnie niskim poziomie wykształcenia i osób najstarszych (w wieku 55-64 lata)**, które wycofują się z rynku pracy m.in. z powodu gorszego stanu zdrowia niż w młodszych grupach wiekowych, czy konieczności pełnienia funkcji opiekuńczych wobec niesamodzielnych osób starszych (rodziców osób w tej kategorii wiekowej). **Kluczowe dla zwiększenia aktywności zawodowej całego społeczeństwa jest także wsparcie osób z niepełnosprawnościami, których aktywność zawodowa jest bardzo niska**. W mniejszym stopniu działania w ramach systemu polityki społecznej powinny koncentrować się na pomocy w znalezieniu zatrudnienia przez osoby aktywne zawodowo bezrobotne. **Zasób osób bezrobotnych w województwie zachodniopomorskim jest już w znacznej mierze wyczerpany**. Póki co sytuacji w tym zakresie nie zmieniła epidemia koronawirusa COVID-19 i jej konsekwencje, w tym ograniczenia w funkcjonowaniu niektórych sektorów gospodarki, w tym w szczególności w sektorze turystycznym, bardzo ważnym dla regionu.

Zaobserwować można znaczący wzrost wskaźnika zatrudnienia osób w wieku 18 – 59 (kobiety) / 64 (mężczyźni) lat w okresie 2004 r. – 2019 r. (z 52,1% do 72,0%). Pula osób, które można próbować aktywizować zawodowo np. poprzez realizację programów aktywizacyjnych adresowanych do osób w wieku aktywności zawodowej wciąż jest jednak znacząca – stanowi ok. 28% populacji mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w wieku produkcyjnym, przy czym – jak wynika z wcześniej przytoczonych danych – są to przede wszystkim osoby bierne zawodowo, a nie bezrobotne.

Na podstawie danych statystycznych z BAEL prognozować można kontynuację trendu poprawy sytuacji na rynku pracy w najbliższych latach (wzrost liczby osób pracujących, wzrost wskaźnika zatrudnienia), **jednakże tempo poprawy tej sytuacji będzie prawdopodobnie znacząco niższe niż obserwowane w latach 2004-2019/2020**. Przyczyną wyhamowywania pozytywnych zmian na zachodniopomorskim rynku pracy będzie przede wszystkim praktyczne wyczerpanie się zasobu bezrobotnych (a więc osób poszukujących pracy, generalnie zainteresowanych jej podjęciem), którzy do tej pory przechodzili z grupy osób aktywnych zawodowo bezrobotnych do grupy aktywnych zawodowo pracujących. W regionie pozostała przede wszystkim grupa osób biernych zawodowo, znacznie trudniejsza

do skutecznej aktywizacji zawodowej niż osoby bezrobotne. Oprócz tego, przewidywane jest znacznie wolniejsze niż do tej pory tempo wzrostu gospodarczego, a nawet recesja w Polsce i w całej Unii Europejskiej spowodowane epidemią koronawirusa COVID-19, co może skutkować spowolnieniem zjawisk obecnych w ostatnich latach na zachodniopomorskim rynku pracy takich jak tworzenie nowych miejsc w sektorze przedsiębiorstw, wzrost liczby ofert pracy itd. Jak do tej pory, epidemia koronawirusa nie odwróciła znacząco tendencji na rynku pracy, jednakże jest to w znacznej mierze efekt wsparcia finansowego dla przedsiębiorstw warunkowanego utrzymaniem (niekiedy fikcyjnego) zatrudnienia na niezmiennym poziomie. Udzielenie takiego wsparcia i inne koszty ponoszone przez państwo w związku z epidemią w perspektywie długookresowej muszą przełożyć się na pogorszenie sytuacji makroekonomicznej (np. wzrost zadłużenia, spadek wartości pieniądza, inflacja itd.), a tym samym pogorszenie sytuacji na rynku pracy.

Mimo przewidywanego zahamowania tempa pozytywnych zmian na zachodniopomorskim rynku pracy należy się spodziewać dalszego wzrostu dostępnych miejsc pracy w stosunku do liczby osób w wieku produkcyjnym. Oznacza to, że jeżeli mają być one zajęte, konieczne będzie albo zaktywizowanie osób biernych zawodowo albo też kontynuowanie trendu imigracji do regionu pracowników spoza Unii Europejskiej (Ukrainy, innych krajów wschodnioeuropejskich, a nawet pozaeuropejskich).

Uzupełniająco w stosunku do danych GUS potraktować należy wnioski w obszarze rynku pracy pochodzące z badań jakościowych.

Jak wynika z wywiadów pogłębionych, **za istotną przyczyną bierności zawodowej mieszkańców uznać należy niedobór miejsc pracy w niektórych obszarach regionu.** W odniesieniu do obszarów wiejskich, trwałe piętno na strukturze rolnictwa w regionie odcisnęły Państwowe Gospodarstwa Rolne. Po epoce, w której na obszarach wiejskich w województwie funkcjonowały PGR-y pozostały wielkie gospodarstwa rolne, które w późniejszym czasie zostały w większości w całości wykupione przez podmioty prywatne/spółki rolnicze. Rzadkością są rodzinne gospodarstwa rolne (dodatkowo małe gospodarstwa z reguły nie są rentowne i nie pozwalają rodzinie utrzymać się wyłącznie na bazie dochodów z rolnictwa) a różnorodność innych źródeł dochodów, niezwiązanych bezpośrednio z uprawą roli czy hodowlą, jest ograniczona (wspomnieć można przede wszystkim agroturystykę, która generuje jednak ograniczoną liczbę miejsc pracy). Mimo, że państwowe gospodarstwa rolne zlikwidowane lub sprzedane/sprywatyzowane zostały w latach 90. XX wieku, **nie znaleziono, w opinii uczestników wywiadów pogłębionych, skutecznych sposobów na trwałe gospodarcze i społeczne ożywienie terenów, na których funkcjonowały wcześniej PGR-y.** Chlubnym wyjątkiem jest w tym aspekcie Projekt Wiejski Juchowo, Radacz, Kadzielna, realizowany na bazie gospodarstwa biodynamicznego Juchowo Farm od 2000 roku przez Fundację im. Stanisława Karłowskiego z siedzibą w Juchowie koło Szczecinka. **Rozwój gospodarczy części terenów utrudnia niski poziom wykształcenia mieszkańców** (jak to ma np. miejsce w powiecie łobeskim). Równocześnie, jak można

zaobserwować na przykładzie właśnie powiatu łobeskiego, pojawienie się na jego terenie nowych zakładów/miejsc pracy, wpłynęło na zaktywizowanie zawodowe mieszkańców, o czym świadczy fakt, że do otwartych na terenie powiatu zakładów, np. Centrum Dystrybucyjnego Dino Polska S.A. w Łobzie czy IKEA Industry Poland Sp. z o.o. Oddział w Resku, udało się zrekrutować pracowników.

W odniesieniu do osób młodych, **istotnym czynnikiem determinującym bierność zawodową jest ograniczony dostęp do miejsc opieki nad dziećmi do lat trzech.** Ponadto w opinii uczestników wywiadów pogłębionych, **transfery pieniężne, w tym przede wszystkim świadczenie rodzinne (500+) zniechęcają znaczną część osób, w tym zwłaszcza kobiet, do poszukiwania/utrzymywania zatrudnienia.**

Opinie przedstawicieli JST na temat lokalnego rynku pracy

O opinie na temat wybranych problemów lokalnych rynków pracy (wstępnie zidentyfikowanych w toku badań jakościowych i *desk research* jako kluczowe w regionie) poproszono przedstawicieli JST w ramach badania ilościowego. Respondenci oceniali twierdzenia odnoszące się do problemu bierności zawodowej, trudności w rekrutacji pracowników przez lokalnych pracodawców oraz dotyczące sytuacji osób z niepełnosprawnością na rynku pracy. Wyniki badania w tym zakresie przedstawiono poniżej.

Tabela nr 41. Opinie przedstawicieli zachodniopomorskim gmin i powiatów na temat lokalnych rynków pracy

	Zdecydowanie się nie zgadzam	Raczej się nie zgadzam	Raczej zgadzam się	Zdecydowanie zgadzam się	Nie wiem / trudno powiedzieć
Wielu spośród bezrobotnych lub biernych zawodowo mieszkańców naszej gminy/naszego powiatu po prostu nie chce pracować.	1,7%	1,7%	48,7%	46,1%	1,7%
Zdarzają się sytuacje, że mieszkańcom nie opłaca się legalnie pracować ze względu na wysokie transfery socjalne, które otrzymują jako osoby bezrobotne lub bierne zawodowo.	2,6%	6,1%	38,3%	49,6%	3,5%
Pracodawcy na terenie naszej gminy/naszego powiatu mają problemy ze znalezieniem pracowników.	3,5%	12,2%	38,3%	37,4%	8,7%
Osoby z niepełnosprawnością ruchową, w tym ze znacznym stopniem niepełnosprawności mogą dość łatwo podjąć pracę zawodową u pracodawców na terenie naszej gminy/naszego powiatu lub w okolicy.	38,3%	31,3%	7,8%	4,3%	18,3%
Osoby z niepełnosprawnością intelektualną, w tym ze znacznym stopniem niepełnosprawności mogą dość łatwo podjąć pracę zawodową u pracodawców na terenie naszej gminy/naszego powiatu lub w okolicy.	40,9%	27,8%	10,4%	4,3%	16,5%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z przedstawicielami JST

Co interesujące, przedstawiciele wszystkich analizowanych typów JST są zgodni w opiniach na temat lokalnych rynków pracy w ich JST w analizowanym zakresie. Nie występują statystycznie istotne różnice pomiędzy gminami różnego typu, różnej wielkości, zlokalizowanych w SSW lub poza SSW, bardziej lub mniej obciążonych problemowymi miejscowościami pegeerowskimi, zlokalizowanych w poszczególnych subregionach. Jedyne przedstawiciele powiatów ziemskich nieznacznie częściej zgadzają się z twierdzeniem, iż osoby z niepełnosprawnością ruchową mogą dość łatwo podjąć pracę zawodową na terenie powiatu lub w okolicy, co wiązać może się z lepszą znajomością dostępnych możliwości aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością w tej grupie badanych. Brak istotnych różnic w ocenie poszczególnych twierdzeń na temat lokalnych rynków pracy nie świadczy oczywiście o tym, że nie występują różnice pomiędzy poszczególnymi rynkami. **Takie same (choć zapewne w różnym stopniu nasilone) są jednak ich kluczowe problemy: bierność zawodowa znacznej części mieszkańców, częściowo stymulowana przez system świadczeń socjalnych**, w ramach którego podjęcie legalnego zatrudnienia, choćby w niewielkim wymiarze, bezpośrednio powoduje (lub przynajmniej może spowodować) utratę świadczeń socjalnych postrzeganych przez wielu mieszkańców jako „niewielkie, ale pewne” np. świadczenia pielęgnacyjnego w przypadku opiekunów osób z niepełnosprawnością czy renty w przypadku osób z niepełnosprawnością. Powiązane z tym problemem są także dostrzegane przez większość badanych przedstawicieli JST problemy przedsiębiorców ze znalezieniem odpowiednich pracowników. Problem ten w znacznej mierze jest rozwiązywany przez przedsiębiorców poprzez rekrutację pracowników zza wschodniej granicy, w szczególności Ukraińców. **Z drugiej strony, kategorią społeczną, której trudno jest podjąć zatrudnienie, w tym z przyczyn braku popytu na ich pracę, są osoby z niepełnosprawnością – zarówno ruchową, jak i intelektualną.**

Gospodarstwa domowe utrzymujące się ze źródeł niezarobkowych

Jak wynika z badania CATI z mieszkańcami województwa zachodniopomorskiego, **22,4% badanych zachodniopomorskich gospodarstw domowych to takie, w których nie pracuje zawodowo żaden z jego członków. Tym niemniej gospodarstw domowych, w których główne źródło utrzymania jest niezarobkowe (emerytura, renta, inne świadczenia społeczne i inne) było w regionie aż 30,9%**. Pozytywnie ocenić należy fakt, iż jedynie 1,8% badanych gospodarstw domowych to gospodarstwa domowe z dziećmi, w których żaden z członków rodziny nie pracuje zawodowo.

Szczególnie wysoki udział gospodarstw domowych utrzymujących się przede wszystkim ze źródeł niezarobkowych zidentyfikowano w subregionie szczecinecko-pyrzyckim (37%). W przeważającej większości gospodarstwa domowe utrzymujące się głównie z niezarobkowych źródeł utrzymania to gospodarstwa jedno- lub dwuosobowe (łącznie 75,3%), podczas gdy w przypadku gospodarstw domowych utrzymujących się głównie z zarobkowych źródeł utrzymania gospodarstwa jedno- lub dwuosobowe to łącznie tylko 32,3%.

Co interesujące, obserwowane różnice w zakresie subiektywnej oceny sytuacji materialnej gospodarstw domowych utrzymujących się głównie z niezarobkowych źródeł utrzymania w stosunku do tych utrzymujących się z zarobkowych źródeł utrzymania (własna pozarolnicza działalność gospodarcza, własne gospodarstwo rolne lub hodowlane, praca zarobkowa u innego pracodawcy) na korzyść tych drugich nie są istotne statystycznie.

2.5. Więzy społeczne, problem samotności mieszkańców, zaufanie społeczne

W opinii części uczestników wywiadów pogłębionych bardzo niski poziom integracji mieszkańców Pomorza Zachodniego i stosunkowo słabe ich zakorzenienie na obszarze skąd pochodzą/który zamieszkują jest elementem, który wyróżnia województwo zachodniopomorskie na tle kraju. Wynika to w ich opinii z historii zasiedlania tych obszarów po II wojnie światowej i generuje zjawisko, które można nazwać wielopokoleniową tradycją przemieszczania się i które wzmacnia także dziś mobilność mieszkańców tego regionu. Innym czynnikiem, który w opinii ekspertów utrudnia integrowanie się społeczności, a nawet wzmacnia wzajemne antagonizmy (powoduje niechęć rodzinną czy sąsiedzką), jest mocno rozproszona w wielu miejscach regionu sieć osadnicza. Nie sposób określić, na ile przeszłość rzeczywiście nadal wpływa na decyzje podejmowane przez mieszkańców także dziś, kiedy od zakończenia II Wojny Światowej minęło przeszło 75 lat. W opinii części uczestników wywiadów, historia nie odgrywa już tak dużego znaczenia, a przyczyn wysokiego współczynnika migracji należy raczej szukać w aktualnej gospodarczej i społecznej sytuacji regionu (zwłaszcza, że na te czynniki można realnie wpływać). Niezależnie od przyczyn, w regionie od lat notuje się **wysokie (a nawet najwyższe w kraju) wskaźniki migracji, liczby rozwodów czy liczby dzieci umieszczanych w pieczy zastępczej, które mogą świadczyć o tym, że rzeczywiście więzy społeczne czy przywiązanie mieszkańców do miejsca pochodzenia nie są w wielu przypadkach silne**. Intensywna migracja, w tym wyjazdy poza region/Polskę dotychczasowych mieszkańców regionu, zwłaszcza osób młodych, stanowi w opinii ekspertów istotny problem w województwie zachodniopomorskim. Jego pochodną jest wspomniany problem społeczny, jakim jest znaczna liczba dzieci umieszczanych w pieczy zastępczej a także osamotnienie dużej liczby osób starszych, których związki z członkami rodziny, którzy wyemigrowali poza region/kraj są siłą rzeczy słabsze i które w podeszłym wieku lub w momencie choroby/kryzysu zdane są głównie na wsparcie instytucjonalne świadczone przez system pomocy społecznej. Z drugiej strony, **heterogeniczność społeczeństwa, z jaką obiektywnie mamy do czynienia na Pomorzu Zachodnim owocuje, zdaniem niektórych respondentów, stosunkowo dużą otwartością ludzi na osoby przyjezdne, w tym imigrantów**.

W opinii uczestników wywiadów **alienacja społeczna dotyczy przede wszystkim osób starszych, seniorów** – młodzi członkowie rodzin migrują, zamieszkują w miejscach oddalonych od miejsc zamieszkania rodziców. Zdarza się, że wskutek migracji związki małżeńskie ulegają rozpadowi a dzieci z tych rodzin trafiają do pieczy zastępczej, co również powoduje, że zawęża się krąg osób, które zazwyczaj otaczają seniorów, czyli dzieci,

małżonkowie dzieci, wnuki. **W szczególnie trudnej sytuacji znajdują się seniorzy zamieszkujący obszary wiejskie** – napotykać oni na poważne przeszkody, które ograniczają ich mobilność. Wyróżnić można wśród nich przeszkody indywidualne wynikające ze stanu zdrowia, kondycji fizycznej itd., ale też przeszkody obiektywne wynikające z bardzo ograniczonej liczby czynnych połączeń komunikacyjnych – kolejowych, autobusowych, które zapewniałyby łączność poszczególnych wsi/miasteczek z innymi miejscami w regionie. W rezultacie możliwość dotarcia przez przynajmniej część seniorów do miejsc, w których mieszkają członkowie ich rodziny i/lub do miejsc aktywności społecznej im dedykowanych jest znacznie utrudniona. Dodatkowo, sieć placówek, które zapewniają wsparcie i ofertę spędzania wolnego czasu dla seniorów nie jest też rozłożona równomiernie w regionie czy na obszarze powiatów, w niektórych gminach działają prężnie i w większej liczbie, w innych gminach może nie funkcjonować żadna placówka tego typu, podobnie placówki różnego typu mogą funkcjonować w mieście powiatowym a w innych gminach w powiecie już nie. Uczestnicy wywiadów zauważali **potrzebę, rozwijania sieci tego typu placówek dedykowanych seniorom**. Możliwość uczestniczenia w różnego typu zajęciach/aktywnościach, ma bardzo dobry wpływ na kondycje psychofizyczną seniorów, daje im poczucie bezpieczeństwa i przynależności, przez co może nawet zapobiegać wystąpieniu poważniejszych problemów zdrowotnych (np. depresji).

System wartości społeczeństwa zachodniopomorskiego na tle kraju

Jak wynika z Diagnozy Społecznej dla mieszkańców województwa zachodniopomorskiego najistotniejsze są wartości takie jak pieniądze (37,8% mieszkańców regionu wskazało je jako jedną z trzech najistotniejszych warunków udanego, szczęśliwego życia, podczas gdy w reszcie kraju – tylko 27,9%), praca (34,5% w regionie wobec 29,8% w reszcie kraju) oraz silny charakter (11,7% w regionie wobec 6,0% w reszcie kraju). Mniej istotne dla mieszkańców regionu są za to wartości takie jak „Opatrzność, Bóg” (10,4% w regionie wobec 13,3% w reszcie kraju), „życzliwość i szacunek otoczenia” (5,1% w regionie wobec 7,2% w reszcie kraju). **Mieszkańcy regionu istotnie wyżej niż w reszcie kraju cenią zatem wartości materialistyczne i indywidualistyczne, a niżej wartości duchowe i kolektywistyczne**. Tym niemniej ranking wartości/warunków udanego, szczęśliwego życia dla mieszkańców regionu i mieszkańców reszty kraju jest taki sam – na pierwszym miejscu zdecydowanie „zdrowie”, na drugim ex-aequo „udane małżeństwo” oraz „dzieci” na czwartym ex-aequo „praca” i „pieniądze”.

Silniej niż w reszcie kraju reprezentowana jest w społeczeństwie zachodniopomorskim postawa hedonistyczna (dążenie człowieka do osiągnięcia możliwie najlepszego bilansu doświadczanych przyjemności i przykrości), a słabiej niż w reszcie kraju – postawa eudajmonistyczna (dążenie człowieka do osiągnięcia celów nadających sens życiu)⁴⁶. Na pytanie „Co jest według Pana/Pani ważniejsze w życiu?” 46,9% mieszkańców regionu

⁴⁶Zob. Czapiński J., Panek T. (red.) (2015). Diagnoza społeczna 2015, s. 216 (www.diagnoza.com pobrano: 03.03.2021 r.)

wskazało „przyjemności”, natomiast 53,1% - „poczucie sensu”. W reszcie kraju było to odpowiednio 38,7% oraz 61,3%.

Województwo zachodniopomorskie charakteryzuje się też znacznie silniejszą laicyzacją. W ogóle w nabożeństwach i innych spotkaniach religijnych udziału nie brało w 2015 r. 50,1% mieszkańców w wieku 15 lat i więcej (w 2005 r. - 46,9%), zaś dla reszty kraju było to jedynie 31,9%. Różnica jest więc znacząca.

Silniejsze rozpowszechnienie postaw hedonistycznych oraz silniejsze znaczenie dla mieszkańców wartości materialnych wśród mieszkańców Pomorza Zachodniego względem reszty kraju potwierdzają także oceny twierdzeń zaprezentowanych w poniżej tabeli.

Tabela nr 42. Średnie oceny wybranych twierdzeń mieszkańców województwa zachodniopomorskiego oraz reszty kraju odnoszących się do systemu wartości w skali od 1 - zdecydowanie tak do 7 - zdecydowanie nie.

		Średnia	Odchylenie standardowe
Podziwiam ludzi, którzy mają drogie domy, samochody i ubrania	PL	4,37	1,670
	WZP	4,07	1,846
W życiu najważniejsze jest to, aby było dużo przyjemności i mało przykrości	PL	3,22	1,548
	WZP	3,00	1,493
Miarą życiowego sukcesu jest stan posiadania różnych dóbr materialnych	PL	4,29	1,566
	WZP	4,03	1,672
Ludzie przede wszystkim starają się służyć pomocą innym	PL	4,07	1,447
	WZP	4,34	1,422
Zbyt wiele mają do powiedzenia w naszym kraju osoby obcego pochodzenia	PL	4,08	1,552
	WZP	4,47	1,480
Powinno się w Polsce przywrócić karę śmierci	PL	4,05	1,900
	WZP	3,78	1,945
Związki partnerskie powinny zostać w Polsce prawnie zalegalizowane	PL	4,14	1,833
	WZP	3,66	1,794

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Diagnozy Społecznej 2015*

Dane te potwierdzają także **większą otwartość mieszkańców i ich wyższą tolerancję wobec „innych” np. osób obcego pochodzenia lub mniejszości seksualnych.** Taka specyfika zachodniopomorskiego społeczeństwa może być atutem i przewagą województwa względem innych regionów Polski np. w kontekście przyciągania imigrantów.

W kontekście definiowania tożsamości mieszkańców województwa zachodniopomorskiego warto przytoczyć publikację pt. *Tożsamość regionalna mieszkańców województwa*

*zachodniopomorskiego*⁴⁷. Zdefiniowano w niej elementy na które składa się tożsamość ludności Pomorza Zachodniego.

Wartości są elementem tożsamości terytorialnej w jej aspekcie kulturowym, wartości, które wskazywane są w województwie zachodniopomorskim to:

- rodzina,
- zdrowie,
- miłość,
- bycie szanowanym,
- posiadanie przyjaciół,
- wolność osobista, swoboda wyborów i postaw,
- natura, czyste środowisko.

Powyższe wartości w znacznej części pokrywają się z wartościami, które badacze wyróżniają jako typowe dla kultury polskiej, czyli z wartościami, które są uznawane przez Polaków bez względu na miejsce zamieszkania⁴⁸.

Tożsamość terytorialną kształtują również tradycje oraz wydarzenia historyczne wspólne dla danego regionu, jako najczęściej wskazywane tradycje na Pomorzu Zachodnim wymieniane są: jako wydarzenia kulturalne „Dni Morza”, wskazywany produkt gastronomiczny to „Paprykarz Szczeciński” a wyroby z bursztynu. Brak wskazań wśród mieszkańców województwa zachodniopomorskiego postaci historycznych, które mogłyby być dumą województwa.

Powyższe elementy nie są typowe dla tego konkretnego regionu, wśród wymienianych tradycji wskazywane są dożynki, które nie są typowo zachodniopomorskim zwyczajem, tak jak potrawy rybne, które są charakterystyczne dla nadmorskich regionów nie tylko dla Pomorza Zachodniego⁴⁹.

Z powyższych informacji można wnioskować, **że nie można wskazywać na dużą świadomość społeczną mieszkańców województwa zachodniopomorskiego oraz szeroko rozwiniętą tradycję regionalną.**

Przyczyn takiego stanu być może należałoby poszukiwać w specyfice historyczno – demograficznej Pomorza Zachodniego, która związana jest z procesami napływowymi i migracyjnymi sięgającymi okresu II wojny światowej.

⁴⁷ D. Rybarska-Jarosz, L. Barylski, Tożsamość regionalna mieszkańców województwa zachodniopomorskiego, Raport z badań eksploracyjno-diagnostycznych, Szczecin 2012
(http://www.ois.wzp.pl/attachments/article/103/tozsamosc_z_aneks.pdf , dostęp 03.03.2021 r.)

⁴⁸ Tamże, s. 59 – 60.

⁴⁹ Tamże, s. 67.

Tożsamość społeczna mieszkańców województwa zachodniopomorskiego związana jest głównie z pełnionymi przez nich rolami rodzinnymi czy związanymi z nauką i pracą, **mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego w większej części nie czują się emocjonalnie związani z miejscem zamieszkiwania.**

Tożsamość mieszkańców województwa zachodniopomorskiego ma charakter zorientowany na wartości ogólne, co w konsekwencji nie prowadzi do podejmowania działań na rzecz lokalnej społeczności. **Aby wzmocnić poczucie tożsamości wskazane jest działanie w następujących kwestiach:**

- wdrażanie programów na temat wiedzy o regionie przez samorząd województwa,
- wykorzystywanie infrastruktury będącej w dyspozycji instytucji kultury do budowania kapitału społecznego,
- zwiększenie wykorzystywania sportu amatorskiego do budowania więzi społecznych,
- kształtowanie umiejętności współpracy i działań partnerskich na różnych szczeblach samorządu,
- wyszukiwanie i kształtowanie lokalnych liderów, wzmocnianie tożsamości terytorialnej przez uczynienie bardziej wyrazistymi miejscowości, szkół, domów kultury, muzeów,
- znajdowanie oraz wdrażanie dobrych praktyk w regionie⁵⁰.

Zaufanie społeczne

Poziom uogólnionego zaufania społecznego w regionie został zmierzony ugruntowanym w metodologii badań społecznych pytaniem kwestionariuszowym „Ogólnie rzecz biorąc, czy uważa Pan/i, że można ufać większości ludzi, czy też sądzi Pan/i, że w postępowaniu z ludźmi ostrożności nigdy za wiele?”, które zastosowano w kwestionariuszu do badania CATI z mieszkańcami województwa.

Odpowiedź „Większości ludzi można ufać” wskazało zaledwie 17,2% respondentów, zaś „Ostrożności nigdy za wiele” – aż 81,5% (1,3% badanych nie udzieliło jednoznacznej odpowiedzi).

Znacznie częściej uogólnione zaufanie wyrażali mężczyźni (22,5%) niż kobiety (12,9%).

Analiza statystyczna wykazała także zależność pomiędzy podregionem, a uogólnionym zaufaniem społecznym. Zdecydowanie najniższy poziom zaufania społecznego jest w subregionie szczecinecko-pyrzyckim (zaledwie 9,4% respondentów wybrało twierdzenie „Większości ludzi można ufać”, podczas, gdy w Szczecinie i subregionie szczecińskim - ponad 20%, zaś w koszalińskim – 16,0%). Bardzo niski poziom zaufania społecznego może być, obok

⁵⁰ Tamże, s. 76.

wielu innych czynników np. infrastrukturalnych czy środowiskowych, istotnym problemem rozwojowym podregionu szczecinecko-pyrzyckiego.

Wykształcenie jest zmienną istotnie wpływającą na poziom uogólnionego zaufania społecznego, ale, co interesujące, nie występuje w tym wypadku zależność liniowa. Zdecydowanie najniższy poziom zaufania społecznego mają osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (zaledwie 8,1% z nich zgodziło się z twierdzeniem, że większości ludzi można ufać) oraz średnim (10,4%), zaś najwyższy - osoby z wykształceniem wyższym (25,9%) oraz policealnym (33,3%). Wysokim poziomem zaufania społecznego charakteryzują się także osoby z najniższym wykształceniem (podstawowym lub gimnazjalnym - 26,1%).

Jeśli chodzi o główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego, to zdecydowanie najwyższym poziomem zaufania społecznego charakteryzują się przedstawiciele gospodarstw domowych przedsiębiorców prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą (34,2%). W przypadku pozostałych kategorii gospodarstw domowych różnice w poziomie uogólnionego zaufania społecznego są niewielkie.

Brak jest statystycznie istotnej zależności pomiędzy wielkością miejscowości oraz wiekiem, a poziomem uogólnionego zaufania społecznego.

To samo pytanie kwestionariuszowe zostało zastosowane w Diagnozie Społecznej, co daje pewną możliwość porównań zmiany poziomu uogólnionego zaufania społecznego w czasie w województwie zachodniopomorskim i porównania go z resztą kraju. Jak wynika z Diagnozy Społecznej 2015 poziom zaufania społecznego w regionie nie różni się istotnie od reszty kraju. 14,8% badanych jako twierdzenie, z którym zgadzają się bardziej wskazało „Większości ludzi można ufać”, 76,6% „Ostrożności nigdy za wiele”, zaś 8,6% nie potrafiło jednoznacznie wskazać, z którym z tych twierdzeń zgadzają się bardziej. Ogólnie poziom zaufania społecznego ocenić należy na tej podstawie jako niski. Wyniki badań pierwotnych CATI przeprowadzonych przez Wykonawcę w marcu 2021 r. dają zatem bardzo podobne wyniki.

Wzrost wskazań na twierdzenie wyrażające uogólnione zaufanie społeczne respondenta o 2,4 pkt. proc. w badaniu CATI z 2021 r. w stosunku do Diagnozy Społecznej z 2015 r. nie daje podstaw do twierdzenia, iż zaufanie społeczne w regionie wzrosło w tym czasie.

W Diagnozie Społecznej 2015 mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego deklarowali istotnie wyższą, w stosunku do mieszkańców reszty kraju, nieufność wobec czterech z piętnastu analizowanych instytucji i grup społecznych (choć różnice w poziomie nieufności nie są duże):

- do Parlamentu Europejskiego (brak zaufania do tej instytucji zadeklarowało 43,5% mieszkańców regionu; w reszcie kraju - 35,0%)
- do rządu (brak zaufania do tej instytucji zadeklarowało 54,6% mieszkańców regionu; w reszcie kraju - 50,3%)
- do ZUS-u (brak zaufania do tej instytucji zadeklarowało 49,0% mieszkańców regionu; w reszcie kraju - 41,8%)

- do mediów (brak zaufania do tej instytucji zadeklarowało 40,6% mieszkańców regionu; w reszcie kraju - 35,7%),

natomiast w żadnym z piętnastu analizowanych przypadków zaufanie mieszkańców regionu nie było istotnie wyższe niż w reszcie kraju.

Wsparcie społeczne i kapitał społeczny

Jak wynika z Diagnozy Społecznej 2015, kapitał społeczny mierzony liczbą osób, których badani definiują jako przyjaciół jest w regionie (średnio 5,78 osób) nieznacznie niższy niż w reszcie kraju (średnio 6,27 osób). Nieznacznie więcej przyjaciół w regionie mieli w 2015 r., wedle deklaracji, mężczyźni (średnio 6,47) niż kobiety (5,15). Najmniejszą średnią liczbą posiadanych przyjaciół charakteryzowali się mieszkańcy subregionu koszalińskiego (4,80), a najwyższą – Szczecina (6,97). Najmniej przyjaciół posiadali w 2015 r. renciści (średnio 4,12), bezrobotni (4,23) i inne osoby bierne zawodowo (z wyłączeniem emerytów, rencistów, uczniów i studentów) – 4,30, zaś najwięcej - rolnicy (8,53), prywatni przedsiębiorcy (7,47) i pracownicy sektora publicznego (6,92). Wykształcenie i wiek nie wpływają istotnie na liczbę posiadanych przyjaciół.

Liczba osób, z którymi mieszkańcy regionu kontaktują się w celach towarzyskich i osobistych regularnie (co najmniej kilka razy w roku) jest mniejsza niż w przypadku mieszkańców reszty kraju tylko w przypadku kontaktów z osobami z najbliższej rodziny (średnia liczba osób w przypadku mieszkańców regionu to 7,18, a dla mieszkańców reszty kraju - 8,11; mediana to odpowiednio 5 osób i 6 osób). W przypadku przyjaciół i znajomych (z pracy, szkoły, sąsiedztwa i innych) różnice pomiędzy regionem a resztą kraju nie są istotne statystycznie. W 2015 r. mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego kontaktowali się regularnie średnio z 5,07 osobami, których zaliczają do grona przyjaciół (mediana - 3 osoby) i z średnio 7,26 osobami, których zaliczają do grona znajomych (mediana – 4 osoby).

Istotnym elementem jakości życia jest także dobrostan psychiczny. W Diagnozie Społecznej 2015 respondentom zadano pytanie kwestionariuszowe „Czy czuje się Pan/i kochany/a i darzony/a zaufaniem?” Twierdząco na to pytanie odpowiedziało 89,4% mieszkańców regionu, nieznacznie mniej niż w reszcie kraju (92,5%), choć różnica jest istotna statystycznie. Nie zaobserwowano różnicy w wynikach badania w tym zakresie w stosunku do 2005 r. Nieznacznie częściej poczucie bycia kochanym i darzonym zaufaniem miały kobiety (91,3%) niż mężczyźni (87,1%). Jeśli chodzi o wielkość miejscowości zamieszkania, to zauważyć można iż, poczucie bycia kochanym i darzonym zaufaniem było nieznacznie wyższe w przypadku mieszkańców wsi i miast do 20 tys. mieszkańców niż w przypadku mieszkańców większych miejscowości. Wiek nie wpływa istotnie na poczucie bycia kochanym i darzonym zaufaniem.

Można zauważyć liniowy, choć dość słaby związek między poziomem wykształcenia, a poczuciem bycia kochanym i darzonym zaufaniem – im wyższe wykształcenie, tym częstsza deklaracja respondentów o takim poczuciu (w przypadku osób z wykształceniem

podstawowym i niższym - 84,8%, zaś w przypadku osób z wykształceniem policealnym i wyższym – 94,7%). Najwyższym poziomem braku poczucia bycia kochanym i darzonym zaufaniem charakteryzowały się osoby bierne zawodowo z wyłączeniem emerytów, rencistów, uczniów i studentów (aż 28,7% z zadeklarowało, że nie czuje się kochanym i darzonym zaufaniem).

Miarą doświadczanego wsparcia społecznego jest także poczucie osamotnienia. W 2015 r. nie wystąpiła statystycznie istotna różnica pomiędzy regionem, a resztą kraju w zakresie poczucia osamotnienia mieszkańców. W regionie 19,3% badanych zadeklarowało, że czuje się osamotniona, mimo, że tego nie chce. Wyniki badania w tym zakresie są nieco mniej korzystne niż w 2005 r., kiedy poczucie osamotnienia towarzyszyło 17,8% badanych mieszkańców regionu.

2.6. Jakość życia mieszkańców

Na podstawie wywiadów oraz analizy desk research zdefiniowano szereg czynników wpływających zarówno pozytywnie jak i negatywnie na jakość życia mieszkańców. Na poziomie jednostkowym zdefiniowano następujące **determinanty wysokiej lub niskiej jakości życia**:

- sytuacja materialna, związana z posiadaniem zatrudnienia;
- warunki mieszkaniowe;
- relacje w rodzinie;
- stan zdrowia, kondycja psychiczna i fizyczna.

Na poziomie społecznym wyróżniono dwie grupy czynników, które w odniesieniu do województwa zachodniopomorskiego można ocenić jako wpływające pozytywnie lub negatywnie na jakość życia mieszkańców.

Czynniki które są wyróżnione jako te, które wpływają na dobry poziom obiektywnej jakości życia mieszkańców w województwie zachodniopomorskim:

- przyjazne środowisko społeczno-kulturalne,
- dostępność do instytucji publicznych i świadczonych przez nie usług,
- bezpieczeństwo publiczne,
- dobra infrastruktura socjalna i pomoc społeczna,
- możliwości kształcenia się i podnoszenia kwalifikacji ludności,
- rozwój i doskonalenie infrastruktury technicznej i transportowej,
- wzrost przedsiębiorczości ludności,

- relatywnie niewielkie zagęszczenie osadnicze w znacznej części regionu.

Czynniki które są wyróżnione jako niekorzystnie wpływające na jakość życia mieszkańców:

- starzenie się ludności,
- utrzymująca się niekorzystna sytuacja na rynku pracy,
- poziom zamożności mieszkańców poniżej przeciętnej dla Polski,
- dość wysokie zagrożenie ubóstwem i wykluczeniem społecznym,
- niewystarczający poziom budownictwa mieszkaniowego,
- nie dość dobrze funkcjonująca ochrona zdrowia,
- dysproporcje w dostępie do edukacji (dobry dostęp do edukacji głównie w największych miastach regionu),
- sposób gospodarowania zasobami środowiska naturalnego,
- gospodarowanie odpadami i recykling⁵¹.

Obiektywne warunki życia, na które wpływają samorządy lokalne istotnie kształtują subiektywną jakość życia, prowadzi to do wniosku, że aby lepiej funkcjonowało się mieszkańcom województwa zachodniopomorskiego wskazana byłaby poprawa w kilku obszarach takich jak:

Obszar ekonomiczny:

- zwiększenie liczby miejsc pracy oraz dostosowanie form pomocy w znalezieniu pracy do indywidualnych potrzeb,
- tworzenie i rozwój stref aktywności inwestycyjnej,
- rozwój działalności badawczo – marketingowej,
- rozwój gmin i powiatów, wiązanie ich z lokalnymi ośrodkami wzrostu.

Obszar społeczny:

- zwiększenie aktywności zawodowej mieszkańców,
- zwiększenie dostępności do oświaty i kształcenia ustawicznego,
- zwiększenie współpracy między instytucjami pomocowymi oraz organizacjami NGO w celu wspólnego zaktywizowania osób długotrwale bezrobotnych,

⁵¹ Karmowska G., Krawczyk M., Kryk B., Maniak G., Marciniak M., (2014) *Czynniki podnoszenia jakości życia i dostępności do usług publicznych na obszarze województwa zachodniopomorskiego*, Szczecin, s. 196. http://eregion.wzp.pl/sites/default/files/raport_czynniki_podnoszenia_jakosci_zycia_i_dostepnosci_do_uslug_publicznych_na_obszarze_wojewodztwa_zachodniopomorskiego.pdf [dostęp: 19.04.2021r.]

- włączenie ekonomii społecznej do prowadzonej polityki rozwoju regionalnego, ograniczenie nierówności w zakresie dostępu do usług opieki zdrowotnej i społecznych,
- rozwój usług dla osób z grup wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem.

Obszar instytucjonalno – administracyjny:

- zwiększenie ilości dostępnych w sieci zasobów publicznych,
- rozwój kompetencji pracowników administracji samorządowej,
- kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego.

Obszar środowiskowy:

- ochrona zasobów naturalnych,
- wdrażanie nowoczesnych instrumentów ochrony środowiska,
- poprawa świadomości i kultury ekologicznej regionu⁵².

Jakość życia zbadano w ramach badania ilościowego z mieszkańcami województwa zachodniopomorskiego zadając im pytanie o zadowolenie z poszczególnych wymiarów ich życia.

⁵² Tamże, s. 197 -198.

Tabela nr 43. Poziom zadowolenia mieszkańców województwa zachodniopomorskiego z poszczególnych aspektów życia (Rozkład odpowiedzi na pytanie „Na początku chcielibyśmy, aby Pan/i ocenił/a poszczególne dziedziny swego życia i powiedział/a, w jakim stopniu jest Pan/i z każdej z nich zadowolony/a. W jakim stopniu zadowolony/a jest Pan/i...:” oraz średnia ocena zadowolenia w skali od 1 – ocena najwyższa do 4 – ocena najniższa)

	Bardzo zadowolony/a (1)	Dosyć zadowolony/a (2)	Dosyć niezadowolony/a (3)	Bardzo niezadowolony/a (4)	Nie dotyczy	Nie wiem/trudno powiedzieć	Średnia
ze swoich stosunków z najbliższymi w rodzinie	58,8%	34,2%	2,7%	2,5%	0,5%	1,2%	1,48
z sytuacji finansowej własnej rodziny	22,1%	57,5%	13,4%	4,9%	0,0%	2,0%	2,01
ze stosunków z kolegami (grupą przyjaciół)	41,3%	43,6%	9,0%	1,8%	2,3%	2,0%	1,70
ze stanu swojego zdrowia	25,6%	53,7%	13,9%	5,3%	0,0%	1,5%	1,99
z warunków mieszkaniowych	47,0%	40,6%	9,0%	2,0%	0,0%	1,6%	1,65
z miejscowości, w której Pan/i żyje	40,7%	44,6%	10,2%	2,7%	0,0%	1,8%	1,74
z perspektyw na przyszłość	14,3%	49,9%	15,5%	8,3%	0,0%	11,9%	2,20
z dostępnych możliwości spędzania wolnego czasu	25,2%	46,2%	18,9%	7,6%	0,0%	2,1%	2,09
z pracy zawodowej	17,7%	36,6%	9,0%	3,2%	32,3%	1,1%	1,97
z dzieci	55,5%	18,1%	1,3%	0,5%	23,1%	1,5%	1,29
z małżeństwa lub związku partnerskiego	52,4%	21,1%	4,3%	2,0%	19,4%	0,8%	1,45
ze stanu bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania	40,5%	51,3%	5,2%	2,0%	0,0%	1,1%	1,68
z opieki zdrowotnej	13,0%	37,3%	24,5%	19,8%	0,0%	5,4%	2,54
z lokalnego transportu publicznego	13,6%	31,3%	12,4%	12,2%	26,9%	3,5%	2,33
z terenów rekreacyjnych w miejscu zamieszkania	27,5%	40,8%	15,2%	9,0%	0,0%	7,4%	2,06
z dostępnej dla Pana/Pani dzieci oferty edukacyjnej	11,1%	20,6%	8,7%	4,9%	52,6%	2,1%	2,16

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI z mieszkańcami województwa zachodniopomorskiego

Zaobserwować można statystycznie istotne różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami w ocenie poszczególnych aspektów życia. **Kobiety są mniej zadowolone** z następujących aspektów: z warunków mieszkaniowych; z miejscowości, w której żyją; z dostępnych możliwości spędzania wolnego czasu; z małżeństwa lub związku partnerskiego; z opieki zdrowotnej; z lokalnego transportu publicznego; z terenów rekreacyjnych w miejscu zamieszkania.

Zaobserwowano także statystycznie istotne różnice w ocenach zadowolenia z poszczególnych aspektów życia pomiędzy mieszkańcami miejscowości o różnej wielkości. **Mieszkańcy wsi są najmniej zadowoleni** z aspektów takich jak: stosunki z kolegami (grupą przyjaciół); z miejscowości, w której żyją; z transportu publicznego (choć z tego aspektu życia równie niezadowoleni są także mieszkańcy małych miast, do 20 tys. mieszkańców w

kontraście do mieszkańców miast od 20 do 100 tys. mieszkańców i powyżej 100 tys. mieszkańców); z terenów rekreacyjnych w miejscu zamieszkania.

Jeśli chodzi o subregiony, to **nie zaobserwowano większych różnic w ocenie zadowolenia z poszczególnych aspektów życia**. Wyjątek stanowią mieszkańcy Szczecina, którzy są zdecydowanie bardziej zadowoleni niż pozostali mieszkańcy województwa z lokalnego transportu publicznego oraz dostępnej oferty edukacyjnej dla dzieci.

Wiek mieszkańców w niewielkim stopniu wpływa na ich zadowolenie z poszczególnych aspektów życia. Słabe korelacje pomiędzy wiekiem, a zadowoleniem z poszczególnych aspektów życia występują w przypadku następujących aspektów: ze stanu zdrowia (osoby młodsze są bardziej zadowolone niż osoby starsze); z miejscowości, w której żyją (osoby starsze są bardziej zadowolone niż osoby młodsze); z pracy zawodowej (osoby starsze są bardziej zadowolone niż osoby młodsze).

Wykształcenie nie wpływa istotnie na zadowolenie z żadnego z analizowanych aspektów życia.

Przedstawiciele gospodarstw domowych rencistów oraz gospodarstw domowych emerytów są mniej zadowoleni ze swojego stanu zdrowia. Dodatkowo, przedstawiciele gospodarstw domowych rencistów są mniej zadowoleni z perspektywy na przyszłość; z możliwości spędzania wolnego czasu oraz z małżeństwa/związku partnerskiego. Przedstawiciele gospodarstw domowych utrzymujących się z innych świadczeń społecznych są z kolei mniej zadowoleni z dzieci (co świadczy o powiązaniu problemu ubóstwa i bierności zawodowej i problemów opiekuńczo-wychowawczych) oraz, podobnie jak renciści, z małżeństwa/związku partnerskiego.

Porównania oceny jakości życia mieszkańców województwa zachodniopomorskiego z mieszkańcami Polski dokonano na podstawie analizy danych z Diagnozy Społecznej.

W ogólnej samoocenie zadowolenia z dotychczasowego życia mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego nie różnią się istotnie od mieszkańców reszty kraju. 82,9% mieszkańców regionu oceniła w 2015 r., ich dotychczasowe życie pozytywnie (jako wspaniałe lub udane lub dosyć dobre), 10,8% neutralnie (odpowiedź „ani dobre, ani złe”), natomiast 6,3% negatywnie (jako „niezbyt udane” lub „nieszczęśliwe” lub „okropne”). Wynik ten był korzystniejszy niż w 2005 r. (odpowiednio: 73,9%; 18,2%; 7,9%).

Oceniając swoje życie „w ostatnich dniach” przed badaniem, 14,1% mieszkańców regionu stwierdziło, że jest „bardzo szczęśliwych”, a 68,1%, że „dosyć szczęśliwych”. 14,3% badanych stwierdziło, że jest „niezbyt szczęśliwa”, a jedynie 3,5%, że „nieszczęśliwa”. Także w tym aspekcie wyniki badania mieszkańców regionu nie różnią się istotnie od reszty kraju, natomiast są korzystniejsze niż w 2005 r., kiedy odpowiedź „bardzo szczęśliwy” wskazało zaledwie 7,4% mieszkańców regionu, dosyć szczęśliwy - 60,7%; „niezbyt szczęśliwy” – 28,3%, zaś „nieszczęśliwy” - 3,5%.

Płeć i wielkość miejscowości zamieszkania nie wpływają istotnie na ocenę zadowolenia mieszkańców regionu z ich dotychczasowego życia. Nieznacznie lepiej swoje dotychczasowe życie oceniają osoby młodsze. Różnice pomiędzy subregionami nie są duże, lecz da się zauważyć, iż najlepiej swoje dotychczasowe życie oceniają mieszkańcy Szczecina, a najłabiej - mieszkańcy subregionu koszalińskiego. Im wyższe wykształcenie, tym wyższy poziom zadowolenia ze swojego dotychczasowego życia mieszkańców województwa zachodniopomorskiego. W najmniejszym stopniu ze swojego dotychczasowego życia zadowoleni są renciści oraz inne osoby bierne zawodowo (z wyłączeniem emerytów, uczniów i studentów), a w największym stopniu - uczniowie i studenci.

Na tle reszty kraju mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego byli w 2015 r. **mniej zadowoleni** z następujących aspektów życia:

- stosunki z najbliższymi w rodzinie (średnia ocena w skali od 1 - zdecydowanie zadowolony do 4 - zdecydowanie niezadowolony to 1,46; w reszcie kraju - 1,36),
- warunki mieszkaniowe (1,76 wobec 1,68),
- ze swojego wykształcenia (1,98 wobec 1,85),
- z opieki zdrowotnej (2,52 wobec 2,44).

Bardziej zadowoleni niż mieszkańcy reszty kraju mieszkańcy regionu byli z kolei z następujących aspektów życia:

- ze stanu bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania (1,52 wobec 1,58),
- z lokalnego transportu publicznego (2,09 wobec 2,18), co można wytłumaczyć silniejszą urbanizacją regionu (na wsi transport publiczny jest oceniany zdecydowanie gorzej w całym kraju),
z terenów rekreacyjnych w miejscu zamieszkania (1,96 wobec 2,11).

Wpływ epidemii COVID-19 na jakość życia mieszkańców regionu

W ramach badania ilościowego z mieszkańcami województwa starano się zdiagnozować jak epidemia COVID-19 wpłynęła na różne aspekty życia mieszkańców województwa zachodniopomorskiego. Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano poniżej.

Tabela nr 44. Skutki epidemii COVID-19 doświadczane przez mieszkańców województwa zachodniopomorskiego (Rozkład odpowiedzi na pytanie kwestionariuszowe „Proszę ocenić, czy w związku z epidemią koronawirusa COVID-19...”)

	Tak	Nie	Nie dotyczy	Nie wiem/ trudno powiedzieć
poważnie Pan/i zachorował/a na COVID19?	7,1%	91,9%	0,0%	1,0%
Pana/Pani stan zdrowia pogorszył się ze względu na ograniczenia w funkcjonowaniu służby zdrowia?	22,8%	76,0%	0,0%	1,3%
odczuwał/a Pan/i niepokój, stany lękowe?	40,0%	58,5%	0,0%	1,5%
ograniczył/a Pan/i kontakty z osobami bliskimi?	66,9%	32,6%	0,0%	0,5%
stracił/a Pan/i pracę zawodową lub inne źródło utrzymania?	8,3%	74,7%	16,5%	0,5%
zmniejszyły się Pana/Pani dochody?	25,5%	62,7%	11,2%	0,5%
Pana/Pani życie zdeorganizowało się w związku z nauką lub pracą zdalną członków Pana/Pani gospodarstwa domowego?	33,2%	58,7%	7,1%	1,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI z mieszkańcami województwa zachodniopomorskiego

W najszerszym zakresie epidemia koronawirusa COVID-19 wpłynęła na funkcjonowanie społeczne mieszkańców regionu (66,9% badanych ograniczyło kontakty z osobami bliskimi) oraz na ich dobrostan psychiczny (40,0% badanych odczuwało w związku z epidemią niepokój, stany lękowe) i na ich życie codzienne (33,2% badanych zadeklarowało, że ich życie zdeorganizowało się w związku z nauką lub pracą zdalną członków ich gospodarstw domowych). W aspekcie ekonomicznym, aż 25,5% badanych zadeklarowało, że ich dochody zmniejszyły się, zaś 8,3% straciło pracę zawodową lub inne źródło utrzymania. Warto przy tym zauważyć, że w badaniu ankietowym nie pytano respondentów, czy po utracie zatrudnienia wskutek epidemii koronawirusa nadal pozostają bez zatrudnienia. Wydaje się, że znaczna część tych osób znalazła inną pracę, gdyż tak istotny wzrost bezrobocia nie jest odnotowany w BAEL, czy w statystykach bezrobocia rejestrowanego. Aż 22,8% respondentów zadeklarowało, że ich stan zdrowia pogorszył się ze względu na ograniczenia w funkcjonowaniu służby zdrowia, zaś 7,1% zachorowało na koronawirusa.

Z badania ilościowego mieszkańców wyraźnie wynika, iż **epidemia koronawirusa wpłynęła negatywnie na jakość życia kobiet silniej niż w przypadku mężczyzn**. O ile w wymiarze zdrowia fizycznego nie zaobserwowano statystycznie istotnych różnic między kobietami i mężczyznami (w takim samym stopniu zdrowotnie ucierpieli mężczyźni i kobiety), o tyle w wymiarach: zdrowia psychicznego, pracy zarobkowej i życia codziennego kobiety doświadczają negatywnych następstw epidemii koronawirusa istotnie częściej niż mężczyźni. Kobiety częściej (47,0%) niż mężczyźni (33,5%) odczuwały niepokój/stany lękowe, częściej (72,3% wobec 61,9%) ograniczały kontakty z osobami bliskimi, częściej traciły pracę zawodową lub inne źródło utrzymania (13,1% wobec 6,9%), częściej również zmniejszyły się ich dochody (33,0% wobec 24,4%). Największa różnica pomiędzy kobietami a mężczyznami dotyczyła jednak dezorganizacji życia codziennego w związku z nauką lub pracą zdalną

członków gospodarstwa domowego (odczuwana przez 45,4% badanych kobiet i tylko 26,8% mężczyzn).

Z kolei **wielkość miejscowości zamieszkania wpływa na deklarowane przez respondentów efekty epidemii koronawirusa w wymiarze stanu zdrowia fizycznego.** Istotnie rzadziej zachorowanie na COVID-19 zadeklarowali mieszkańcy wsi (zaledwie 3,2%), co może być efektem mniejszego zagęszczenia ludności na terenach wiejskich i mniejszą ilością codziennych kontaktów społecznych, co utrudnia przenoszenie wirusa na kolejne osoby. Mieszkańcy wsi (16,9%) oraz małych miast, do 20 tys. mieszkańców (17,3%) rzadziej niż mieszkańcy miast o liczbie mieszkańców 20-100 tys. (27,0%) i miast powyżej 100 tys. mieszkańców (31,9%) zadeklarowali również pogorszenie stanu zdrowia ze względu na ograniczenia w funkcjonowaniu służby zdrowia. Wydaje się, że wpływ na to ma przede wszystkim gorsza dostępność do służby zdrowia mieszkańców mniejszych miejscowości także w normalnych warunkach (relatywnie rzadziej osoby te korzystały z usług medycznych niż mieszkańcy średnich i dużych miast). Zmiany w funkcjonowaniu służby zdrowia nie są tym samym tak silnie odczuwane przez mieszkańców wsi i małych miast.

Różnice pomiędzy subregionami w zakresie wpływu epidemii koronawirusa na jakość życia mieszkańców zaobserwować można w wymiarze pracy zarobkowej. Istotnie częściej pracę zawodową lub inne źródło utrzymania wskutek epidemii koronawirusa utracili mieszkańcy subregionu koszalińskiego (17,8%), zaś znacznie rzadziej niż w całym regionie – mieszkańcy Szczecina (5,2%) oraz subregionu szczecinecko-pyrzyckiego (6,4%). W subregionie szczecińskim pracę lub inne źródło dochodów utraciło 11,1% badanych mieszkańców. Dane te są spójne z danymi dotyczącymi rynku pracy w zakresie wzrostu bezrobocia rejestrowanego w 2020 r. w stosunku do 2019 r., a więc sprzed epidemii koronawirusa. Najsilniejszy wzrost bezrobocia obserwowany jest w pasie nadmorskim, w tym zwłaszcza w Kołobrzegu i okolicach. Ma to związek z ograniczeniami w funkcjonowaniu sektora turystycznego tworzącego szczególnie dużą liczbę miejsc pracy w gminach nadmorskich.

Doświadczane skutki epidemii koronawirusa są zróżnicowane w zależności od wieku mieszkańców regionu. W wymiarze życia codziennego – im starsze osoby, tym silniej ograniczyły kontakty z osobami bliskimi, co jest zrozumiałe w kontekście większego ryzyka poważnego zachorowania na koronawirusa, a nawet śmierci w przypadku osób starszych. Osoby młode, w tym zwłaszcza w wieku 18-24 lata (w dużej mierze uczniowie i studenci) oraz osoby w wieku 35-44 lata (w dużej mierze rodzice dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym) znacznie silniej niż pozostałe grupy wiekowe zadeklarowały, iż ich życie zdeorganizowało się w związku z nauką lub pracą zdalną członków ich gospodarstw domowych. W wymiarze pracy zarobkowej, najsilniejszy, negatywny wpływ epidemii koronawirusa występuje w przypadku osób najmłodszych (zwłaszcza w kategorii wiekowej 18-24 lata, ale także 25-34 lata). Ma to zapewne związek z tendencją pracodawców do redukcji zatrudnienia czy też obniżania dochodów przede wszystkim osobom najkrócej związanych z firmą, najmniej doświadczonych, często również zatrudnionych na podstawie najłatwiejszych do rozwiązania umów cywilnoprawnych, czy umów o pracę na czas określony.

Tabela nr 45. Odczuwane skutki epidemii koronawirusa w podziale na kategorie wiekowe (destymulanty)

	ograniczenie kontaktów z osobami bliskimi	utrata pracy zawodowej lub innego źródła utrzymania	zmniejszenie się uzyskiwanych dochodów	dezorganizacja życia w związku z nauką lub pracą zdalną członków gospodarstwa domowego
18-24	48,5%	22,2%	45,8%	60,7%
25-34	51,6%	16,7%	45,3%	29,5%
35-44	64,1%	5,2%	29,5%	60,8%
45-54	75,0%	8,5%	25,0%	46,7%
55-64	77,6%	12,5%	28,3%	19,0%
65+	75,3%	2,2%	9,7%	11,3%
Ogółem	67,3%	10,2%	29,0%	36,2%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI z mieszkańcami województwa zachodniopomorskiego

Im wyższy poziom wykształcenia, tym częściej mieszkańcy ograniczali, wedle deklaracji, kontakty z osobami bliskimi w związku z epidemią koronawirusa. Może być to, po pierwsze, efektem wyższej świadomości zagrożenia związanego z koronawirusem u osób lepiej wykształconych, po drugie z dostępnymi możliwościami ograniczenia kontaktów i zastąpienia ich np. kontaktami za pośrednictwem narzędzi ICT, do których osoby lepiej wykształcone mają dostęp i w których obsłudze są bardziej biegli, po trzecie osoby lepiej wykształcone mają relatywnie częściej możliwość wykonywania pracy w formie zdalnej, a tym samym mogli ograniczyć z kontakt np. z kolegami z pracy, których uznają za osoby bliskie. Identyfikacyjny związek zaobserwować można w przypadku drugiego twierdzenia w wymiarze „życie codzienne” – osoby z wyższym wykształceniem często mają możliwość pracy zdalnej, co z jednej strony jest korzystne, z drugiej strony powoduje dezorganizację, przynajmniej przejściowo, życia codziennego w gospodarstwach domowych.

Szczególnie często zmniejszenie dochodów w związku z epidemią koronawirusa deklarują przedstawiciele gospodarstw domowych, w których głównym źródłem dochodów jest pozarolnicza działalność gospodarcza (62,9%), co odzwierciedla fakt występowania znacznych ograniczeń w zakresie funkcjonowania gospodarki w związku z epidemią koronawirusa COVID19. W najmniejszym stopniu, co zrozumiałe, obniżenie dochodów w związku z epidemią koronawirusa odczuwają gospodarstwa domowe emerytów (10,3%).

Wnioski dotyczące negatywnego wpływu epidemii SARS-CoV-2 potwierdzają wyniki badań jakościowych.

W opinii uczestników wywiadów, **w przypadku seniorów istotnymi determinantami wysokiej jakości życia są aktywność i przebywanie wśród ludzi**, np. możliwość spotkania w klubie seniora, udział w inicjatywach kulturalnych, wyjazdach organizowanych przez różnego typu placówki/institucje. **Możliwość podejmowania tego typu aktywności została mocno ograniczona w związku z epidemią koronawirusa SARS-CoV-2**, co zapewne

negatywnie wpłynęło na kondycję psychofizyczną seniorów. Szczególnie negatywnie odczuwane było to przez pensjonariuszy domów pomocy społecznej, w których kontakty mieszkańców z otoczeniem zewnętrznym zostały w pewnym momencie praktycznie zablokowane.

W opinii uczestników wywiadów, **epidemia i ograniczenia w funkcjonowaniu szkół specjalnych, warsztatów terapii zajęciowej (WTZ) oraz zakładów aktywności zawodowej (ZAZ) wpłynęły negatywnie na samopoczucie osób z niepełnosprawnością oraz spowodowały spadek skuteczności rehabilitacji społecznej i zdrowotnej, a także zawodowej tych osób** (choć respondenci przyznawali, że działalność tych instytucji raczej musiała zostać ograniczona, gdyż niepełnosprawności intelektualnej/ruchowej często towarzyszą inne choroby, które mogłyby wpłynąć na ciężki przebieg COVID-19 u osób z niepełnosprawnością). Problemem w przypadku WTZ-tów był brak określenia zasad, na jakich instytucja powinna działać w sytuacji przedłużającej się epidemii, pracownicy musieli wypracować sobie własne sposoby działania. Po ogłoszeniu przez wojewodę zawieszenia działalności WTZ-ów, niektóre z nich starały się utrzymać kontakt z podopiecznymi – osobisty choć zapośredniczony przez telefon lub komputer, wdrożyły dyżury pracownicze. Pracownicy wspierali podopiecznych w sytuacjach problemowych (typu konieczność odbycia wizyty lekarskiej), przekazywali też materiały do pracy terapeutycznej w domu, aby choć w pewnym stopniu pomóc podopiecznym zagospodarować czas wolny. Respondenci przyznawali, że w przypadku tego ostatniego oddziaływania, miało ono raczej znaczenie symboliczne i nie mogło zastąpić terapeutycznej pracy wykonywanej w warsztacie. Także sposób funkcjonowania ZAZ-ów musiał zostać zmieniony w tym okresie – w jednym z nich, którego przedstawiciel wziął udział w wywiadach, rehabilitacja zawodowa i główna działalność Zakładu była kontynuowana, równocześnie pracownicy zostali wdrożeni do wykonywania nowych obowiązków, czyli konfekcjonowania towaru, który był dowożony pracownikom do domów. Poza tym pracownicy korzystali z konsultacji psychologicznych w formie teleporad. Zawieszeniu uległa rehabilitacja społeczna, gdyż pracownicy nie spotykali się. Jest to bardzo uciążliwe, gdyż dla osób z niepełnosprawnością uczestnictwo w różnego typu wydarzeniach, wyjazdach, spotkaniach nastawionych na integrację społeczną, ale też turnusach rehabilitacyjnych jest bardzo istotne.

Generalnie pracownicy organizacji pozarządowych starali się zachować możliwie bieżący kontakt z podopiecznymi poprzez pracę zdalną, równocześnie zrezygnować musieli z organizacji imprez bardziej masowych (np. z udziałem lokalnych społeczności), wyjazdów itd.⁵³.

Jeden z przedstawicieli PCPR-ów zwrócił uwagę, że w przypadku rodzin zastępczych spokrewnionych, dziadkowie sprawujący pieczę nad wnukami mieli zdecydowanie zbyt małe

⁵³ Szerszych danych pozwalających poznać sytuację stowarzyszeń i fundacji w Polsce w okresie pandemii oraz zaproponować dopasowane do ich potrzeb formy wsparcia ich w tej trudnej rzeczywistości dostarcza raport z badań przeprowadzonych przez Stowarzyszenie Klon/Jawor pt. „Rok w pandemii. Raport z badań organizacji pozarządowych 2020/2021” dostępny na stronie ngo.pl: <https://api.ngo.pl/media/get/152975>.

kompetencje, by pomóc dzieciom w czasie nauki zdalnej (w zakresie pomocy w logowaniu itd.). Mocno wspierać musieli ich w tych czynnościach koordynatorzy pieczy zastępczej.

2.7. Aktywność społeczna mieszkańców

Na podstawie danych dostępnych w systemie statystyki publicznej można przeanalizować poziom aktywności społecznej mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w aspekcie udziału w wyborach (frekwencji wyborczej) oraz w aspekcie funkcjonowania sektora organizacji pozarządowych.

Uczestnictwo mieszkańców w wyborach

Na tle kraju frekwencja wyborcza w regionie była niższa w przypadku każdych z przeanalizowanych wyborów. Różnica w wysokości frekwencji względem całego kraju wyniosła od 1,79 pkt. proc. (II tura wyborów prezydenckich w 2020 r.) do aż 5,04 pkt. proc. (wybory do Sejmu RP w 2015 r.), zaś przeważnie wynosiła ok. 3 pkt. proc. na niekorzyść regionu.

Tabela nr 46. Frekwencja wyborcza w Polsce i w województwie zachodniopomorskim w latach 2009 – 2020 (stymulanta)

Rodzaj wyborów	Rok wyborów	Frekwencja wyborcza (%)		Różnica w wysokości frekwencji wyborczej pomiędzy PL i WZP (pkt. proc.)	Pozycja WZP wśród 16 regionów
		PL	WZP		
Wybory do Parlamentu Europejskiego	2009 r.	24,53	21,48	-3,05	12
	2014 r.	23,82	21,08	-2,74	12
	2019 r.	45,68	42,95	-2,73	11
Wybory do Sejmu RP	2005 r.	40,57	37,23	-3,34	11
	2007 r.	53,88	51,86	-2,02	8
	2011 r.	48,92	46,30	-2,62	11
	2015 r.	50,92	45,88	-5,04	13
	2019 r.	61,74	57,87	-3,87	11
I tura wyborów Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej	2005 r.	49,74	46,79	-2,95	11
	2010 r.	54,94	52,53	-2,41	9
	2015 r.	48,96	44,44	-4,52	13
	2020 r.	64,51	61,69	-2,82	11
II tura wyborów Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej	2005 r.	50,99	46,37	-4,62	12
	2010 r.	55,31	52,28	-3,03	12
	2015 r.	55,34	51,05	-4,29	13
	2020 r.	68,18	66,39	-1,79	9
Wybory samorządowe do sejmiki województw	2014 r.	47,21	44,06	-3,15	14
	2018 r.	54,84	52,20	-2,64	14
Wybory samorządowe do rady powiatów	2014 r.	50,21	47,40	-2,81	14
	2018 r.	54,64	52,29	-2,35	13
Wybory samorządowe do rady gmin i rady miast w miastach na prawach powiatu	2014 r.	47,43	44,15	-3,28	14
	2018 r.	55,13	52,29	-2,84	13
Wybory samorządowe - wójtów, burmistrzów i prezydentów miast - I tura wyborów	2014 r.	47,34	44,16	-3,18	14
	2018 r.	54,90	52,21	-2,69	14
Wybory samorządowe - wójtów, burmistrzów i prezydentów miast - II tura wyborów	2014 r.	39,97	36,74	-3,23	14
	2018 r.	48,83	45,14	-3,69	15

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

O ile niższa frekwencja wyborcza w regionie względem całej Polski w każdego typu wyborach ma charakter stały, to na podstawie dostępnych danych na temat frekwencji wyborczej w wyborach samorządowych w 2014 r. (dostępne dane na poziomie powiatów) i 2018 r. (dostępne dane na poziomie gmin i powiatów) **nie można wskazać gmin/powiatów charakteryzujących się stabilnie wysoką/niską aktywnością mieszkańców w zakresie uczestnictwa w wyborach**. Przykładowo, w wyborach samorządowych w 2014 r. powiat policki zajął w regionie dopiero 18 miejsce na 21 powiatów pod względem wysokości frekwencji wyborczej, a w 2018 r. – pierwsze miejsce. Z kolei w powiecie pyrzyckim w

wyborach samorządowych w 2014 r. frekwencja wyborcza była najwyższa w regionie, zaś w 2018 r. powiat ułokował się dopiero na 11 miejscu⁵⁴. Wydaje się, że wysokość frekwencji wyborczej w konkretnych wyborach lokalnych uwarunkowana jest zmiennymi czynnikami lokalnymi (np. natężeniem lokalnych sporów politycznych), zaś wysokość frekwencji w wyborach do Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego jest pochodną wysokości frekwencji w wyborach lokalnych.

Organizacje pozarządowe

Województwo zachodniopomorskie charakteryzuje się nieco słabiej niż w całym kraju rozwiniętym sektorem aktywnych organizacji pozarządowych, co wydaje się być konsekwencją generalnie niższej aktywności społecznej mieszkańców, która z kolei wynika z niższego na tle kraju przywiązania mieszkańców do obszaru (miejscowości, regionu), na którym mieszkają. Ma to swoje podłoże historyczne, co wykazano w rozdziale 2.5 niniejszego raportu. Zgodnie z danymi GUS, na 10 tys. mieszkańców regionu w 2018 r. przypadało 21,4 aktywnych organizacji pozarządowych, podczas gdy w całym kraju – 22,9 organizacji⁵⁵. Podobnie, jak w całym kraju wartość tego wskaźnika rosła od 2008 do 2016 r., lecz w 2018 r. – spadła. W całym analizowanym okresie (2008 – 2018 r.) liczba aktywnych organizacji pozarządowych w stosunku do liczby mieszkańców była wyższa w całej Polsce niż w województwie zachodniopomorskim, zaś pozycja WZP względem innych regionów była dość stabilna (13 lub 14 lub 15 pozycja w kraju).

Tabela nr 47. Aktywne organizacje pozarządowe w Polsce i w województwie zachodniopomorskim w latach 2008-2018 (stymulanta)

	Liczba aktywnych organizacji pozarządowych [tys.]						Liczba aktywnych organizacji pozarządowych na 10 tys. mieszkańców					
	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2008	2010	2012	2014	2016	2018
PL	70,9	80,4	83,5	87,7	91,8	88,1	18,6	20,9	21,7	22,8	23,9	22,9
WZP	3,1	3,2	3,5	3,7	3,9	3,6	18,4	18,7	20,1	21,9	23,1	21,4
Pozycja WZP wśród 16 regionów	11	11	11	11	11	11	13	15	14	13	13	14

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS.

Z uwagi na fakt, iż GUS publikuje dane na temat liczby członków organizacji pozarządowych jedynie w przybliżeniu (do 100 tys. osób), to na ich podstawie nie można jednoznacznie stwierdzić, czy liczba członków organizacji pozarządowych – mieszkańców regionu jest wyższa, niższa czy przeciętna na tle kraju.

⁵⁴ W rankingu uwzględniono wybory do: Sejmiku Województwa, rad gmin/rad miast na prawach powiatu oraz I turę wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast. W rankingu nie uwzględniono natomiast wyborów do rad powiatów i II tury wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, gdyż odbywały się one tylko w niektórych gminach/powiatach.

⁵⁵ W tym także społeczne podmioty wyznaniowe, samorząd gospodarczy i zawodowy oraz organizacje pracodawców.

Aktywność społeczna mieszkańców

Jak wynika z Diagnozy Społecznej, poziom aktywności społecznej mieszkańców regionu nie różnił się w 2015 r. istotnie od reszty kraju w żadnym z analizowanych wymiarów (działalność na rzecz społeczności lokalnej; członkostwo w organizacjach; aktywny udział w pracach organizacji; udział w zebraniach publicznych, wykonywanie nieodpłatnej pracy lub nieodpłatne świadczenie usług na rzecz osób spoza rodziny lub na rzecz organizacji społecznej). 14,3% mieszkańców regionu zadeklarowało, że w ciągu ostatnich dwóch lat zdarzyło się, że angażowali się w działania na rzecz społeczności lokalnej (gminy, osiedla, miejscowości, w najbliższym sąsiedztwie) (w 2015 r. – 11,3%). 89,0% badanych nie należało w 2005 r. do żadnej organizacji (stowarzyszenia, partii, komitetu, rady, grupy religijnej, związku, koła); w 2015 r. - 90,4%, a więc udział w populacji osób nie należących do żadnej organizacji był bardzo zbliżony w 2005 r i 2015 r. Wśród pozostałych osób aktywnie w działaniach organizacji uczestniczyło, wedle deklaracji, 66,0% badanych. Udział w zebraniu publicznych w ciągu ostatniego roku zadeklarowało w 2015 r. 20,8% badanych mieszkańców regionu. 7,4% badanych mieszkańców w wieku 15 lat i więcej zadeklarowało, że w ostatnim roku przed realizacją badania wykonywała często nieodpłatnie prace lub świadczyła nieodpłatnie usługi na rzecz osób spoza rodziny lub na rzecz organizacji społecznej, zaś 18,3% zadeklarowało, że takie prace wykonywała rzadko. 74,3% badanych przyznało, że w ogóle nie wykonywała takich prac.

Jeśli chodzi o czynniki sprzyjające aktywności społecznej, to na podstawie danych z Diagnozy Społecznej 2015 wyciągnąć można następujące wnioski:

- Mężczyźni nieznacznie częściej niż kobiety deklarują zaangażowanie w działania na rzecz społeczności lokalnej (16,6% wobec 12,2%). Nie ma statystycznie istotnej różnicy pomiędzy płciami w zakresie członkostwa w organizacjach, jednak w przypadku członków organizacji większą aktywność deklarują mężczyźni (82,9%) niż kobiety (54,5%). Mężczyźni częściej deklarują również wykonywanie nieodpłatnych prac lub świadczenie usług na rzecz osób spoza rodziny lub na rzecz organizacji społecznej (28,9% wobec 23,0% kobiet). Większa aktywność społeczna mężczyzn jest spowodowana przede wszystkim ich znacznie mniejszym obciążeniem w zakresie nieodpłatnych prac w gospodarstwach domowych, w tym w zakresie pełnienia funkcji opiekuńczo-wychowawczych wobec dzieci i funkcji opiekuńczych wobec niesamodzielnych członków rodzin (osób z niepełnosprawnością, osób starszych).
- Wiek nie jest zmienną silnie różnicującą aktywność społeczną w analizowanych wymiarach. Wyjątek stanowi tutaj najstarsza kategoria wiekowa (65 lat i więcej), która jest, co zrozumiale, najmniej aktywna społecznie. Nieco mniej aktywne społecznie niż reszta zachodniopomorskiego społeczeństwa są także osoby najmłodsze (w wieku 15-24 lata).
- Mieszkańcy zachodniopomorskich miast są aktywniejsi społecznie od mieszkańców wsi tylko w wymiarze uczestnictwa w organizacjach. Aż 94,3% mieszkańców wsi w wieku 15

lat i więcej nie należało do żadnej organizacji w 2015 r., w przypadku miast - 86,5% mieszkańców. W przypadku pozostałych wymiarów aktywności społecznej nie ma istotnych statystycznie różnic pomiędzy mieszkańcami miast, a wsi. Dokładniejsza analiza pozwoliła jednak na zidentyfikowanie mieszkańców miast średnich (20-100 tys. mieszkańców) jako najmniej aktywnych społecznie w regionie. Zaledwie 6,5% badanych mieszkańców miast średnich zadeklarowało, iż angażowało się w działania na rzecz społeczności lokalnej w ciągu ostatnich 2 lat (w całym regionie - 14,6%). 92,9% mieszkańców miast średnich nie należy do żadnej organizacji społecznej (w całym regionie - 89,0%). 85,6% badanych mieszkańców miast średnich nie wykonywało żadnych nieodpłatnych prac na rzecz osób spoza rodziny lub na rzecz organizacji społecznej w ostatnim roku przed badaniem (w całym regionie - 74,2%)

- W strukturze podregionów nieco mniej aktywni społecznie w wymiarze uczestnictwa w organizacjach oraz w wymiarze wykonywania nieodpłatnej pracy na rzecz osób spoza rodziny lub na rzecz organizacji społecznej byli mieszkańcy subregionu koszalińskiego. 95,2% z nich nie należało do żadnej organizacji (w całym województwie - 89,2%). 82,5% mieszkańców subregionu koszalińskiego nie wykonywało nieodpłatnie prac na rzecz osób spoza rodziny lub na rzecz organizacji społecznej (w całym województwie - 74,3%). Różnice pomiędzy subregionami w zakresie aktywności społecznej mieszkańców były jednak w 2015 r. niewielkie.
- Zmienną najsilniej oddziałującą na poziom aktywności społecznej mieszkańców Pomorza Zachodniego jest wykształcenie. Zaobserwować można liniowy związek między poziomem wykształcenia, a poziomem aktywności społecznej w każdym z analizowanych wymiarów.

Tabela nr 48. Poziom aktywności społecznej mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w podziale na wykształcenie (stymulanta)

	Podstawowe i niższe	Zasadnicze zawodowe/ gimnazjum	Średnie	Wyższe i policealne
Podejmowanie działań na rzecz społeczności lokalnej (gminy, osiedla, miejscowości, w najbliższym sąsiedztwie) w ciągu ostatnich dwóch lat	3,4%	9,5%	18,4%	23,4%
Członkostwo w organizacjach/ stowarzyszeniach/ partiach	0,7%	5,4%	18,0%	24,4%
Aktywna działalność w organizacjach/ stowarzyszeniach/ partiach	0,0%	53,3%	75,0%	68,6%
Udział w zebraniu publicznych w ciągu ostatniego roku	8,1%	18,0%	21,4%	32,9%
Wykonywanie nieodpłatnie pracy lub świadczenie nieodpłatnie usług dla osób spoza rodziny bądź na rzecz organizacji społecznej w ciągu ostatniego roku	12,7%	20,8%	27,4%	40,6%

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Diagnozy Społecznej 2015*

- Najniższą aktywnością społeczną charakteryzowały się osoby bierne zawodowo – renciści oraz inne osoby bierne zawodowo (z wyłączeniem emerytów, rencistów, uczniów i studentów). Do żadnej organizacji społecznej nie należało odpowiednio 95,2% oraz 96,6% z nich. Niska była aktywność społeczna tych grup także w wymiarze wykonywania nieodpłatnych prac na rzecz osób spoza rodziny lub organizacji społecznej. W tym wymiarze najaktywniejsi byli rolnicy, prywatni przedsiębiorcy oraz pracownicy sektora publicznego.

Potwierdzeniem powyższych wniosków są wyniki badania ilościowego z mieszkańcami województwa zachodniopomorskiego, których zapytano o podejmowanie aktywności społecznej. **Na pytanie kwestionariuszowe „Czy w ciągu ostatnich dwóch lat wykonywał/a Pan/i nieodpłatnie jakąś pracę lub świadczył/a jakieś usługi dla osób spoza rodziny bądź na rzecz organizacji społecznej?” odpowiedzi „tak, często” udzieliło 13,8% badanych; „tak, rzadko” – 25,4%, zaś „nie” – 59,3%. 1,5% badanych nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie.**

Istotnie statystycznie związek dostrzec można pomiędzy wiekiem, a aktywnością społeczną rozumianą jako wykonywanie odpłatnych prac lub świadczenie usług dla osób spoza rodziny bądź na rzecz organizacji społecznej. **Aktywniejsze w tym zakresie są osoby młodsze.**

Tabela nr 49. Poziom aktywności społecznej mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w podziale na wiek (Rozkład odpowiedzi na pytanie kwestionariuszowe: „Czy w ciągu ostatnich dwóch lat wykonywał/a Pan/i nieodpłatnie jakąś pracę lub świadczył/a jakieś usługi dla osób spoza rodziny bądź na rzecz organizacji społecznej?”)

	Tak, często	Tak, rzadko	Nie
18-24 lata	16,1%	35,5%	48,4%
25-34 lata	17,7%	40,3%	41,9%
35-44 lata	14,1%	30,8%	55,1%
45-54 lata	16,4%	24,6%	59,0%
55-64 lata	13,4%	14,9%	71,6%
65 lat i więcej	9,0%	18,0%	73,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI z mieszkańcami województwa zachodniopomorskiego

Wpływ na aktywność społeczną ma także poziom wykształcenia. Osoby lepiej wykształcone są bardziej aktywne społecznie. W przypadku osób z wykształceniem wyższym wykonywanie nieodpłatnej pracy lub świadczenie usług dla osób spoza rodziny w ciągu ostatnich dwóch lat deklaruje blisko połowa respondentów, z czego większość (29,8%) wskazała odpowiedź „Tak, rzadko”. Na drugim biegunie aktywności społecznej znajdują się osoby z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym – 81,8% z nich zadeklarowało, że nie wykonywało takiej pracy w ciągu ostatnich dwóch lat.

Zmienną różnicującą aktywność społeczną respondentów jest także typ gospodarstwa domowego. Najbardziej aktywni społecznie są przedstawiciele gospodarstw domowych przedsiębiorców, następnie rolników i pracowników, zaś najmniej aktywni – emeryci, renciści i przedstawiciele gospodarstw domowych utrzymujących się z innych świadczeń społecznych.

Tabela nr 50. Poziom aktywności społecznej mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w podziale na główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (Rozkład odpowiedzi na pytanie kwestionariuszowe: „Czy w ciągu ostatnich dwóch lat wykonywał/a Pan/i nieodpłatnie jakąś pracę lub świadczył/a jakieś usługi dla osób spoza rodziny bądź na rzecz organizacji społecznej?”)

	Tak, często	Tak, rzadko	Nie
Pozarolnicza działalność gospodarcza, w tym samozatrudnienie	32,4%	32,4%	35,1%
Gospodarstwo rolne i/lub hodowlane	15,4%	38,5%	46,2%
Praca zarobkowa u innego pracodawcy	15,2%	28,0%	56,9%
Emerytura	7,3%	16,7%	76,0%
Renta	6,7%	20,0%	73,3%
Inne świadczenia społeczne np. zasiłki, zapomogi	0,0%	28,6%	71,4%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI z mieszkańcami województwa zachodniopomorskiego

2.8. Specyfika społeczna województwa zachodniopomorskiego i zróżnicowanie wewnętrzne województwa zachodniopomorskiego

Specyfika regionu na tle reszty kraju oraz zróżnicowanie wewnętrzne regionu zostały przedstawione w rozdziałach 2.1-2.7. W niniejszym rozdziale zawarto uzupełniające wnioski w tym zakresie, oparte głównie o wyniki badań jakościowych, w tym wywiady eksperckie.

Województwo zachodniopomorskie posiada **charakterystyczną sieć osadniczą, w której stolica regionu nie jest zlokalizowana centralnie, lecz peryferyjnie**, inne duże miasta (Koszalin, Świnoujście), również nie są zlokalizowane w centralnej części województwa (struktura ta jest odmienna od np. struktury osadniczej w Wielkopolsce, gdzie jest centralnie zlokalizowana stolica województwa oraz kilka silnych ośrodków miejskich rozmieszczonych mniej więcej równomiernie w regionie). Rodzi to specyficzne wyzwania rozwojowe, związane m.in. z koniecznością zapewnienia połączeń komunikacyjnych, transportowych między różnymi częściami regionu. Choć w ostatnich latach znacząco poprawiła się dostępność transportowa w województwie (nastąpił rozwój sieci drogowej i komunikacji publicznej, kolejowej), to nadal odległość między Szczecinem a niektórymi miastami powiatowymi, jak Szczecinek, Sławno czy Wałcz jest duża, a mieszkańcom jest łatwiej dojechać do Poznania lub Trójmiasta niż do stolicy regionu. Nadal również można **wskazać gminy, które są w słabym stopniu skomunikowania z innymi częściami regionu/kraju**. W strukturze wewnętrznej regionu **wyraźnie wyodrębniają się również obszary popegeerowskie, przeważnie tereny wiejskie, zlokalizowane przede wszystkim w północno-wschodniej części województwa**.

Widoczny jest też generalnie **podział na obszary miejskie i wiejskie, z czego te drugie podlegają intensywnym procesom migracji/wyludniają się.**

Zauważyć można obszary **w regionie, w których sytuacja demograficzna i gospodarcza jest bardzo dobra. Są to przede wszystkim takie miasta, jak Stargard oraz Goleniów i ich okolice, rozwijające się przede wszystkim dzięki inwestycjom w parkach przemysłowych, które tworzą wiele miejsc pracy.**

Na obszarach wiejskich, popegeerowskich, ale także w mniejszych ośrodkach wiejsko-miejskich sytuacja społeczno-gospodarcza jest generalnie trudniejsza, charakteryzują się one słabszym poziomem rozwoju ekonomicznego, małą liczbą miejsc pracy, słabszym dostępem do usług społecznych i publicznych (transport, ochrona zdrowia, kultura), w tym placówek edukacyjnych kształcących na wysokim poziomie i miejsc opieki nad dziećmi do lat trzech, niekiedy również niższym poziomem wykształcenia mieszkańców. W konsekwencji są to obszary, na których kumulują się problemy społeczne.

Sytuacja gospodarcza i społeczna w miastach jest ogółem lepsza: mieszkańcy mają lepszy dostęp do miejsc pracy, usług społecznych, połączeń komunikacyjnych. Równocześnie **poziom rozwoju ośrodków miejskich jest bardzo zróżnicowany.** Wyróżnić można dynamicznie rozwijające się ośrodki, takie jak Stargard czy Goleniów, które charakteryzują się bardzo dobrymi wskaźnikami demograficznymi i gospodarczymi. W innych miastach powiatowych sytuacja jest już mniej korzystna lub zróżnicowana – wśród mieszkańców Szczecina i większych miast regionu takich jak Koszalin, Kołobrzeg, Wałcz, ale także Stargard (wskazany wcześniej jako ośrodek dynamicznie rozwijający się) występuje problem rozwarstwienia społecznego: poziom życia części mieszkańców tych miast jest wysoki, jednocześnie powstają w nich **enklawy osób długotrwale wykluczonych społecznie.**

O skali zróżnicowania społecznego oraz problemów rozwojowych i społecznych, z jakimi borykają się władze regionu świadczy fakt, że **Pomorze Zachodnie zajmuje trzecie miejsce w Polsce pod względem odsetka powierzchni gmin zagrożonych trwałą marginalizacją i czwarte pod względem odsetka ludności w gminach zagrożonych marginalizacją.** Obszary zagrożone marginalizacją znajdują się w tzw. Specjalnej Strefie Włączenia. Zgodnie z ostatnią aktualizacją (2020 r.) obejmuje ona **74 gminy województwa o najbardziej niekorzystnych wskaźnikach rozwoju społeczno-gospodarczego.** SSW została określona na podstawie sześciu mierników: dostępności do usług publicznych, demografii, infrastruktury technicznej, problemów miejscowości popegeerowskich, potencjału gospodarczego i ubóstwa⁵⁶.

W związku z tak dużym zróżnicowaniem wewnętrznym regionu, w opinii uczestników wywiadów indywidualnych **bardzo istotny jest rozwój oddolny poszczególnych gmin i powiatów.** Niektórzy uczestnicy wywiadów pogłębionych szanse upatrywali w tworzeniu w regionie „kompaktowych miejscowości”, stosunkowo małych, których władze dbają jednak o odpowiednią jakość usług społecznych i zachowanie środowiska naturalnego w takim

⁵⁶ <http://www.wzs.wzp.pl/programowanie-rozwoju/specjalna-strefa-wlaczania/biezace-informacje-o-ssw/czwarta-aktualizacja-dokumentu-pn-specjalna-strefa-wlaczania-na-obszarze-województwa>

stanie, by było one przyjazne do życia. Może to zachęcić młodych ludzi do pozostawania/osiedlania się w nich. W takim scenariuszu **kluczowe znaczenie będzie jednak miało zapewnienie mieszkańcom dostępu do systemu edukacji na dobrym poziomie, a także do miejsc opieki nad dziećmi** (tego typu scenariusz rozwoju realizowany jest we wspomnianej gminie Karlino). Można założyć, że w sytuacji, kiedy coraz bardziej możliwe i popularne staje się świadczenie pracy zdalnie, o atrakcyjności miejscowości będzie bardziej decydował właśnie dostęp do dobrych szkół i przedszkoli a także szerokopasmowy dostęp do sieci Internet, mniejsze znaczenie może mieć natomiast zapewnienie rozwoju gospodarczego/prowadzenie inwestycji przemysłowych, które niosą za sobą ryzyko degradacji środowiska naturalnego.

Sytuacja obszarów wiejskich

Sytuacja ekonomiczna obszarów wiejskich w regionie jest trudna. Wskutek odejścia od tradycyjnej gospodarki, wsie przestały pełnić funkcję miejsca pracy *per se*. Rolnictwo jest mało zintensyfikowane, często prowadzone są gospodarstwa ekologiczne, gdzie gospodaruje się mniej intensywnie oraz działalność agroturystyczna, co powoduje, że **zatrudnienie na wsi znajduje bardzo ograniczona liczba osób**. Obszary wiejskie, szczególnie te zlokalizowane w pobliżu większych ośrodków miejskich, funkcjonują przede wszystkim jako „sypialnie” dla osób, dla których centrum aktywności zawodowej, a często również społecznej, stanowi miasto. **Najtrudniejsza sytuacja występuje w gminach, które są słabo skomunikowane z innymi częściami regionu oraz w powiatach, w których odsetek terenów rolnych jest duży, a dodatkowo brakuje ośrodków miejskich, które pełniłyby funkcję lokalnych centrów gospodarczych.** Obszary wiejskie nie oferują wielu miejsc zatrudnienia, w związku z czym nie przybywają tu imigranci i imigracja nie przeciwdziała w żadnym stopniu niekorzystnym tendencjom demograficznym. Z uwagi na ograniczoną możliwość zarobkowania i/lub niski poziom placówek edukacyjnych, ludzie młodzi często emigrują z tych obszarów do ośrodków miejskich lub poza region. Na obszarach wiejskich pozostają głównie osoby starsze. Z uwagi na samotność, ograniczone kontakty z członkami rodziny oraz wykluczenie komunikacyjne ich sytuacja społeczna jest częstokroć niezwykle trudna (często zdane są one na wsparcie instytucji pomocy społecznej).

Uczestnicy wywiadów pogłębionych zwracali ponadto uwagę na fakt, że jedną z przyczyn trudnej sytuacji na lokalnych rynkach pracy są **bardzo ograniczone możliwości prowadzenia inwestycji, działalności gospodarczej, a w rezultacie też podejmowania zatrudnienia przez mieszkańców gmin zlokalizowanych na obszarach objętych różnymi formami ochrony przyrody**. Jest to problem specyficzny dla województwa zachodniopomorskiego, którego **38% terytorium znajduje się na obszarze chronionym w ramach programu Unii Europejskiej Natura 2000**⁵⁷.

⁵⁷ Źródło: <http://szczecin.rdos.gov.pl/o-sieci> [dostęp 04.04.2021 r.]

Wskazaną formą działalności na tego typu terenie jest agroturystyka oraz turystyka kwalifikowana np. turystyka piesza, turystyka rowerowa, rolnictwo ekologiczne, usługi hotelowe, gastronomiczne, edukacja ekologiczna, zielone szkoły czy tworzenie i promowanie produktów regionalnych (możliwe kierunki rozwoju tych obszarów są dość ściśle wyznaczone, a zarazem ograniczone). Jako przykład trudności eksperci wskazali dawną gminę wiejską Ostrowice, która od 1 stycznia 2019 r. została ostatecznie zniesiona rozporządzeniem Rady Ministrów⁵⁸ gdyż była najbardziej zadłużoną gminą w Polsce i nie miała możliwości spłaty długu, który narastał od wielu lat (zadłużenie Ostrowic na koniec 2017 r. wynosiło ponad 437 proc. planowanych dochodów). Było to pierwsze tego typu rozwiązanie wprowadzone przez rząd. Dotychczasowy obszar gminy został włączony do ustalonych sąsiednich dwóch gmin: Drawsko Pomorskie i Złocieniec, natomiast za zobowiązania finansowe Ostrowic, powstałe przed jej zniesieniem, odpowiedzialność wziętą na siebie Skarb Państwa reprezentowany przez wojewodę zachodniopomorskiego. Do zapaści finansowej i ostatecznie rozwiązania gminy doprowadził splot niekorzystnych czynników, w tym: ogólnie słaba kondycja gospodarcza tej popegeerowskiej wsi, niegospodarność władarzy gminy, która doprowadziła do powstania ogromnego zadłużenia i utraty na stałe płynności finansowej jednostki, jak też właśnie ograniczone możliwości prowadzenia inwestycji w gminie, która niemal w całości leżała na chronionym obszarze Natura 2000 w granicach Drawskiego Parku Krajobrazowego (przy równoczesnym braku możliwości uzyskania rekompensaty za utracone wpływy podatkowe z ewentualnych inwestycji czy subwencji środowiskowych, które wsparłyby realizację unijnej koncepcji ochrony terenów cennych pod względem przyrodniczym). Na obszarze dawnej gminy rozwija się działalność agroturystyczna, jednak nie była ona w stanie zapewnić zatrudnienia większej liczbie mieszkańców gminy lub umożliwić rozwój gospodarczy).

Rewitalizacja obszarów popegeerowskich

Proces rewitalizacji obszarów popegeerowskich w regionie napotyka na znaczne trudności. W opinii części respondentów **cały czas, pomimo upływu 30 lat od zmiany ustrojowej i upadku PGR-ów, są to tereny bardzo problematyczne. Kumulują się na nich problemy społeczne**, w tym przede wszystkim postawa bierności zawodowej, dziedziczona przez młodsze pokolenia postawa roszczeniowości wobec instytucji pomocy społecznej (spowodowana brakiem prawidłowych wzorców), wysoki odsetek mieszkańców mających problemy alkoholowe, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i nasilony problem przemocy w rodzinie a także niski poziom wykształcenia i/lub jego nieadekwatność do potrzeb rynku pracy i brak aspiracji edukacyjnych oraz wysoki poziom bezrobocia/bierności zawodowej. W opinii uczestników wywiadów, dość powszechne na tych obszarach zjawisko emigracji zarobkowej wpłynęło na lokalną strukturę społeczną i sprawiło, że lokalnej elity nie stanowią już pracownicy państwowej sfery budżetowej, lecz emigranci i ich rodziny, gdyż wykonując nawet proste prace fizyczne za granicą emigranci

⁵⁸ Źródło: Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 sierpnia 2018 r. w sprawie zniesienia gminy Ostrowice oraz ustalenia granic gminy Drawsko Pomorskie i gminy Złocieniec, Dz.U. 2018 poz. 1527.

zarabiają stosunkowo dobrze. Ma to tę negatywną stronę, że stanowi niedobry wzorzec łatwo dostępnej kariery zawodowej dla młodzieży i obniża ich motywację do nauki (nawet tej na poziomie ponadpodstawowym).

Brak odpowiednich zasobów pracy (odpowiednio wykształconych, zmotywowanych osób) ogranicza rozwój gospodarczy tych terenów (co również widać we wskaźnikach rozwoju gospodarczego). Dodatkowo, częstokroć są to **obszary niebył atrakcyjne dla osób z zewnątrz do osiedlenia się**, gdyż posiadają swoją specyfikę wyrażającą się w charakterystycznym układzie urbanistycznym, architekturze czy swoistym stylu życia społeczności lokalnej. Są w regionie powiaty, zwłaszcza łobeski, w których problem wsi popegeerowskich jest szczególnie mocno widoczny, mieszkańcy tych terenów są bardzo słabo wykształceni (na obszarze złożonym z wiosek, w których były tylko PGR-y jest tam najtrudniejsza sytuacja). Równocześnie w opinii niektórych ekspertów **społeczności lokalne zamieszkujące te obszary są niekiedy nawet nieco bardziej aktywne od tych, w których PGR-ów nie było (typowych wsi „po chłopskich”)**, niekiedy również **bardziej zintegrowane społecznie** (choć niekiedy mieszkańców łączą emocje negatywne, poczucie gorszego losu, trudnej historii tych ziem) – może to sprzyjać skuteczności programów społecznych realizowanych na tych obszarach.

Najtrudniejszym elementem pracy ze społecznością na obszarze popegeerowskim jest wytworzenie w mieszkańcach motywacji do zmiany swojej sytuacji (zadania tego nie ułatwia obecny system wsparcia, który przewiduje dość wysokie transfery socjalne mimo tego, że osoba nie podejmuje próby aktywizacji zawodowej czy rozwiązania swoich problemów społecznych). W opinii przedstawicieli władz samorządowych działających w powiatach zlokalizowanych na tych terenach, najsukuteczniejszym kierunkiem działań skierowanych do mieszkańców jest **prowadzenie profilaktyki wśród dzieci na etapie edukacji przedszkolnej i szkolnej, w tym objęcie ich wsparciem psychologicznym/ motywacyjnym, rozbudzanie w nich pasji i zainteresowań, kształtowanie aspiracji życiowych i zawodowych**. Praca z osobami dorosłymi jest już trudniejsza i przynosi rezultaty jedynie w odniesieniu do grupy osób, które chcą przyjąć pomoc, są zmotywowane do poprawy swojej sytuacji. Adekwatną ofertą wsparcia dla takich grup osób dorosłych jest **zapewnianie im wsparcia świadczonego w ramach centrów integracji społecznej, CIS** (pod warunkiem, że centra będą działać na tyle sprawnie, że uczestnicy w przeciągu około roku będą mieli możliwość skorzystania z kompleksowego wsparcia). W kolejnych krokach, istotne jest również **tworzenie miejsc pracy w powiecie, inwestycji ekonomicznych oraz zapewnianie odpowiedniej dostępności do miejsc opieki nad dziećmi do lat 3 i w wieku przedszkolnym**, gdyż ograniczony dostęp do usług opiekuńczych dla dzieci, mocno ogranicza aktywność zawodową kobiet. Z drugiej strony, wielkim wyzwaniem dla władz gmin popegeerowskich jest **zapewnienie opieki seniorom mieszkającym na tych terenach**: w formie usług opiekuńczych lub w DPS-ach w sytuacji, gdy gmina nie jest w stanie zapewnić im całodobowych usług opiekuńczych.

Przykładem działań rewitalizacyjnych prowadzonych z powodzeniem na obszarach popegeerowskich jest **Projekt Wiejski Juchowo, Radacz, Kadzielna**, realizowany na bazie gospodarstwa biodynamicznego Juchowo Farm od 2000 roku przez Fundację im. Stanisława Karłowskiego z siedzibą w Juchowie koło Szczecinka. Omawiany projekt jest przykładem tego, że **kluczem do sukcesu w przypadku rewitalizacji obszarów wiejskich czy działań na rzecz osób z niepełnosprawnością jest kompleksowość oddziaływania: zadbanie zarówno o przestrzeń, stan lokalnego środowiska naturalnego (jego fizyczna rewitalizacja, rekultywacja), jak też wsparcie mieszkańców**. W opinii respondenta model gospodarstwa wypracowany przez Fundację jest uniwersalny, przy odpowiednim wsparciu możliwa jest konwersja dużego gospodarstwa w gospodarstwo tego typu, jak prowadzonego przez Fundację czy też zaimplementowanie w mniejszej skali poszczególnych rozwiązań wypracowanych przez Fundację. Równocześnie należy zauważyć, że w opinii przedstawicieli Fundacji, prowadzone przez nią działania choć mogą stanowić dobrą praktykę w odniesieniu do rozwoju obszarów wiejskich, nie są wystarczająco dostrzegane i promowane przez władze regionalne i nie są upowszechniane jako wzorzec (nie chodzi o reklamę czy promocję produktów wytwarzanych w gospodarstwie lecz upowszechnianie wypracowanej koncepcji działań)⁵⁹.

Część respondentów krytycznie oceniła efekty działań rewitalizacyjnych prowadzonych na tych terenach. Podstawą negatywnej oceny wdrażania koncepcji specjalnych stref włączenia czy programów rewitalizacyjnych była opinia, że zbyt mocno ogniskują się one na rewitalizacji materialnej, a nie na pracy z mieszkańcami tych terenów. Część uczestników wywiadów pogłębionych zauważała natomiast **pozytywne zmiany zachodzące na omawianych terenach wyrażające się wzrostem aktywności społeczności lokalnych. Zmiany te zachodzą w ich opinii w efekcie programów społecznych skierowanych do tych społeczności, w ramach których udało się wykreować lokalnych liderów**. W tym kontekście należy zauważyć, że bardziej konkretne działania rewitalizacyjne na terenach popegeerowskich, zwłaszcza w sferze aktywizacji społecznej, realizowane są od stosunkowo niedawna. Dopiero ze środków RPO WZ 2014-2020 udało się skierować „strumień miękkiego wsparcia” dedykowanego mieszkańcom gmin ze Specjalnych Stref Włączenia (znaczna część z tych gmin boryka się z „problemami miejscowości popegeerowskich”)⁶⁰. **Model wsparcia**

⁵⁹ <https://www.juchowo.org/> [dostęp 04.04.2021 r.]

⁶⁰ Na rozwój terenów zlokalizowanych w Specjalnej Strefie Włączenia przeznaczono blisko 200 mln euro, głównie z Regionalnego Programu Operacyjnego WZ. W latach wcześniejszych wdrożenie pomysłów/modeli interwencji na obszarach popegeerowskich opracowanych m.in. przez ROPS było utrudnione z uwagi na brak źródeł finansowania, z kolei wdrażanie interwencji w ramach programów unijnych skupionych na tych terenach (skupionych w ogóle na jakimś wybranym terenie) jest problematyczne, gdyż zaburza zasadę równego dostępu obywateli do środków finansowych, jedną z podstawowych, jaka przyświeca idei wydatkowania środków unijnych. Gdy opracowano w pewnym momencie koncepcję tzw. specjalnych stref włączenia, wprowadzono premiowanie działań (twardych i miękkich) prowadzonych m.in. na tych omawianych terenach. Projektodawcy realizowali tego typu działania, jednak nie było to działanie realizowane w szerszej skali ani też systemowe (wdrażane np. w ramach większego projektu pozakonkursowego) i z tego względu ostatecznie było ono stosunkowo mało skuteczne. Ponadto realizowane były również projekty rewitalizacyjne finansowane z pomocy technicznej Ministerstwa Funduszy (są realizowane w 15 województwach).

oparty został na pracy ze społecznością lokalną prowadzonej przez wybranych lokalnych liderów (najpierw był realizowany pilotażowo w 18 gminach, później został rozszerzony). Działania podejmowane są we współpracy z samorządem gminnym.

Z drugiej strony ocenia się, że działania prowadzone przez wspomnianych animatorów lokalnych, trafiają raczej do wąskiej grupy młodszej części mieszkańców gmin. Istnieje również potrzeba wsparcia grupy osób starszych, do których należałoby skierować działania ukierunkowane na poprawę jakości życia i do usług im dedykowanych (np. mobilnych usług administracyjnych, w ramach których urzędnik lub prawnik, ale także np. dietetyk mogliby dojechać do tych starszych osób, pomogli im załatwić sprawy urzędowe, np. spadkowe, pomogli zadbać o swoje zdrowie itd.). Ponadto w przyszłości może być zasadne, by zaangażowanie mieszkańców rozbudzone przez animatorów było podtrzymywane poprzez zaplanowanie do realizacji mniejszych projektów czy grantów dla organizacji pozarządowych/ruchów nieformalnych, które będą działać na obszarze tych gmin.

Docelowo wskazuje się, że najlepszym rozwiązaniem byłoby, aby na tego typu terenach dynamiczniej rozwinęła się ekonomia społeczna, która wspierałaby członków lokalnych społeczności. Ponadto istnieje potrzeba prowadzenia współpracy i wzmacniania potencjału przedstawicieli władz lokalnych tak, by mogli się oni stać przewodnikami rewitalizacji na terenie gminy/miasta (powinni posiadać oni aktualną wiedzę odnośnie przepisów, możliwości prowadzenia działań rewitalizacyjnych itd.). Wskazano, że przedstawiciele władz samorządowych zazwyczaj chętnie angażują się w działania aktywizacyjne, społeczne, równocześnie brakuje im często wiedzy na temat konkretnych instrumentów, które mogą wykorzystać (które przewiduje np. Ustawa o rewitalizacji). Z tego powodu gminy zazwyczaj chętnie angażują się w realizację projektów jako uczestnicy, rzadziej próbują samodzielnie rozwiązać problem na bazie dostępnych przepisów, stąd potrzeba realizacji szkoleń dla przedstawicieli władz w zakresie instrumentów, jakie mogą wykorzystywać⁶¹.

Specyfika regionu na tle kraju

Na podstawie wniosków z przeprowadzonych wywiadów, wskazać można **następujące specyficzne cechy regionu**:

- znaczny odsetek obszarów posiadających duże walory przyrodnicze, w tym objętych różnymi formami ochrony przyrody;
- duży odsetek obszarów wiejskich, w których występuje ograniczony dostęp do usług społecznych, co obniża jakość życia, może generować frustrację mieszkańców i podwyższać ryzyko wystąpienia problemów społecznych takich jak uzależnienia;

⁶¹ Planowane kierunki działań interwencyjnych na omawianych obszarach opisano w dokumencie „Specjalna Strefa Włączenia na obszarze województwa zachodniopomorskiego oraz planowane kierunki działań interwencyjnych”:

<http://bip.rbip.wzp.pl/sites/bip.wzp.pl/files/articles/delimitacjasswwramachrpowzvmarzec2017.pdf>

- duży obszar wsi popegeerowskich zlokalizowanych głównie w północno-wschodniej części regionu (na terenie tym kumulują się problemy społeczne). Kluczowymi problemami społecznymi są na tych obszarach: bezradność opiekuńczo-wychowawcza, przemoc w rodzinie, w tym też przemoc przez zaniedbanie, bierność zawodowa i społeczna, dziedziczenie niepełnosprawności intelektualnej;
- stosunkowo duży – w skali kraju – odsetek ludności w gminach zagrożonych marginalizacją oraz odsetek powierzchni gmin zagrożonych trwałą marginalizacją (74 gminy zidentyfikowano jako jednostki o najbardziej niekorzystnych wskaźnikach rozwoju społeczno-gospodarczego);
- wysokie – na tle kraju – nasilenie pewnych tendencji społecznych: wysoki wskaźnik migracji oraz duża liczba imigrantów osiedlających się w regionie;
- duże natężenie określonych problemów społecznych, w tym wysoki wskaźnik liczby dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej, wysoki wskaźnik liczby rozwodów, duża liczba niesamodzielnych seniorów wymagających wsparcia przy wykorzystaniu narzędzi, jakimi dysponują m.in. instytucje pomocy społecznej oraz organizacje pozarządowe,
- charakterystyczna sieć osadnicza, w której stolica położona jest peryferyjnie i brakuje rozłożonych równomiernie silnych ośrodków miejskich, co rodzi określone problemy/wyzwania transportowe/komunikacyjne;
- obecność dynamicznie rozwijających się gospodarczo i społecznie ośrodków miejskich (Stargard, Goleniów, Szczecin) przy jednoczesnym wskazaniu **powiatów, w których sytuacja gospodarcza i społeczna jest gorsza**: pyrzycki, koszaliński, świdwiński a także pojedyncze gminy szczególnie zagrożone wykluczeniem społecznym, np. w powiecie stargardzkim. Na sytuację w poszczególnych powiatach lub gminach ma wpływ przede wszystkim sytuacja na rynku pracy, w tym obecność lub brak inwestycji ekonomicznych, ale też stopień skomunikowania z innymi częściami regionu, w tym z pobliskimi ośrodkami miejskimi oraz odsetek terenów rolnych na terenie powiatu;
- problem **rozwarstwienia społecznego wśród mieszkańców Szczecina i większych miast regionu takich jak Koszalin, Stargard, Kołobrzeg, Wałcz** – powstają w nich enklawy osób długotrwale wykluczonych społecznie, od wielu lat opierających swoje funkcjonowanie na wsparciu instytucji pomocy społecznej występujące szczególnie w kwartałach mieszkań socjalnych i komunalnych.

Powyższe wnioski znajdują potwierdzenie w badaniu ilościowym przeprowadzonym z przedstawicielami zachodniopomorskich JST, których zapytano m.in. o występowanie na terenie ich JST obszarów, w których można zauważyć koncentrację problemów społecznych.

64,3% badanych przedstawicieli JST stwierdziło, że na obszarze reprezentowanej przez nich gminy/powiatu występują obszary, na których problemy społeczne są szczególnie nasilone w stosunku do całej gminy/całego powiatu. 23,5% badanych stwierdziło, że takich obszarów

nie ma, zaś 12,2% nie udzieliło jednoznacznej odpowiedzi. **Obszary, na których problemy społeczne są szczególnie nasilone dostrzegają przedstawiciele wszystkich trzech miast na prawie powiatu**, 59,4% przedstawicieli innych gmin oraz 87,5% badanych przedstawicieli powiatów ziemskich. **Częściej takie obszary dostrzegają przedstawiciele gmin miejskich 81,8%** niż wiejskich (53,5%) czy miejsko-wiejskich (62,2%). Im większa gmina, tym częściej jej przedstawiciele dostrzegają istnienie obszarów, na których problemy społeczne są skumulowane.

Obszary, na których problemy społeczne są szczególnie nasilone przedstawiciele JST definiowali przede wszystkim jako **tereny wiejskie popegeerowskie** (wskazane przez 70,7% przedstawicieli gmin, którzy identyfikowali jakiegokolwiek obszary szczególnego nasilenia problemów społecznych w ich JST), a znacznie rzadziej jako **wybrane dzielnice/osiedla w miastach** (26,7%) oraz tereny wiejskie, na których nie funkcjonowały w przeszłości PGR (14,7%). Dwóch badanych przedstawicieli samorządów powiatowych wskazało na „**wybrane gminy**” w ich powiecie. Na tej podstawie można więc uznać, iż nadal, pomimo minięcia blisko 30 lat od rozwiązania PGR-ów (1992 r., który można uznać za datę początkową problemu „wsi popegeerowskich”), problemy społeczne skumulowane są właśnie w miejscowościach popegeerowskich. **Oprócz tego, w przypadku gmin miejskich, a w mniejszym stopniu – miejsko-wiejskich, identyfikowane są obszary kumulacji problemów społecznych w poszczególnych dzielnicach miast (tzw. „złe/trudne dzielnice”).**

Analiza statystyczna wyników badania ilościowego z mieszkańcami regionu nie wykazała, by poszczególne problemy społeczne/kategorie społeczne mieszkańców wymagających wsparcia w systemie polityki społecznej silniej kumulowały się na wsi/w mieście czy też w miastach o różnej wielkości lub w poszczególnych subregionach województwa zachodniopomorskiego.

2.9. Hierarchia problemów społecznych. Analiza wybranych problemów społecznych/kategorii społecznych osób zagrożonych wykluczeniem społecznym

Na podstawie wniosków z wywiadów pogłębionych wskazać można następujące kluczowe problemy społeczne w regionie:

- **Bardzo duży odsetek dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej i konieczność organizowania skutecznie działającego systemu pieczy zastępczej, w tym zapewnienia systemowego wsparcia instytucjonalnej i rodzinnej pieczy zastępczej.** Powiązane jest to z wysokim poziomem migracji oraz rozwodów występującym w regionie. Powiaty borykają się z problemem pozyskiwania rodzin chętnych do pełnienia funkcji rodziny zastępczej (niespokrewnionej) oraz rodzinnego pogotowia opiekuńczego, a także niekiedy z ich utrzymaniem (przedstawiciel jednego z PCPR-ów wspominał w wywiadzie o kilku sytuacjach, gdzie ustanowione już rodziny zrezygnowały z pełnienia tej funkcji, pomimo wsparcia koordynatorów pieczy zastępczej, pedagogów, psychologów). Zdarza się, że dzieci trafiają do rodzin zastępczych spoza powiatu (co zasadniczo nie jest

korzystne choćby z tego powodu, że może utrudnić kontakt z rodziną biologiczną). W większości przypadków **dzieci trafiają do rodzin spokrewnionych, w których jakość pieczy bywa niska**, o czym świadczy fakt, że bardzo dużo dzieci z rodzinnej pieczy zastępczej było kierowanych do pieczy instytucjonalnej. W tym kontekście potrzebny jest przede wszystkim rozwój rodzinnej pieczy zastępczej, w tym intensywna promocja i tworzenie zachęt do powstawania zawodowych rodzin zastępczych uznawanych za najlepszą i najbardziej efektywną formę pieczy zastępczej oraz wsparcia ukierunkowanego na wzmocnienie rodzin zastępczych;

- **Bardzo ograniczona dostępność lekarzy specjalistów, w tym przede wszystkim psychiatrów, również dziecięcych (jest to problem ogólnopolski). Utrudnione jest w tej sytuacji wspieranie osób doświadczających poważnych kryzysów psychicznych i/lub zmagających się z chorobami psychicznymi.** Zdarza się, że w DPS-ach funkcjonujących w regionie występuje problem z zapewnieniem opieki na odpowiednim poziomie osobom w najcięższym stanie zdrowia, w tym osobom z zaburzeniami psychicznymi. W tym kontekście potrzebne są działania zmierzające do tworzenia lokalnych (powiatowych) centrów zdrowia psychicznego świadczących środowiskowe wsparcie psychiatryczne (leczenie, ale także profilaktyka). Zmiany w tym zakresie wymagają jednak przede wszystkim zwiększenia na poziomie centralnym nakładów na psychiatrię i zwiększenia liczby lekarzy psychiatrów;
- **Narastającym problemem społecznym jest przemoc domowa, nasila się on w wyniku trwającej epidemii wirusa SARS-CoV-2.** Tymczasem nie we wszystkich powiatach funkcjonują punkty interwencji kryzysowej, co utrudnia prawidłowe realizowanie zadań w zakresie ochrony osób pokrzywdzonych przestępstwem, w tym zapewnienie osobie doświadczającej przemocy domowej możliwości skorzystania z tymczasowego schronienia. Kluczowe jest stworzenie odpowiedniej sieci punktów i zapewnienie odpowiedniej dostępności psychologów zatrudnionych w punktach;
- Pilnie zadbać należy o zdrowie psychiczne mieszkańców regionu. Dobrym kierunkiem są **działania profilaktyczne prowadzone przez organizacje pozarządowe w szkołach.** W przypadku narkomanii i zagrożeń płynących z nadmiernej ilości czasu spędzanego na korzystaniu z mediów cyfrowych, profilaktyka obejmować powinna wszystkie rodziny i zakładać oddziaływanie zarówno na dzieci/młodzież, jak też rodziców i nauczycieli. W przypadku osób starszych, które często czują się osamotnione i niepotrzebne, problemem są depresje. By zadbać o dobrostan psycho-fizyczny seniorów należy rozbudowywać sieć placówek, które umożliwią im atrakcyjne spędzanie czasu wolnego, rozwijać wolontariat seniorów, w tym wolontariat sąsiedzki, a także edukować ich w zakresie możliwości wykorzystywania komunikacji zdalnej do kontaktów z rodziną/znajomymi;
- **Konieczność zapewnienia opieki seniorom, zwłaszcza osobom zamieszkującym na terenach wiejskich, popegeerowskich, pozbawionych wsparcia rodziny i zdanych na system pomocy społecznej.** Istotnym problemem jest niedobór opiekunek/osób, które

chciałyby świadczyć usługi opiekuńcze. Z usług opiekuńczych seniorzy i ich rodziny często rezygnują, gdy są świadczone odpłatnie. Kluczowa jest **promocja usług społecznych kierowanych do seniorów** – bardzo wiele osób nie wie, do skorzystania z jakich usług ma prawo lub z jakiej oferty w zakresie spędzania czasu wolnego może skorzystać. Istotnym problemem jest również wykluczenie cyfrowe osób starszych, zwłaszcza mieszkających na terenach wiejskich. Jest to ważne szczególnie w kontekście dużej emigracji osób młodych (dzieci i wnuków osób starszych) poza granice Polski – możliwość utrzymywania kontaktu za pośrednictwem choćby Skype jest substytutem tych relacji na żywo, ale nie jest wykorzystywany ten mechanizm przez wielu seniorów z uwagi na brak sprzętu, brak dostępu do Internetu, brak umiejętności cyfrowych. Problemem jest również wykluczenie transportowe, tj. słaba sieć komunikacji publicznej, co powoduje, że dostęp do oferty wsparcia dla seniorów może być zróżnicowany w ramach powiatu/gminy, np. być odpowiedni w mieście i bardzo słaby na obszarze wiejskim. Rozwiązania w zakresie usług opiekuńczych/specjalistycznych powinny uwzględniać potrzeby i możliwości seniorów, np. na obszarach oddalonych od ośrodków miejskich wymagana może być mobilność specjalistów, którzy dojeżdżają do seniorów, a nie oczekują na ich wizytę, np. w siedzibie PCPR (usługi w takim modelu mogą być świadczone bezpośrednio w domu seniora lub np. w miejscowym OPS-ie). W ramach systemu opieki nad osobami starszymi i osobami z niepełnosprawnościami, istnieje potrzeba tworzenia całodobowych miejsc opieki oraz miejsc opieki wytchnieniowej (godzinowej i całodobowej), a przede wszystkim rozwój usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania osób starszych (jako formy wsparcia efektywniejszej kosztowo). Przyczyną jest zwiększanie się liczby osób w wieku 65+ i 80+ w populacji (zjawisko starzenia się społeczeństwa), co jakkolwiek jest tendencją globalną, w województwie zachodniopomorskim jest szczególnie widoczne;

- **Rośnie liczba osób z niepełnosprawnością, w tym w szczególności osób, którego wymagają wsparcia z uwagi na długotrwałą chorobę, w tym nowotworową.** W związku z tym **bardzo istotne jest prowadzenie profilaktyki zdrowotnej, szczególnie wśród osób w wieku przedemerytalnym (50-65 lat)**, m.in. w zakresie chorób nowotworowych. Istnieje też potrzeba stworzenia systemu wsparcia dla osób przewlekle chorych, w tym pacjentów onkologicznych i ich rodzin i wsparcie w zakresie tworzenia odpowiednich warunków pracy dla osób z niepełnosprawnością/cierpiących na długotrwałą i ciężką chorobę, ale zdolnych do pracy;
- **Bardzo dużym problemem jest stopień skomplikowania zasad, które pozwoliłyby mieszkańcom regionu, np. osobom starszym, które przeszły udar mózgu, korzystać z usług świadczonych „na styku” systemu ochrony zdrowia i systemu pomocy społecznej. Brakuje usług poradnictwa/informacji na temat tego, z jakich usług osoby mogą skorzystać, w jaki sposób powinny się o nie ubiegać itd.** (problem z uzyskaniem dostępu do tych informacji mogą mieć zwłaszcza osoby, które nie korzystały wcześniej z systemu opieki społecznej, którym informacji nie przekażą pracownicy socjalni itd.). Mieszkańcy niektórych powiatów mają również **utrudniony dostęp do publicznych usług**

rehabilitacyjnych – dostępne są na rynku komercyjnym, jednak są wtedy odpłatne, zatem nie dla wszystkich są dostępne. Odpowiedzią na problemy w tym obszarze może być powołanie CUS-u, jednak podmioty te są dopiero w fazie pilotażowego wdrożenia i nie wiadomo czy zachodniopomorskie gminy chętnie będą powoływać tego typu jednostki (wiąże się to z likwidacją OPS-u, a każda zmiana, która narusza pewien ustalony ład, może rodzić opór, godzić w interesy jakichś instytucji/osób itd.)⁶²;

- **Bierność zawodowa/bezrobocie i/lub niechęć do podejmowania zatrudnienia wzmocniana przez transfer środków finansowych, w tym 500+, szczególnie widoczna na terenach popegeerowskich.** Oczekiwanie, że praca powinna być dostępna w pobliżu miejsca zamieszkania można postrzegać, jako przyzwyczajenie z okresu PRL, równocześnie istotne są też czynniki obiektywne uniemożliwiające/zniechęcające do podejmowania zatrudnienia: miejsca pracy w większych miastach mogą być dostępne, lecz raczej niskopłatne, więc po uwzględnieniu kosztów dojazdu, mogą nie być atrakcyjne. Zjawisko wzmocnia epidemia koronawirusa, gdyż grupa osób bezrobotnych jest zasilana obecnie przez osoby, które straciły pracę w kraju lub wróciły z zagranicy, gdyż straciły tam zatrudnienie;
- **Brak pełnego dostępu do miejsc/usług opieki nad dziećmi do lat 3 a także – choć w mniejszym stopniu – miejsc w przedszkolach** wpływa negatywnie na aktywność zawodową mieszkańców regionu, przede wszystkim kobiet;
- **Niedobór infrastruktury wsparcia dla osób wychodzących z kryzysu bezdomności uniemożliwia/utrudnia skuteczne wspieranie tej grupy osób.** W niektórych powiatach nie ma placówek oferujących choćby minimalny poziom wsparcia, czyli ogrzewalni, w innych jest tylko ona. Konieczne jest również zapewnienie tej grupie osób możliwości skorzystania z wsparcia psychologicznego a w razie potrzeby również terapii uzależnień;
- **Nasila się występowanie problemu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych w rodzinach,** także tych stosunkowo dobrze sytuowanych czy prawidłowo dotychczas funkcjonujących, co wymaga szerszego rozwoju usług wsparcia dla rodzin, w tym rozwoju asystentury rodzinnej;
- **Istnieje potrzeba prowadzenia programów adaptacyjnych dla imigrantów,** którzy w dużej liczbie osiedlają się w regionie, w tym przyjeżdżają do pracy w dużych przedsiębiorstwach (np. do Koszalina przybyło 300 Nepalczyków, do zakładu chemicznego i fabryki Hyundaia w małym powiecie polickim, przyjechać ma 3,5 tys. Azjatów);
- **Istnieje potrzeba wdrażania rozwiązań, które przyczynią się do skutecznego wsparcia różnych grup mieszkańców znajdujących się w trudnej sytuacji,** w tym osób z

⁶² Na podstawie ustawy z dnia 19 lipca 2019 roku o realizowaniu usług społecznych przez Centrum Usług Społecznych, która weszła w życie 1 stycznia 2020 roku. W ramach realizowanego pilotażowego projektu, współfinansowanego ze środków EFS w ramach POWER działanie 2.8 „Rozwój usług społecznych świadczonych w środowisku lokalnym” w Polsce ma powstać 46 pilotażowych CUS, większość z przekształcenia OPS w CUS.

niepełnosprawnością, wychodzących z kryzysu bezdomności, usamodzielniających się wychowanków pieczy zastępczej oraz placówek typu MOW/MOS, w tym **rozwijanie sieci mieszkań chronionych (treningowych/ wspieranych)**, a także spółdzielni socjalnych, w których osoby te mogłyby „treningowo” pracować (dla osób z niepełnosprawnością spółdzielnie stanowić mogłyby docelowe miejsce pracy). Bardzo potrzebne są działania mające na celu **wsparcie młodzieży będącej wychowankami MOW/MOS**. W regionie udaje się efektywnie wykorzystywać politykę mieszkaniową w procesie wspierania mieszkańców zagrożonych wykluczeniem społecznym, dobre praktyki w tym zakresie wypracowano np. w Stargardzie. **Potencjał spółdzielni socjalnych w procesie aktywizowania zawodowego mieszkańców znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji nie jest wykorzystywany w odpowiednim stopniu;**

- **W trudnej sytuacji znajdują się opiekunowie rodzinni osób z niepełnosprawnością:** świadczenia pielęgnacyjne są relatywnie niskie, a dodatkowo osoby te mają prawny zakaz podejmowania działalności zarobkowej, niekiedy nie chcą korzystać z opieki wytchnieniowej, gdyż nie mają zaufania do opiekunów spoza rodziny, równocześnie bardzo mocne psychiczne i fizyczne przywiązanie do podopiecznego bywa wyniszczające dla opiekunów (dodatkowo mogą one hamować proces aktywizacji osób z niepełnosprawnością będących pod ich opieką). Konieczny w tym kontekście jest rozwój usług opiekuńczych (np. w formie sąsiedzkiej, czy teleopieki), w celu odciążenia rodzinnych opiekunów osób niesamodzielnich;
- **Istnieje ciągła konieczność prowadzenia działań ukierunkowanych na rewitalizację terenów popegeerowskich**, nakierowanych przede wszystkim na aktywizację społeczną mieszkańców;
- **Szerszy problem związany z odpływem z regionu osób młodych, często wykształconych** (np. do dużych miast w innych województwach: do Poznania, Wrocławia).

Hierarchia problemów społecznych w opinii przedstawicieli gmin i powiatów

Zidentyfikowane powyżej problemy znajdują potwierdzenie we wskazaniach przedstawicieli JST w badaniu ilościowym. Przedstawiciele gmin i powiatów poproszono o ocenę istotności 21 problemów społecznych na obszarze reprezentowanych przez nich JST. Ocena dokonywana była na skali od 1 (problem w ogóle nieistotny) do 10 (problem bardzo istotny). Respondenci mieli także możliwość wskazania odpowiedzi „trudno powiedzieć” np. w sytuacji, w której nie mieli rozeznania co do danego problemu społecznej na terenie ich JST.

Ranking istotności problemów społecznych w regionie w świetle opinii przedstawicieli zachodniopomorskich gmin i powiatów przedstawia się następująco:

Tabela nr 51. Ranking istotności problemów społecznych w opinii przedstawicieli JST

Problem społeczny	Ogółem	Typ JST			Typ gminy			Liczba mieszkańców gminy					Subregion			SSW		Obciążenie gminy problemowymi miejscowościami popegeerowskimi					
		Miasto na prawach powiatu	Powiat ziemski	Gmina	Miejska	Wiejska	Miejsko-wiejska	Do 5 tys.	5-10 tys.	10-20 tys.	20-40 tys.	Powyżej 40 tys.	Koszaliński	Szczecinecko-pyrzycki	Szczeciński	Poza SSW	Obszar podstawowy	Obszar przejściowy	Bardzo duże	Duże	Niewielkie	Marginalne	Brak
		Starzenie się społeczeństwa	1	3	2	1	1	1	1	1	1	1	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Trudna sytuacja mieszkaniowa (niedobór przystępnych cenowo mieszkań)	2	5	7	2	2	5	2	7	2	5	2	2	5	2	2	4	2	7	3	7	2	3	
Uzależnienia, np. od alkoholu, od Internetu itd.	3	7	4	3	8	4	3	5	3	2	4	8	3	3	3	4	5	2	3	6	3	5	7
Wyczucona bezradność, uzależnienie mieszkańców od korzystania z pomocy społecznej	4	13	1	6	9	6	6	4	6	9	6	12	4	4	5	9	6	6	6	4	10	7	10
Długotrwała bierność zawodowa	5	14	7	4	12	3	5	3	5	3	16	13	2	6	4	11	3	4	3	5	4	3	12
Brak lub utrudniony dostęp mieszkańców do transportu publicznego	6	21	17	5	20	2	4	2	4	13	14	21	9	5	6	15	2	8	10	2	2	7	16
Niepełnosprawność mieszkańców	7	10	15	7	10	7	10	6	10	8	10	10	11	8	7	3	9	9	8	12	8	5	6
Słabe więzi społeczne pomiędzy mieszkańcami	8	2	16	8	5	10	7	10	9	16	1	4	8	12	8	4	8	4	2	10	12	4	5
Migracja, wyprowadzki mieszkańców, zwłaszcza młodych, poza gminę/powiat	9	8	11	10	3	14	8	11	15	11	7	5	10	7	13	8	10	11	9	14	13	14	2
Długotrwałe bezrobocie	10	14	14	9	13	7	9	9	7	4	15	18	6	8	14	13	7	12	3	7	5	10	14
Zły stan zdrowia psychicznego mieszkańców	11	8	7	11	11	12	11	12	8	14	10	8	12	10	10	6	13	9	13	16	11	9	8
Problemy opiekuńczo-wychowawcze rodzin	12	4	5	13	7	13	12	14	12	10	10	6	14	11	12	12	14	6	11	11	14	11	11
Przemoc, w tym w szczególności przemoc domowa/przemoc rówieśnicza	13	5	3	15	6	15	13	15	14	6	4	7	12	14	9	7	15	15	13	13	15	12	9
Utrudniony dostęp mieszkańców do usług publicznych, takich jak edukacja, ochrona zdrowia, kultura i rekreacja	14	19	12	12	19	9	14	8	11	15	19	19	7	13	15	14	10	13	15	8	5	13	13
Podejmowanie zachowań ryzykownych przez młodzież (np. ryzykowne zachowania seksualne, eksperymentowanie ze środkami psychoaktywnymi itp.)	15	1	5	16	4	16	15	16	16	12	13	3	15	16	11	10	16	16	16	14	16	16	4
Ubóstwo mieszkańców	16	17	18	14	13	11	16	13	13	7	16	16	16	15	16	16	12	13	12	9	9	15	15

Problem społeczny	Ogółem	Typ JST			Typ gminy			Liczba mieszkańców gminy					Subregion			SSW		Obciążenie gminy problemowymi miejscowościami popegeerowskimi					
		Miasto na prawach powiatu	Powiat ziemski	Gmina	Miejska	Wiejska	Miejsko-wiejska	Do 5 tys.	5-10 tys.	10-20 tys.	20-40 tys.	Powyżej 40 tys.	Koszaliński	Szczecińsko-pyrzycki	Szczeciński	Poza SSW	Obszar podstawowy	Obszar przejściowy	Bardzo duże	Duże	Niewielkie	Marginalne	Brak
		Problemy z integracją społeczną osób opuszczających placówki penitencjarne	17	17	7	17	18	17	17	17	19	9	17	18	17	18	19	17	18	17	17	17	18
Problemy z integracją społeczną usamodzielniających się wychowanków pieczy zastępczej oraz wychowanków MOW i MOS	18	11	12	18	17	18	17	19	18	8	15	17	19	17	17	18	19	18	18	17	17	18	
Bezdomność	19	14	20	19	15	20	20	21	20	17	20	19	20	19	20	20	17	19	20	20	19	19	
Niedożywienie mieszkańców	20	19	19	20	21	19	19	19	18	20	21	20	18	21	21	19	21	20	19	19	21	21	
Problemy z integracją społeczną imigrantów przyjeżdżających do gminy/powiatu	21	11	21	21	16	21	21	20	21	16	11	21	21	20	18	21	20	20	21	21	19	17	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z JST oraz D. Dziechciarz, *Diagnoza środowisk popegeerowskich*, Biuletyn Obserwatorium Integracji Społecznej nr 2(8)/13

Za zdecydowanie najistotniejszy problem społeczny przedstawiciele gmin i powiatów uznają (1) „starzenie się społeczeństwa”. Średnia ocena istotności tego problemu to 7,79 w skali od 1 do 10. Cztery kolejne problemy społeczne uznać można za bardzo istotne, a średnie oceny ich istotności dokonane przez przedstawicieli JST są zbliżone:

- (2) Trudna sytuacja mieszkaniowa (niedobór przystępnych cenowo mieszkań) - średnia ocena istotności to 6,73,
- (3) Uzależnienia, np. od alkoholu, od Internetu itd. - 6,63,
- (4) Wyuczona bezradność, uzależnienie mieszkańców od korzystania z pomocy społecznej - 6,43,
- (5) Długotrwała bierność zawodowa - 6,40, przy czym te dwa ostatnie problemy społeczne są ze sobą ściśle powiązane (w znacznej mierze dotyczą tych samych osób).

Jeśli chodzi o dostęp do usług publicznych, to poza usługami mieszkaniowymi, przedstawiciele JST słabo oceniają dostęp mieszkańców do transportu publicznego.

Istotność problemu społecznego zdefiniowanego jako (6) „Brak lub utrudniony dostęp mieszkańców do transportu publicznego” przedstawiciele JST ocenili średnio na 6,10.

Jako mniej istotny problem społeczny oceniono (14) „Utrudniony dostęp mieszkańców do usług publicznych takich jak edukacja, ochrona zdrowia, kultura i rekreacja” (5,50).

Następne w hierarchii istotności problemów społecznych są problemy takie jak:

- (7) niepełnosprawność mieszkańców,
- (8) słabe więzi społeczne pomiędzy mieszkańcami,
- (9) migracja, wyprowadzki mieszkańców, zwłaszcza młodych, poza gminę/powiat,
- (10) długotrwałe bezrobocie (pomimo generalnie dobrej sytuacji na rynku pracy w regionie),
- (11) zły stan zdrowia psychicznego mieszkańców,
- (12) problemy opiekuńczo-wychowawcze rodzin,
- (13) przemoc, w tym w szczególności przemoc domowa i przemoc rówieśnicza,
- (15) podejmowanie zachowań ryzykownych przez młodzież,
- (16) ubóstwo mieszkańców.

Jako zdecydowanie najmniej istotne problemy społeczne uznano:

- (17) Problemy z integracją społeczną osób opuszczających placówki penitencjarne,
- (18) Problemy z integracją społeczną usamodzielniających się wychowanków pieczy zastępczej oraz wychowanków MOW i MOS,

- (19) Bezdomność,
- (20) Niedożywienie mieszkańców,
- (21) Problemy z integracją społeczną imigrantów przyjeżdżających do gminy/powiatu.

Wydaje się, że respondenci, podobnie jak w badaniach jakościowych, do oceny istotności problemów społecznych przyjęli przede wszystkim kryterium ilościowe – liczby mieszkańców ich gmin/powiatów doświadczających poszczególnych problemów, o czym świadczą ostatnie miejsca takich problemów społecznych jak bezdomność, niedożywienie, czy problemy z integracją społeczną osób opuszczających placówki takie jak zakłady penitencjarne, MOW i MOS, czy osób wychodzących z pieczy zastępczej (są to kategorie społeczne występujące, jak wykazano w niniejszym raporcie, w relatywnie małej ilości, choć doświadczające poważnych, złożonych problemów w zakresie integracji społecznej).

Powyższy ranking istotności problemów społecznych utworzony na podstawie wskazań samorządów lokalnych dość dobrze odzwierciedla skalę występowania problemów społecznych określoną na podstawie różnych „twardych” źródeł danych, omówionych w kolejnych podrozdziałach.

Warto również zwrócić uwagę na częstotliwość występowania odpowiedzi „trudno powiedzieć” przy poszczególnych problemach społecznych – świadczy ona bowiem o słabym rozpoznaniu tych problemów społecznych przez JST (im więcej odpowiedzi „trudno powiedzieć”, tym słabsze rozpoznanie problemu wśród JST). Najwięcej odpowiedzi „trudno powiedzieć” odnotowano przy następujących problemach społecznych:

- Podejmowanie zachowań ryzykownych przez młodzież (np. ryzykowne zachowania seksualne, eksperymentowanie ze środkami psychoaktywnymi itp.) (23 wskazania),
- Problemy z integracją społeczną usamodzielniających się wychowanków pieczy zastępczej oraz wychowanków MOW i MOS (21 wskazań),
- Słabe więzi społeczne pomiędzy mieszkańcami (20 wskazań),
- Problemy z integracją społeczną osób opuszczających placówki penitencjarne (20 wskazań).

Na tej podstawie można postawić tezę, iż są to problemy społeczne najslabiej rozpoznane przez JST w województwie zachodniopomorskim.

Zaobserwować można istotne zróżnicowanie w postrzeganiu problemów społecznych przez przedstawicieli różnego typu JST, choć problem starzenia się społeczeństwa jest uznawany za najistotniejszy lub jeden z najistotniejszych we wszystkich analizowanych typach JST.

Problem **trudnej sytuacji mieszkaniowej** (niedoboru przystępnych cenowo mieszkań) **w najmniejszym stopniu oceniany jest jako istotny w powiatach ziemskich** (co prawdopodobnie wiąże się z brakiem kompetencji powiatów w zakresie mieszkalnictwa komunalnego/socjalnego) oraz w najmniejszych gminach (do 5 tys. mieszkańców), które borykają się raczej z problemem ubytku mieszkańców niż problemem niedoboru mieszkań. W mniejszym stopniu jako istotny problem mieszkaniowy uznawany jest, prawdopodobnie z tego samego powodu, w gminach znajdujących się w obszarze podstawowym SSW oraz w gminach w bardzo dużym stopniu obciążonych problemowymi miejscowościami popegeerowskimi.

Problem uzależnień w najmniejszym stopniu jako istotny postrzegany jest jako istotny przez przedstawicieli największych miast, zaś **w największym stopniu – w małych gminach**.

Problem wyuczonej bezradności i uzależnienia od korzystania z pomocy społecznej w najmniejszym stopniu jako istotny postrzegany jest jako istotny przez przedstawicieli największych miast, poza SWW i bezproblemowych miejscowości popegeerowskich, **zaś w największym stopniu w powiatach ziemskich** (w systemie polityki społecznej odpowiedzialnych w dużym stopniu m.in. za osoby z niepełnosprawnością i wychowanków pieczy zastępczej), **a także w najmniejszych gminach, w wysokim stopniu obciążonych problemowymi miejscowościami popegeerowskimi**.

Problem długotrwałej bierności zawodowej uznawany jest jako istotny przede wszystkim w małych gminach wiejskich i miejsko-wiejskich, w tym w szczególności w subregionie koszalińskim, w gminach znajdujących się w obszarze podstawowym i przejściowym SSW, natomiast w najmniejszym stopniu - w gminach miejskich, w tym w szczególności w największych miastach na prawach powiatu.

Problem braku dostępu lub utrudnionego dostępu mieszkańców do transportu publicznego jest szczególnie dotkliwy w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich, w szczególności tych najmniejszych - do 5 tys. mieszkańców i od 5 do 10 tys. mieszkańców, znajdujących się w obszarze podstawowym SSW.

Podejmowanie zachowań ryzykownych przez młodzież (np. ryzykowne zachowania seksualne, eksperymentowanie ze środkami psychoaktywnymi itp.) to problem społeczny, którego waga jest **skrajnie różnie postrzegana przez przedstawicieli różnych JST**, którzy wzięli udział w badaniu ankietowym. **Jest to problem uznawany jako najistotniejszy (!) w miastach na prawach powiatu i jako jeden z najistotniejszych w największych gminach miejskich ogółem**. Z kolei w mniejszych gminach wiejskich i miejsko-wiejskich problem ten uznawany jest jako jeden z najmniej istotnych.

Problem ubóstwa mieszkańców nie jest uznawany jako szczególnie istotny przez przedstawicieli żadnego z analizowanych typów JST, jednak w nieco większym stopniu za istotny uznają go przedstawiciele mniejszych gmin (do 20 tys. mieszkańców), zlokalizowanych w obszarze podstawowym lub przejściowym SSW, obciążonych problemowymi miejscowościami popegeerowskimi.

Ocena istotności takich problemów społecznych jak: problemy z integracją społeczną osób opuszczających placówki penitencjarne; problemy z integracją społeczną usamodzielniających się wychowanków pieczy zastępczej oraz wychowanków MOW i MOS; bezdomność; niedożywienie mieszkańców nie są postrzegane jako istotne przez przedstawicieli żadnego z analizowanych typów JST, nie ma też większego zróżnicowania w ocenie ich (generalnie niskiej, w stosunku do innych problemów społecznych) istotności. Problemy z integracją społeczną imigrantów są uznawane jako najmniej istotny problem społeczny spośród wszystkich 21 analizowanych problemów. Tym niemniej za nieco bardziej istotny ten problem postrzegany jest przez przedstawicieli największych gmin miejskich.

Problem niepełnosprawności mieszkańców postrzegany jest jako istotny szczególnie w gminach znajdujących się poza SSW w marginalnym stopniu obciążonych lub w ogóle nie obciążonych problemowymi miejscowościami popegeerowskimi.

Słabe więzi społeczne pomiędzy mieszkańcami to problem społeczny występujący/uznawany jako szczególnie istotny przede wszystkim w największych miastach, znajdujących się poza SSW, ale także, co interesujące, w gminach w bardzo dużym stopniu obciążonych problemowymi miejscowościami popegeerowskimi.

Wyprowadzki mieszkańców/zwłaszcza młodych uznawane są za istotny problem społeczny przede wszystkim w największych gminach miejskich, co potwierdza występowanie opisanego w niniejszym raporcie problemu suburbanizacji największych miast.

Problem długotrwałego bezrobocia uznawany jest jako istotny przede wszystkim przez przedstawicieli gmin wiejskich znajdujących się w obszarze podstawowym SSW, w bardzo dużym stopniu obciążonych problemowymi miejscowościami popegeerowskimi.

Zły stan zdrowia psychicznego mieszkańców JST uznawany jest za istotny problem społeczny przede wszystkim przez przedstawicieli największych miast (w tym miast na prawach powiatu) znajdujących się poza SSW oraz przez przedstawicieli powiatów ziemskich.

Problemy opiekuńczo-wychowawcze rodzin uznawane są za istotny problem społeczny przede wszystkim przez przedstawicieli największych miast (w tym miast na prawach powiatu, zwłaszcza w Szczecinie) znajdujących się poza SSW oraz przez przedstawicieli powiatów ziemskich.

Problemy przemocy, w tym w szczególności przemocy domowej i rówieśniczej, uznawany jest za istotny problem społeczny przede wszystkim przez przedstawicieli gmin miejskich powyżej 20 tys. mieszkańców (w tym miast na prawach powiatu) znajdujących się poza SSW oraz przez przedstawicieli powiatów ziemskich.

Utrudniony dostęp mieszkańców do usług publicznych, takich jak edukacja, ochrona zdrowia, kultura i rekreacja postrzegany jest jako istotny problem społeczny przede wszystkim w najmniejszych gminach wiejskich, zwłaszcza w subregionie koszalińskim.

Trendy w zakresie nasilenia problemów społecznych

Przedstawiciele JST poproszono także o ocenę, czy w stosunku do 2015 r. poszczególne problemy społeczne w ich gminie/powiecie pogłębiły się, zmniejszyły się czy pozostały bez zmian. Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano w poniższej tabeli.

Tabela nr 52. Trendy w zakresie nasilenia problemów społecznych (Rozkład odpowiedzi na pytanie kwestionariuszowe: „Proszę, w odniesieniu do każdego z problemów społecznych, ocenić, czy w Państwa gminie/powiecie w stosunku do 2015 r. ten problem społeczny pogłębił się, zmniejszył się, czy pozostał bez zmian”)

	Pogłębił się	Zmniejszył się	Pozostał bez zmian	Problem społeczny nie występował w gminie/powiecie	Bilans („pogłębił się” – „zmniejszył się”) (pkt. proc.)	Ocena
Starzenie się społeczeństwa	78,1%	1,0%	20,0%	1,0%	77	Bardzo silnie pogłębiający się
Zły stan zdrowia psychicznego mieszkańców	58,2%	5,5%	36,3%	0,0%	53	Silnie pogłębiający się
Migracja, wyprowadzki mieszkańców, zwłaszcza młodych, poza gminę/powiat	56,8%	9,1%	29,5%	4,5%	48	Silnie pogłębiający się
Uzależnienia, np. od alkoholu, od Internetu itd.	53,5%	6,9%	39,6%	0,0%	47	Silnie pogłębiający się
Podjęmowanie zachowań ryzykownych przez młodzież (np. ryzykowne zachowania seksualne, eksperymentowanie ze środkami psychoaktywnymi itp.)	53,4%	11,0%	34,2%	1,4%	42	Silnie pogłębiający się
Niepełnosprawność mieszkańców	42,9%	4,1%	53,1%	0,0%	39	Umiarkowanie pogłębiający się
Brak lub utrudniony dostęp mieszkańców do transportu publicznego	45,8%	14,0%	37,4%	2,8%	32	Umiarkowanie pogłębiający się
Trudna sytuacja mieszkaniowa (niedobór przystępnych cenowo mieszkań)	38,4%	6,1%	53,5%	2,0%	32	Umiarkowanie pogłębiający się
Słabe więzi społeczne pomiędzy mieszkańcami	33,0%	6,6%	57,1%	3,3%	26	Nieznacznie pogłębiający się
Problemy opiekuńczo-wychowawcze rodzin	38,3%	20,6%	41,1%	0,0%	18	Nieznacznie pogłębiający się
Utrudniony dostęp mieszkańców do usług publicznych, takich jak edukacja, ochrona zdrowia, kultura i rekreacja	25,0%	23,1%	45,4%	6,5%	2	Stabilny
Problemy z integracją społeczną imigrantów przyjeżdżających do gminy/powiatu	10,3%	8,8%	38,2%	42,6%	1	Stabilny
Przemoc, w tym w szczególności przemoc domowa/ przemoc rówieśnicza	28,0%	28,0%	44,0%	0,0%	0	Stabilny
Problemy z integracją społeczną osób opuszczających placówki penitencjarne	9,5%	10,8%	60,8%	18,9%	-1	Stabilny
Długotrwała bierność zawodowa	22,9%	32,4%	43,8%	1,0%	-10	Nieznacznie osłabiający się
Problemy z integracją społeczną usamodzielniających się wychowanków pieczy zastępczej oraz wychowanków MOW i MOS	9,7%	19,4%	56,9%	13,9%	-10	Nieznacznie osłabiający się

	Pogłębił się	Zmniejszył się	Pozostał bez zmian	Problem społeczny nie występował w gminie/powiecie	Bilans („pogłębił się” – „zmniejszył się”) (pkt. proc.)	Ocena
Wycuczona bezradność, uzależnienie mieszkańców od korzystania z pomocy społecznej	20,2%	34,9%	45,0%	0,0%	-15	Nieznacznie osłabiający się
Bezdomność	8,5%	25,5%	61,3%	4,7%	-17	Nieznacznie osłabiający się
Długotrwałe bezrobocie	17,5%	44,7%	36,9%	1,0%	-27	Umiarkowanie osłabiający się
Niedożywienie mieszkańców	4,0%	61,6%	19,2%	15,2%	-58	Bardzo silnie osłabiający się
Ubóstwo mieszkańców	6,5%	73,8%	19,6%	0,0%	-67	Bardzo silnie osłabiający się

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z JST

Problem społeczny bardzo silnie pogłębiający się w ostatnich latach to starzenie się społeczeństwa. Jest to więc problem społeczny nie tylko postrzegany przez przedstawicieli JST jako najistotniejszy spośród wszystkich analizowanych, ale także najpowszechniej oceniany jako pogłębiający się.

Za problemy społeczne silnie pogłębiające się w regionie w ostatnich latach uznać można, w kontekście ocen formułowanych przez przedstawicieli JST, także następujące:

- Zły stan zdrowia psychicznego mieszkańców,
- Migracja, wyprowadzki mieszkańców, zwłaszcza młodych, poza gminę/powiat,
- Uzależnienia,
- Podejmowanie zachowań ryzykownych przez młodzież.

Problemy umiarkowanie pogłębiające się to:

- Niepełnosprawność mieszkańców (silnie powiązana z problemem starzenia się społeczeństwa),
- Brak lub utrudniony dostęp mieszkańców do transportu publicznego (co znajduje potwierdzenie także w „twardych” danych statystycznych dotyczących transportu publicznego, zwłaszcza kurczenia się komunikacji autobusowej poza miastami,
- Trudna sytuacja mieszkaniowa (niedobór przystępnych cenowo mieszkań) – pomimo stale wzrastającej podaży mieszkań w regionie, cały czas pozostają one drogie, zaś zasób komunalny - zmniejsza się.

Problemy społeczne nieznacznie pogłębiające się w ostatnich latach to:

- Słabe więzi społeczne pomiędzy mieszkańcami,
- Problemy opiekuńczo-wychowawcze rodzin.

Problemy społeczne stabilne (ani pogłębiające się, ani osłabiające się) to z kolei:

- Utrudniony dostęp mieszkańców do usług publicznych, takich jak edukacja, ochrona zdrowia, kultura i rekreacja,
- Problemy z integracją społeczną imigrantów przyjeżdżających do gminy/powiatu (przy czym jest to w znacznej mierze „nowy” problem społeczny, który - w opinii aż 42,6% badanych przedstawicieli JST - nie występował w 2015 r.),
- Przemoc, w tym w szczególności przemoc domowa/ przemoc rówieśnicza (choć, jak wynika choćby z badań jakościowych, problem ten prawdopodobnie narasta w związku z epidemią COVID-19, zwiększeniem czasu przebywania rodzin „zamkniętych” w mieszkaniach, narastaniem różnego rodzaju napięć i konfliktów pomiędzy członkami rodzin),
- Problemy z integracją społeczną osób opuszczających placówki penitencjarne.

Osiem spośród 21 analizowanych problemów społecznych ocenionych zostało przez większość badanych przedstawicieli JST jako osłabiające się.

Są to przede wszystkim dwa ściśle powiązane ze sobą problemy społeczne: ubóstwo i niedożywienie mieszkańców.

Trend znaczącego zmniejszania się skali występowania tych problemów społecznych (nie tylko w okresie 2015-2021 analizowanym przez przedstawicieli JST, ale także wcześniej) potwierdzają także badania ankietowe gospodarstw domowych (przeprowadzone badanie pierwotne w ramach niniejszego badania oraz wyniki badania Diagnoza Społeczna 2015).

Inne problemy społeczne, które w kontekście ocen przedstawicieli JST ocenić można jako **osłabiające się to długotrwałe bezrobocie** (co jest zgodne z „twardymi” danymi dotyczącymi rynku pracy), **bezdomność** (choć, jak wykazało cykliczne badanie osób bezdomnych, ich liczba w regionie jest stabilna), a także **wyuczona bezradność/uzależnienie od pomocy społecznej; problem z integracją społeczną wychowanków pieczy zastępczej/MOW/MOS oraz długotrwała bierność zawodowa**.

Wskazania przedstawicieli JST znajdują w dużej mierze potwierdzenie w wynikach badań jakościowych.

Wśród wskazań dotyczących trendów w problemach społecznych wskazano **potrzebę jeszcze większego niż dotychczas wspierania rodzin, także tych lepiej sytuowanych ekonomicznie**, które nie korzystają z form wsparcia tradycyjnie kojarzonych z systemem pomocy społecznej (takich jak zasiłki czy asystentura rodzinna). Niewydolność opiekuńczo-wychowawcza tego typu rodzin jest problemem nie tyle nowym, co wciąż niedostatecznie dostrzeganym a zarazem narastającym. Przedłużający się stan epidemii może dodatkowo wzmacniać problemy w rodzinach, nasilić takie zjawiska, jak przemoc czy cyber-uzależnienie i generować zapotrzebowanie przede wszystkim na wsparcie psychologiczne. W opinii respondentów istnieje potrzeba, by rodzinom – niezależnie od ich statusu materialnego/społecznego –

zapewnić możliwość udziału w działaniach profilaktycznych/ prewencyjnych takich jak akademia dobrego rodzica. Ponadto bardzo istotne jest prowadzenie działań nakierowanych na profilaktykę uzależnień, zwłaszcza od narkotyków wśród dzieci.

Niektórzy uczestnicy wywiadów pogłębionych zwracali uwagę na fakt, że problemy wychowawcze czy rodzinne zdarzają się obecnie (częściej niż dotychczas) w rodzinach, w których tego typu problemy nie występowały, dobrze funkcjonujących. Zdarza się wówczas, że kryzys w rodzinie, w pełnieniu funkcji rodzicielskich, jest krótkotrwały (spowodowany np. chęcią spróbowania narkotyków), choć wymagane może być przeprowadzenie interwencji i np. czasowe zabezpieczenie dzieci w pieczy. Bardzo ważne jest równocześnie, by cały system reagowania działał w takich sytuacjach bardzo sprawnie tak, aby w przypadku takich przejściowych czy krótkotrwałych kryzysów, przyczyny trudności w danej rodzinie zostały jak najszybciej rozpoznane, by rodzinie zostało udzielone odpowiednie wsparcie a dzieci jak najszybciej wróciły do rodziny i nie „utykały” w pieczy zastępczej.

Ponadto w opinii uczestników wywiadów pogłębionych, w regionie **wzrasta liczba osób, których niepełnosprawność wiąże się z chorobą nowotworową.** By móc skutecznie mierzyć się z tym problemem społecznym, konieczne jest **prowadzenie działań profilaktycznych w grupie osób w wieku przedemerytalnym ukierunkowanych na wczesne wykrywanie chorób nowotworowych oraz większe zintegrowanie systemu usług społecznych i opieki zdrowotnej, które umożliwią efektywne wspieranie osób chorych onkologicznie i ich rodzin** a także osób, które zakończyły proces leczenia i są zdrowe, jednak z uwagi na długi czas choroby, hospitalizacji czy utraty zatrudnienia znajdują się w trudnej sytuacji (potrzebne jest m.in. wdrożenie usług poradnictwa/ systemu informowania nt. dostępnego wsparcia, a także dostęp do terapii psychoonkologicznej, która może znacząco wpłynąć na poprawę jakości życia pacjentów onkologicznych i ich rodzin).

Ponadto uczestnicy wywiadów zwracali uwagę na **występowanie następujących tendencji:**

- w szybkim tempie **zwiększa się i będzie się zwiększała liczba osób starszych**, w tym osób wymagających opieki, pozbawionych wsparcia rodziny itd.;
- **narasta problem uzależnień:** od alkoholu w przypadku osób dorosłych oraz od narkotyków i dopalaczy w przypadku dzieci i młodzieży;
- **narasta problem przemocy w rodzinach**, zjawisko to nasila się w okresie trwania epidemii (konieczność ograniczenia kontaktów społecznych, przebywania głównie w domu, niekiedy utrata zatrudnienia lub ograniczenie możliwości „dorabiania” sprzyja narastaniu frustracji i konfliktów, które bywają rozładowywane poprzez stosowanie przemocy);
- do wybranych miast w regionie (Police, Goleniów) **przybywają stosunkowo duże grupy imigrantów różnej narodowości**, zwłaszcza Ukraińców, ale też Rosjan, Białorusinów, Azjatów, Pakistańczyków. Wynika z tego potrzeba prowadzenia działań nakierowanych na integrowanie lokalnych społeczności, ale też prowadzenia odpowiednich działań

w szkołach, do których uczęszczają i prawdopodobnie coraz liczniej uczęszczać będą dzieci obcokrajowców, zwłaszcza Ukraińców – by odpowiednio do tej sytuacji zaadaptowały się dzieci dotychczasowych i nowo przybyłych mieszkańców regionu.

2.9.1. Osoby z niepełnosprawnością

Skala zjawiska niepełnosprawności

W Polsce nie funkcjonuje jeden spójny rejestr osób z niepełnosprawnością. Nie ma więc możliwości precyzyjnego oszacowania liczebności populacji osób doświadczających tego problemu w kolejnych latach. Dokładne dane na temat liczby osób z niepełnosprawnością gromadzone są w spisach powszechnych. Ostatni spis powszechny w Polsce przeprowadzony został w 2011 r., a zatem ostatnie precyzyjne dane na temat liczby osób z niepełnosprawnością w regionie są sprzed blisko 10 lat. W 2021 r. przeprowadzony zostanie kolejny spis powszechny, który pozwoli zaktualizować te dane.

Zgodnie z wynikami NSP2011, w 2011 r. w województwie zachodniopomorskim było ok. **210 tys. osób z niepełnosprawnościami ogółem (12,2% całej populacji mieszkańców regionu)**, w tym 11 tys. osób w wieku przedprodukcyjnym (3,4% populacji mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym), 106,5 tys. osób w wieku produkcyjnym (9,4% populacji) i 92,5 tys. osób w wieku poprodukcyjnym (33,8% populacji).

Osoby niepełnosprawne prawnie (posiadające orzeczenie o niepełnosprawności lub orzeczenie o niezdolności do pracy) to **ok. 145 tys. osób (8,4% populacji)**, w tym 8,6 tys. osób w wieku przedprodukcyjnym (2,7% populacji), 80 tys. osób w wieku produkcyjnym (7,1% populacji) i 56,6 tys. osób w wieku poprodukcyjnym (20,7%).

Spośród wszystkich osób niepełnosprawnych prawnie w regionie prawie 50 tys. to osoby o znacznym stopniu niepełnosprawności, a więc w największym stopniu zagrożone wykluczeniem społecznym i zawodowym. W populacji osób w wieku produkcyjnym było ich w 2011 r. ok. 20 tys., co stanowiło 1,8% populacji mieszkańców w wieku produkcyjnym. Osób niepełnosprawnych w stopniu umiarkowanym było w regionie w 2011 r. łącznie ok. 52 tys., z czego prawie 34 tys. w wieku produkcyjnym, co stanowiło 3,0% populacji mieszkańców w wieku produkcyjnym. **Łącznie osób niepełnosprawnych w stopniu znacznym i umiarkowanym** (ta kategoria społeczna powinna być w centrum zainteresowania regionalnego systemu polityki społecznej) **było w regionie w 2011 r. ok. 102 tys., z czego 54 tys. w wieku produkcyjnym (4,8% populacji w wieku produkcyjnym).**

Tabela nr 53. Szczegółowe dane na temat liczby osób niepełnosprawnych (ON) oraz ich udziału w populacji w regionie i w całej Polsce w 2011 r. (destymulanta)

		PL		WZP	
		Liczba osób (tys.)	Udział w populacji	Liczba osób (tys.)	Udział w populacji
Ogółem	ON ogółem	4697,0	12,2%	210,1	12,2%
	ON prawnie	3131,5	8,1%	145,2	8,4%
	ON prawnie o stopniu znacznym	893,6	2,3%	49,6	2,9%
	ON prawnie o stopniu umiarkowanym	1189,4	3,1%	52,2	3,0%
	ON prawnie o stopniu lekkim	802,7	4,0%	30,7	3,5%
	ON prawnie o stopniu nieustalonym	111,1	0,3%	5,5	0,3%
W wieku przedprodukcyjnym	ON ogółem	215,8	3,0%	10,9	3,4%
	ON prawnie	165,8	2,3%	8,6	2,7%
	ON prawnie o stopniu znacznym	6,1	0,1%	0,3	0,1%
	ON prawnie o stopniu umiarkowanym	9,7	0,1%	0,5	0,2%
	ON prawnie o stopniu lekkim	6,0	0,1%	0,3	0,1%
	ON prawnie o stopniu nieustalonym	9,4	0,1%	0,4	0,1%
	ON prawnie w wieku 0-15 lat z orzeczeniem o niepełnosprawności	134,7	1,9%	7,0	2,2%
W wieku produkcyjnym	ON ogółem	2282,5	9,2%	106,6	9,4%
	ON prawnie	1701,7	6,9%	80,0	7,1%
	ON prawnie o stopniu znacznym	354,0	1,4%	20,2	1,8%
	ON prawnie o stopniu umiarkowanym	707,9	2,9%	33,7	3,0%
	ON prawnie o stopniu lekkim	571,0	2,3%	22,6	2,0%
	ON prawnie o stopniu nieustalonym	68,7	0,3%	3,6	0,3%
W wieku poprodukcyjnym	ON ogółem	2198,7	33,8%	92,6	33,8%
	ON prawnie	1264,0	19,4%	56,6	20,7%
	ON prawnie o stopniu znacznym	533,5	8,2%	29,2	10,6%
	ON prawnie o stopniu umiarkowanym	471,7	7,2%	18,0	6,6%
	ON prawnie o stopniu lekkim	225,7	3,5%	7,9	2,9%
	ON prawnie o stopniu nieustalonym	33,0	0,5%	1,5	0,5%
	ON tylko biologicznie (bez orzeczonej niepełnosprawności)	934,7	14,4%	36,0	13,1%
	ON tylko biologicznie - ograniczenie sprawności całkowite	62,8	1,0%	2,9	1,0%
	ON tylko biologicznie - ograniczenie sprawności poważne	274,9	4,2%	10,5	3,9%
	ON tylko biologicznie - ograniczenie sprawności umiarkowane	597,0	9,2%	22,6	8,2%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z NSP2011.

Dane z NSP2011 nie są bezpośrednio porównywalne z danymi z poprzedniego spisu, przeprowadzonego w 2002 r. z uwagi na uwzględnienie w NSP2002 wyłącznie osób z niepełnosprawnościami powyżej 15 roku życia. W 2020 r. nie były też gromadzone dane na temat stopnia niepełnosprawności mieszkańców. W tej sytuacji najwłaściwsze wydaje się porównanie wyników NSP2002 z wynikami NSP2011 dotyczącymi udziału w populacji osób z

niepełnosprawnościami w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym łącznie, a więc porównanie udziału w populacji osób z niepełnosprawnością w populacji w wieku 15+ w przypadku 2002 r. i w wieku 18+ w przypadku 2011 r.

Na podstawie danych ze spisów powszechnych stwierdzić można, że udział osób z niepełnosprawnością w populacji w województwie zachodniopomorskim jest bardzo zbliżony do tego w całej Polsce. **Ponadto, w 2011 r. w porównaniu do 2002 r. skala problemu niepełnosprawności zmniejszyła się, zarówno w regionie, jak i w całym kraju,** pomimo postępującego procesu starzenia się społeczeństwa. Dane te mogą świadczyć o poprawiającej się kondycji zdrowotnej społeczeństwa i należy ocenić je pozytywnie. W 2002 r. osoby niepełnosprawne w wieku 15 lat i więcej stanowiły 16,1% populacji mieszkańców regionu w wieku 15 lat i więcej, zaś osoby niepełnosprawne prawnie – 13,4%. W 2011 r. osoby niepełnosprawne w wieku 18 lat i więcej stanowiły 14,2% populacji mieszkańców regionu w wieku 18 lat i więcej, zaś osoby niepełnosprawne prawnie – 9,7%.

Tabela nr 54. Udział w populacji osób niepełnosprawnych (ogółem i prawnie) w 2002 r. i 2011 r. w Polsce i w województwie zachodniopomorskim (destymulanta)

	2002 r. (udział w populacji w wieku 15 lat i więcej)		2011 r. (udział w populacji w wieku 18 lat i więcej)	
	ON ogółem	ON prawnie	ON ogółem	ON prawnie
PL	16,9%	13,8%	14,3%	9,5%
WZP	16,1%	13,4%	14,2%	9,7%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z NSP2002 i NSP2011.

Dane z NSP2011 dotyczące osób z niepełnosprawnością w zestawieniu z danymi na temat liczebności populacji pozwalają na wskazanie powiatów, w których problem niepełnosprawności był w 2011 r. szczególnie nasilony na tle całego województwa zachodniopomorskiego. Są to powiaty: **gryficki, stargardzki, szczecinecki i wałecki**. Z kolei relatywnie najslabiej problem niepełnosprawności nasilony był w powiatach kamieńskim, kołobrzeskim i w Świnoujściu. Szczegółowe dane na temat udziału osób niepełnosprawnych w populacji mieszkańców poszczególnych powiatów zawarto w poniższej tabeli.

Tabela nr 55. Udział osób z niepełnosprawnością w populacji w województwie zachodniopomorskim i w jego powiatach w 2011 r. [%] (destymulanta)

	Ogółem				W wieku produkcyjnym			
	ON ogółem	ON prawnie ogółem	ON prawnie o stopniu znacznym	ON prawnie o stopniu umiarkowanym	ON ogółem	ON prawnie ogółem	ON prawnie o stopniu znacznym	ON prawnie o stopniu umiarkowanym
WZP	12,2	8,4	2,9	3,0	9,4	7,1	1,8	3,0
białogardzki	12,7	7,7	2,0	2,7	11,0	7,8	1,8	3,0
choszczeński	11,8	8,4	2,7	3,1	10,1	7,9	1,9	3,3
drawski	11,2	6,9	1,9	2,5	9,4	6,8	1,6	2,6
goleniowski	12,4	8,0	2,6	3,1	10,2	7,3	1,8	3,2
gryficki	15,9	10,9	3,9	3,8	12,6	9,2	2,8	4,3
gryfiński	10,3	7,3	2,9	2,7	8,2	6,1	1,9	2,9
kamieński	9,5	6,7	2,3	2,6	7,6	5,8	1,5	2,5
kołobrzeski	9,4	5,9	1,6	2,3	7,8	5,5	1,4	2,4
koszaliński	10,5	6,9	1,6	2,3	8,8	6,6	1,4	2,3
łobeski	12,8	8,7	3,2	2,8	10,4	7,6	2,0	3,0
myśliborski	12,1	9,7	3,5	3,9	9,5	7,9	2,3	3,7
policki	10,0	6,2	2,1	2,2	8,1	5,4	1,5	2,3
pyrzycki	10,1	7,7	3,0	2,7	8,2	6,5	1,8	2,8
sławieński	10,7	7,6	2,1	2,9	8,7	6,8	1,5	3,0
stargardzki	14,5	11,3	5,0	3,7	10,6	8,2	2,3	3,5
szczecinecki	15,4	10,0	2,6	4,2	12,9	9,4	1,9	4,3
świdwiński	11,1	7,7	2,3	3,1	9,5	7,4	1,8	3,3
wątecki	15,8	12,1	3,5	4,1	12,7	10,2	1,8	3,7
m. Koszalin	12,4	7,9	1,9	2,7	8,8	6,4	1,2	2,2
m. Szczecin	12,4	8,7	3,4	3,1	8,7	6,6	1,7	2,8
m. Świnoujście	10,5	6,4	2,4	2,3	7,1	5,2	1,4	2,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z NSP2011.

Jak wynika z Diagnozy Społecznej, w 2015 r. region charakteryzował się nieco wyższym udziałem osób o znacznym stopniu niepełnosprawności (34,9% w regionie, 29,9% w całym kraju) oraz osób o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności (49,2% w regionie, 46,7% w całym kraju), za to niższym udziałem osób o lekkim stopniu niepełnosprawności (15,9% w regionie, 23,4% w całym kraju). Różnice pomiędzy regionem, a resztą kraju w tym zakresie nie są jednak istotne statystycznie.

W tabeli umieszczonej poniżej zaprezentowano dane na temat liczby rodzin objętych wsparciem w systemie pomocy społecznej z tytułu niepełnosprawności oraz długotrwałej lub ciężkiej choroby (w tej kategorii znajdują się np. choroby nowotworowe) w latach 2007-2019 w województwie zachodniopomorskim. Bezwzględna liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu niepełnosprawności lub długotrwałej lub ciężkiej choroby utrzymywała się w latach 2007-2019 na względnie stałym poziomie ok. 40 tys., przy czym spadła liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu niepełnosprawności (z 21,5 tys. w 2007 r.

do niespełna 17 tys. w 2019 r.), natomiast wzrosła liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu długotrwałej lub ciężkiej choroby (z 18 tys. w 2007 r. do 21,5 tys. w 2019 r.). Ze względu na spadającą liczbę rodzin korzystających z pomocy społecznej ogółem, udział niepełnosprawności/długotrwałej lub ciężkiej choroby w strukturze przyczyn korzystania z pomocy społecznej znacząco wzrósł w badanym okresie (z 51,4% do 89,2%), przy czym za ten wzrost odpowiadają przede wszystkim rodziny zmagające się z problemem długotrwałej lub ciężkiej choroby.

Tabela nr 56. Liczba rodzin objętych wsparciem z pomocy społecznej z tytułu długotrwałej i ciężkiej choroby/niepełnosprawności (destymulanty) oraz ich udział w stosunku do ogólnej liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej w województwie zachodniopomorskim w latach 2007-2019

		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Niepełnosprawność	Liczba rodzin	21557	21273	20867	21415	21237	20815	21178	20200	19405	18655	18258	17108	16877
	Udział w stosunku do ogólnej liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej	27,8%	29,7%	29,4%	28,9%	29,0%	30,8%	30,6%	31,9%	33,0%	34,0%	36,2%	36,8%	39,2%
Długotrwała lub ciężka choroba	Liczba rodzin	18265	18725	19466	20970	20857	20758	21714	21160	20844	20970	21692	21546	21499
	Udział w stosunku do ogólnej liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej	23,6%	26,1%	27,4%	28,3%	28,5%	30,8%	31,4%	33,4%	35,4%	38,2%	43,1%	46,4%	50,0%
Razem	Liczba rodzin	39822	39998	40333	42385	42094	41573	42892	41360	40249	39625	39950	38654	38376
	Udział w stosunku do ogólnej liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej	51,4%	55,8%	56,8%	57,3%	57,4%	61,6%	62,1%	65,3%	68,4%	72,1%	79,3%	83,2%	89,2%

Źródło: opracowanie własne na podstawie MRPiPS 03.

Osoby z niepełnosprawnością zamieszkiwały w 11,5% gospodarstw domowych, które wzięły udział w badaniu CATI z mieszkańcami regionu.

W kontekście sytuacji osób niepełnosprawnych w ramach badań jakościowych szczególnie wybrzmiewał aspekt ich aktywności społeczno-zawodowej.

Na podstawie wniosków z wywiadów wskazać można przede wszystkim problemy, które utrudniają prawidłowy przebieg procesu aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością.

Niedostatki systemu aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością najlepiej widoczne są z perspektywy podmiotów, które prowadzą ZAZ-y, gdyż bezpośrednio przekładają się one na problemy z rekrutacją pracowników i możliwość rozwijania działalności, zwiększania zatrudnienia w Zakładzie.

W opinii uczestników wywiadów pogłębionych, **drożność i efektywność systemu aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością zależy przede wszystkim od jego kompletności, tj. typu placówek dedykowanych wspieraniu osób z niepełnosprawnością funkcjonujących w powiecie.** W optymalnej sytuacji powinny w nim funkcjonować zarówno ŚDS-y, jak też WTZ-ty i ZAZ-y, ewentualnie spółdzielnie socjalne, w liczbie odpowiedniej w stosunku do zapotrzebowania osób z niepełnosprawnością zdolnych do aktywizacji zawodowej zamieszkujących dany obszar. Gdy ZAZ, ewentualnie spółdzielnia socjalna nie funkcjonuje (a osoba z niepełnosprawnością nie uzyska zatrudnienia w zakładzie pracy chronionej lub na otwartym rynku pracy) ścieżka jego aktywizacji zawodowej zostanie przerwana a zatrudnienia nie tylko nie uzyskają poszczególni uczestnicy warsztatów, ale też inne osoby z niepełnosprawnością nie będą mogły skorzystać ze zwolnionych miejsc w placówkach.

Ponadto, w opinii respondentów, aby zapewnić efektywność procesu aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością, **bardzo ważne jest, by do placówek danego typu uczęszczaly osoby, które wymagają dokładnie takiego wsparcia, jakie one oferują/powinny oferować** – z wsparcia ŚDS korzystać powinny osoby z niepełnosprawnością, które potrzebują aktywizacji społecznej, do WTZ uczęszczać powinny osoby z niepełnosprawnością, którym potencjał intelektualny/fizyczny pozwala również na rehabilitację zawodową i które rzeczywiście po etapie rehabilitacji w warsztatach będą mogły pełnić rolę pracownika, w ZAZ z kolei zatrudniane powinny być osoby z niepełnosprawnością, które – przy wsparciu asystenta – są w stanie wykonywać konkretne zadania zawodowe.

Tymczasem, jak wynika z opinii uczestników wywiadów, **proces kwalifikacji osób z niepełnosprawnością do placówek danego typu nie zawsze przebiega prawidłowo i stanowi problem w procesie aktywizacji zawodowej tych osób.** Na przykład w momencie, gdy w powiecie nie funkcjonuje ŚDS lub powstanie on później niż WTZ, może się zdarzyć, że do WTZ będą uczęszczać osoby z niepełnosprawnością, którym stan zdrowia i/lub stopień niepełnosprawności nie pozwala na faktyczną rehabilitację zawodową i przyjęcie do ZAZ-u (nawet jeśli w powiecie akurat tego typu Zakład działa). W takiej sytuacji ścieżka aktywizacji zawodowej danej osoby nie przebiegnie skutecznie, a podmiot prowadzący ZAZ będzie doświadczał trudności w procesie rekrutacji pracowników.

Kwestia potencjału i możliwości świadczenia pracy przez osoby z niepełnosprawnością, które są aktywizowane w WTZ, jest kluczowa z punktu widzenia osób odpowiedzialnych za funkcjonowanie ZAZ-ów. Należy pamiętać, że podmioty, które chcą utworzyć zakład aktywności zawodowej (organizatorzy): powiat, gmina, fundacja, stowarzyszenie czy inna organizacja społeczna, której statutowym zadaniem jest rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych, w celu uzyskania statusu zakładu aktywności zawodowej, muszą spełnić bardzo rygorystyczne warunki odnośnie zatrudnianych osób, w tym zatrudniać co

najmniej 70% osób ze znacznym stopniem niepełnosprawności, a nie więcej niż 35% ogółu zatrudnionych stanowić mogą osoby zaliczone do umiarkowanego stopnia niepełnosprawności, u których stwierdzono autyzm, upośledzenie umysłowe lub chorobę psychiczną, w tym uczestnicy warsztatów terapii zajęciowej, którzy osiągnęli poziom szkolenia dający szansę podjęcia pracy i kontynuowania rehabilitacji zawodowej w warunkach pracy chronionej.

Dodatkowo ZAZ-y świadczą zazwyczaj konkretne typy usług, działają w określonych sektorach gospodarki. Stąd kluczowa, z punktu widzenia organizatorów Zakładów, jest możliwość rekrutowania do pracy osób z niepełnosprawnością zamieszkujących w powiecie, które będą odpowiadać potrzebom i możliwościom zatrudnieniowym danego Zakładu – spełniających wspomniane wymogi i posiadających rzeczywiście możliwości i kompetencje do wykonywania zadań zawodowych. **Z punktu widzenia organizatorów ZAZ-ów bardzo istotne jest oczywiście również, by WTZ-ty rzeczywiście stawiały sobie za cel aktywizowanie zawodowe (a nie tylko rehabilitację społeczną) osób z niepełnosprawnością a następnie „wypuszczają” je do zakładów pracy.**

Jak wynika z wywiadów pogłębionych, nie zawsze tak się dzieje, a zjawisko to może mieć różnorakie przyczyny. Najważniejszą jest obowiązujący algorytm finansowania działalności warsztatów ściśle wiążący poziom dofinansowania z liczbą uczestników, nieuwzględniający efektywności zatrudnieniowej. Kolejną przyczyną jest brak motywacji znacznej części osób z niepełnosprawnością do uczestnictwa w WTZ i aktywizowania się (problemem bywa też opór rodziny osoby z niepełnosprawnością, by „wypuścić” je z domu, a jedną z fundamentalnych przyczyn – obawa, że w rezultacie podjęcia zatrudnienia straci on prawo do świadczeń).

W związku z tym podmioty prowadzące warsztaty mogą obawiać się, że na miejsce zwolnione przez osobę z niepełnosprawnością, która przeszła np. do ZAZ-u nie znajdzie kolejnej osoby chętnej. O słabym poziomie zmotywowania osób z niepełnosprawnością świadczą problemy z rekrutacją uczestników sygnalizowane przez przedstawicieli niektórych WTZ funkcjonujących w regionie.

Na podstawie wniosków z wywiadów wskazać można również następujące bariery, które utrudniają proces rehabilitacji zawodowej, ale także społecznej osób z niepełnosprawnością w ramach uczestnictwa w WTZ:

- **brak wsparcia dla kadry zarządzającej i kadry pracowników WTZ**, w tym brak wytycznych, które prowadziłyby do standaryzacji działania WTZ i wytyczały kierunek, w jakim powinni dążyć pracownicy, ograniczone możliwości wymiany doświadczeń między pracownikami różnych WTZ, brak dostępu do bezpłatnych szkoleń/kursów/superwizji dla pracowników WTZ (szkolenia dostępne w ramach oferty komercyjnej są zbyt kosztowne, w stosunku do budżetu, jakim dysponują mniejsze jednostki);
- **ograniczone możliwości zatrudniania psychologów.**

Przedstawiciel ZAZ-u biorący udział w wywiadach wskazał m.in. na następujące bariery, które utrudniają proces rehabilitacji zawodowej osób z niepełnosprawnością i zarazem stanowią przeszkodę w rozwoju samych zakładów:

- **wskaźniki dotyczące zatrudnienia, które narzucają zatrudnianie w ZAZ osób ze znacznym stopniem niepełnosprawności, przy równocześnie ograniczonej grupie osób z niepełnosprawnością, które przy takim stopniu niepełnosprawności są zdolne do pracy w ZAZ-ie.** Ogranicza to liczbę osób z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności, które mogą znaleźć zatrudnienie w ZAZ, stanowi również barierę, by zakłady rozwijały swoją działalność. Równocześnie warto zauważyć, że jak wynika z wywiadów, na trudność w pozyskaniu zatrudnienia wpływa nie tylko stopień niepełnosprawności, ale też jej typ – **najtrudniej aktywizacja zawodowa przebiega w przypadku osób z zaburzeniami psychicznymi**, co wynika nadal w dużym stopniu z obaw pracodawców związanych z kontaktem/zatrudnieniem osób z niepełnosprawnością zmagających się w tego typu zaburzeniami (osoby z niepełnosprawnością intelektualną lub chorobą psychiczną i umiarkowanym stopniem niepełnosprawności może być nawet trudniej znaleźć zatrudnienie niż osobie ze znacznym stopniem niepełnosprawności, jednak to dla tych drugich ZAZ-y są bardziej dostępne, równocześnie faktycznie pracę świadczyć może tylko niewielki odsetek osób z tym stopniem niepełnosprawności). Być może modyfikacja w zakresie wskaźników dotyczących zatrudnienia w ZAZ-ie, mogłyby przyczynić się do tego, żeby stały się one bardziej otwarte na zatrudnienie osób z zaburzeniami psychicznymi i mogły jeszcze skuteczniej włączyć się w proces ich aktywizowania zawodowego a także w proces przełamywania barier społecznych/mentalnych społeczeństwa w stosunku do podejmowania i wykonywania pracy przez te osoby.
- **problemy z rekrutacją pracowników**, w tym wspomniane przeszkody związane z aktywizacją osób z niepełnosprawnością w WTZ-ach oraz obawy osób z niepełnosprawnością wobec podjęcia zatrudnienia.
- **problemy z utrzymaniem pracowników, w tym absencja chorobowa osób z niepełnosprawnością zatrudnionych w ZAZ.**

Zarówno przedstawiciele WTZ-ów, jak i ZAZ-ów biorący udział w wywiadach pogłębianych zwracali uwagę na fakt, że **bardzo problematyczną, w tym kosztochłonną kwestią jest konieczność dojeżdżania osób z niepełnosprawnością/dowożenia ich do tych placówek.** Jeden z WTZ-tów, którego przedstawiciel brał udział w wywiadzie, zrezygnował z busa, który dowoził uczestników WTZ do gminy i korzysta z transportu szkolnego. Jest to rozwiązanie o wiele bardziej efektywne kosztowo, a dodatkowo uczy osoby z niepełnosprawnością samodzielności, a także zapewnia kontakt dzieci/młodzieży z tymi osobami. Rodzi to niekiedy nieprzyjemne sytuacje, jednak w opinii pracowników warsztatów jest skutecznym sposobem rehabilitacji społecznej osób z niepełnosprawnością, a także osvajania społeczeństwa z obecnością tych osób w przestrzeni publicznej.

Natomiast w opinii przedstawiciela ZAZ-u, w przypadku niektórych osób z niepełnosprawnością brak możliwości dojeżdżania do pracy może w ogóle uniemożliwić im podjęcie zatrudnienia. W związku z tym **efektywnym rozwiązaniem byłoby, gdyby integralnym elementem systemu aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością były mieszkania chronione dedykowane tej grupie osób, najlepiej zlokalizowane w bliskości ZAZ-u, jeśli taki funkcjonuje w powiecie**. Wsparłyby one znacznie proces usamodzielniania się osób z niepełnosprawnością, zwiększyłyby też możliwość zatrudniania takich osób mieszkających „w terenie”, poza miejscowością, w której jest zakład (osoby te napotykały na bariery transportowe spowodowane słabą siecią publicznych połączeń transportowych oraz finansowe – wysokość zarobków nie pozwala im na zakup/wynajęcie mieszkania na wolnym rynku, nawet gdyby byli w stanie samodzielnie w nim gospodarować). Możliwość tworzenia tego typu mieszkań uwarunkowana jest dostępem do odpowiednich działek, budynków/lokali i wymaga porozumienia i współpracy między ZAZ-em a JST – **władze samorządu lokalnego powinny wspierać wysiłki ZAZ-ów, które będą dążyły do utworzenia tego typu mieszkań lub same starać się je organizować (poza działką i/lub lokalem wymagane jest również pozyskanie odpowiedniej kadry specjalistów, którzy będą wspierać osoby z niepełnosprawnością zamieszkujące w mieszkaniach chronionych)**.

System rehabilitacji zawodowej osób z niepełnosprawnością, zwłaszcza działalność warsztatów terapii zajęciowej, z pewnością wymaga udoskonalenia, przy czym jest to zadanie do realizacji raczej na płaszczyźnie krajowej niż regionalnej. Niemniej **projektując politykę regionalną warto uwzględnić dobre praktyki, jakie w zakresie aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością stosują podmioty, które efektywnie działają w regionie/uwzględnić ich perspektywę i wizję tego, jak system powinien wyglądać**. Mimo napotykanych trudności opisanych skrótowo wyżej, ZAZ-y zatrudniają jednak ostatecznie znaczny odsetek uczestników warsztatów terapii zajęciowej. W opinii przedstawiciela ZAZ-u (podmiotu prężnie działającego na regionalnym rynku), **efektywnym rozwiązaniem jest by WTZ działały przy ZAZ, najlepiej w bezpośredniej bliskości, a z pewnością w bliskiej współpracy obu podmiotów** – wizja realnej szansy na zatrudnienie znacznie wzmacnia bowiem motywację osób z niepełnosprawnością do podnoszenia poziomu sprawności i umiejętności zawodowych, z kolei przedstawicielom ZAZ-u pozwala wpływać na sposób, w jaki osoba z niepełnosprawnością jest rehabilitowana, kierować tym procesem w taki sposób, by finalnie nabyła ona umiejętności, które będzie mogła wykorzystać pracując w Zakładzie. Za dobrą praktykę generalnie uznać należy również **ściśłą współpracę między podmiotami powołanymi do aktywizowania osób z niepełnosprawnością działającymi w gminie czy w powiecie, czyli ŚDS, WTZ i ZAZ**.

ZAZ oferuje osobom z niepełnosprawnością nie tylko zatrudnienie, ale też wsparcie w zakresie rehabilitacji społecznej i zdrowotnej (wynagrodzenie nie jest wysokie, lecz stabilne). Warunki te są dla osób z niepełnosprawnością na tyle atrakcyjne, że **wiele z nich zatrudnionych w ZAZ nie jest zainteresowana zmianą pracodawcy, podjęcia ryzyka**

i poszukiwania zatrudnienia na otwartym rynku pracy (zwłaszcza, że w razie niepowodzenia nie mogą już wrócić do ZAZ-u czy WTZ-tu).

Z drugiej strony szanse na pozyskanie zatrudnienia na takim rynku są w opinii uczestników wywiadów bardzo ograniczone. Główną przyczyną jest słabość tego rynku wyrażająca się ogółem małą liczbą dostępnych ofert pracy. Dodatkowo, **pracodawcy funkcjonujący na wolnym rynku, mimo zachęt finansowych, niekoniecznie są zainteresowani zatrudnianiem osób z niepełnosprawnością**, gdyż dofinansowanie otrzymywane w związku z zatrudnieniem takich osób nie jest dla nich atrakcyjne, gdy uwzględni się warunki pracy, jakie pracodawca musi zapewnić osobom z niepełnosprawnością (krótszy dzień pracy, dodatkowy urlop, konieczność przystosowania miejsca pracy). Dodatkowo pracodawców zniechęca skomplikowany System Obsługi Dofinansowań i Refundacji (SODiR) poprzez który wnioskuje do PFRON-u o dofinansowanie do wynagrodzeń osób z niepełnosprawnością i refundację składek na ubezpieczenie społeczne tych osób. Jak wynika z wywiadów pogłębionych, wielu pracodawców, którzy zdecydowali się zatrudnić osoby z niepełnosprawnością, więcej z takiej możliwości nie korzysta, co wyraźnie pokazuje, że koszty związane z zatrudnieniem osób z niepełnosprawnością (finansowe, ale też czas poświęcony na obsługę księgową, SODiR) mogą znacznie przewyższać zysk.

Nie bez znaczenia jest również fakt, że wielu pracodawców – bez względu na wszelkie zachęty/bariery formalne – po prostu wciąż obawia się zatrudniać osoby z niepełnosprawnością, szczególnie osoby z zaburzeniami psychicznymi (dla których skądinąd dedykowane jest wsparcie świadczone w WTZ-ach). Najprostszym i możliwym do wdrożenia na poziomie regionalnym rozwiązaniem byłoby zaoferowanie pracodawcom bezpłatnych usług doradczych/księgowych dotyczących kwestii zatrudniania osób z niepełnosprawnością (obsługi systemu SODiR itd.). Najprawdopodobniej jednak problem wymaga oddziaływania również na bardziej podstawowym poziomie, co zakłada prowadzenie działań ukierunkowanych na przełamywanie mentalnych barier pracodawców przez zatrudnianiem osób z niepełnosprawnością (regionalnych i lokalnych kampanii społecznych, prezentowania przykładów efektywnego zagospodarowywania pracy osób z niepełnosprawnością, np. w ZAZ, które dobrze sobie radzą na rynku). W opinii niektórych uczestników wywiadów pogłębionych dla części osób z niepełnosprawnością warunki pracy w spółdzielni socjalnej mogą okazać się bardziej korzystne od warunków panujących w innych przedsiębiorstwach działających na otwartym rynku (kluczowe mogą okazać się pewne elementy składające się na tzw. atmosferę w pracy, w tym np. akceptacja niższej wydajności osób z niepełnosprawnością itd.).

Większość pracodawców prowadzących działalność gospodarczą na terenie województwa zachodniopomorskiego nie zatrudnia osób niepełnosprawnych i nie płaci składki do PFRON. Jak wynika z badań przeprowadzonych na zamówienie Wojewódzkiego Urzędu Pracy w 2017 r. (badanie realizowane było z pracodawcami zarówno z sektora mikro, jak i małych,

średnich i dużych przedsiębiorstwach), firmy, które zatrudniały osoby niepełnosprawne stanowiły zaledwie 21,6% badanych⁶³.

Niepełnosprawni pracownicy zatrudnieni w przedsiębiorstwach najczęściej posiadali orzeczenie o lekkim stopniu niepełnosprawności. Powodami niepełnosprawności zatrudnionych osób z dysfunkcjami najczęściej są uszkodzenia i choroby narządu ruchu oraz uszkodzenia narządu słuchu⁶⁴. Osoby z niepełnosprawnością najczęściej wykonywały prace, które nie wymagają wysokich kwalifikacji zawodowych: ochroniarzy, pracowników produkcji, pracowników sprzątających, pracowników biurowych oraz kasjerów/sprzedawców⁶⁵. Rekrutacja osób niepełnosprawnych do pracy opiera się przede wszystkim na bezpośrednich zgłoszeniach samych zainteresowanych. Usługi powiatowych urzędów pracy były rzadko wykorzystywane przez pracodawców i osoby z niepełnosprawnością poszukujące pracy⁶⁶.

Wnioski o zatrudnianiu osób z niepełnosprawnościami w instytucjach publicznych zawarte są w raporcie pokontrolnym NIK. Polska, ratyfikując 6 września 2012 r. Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych, w art. 27 uznała prawo osób niepełnosprawnych do pracy, na zasadach równości z innymi osobami zobowiązała się do zagwarantowania i popierania realizacji ich prawa do pracy między innymi poprzez popieranie zatrudnienia osób niepełnosprawnych w sektorze publicznym. Instytucje publiczne powinny być wzorem dla innych podmiotów w zatrudnianiu osób z niepełnosprawnościami. Niestety, wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami mimo, iż poprawił się w ostatnich latach, to wciąż jest jednym z najniższych w Europie. NIK objęła kontrolą 35 jednostek z terenu siedmiu województw (5 jednostek znalazło się na terenie województwa zachodniopomorskiego), a w każdym z nich po dwie jednostki administracji samorządowej, jedną administracji rządowej i dwie państwowe osoby prawne⁶⁷. Kontrola NIK pokazała, że większość kontrolowanych pracodawców publicznych (27 z 35, czyli 77,2%) nie podejmowała dodatkowych inicjatyw ukierunkowanych na zapewnienie osobom z niepełnosprawnościami. Prawie połowa z kontrolowanych przez NIK pracodawców nie przestrzegała praw pracowników z niepełnosprawnościami, określonych w przepisach art. 15, 17 i 19 ustawy o rehabilitacji, średni wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami w skontrolowanych jednostkach był niski – na koniec czerwca 2018 r. wyniósł zaledwie 3,05%⁶⁸.

⁶³ Tkocz – Wolny K., Kempa A., Szymala W., Kisiel E. (2017) *Osoby niepełnosprawne na zachodniopomorskim rynku pracy*, Szczecin, s.72.

http://eregion.wzp.pl/sites/default/files/osoby_niepelnosprawne_na_zachodniopomorskim_ryнку_pracy_-_raport_koncowy_v2.pdf [dostęp:18.05.2021 r.] ,

⁶⁴ Tamże, s. 72.

⁶⁵ Tamże, s. 36.

⁶⁶ Tamże, s. 24.

⁶⁷ NIK o (nie)zatrudnianiu osób niepełnosprawnych przez pracodawców publicznych 2019, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-zatrudnianiu-osob-niepelnosprawnych.html> [dostęp: 18.05.2021r.]

⁶⁸ Tamże.

Szerszym i istotnym problemem ograniczającym aktywność zawodową osób z niepełnosprawnością, który omawiany był przez uczestników wywiadów, jest **brak motywacji do podjęcia zatrudnienia (w jakiegokolwiek formie) a także ogólna bierność zawodowa i społeczna wyrażająca się np. brakiem chęci uczestnictwa w WTZ i przechodzenia jakiegokolwiek procesu rehabilitacji zawodowej**. Przyczyną może być niechęć do podejmowania wysiłku, oparcie finansowych podstaw swojego funkcjonowania na świadczeniach otrzymywanych z tytułu niepełnosprawności, roszczeniowość itd. ale też lęk osób z niepełnosprawnością przed odrzuceniem, brak akceptacji społecznej dla swobodnego funkcjonowania osób z niepełnosprawnością w przestrzeni publicznej. W opinii przedstawicieli WTZ-tów, którzy wzięli udział w wywiadach, rekrutacja uczestników do WTZ stanowi bardzo duży problem – wymaga niekiedy ogromnych wysiłków samego WTZ i pracowników socjalnych z OPS, wiele miesięcy, niekiedy lat tłumaczenia, namawiania itd., by osoba z niepełnosprawnością „wyszła z domu”. Oddziaływanie zarówno na potencjalnych uczestników WTZ, jak i na ich rodziny bywa często nieskuteczne, a także frustrujące dla pracowników zaangażowanych instytucji. Dążąc do zwiększenia odsetka pracujących osób z niepełnosprawnością należy zatem prowadzić działania nakierowane na kształtowanie świadomości i edukację obejmujące osoby z niepełnosprawnością, ale też najbliższych członków ich rodzin. Podstawową obawą zarówno osób z niepełnosprawnością, jak i ich opiekunów, jest lęk przed utratą świadczeń, stąd **rodziny osób z niepełnosprawnością powinny mieć przede wszystkim zapewniony dostęp do rzetelnych informacji na temat aspektów prawnych związanych z wykonywaniem pracy przez osobę z niepełnosprawnością, w tym przepisów określających wysokość wynagrodzenia, jakie może uzyskać ta osoba, by nie stracić prawa do świadczeń itp.** Istotne jest też budowanie motywacji osób z niepełnosprawnością do usamodzielniania się oraz gotowości rodzin do wspierania ich w tych wysiłkach. Rodziny osób z niepełnosprawnością powinny mieć również dostęp do **wsparcia psychologicznego**, gdyż należy pamiętać, że w sytuacji podjęcia zatrudnienia przez osobę z niepełnosprawnością również jego rodzic lub opiekun może być zmuszony do zmierzenia się z faktem własnej dezaktywizacji zawodowej, jaka nastąpiła w związku z koniecznością opiekowania się osobą z niepełnosprawnością.

Aby zwiększyć skuteczność aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością, zasadne byłoby **wypracowanie rozwiązań/ realizacja projektu systemowego, w ramach których zostałyby wprowadzone bodźce finansowe skłaniające warsztaty do bardziej skutecznego aktywizowania zawodowego osób z niepełnosprawnością** (na takim poziomie, aby co najmniej wyrównać straty wynikające ze skutecznej aktywizacji zawodowej uczestnika). W przypadku ZAZ-ów zasadne okazać by się mogło wprowadzenie finansowych dodatków motywacyjnych dla osób, które podejmują próby poszukiwania zatrudnienia na otwartym rynku pracy lub w zakładzie pracy chronionej (ZPCh) oraz **rozwiązań ukierunkowanych na „miękkie”, bezpieczne przechodzenie osoby niepełnosprawnej na kolejny etap aktywności/wejście na rynek pracy otwarty lub do ZPCh**, redukujące lęk osób z niepełnosprawnością (np. poprzez wprowadzenie okresu przejściowego, w trakcie którego, w przypadku niepowodzenia na otwartym rynku, osoba z niepełnosprawnością będzie mogła

zostać ponownie zatrudniona w ZAZ-ie lub zapewnienie możliwości zachowania przez taką osobę pewnego pakietu usług w zakresie rehabilitacji społecznej i zdrowotnej mimo przejścia z zatrudnienia w ZAZ do zatrudnienia na otwartym rynku pracy, w ZPCh). **Integralnym elementem systemu wsparcia osób z niepełnosprawnością powinna być budowa mieszkań chronionych** tak, by aktywizacja zawodowa tych osób mogła być połączona ze zdobywaniem przez nich samodzielności życiowej. Także tworzenie wspomnianych konglomeratów placówek skupionych wokół ZAZ (WTZ – ZAZ – mieszkania chronione) może okazać się skutecznym rozwiązaniem. Kolejnym działaniem, które stanowi pomysł wart rozważenia, jest według uczestników wywiadów, tworzenie przedsiębiorstw społecznych, w których potencjalnie mogłyby znaleźć zatrudnienie osoby z niepełnosprawnością intelektualną/zmagające się z chorobą psychiczną (mogłoby się to odbywać przy wsparciu OWES). Spółdzielnie mogłyby zapewniać osobom z niepełnosprawnością miejsca pracy docelowej i tworzyć realną szansę zatrudnienia ich w sytuacji, gdy zatrudnienie ich na chronionym lub otwartym rynku pracy napotyka na bariery (brak ZAZ-ów, brak zakładów pracy chronionej, brak chętnych pracodawców na rynku otwartym do zatrudniania osób z tej grupy).

Dodatkowo, uczestnicy wywiadów pogłębionych podkreślali, że **nowe technologie, w tym upowszechnianie się komunikacji zdalnej przez sieć Internet stawiają przed instytucjami zajmującymi się opieką i aktywizacją osobami z niepełnosprawnością, w tym zwłaszcza WTZ, nowe wyzwania** związane z potrzebą zapoznawania podopiecznych z tymi technologiami. Nowe technologie stają się elementem codzienności i chcąc przygotować osoby z niepełnosprawnością do możliwie pełnego życia w społeczeństwie, w tym również pracy zawodowej, powinny potrafić wykorzystywać technologie w życiu społecznym i zawodowym.

Jak wynika z ogólnopolskiego badania osób niepełnosprawnych⁶⁹, **jakość życia osób z niepełnosprawnością i ich rodzin odbiega istotnie od przeciętnej jakości życia gospodarstw domowych w Polsce w niemal każdym wymiarze:**

- osoby z niepełnosprawnością stanowią grupę silnie zagrożoną wykluczeniem społecznym, biedą i ubóstwem. Zarówno pod względem wskaźników obiektywnych (np. zróżnicowanie czy wysokość dochodów, wyposażenie gospodarstwa), jak i pod względem wskaźników deklaratywnych (np. ocena sytuacji materialnej) gospodarstwa osób niepełnosprawnych charakteryzuje mniej korzystna pozycja, niż gospodarstwa bez osób niepełnosprawnych. Największe problemy finansowe mają gospodarstwa osób z niepełnosprawnych intelektualnie
- Ponad 80% osób niepełnosprawnych mieszka z innymi osobami – w tym ponad połowa samodzielnie, z własną rodziną (57%), zaś co czwarty z rodzicami lub opiekunami. Wśród

⁶⁹ PFRON, Badanie potrzeb osób niepełnosprawnych, 2017, https://www.pfron.org.pl/fileadmin/Badania_i_analizy/Badanie_potrzeb_ON/Streszczenie_badania_potrzeb_ON_wnioski_rekomendacje_i_migowy.pdf?utm_campaign=pfron&utm_source=df&utm_medium=download (dostęp 18.05.2021 r.)

osób, które obecnie mieszkają z rodzicami lub opiekunami prawie połowa deklaruje, iż chciałaby mieszkać samodzielnie. Objęte badaniem osoby niepełnosprawne są raczej zadowolone z warunków, w których mieszkają – 48% ocenia je jako bardzo dobre lub raczej dobre, zaś kolejne 44% formułuje ocenę neutralną. Tym niemniej w zakresie jakości mieszkań zajmowanych przez osoby niepełnosprawne istnieją deficyty. Najważniejsze obszary wymagające dostosowania w związku z niepełnosprawnością dotyczą przede wszystkim przystosowania łazienki, ułatwień w dostępie do mieszkania oraz dostosowania podłogi.

- Dostęp do rehabilitacji zdrowotnej i protetyki jest problematyczny – m.in. ze względu na brak możliwości korzystania ze stałej bezpłatnej rehabilitacji w ramach świadczeń NFZ, brak możliwości samodzielnego zapewnienia tego typu usług, niedopasowanie skali zabiegów do faktycznych potrzeb.
- W obszarze dosłownie rozumianej integracji społecznej osób z niepełnosprawnością istotnych problemów doświadczają przede wszystkim osoby z niepełnosprawnością intelektualną oraz chorujący psychicznie. Osoby chorujące psychicznie często uciekają w związku z chorobą w depresję i izolację od kontaktów z innymi osobami, zaś osoby niepełnosprawne intelektualnie mogą budzić w otoczeniu lęk lub niechęć ze względu np. na zachowanie odbiegające od przyjętych norm.
- Istotnym problemem osób z niepełnosprawnością (niepełnosprawność ruchowa, dysfunkcje wzroku i słuchu) jest także komunikacja (transport, ale także dostęp do urządzeń ułatwiających komunikację z otoczeniem).
- Osoby z niepełnosprawnością doświadczają także istotnych problemów związanych z dostępem do edukacji oraz motywacją do podjęcia nauki/kształcenia pomimo dostępnej oferty (w szczególności w przypadku osób z niepełnosprawnością intelektualną). Utrudniony dostęp do specjalistycznego wsparcia niezbędnego do podjęcia kształcenia mają przede wszystkim osoby niepełnosprawne zamieszkujące obszary wiejskie (których sytuacja w zakresie do wsparcia również w innych obszarach jest generalnie gorsza w porównaniu do mieszkańców miast).

Przedstawiciele podmiotów, które realizują wsparcie dla osób z niepełnosprawnościami poproszono o wskazanie najistotniejszych problemów, z którymi borykają osoby z tej kategorii społecznej. Najczęściej wskazywane były następujące problemy:

- Bierność/izolacja społeczna (wskazana przez 60,7% podmiotów świadczących wsparcie dla osób z niepełnosprawnością),
- Utrudniony dostęp do usług publicznych, takich jak edukacja, ochrona zdrowia, kultura i rekreacja (50,8%),
- Ubóstwo (31,1%),

- Bezrobocie/bierność zawodowa (29,5%).

Rzadziej wskazywane były takie problemy jak:

- Brak lub utrudniony dostęp do transportu publicznego (18,0%),
- Dyskryminacja (16,4%),
- Uzależnienia (13,1%),
- Bezdomność/wykluczenie mieszkaniowe (9,8%),
- Niedożywienie (3,3%).

Opiekunowie osób niepełnosprawnych

Z osoby niepełnosprawnymi nieodłącznie związana jest kategoria ich opiekunów rodzinnych (nieformalnych).

W 2015 r. 5,9% mieszkańców regionu w wieku 15 lat i więcej zadeklarowało, że pełni nieodpłatnie funkcje opiekuńcze wobec dorosłych osób z niepełnosprawnością (nieformalni/rodzinni opiekunowie osób z niepełnosprawnością). Wartość ta jest zbliżona do reszty kraju. Poniżej przedstawiono charakterystykę społeczno-demograficzną tej kategorii społecznej w województwie zachodniopomorskim na podstawie danych ankietowych pozyskanych w ramach Diagnozy Społecznej w 2015 r. Do tych danych podchodzić należy jednak z ostrożnością, gdyż w całej próbie badawczej do opiekunów rodzinnych/nieformalnych dorosłych osób z niepełnosprawnością zaklasyfikowano tylko 61 respondentów.

61,1% opiekunów dorosłych osób z niepełnosprawnością w województwie zachodniopomorskim to kobiety, zaś 38,9% - mężczyźni, podobnie jak w reszcie kraju. Przeciętny wiek dorosłego opiekuna osoby niepełnosprawnej to 51 lat, podobnie jak w całym kraju, zaś dominująca kategoria wiekowa to 45-59 lat, tak jak w reszcie kraju. Struktura wykształcenia nieformalnych/rodzinnnych opiekunów osób niepełnosprawnych w województwie zachodniopomorskim nie odbiega istotnie od struktury wykształcenia ogółem w regionie. Jeśli chodzi o status społeczno-zawodowy, to w grupie opiekunów nieformalnych/rodzinnnych osób z niepełnosprawnością jest ponadprzeciętnie dużo pracowników sektora publicznego (w sektorze publicznych pracuje 29,1% zachodniopomorskich nieformalnych/rodzinnnych opiekunów dorosłych osób z niepełnosprawnością) oraz emerytów (27,3% w grupie opiekunów wobec 21,6% w grupie osób, które nie pełnią takiej roli społecznej), za to w ogóle nie ma uczniów i studentów. Udział osób bezrobotnych, rencistów i innych biernych zawodowo jest w grupie opiekunów i w pozostałej części społeczeństwa zbliżony. 38,9% nieformalnych/rodzinnnych opiekunów dorosłych osób niepełnosprawnych zidentyfikowanych w Diagnozie Społecznej 2015 r. zamieszkuje dwa największe miasta regionu - Szczecin i Koszalin, podczas gdy w grupie respondentów, którzy nie pełnią takiej roli w tych miastach mieszkało tylko 29,4% z nich.

Oznacza to, że funkcje opiekuńcze wobec osób niepełnosprawnych częściej zmuszeni są pełnić mieszkańcy największych miast. Jest to zrozumiałe wobec struktury demograficznej regionu - najstarsze populacje mają właśnie największe miasta regionu.

Dorośle osoby z niepełnosprawnością, którymi opiekują się nieformalni opiekunowie osób niepełnosprawnych są przeważnie w wieku starszym (ich średnia wieku to 72 lata, zaś mediana - 80 lat). Nieformalni/rodzinni opiekunowie dorosłych osób niepełnosprawnych poświęcają na wypełnianie opieki nad osobą niepełnosprawną średnio 22 godziny tygodniowo (mediana wynosi 14 godzin). 20% nieformalnych/rodzinnych opiekunów dorosłych osób niepełnosprawnych poświęca na opiekę nad tymi osobami 40 godzin i więcej tygodniowo. Niespełna połowa (42,4%) opiekunów mieszka z dorosłymi osobami niepełnosprawnymi, którymi się opiekuje.

Mieszkańców województwa – respondentów badania ilościowego zapytano czy w ich gospodarstwie domowym zamieszkuje osoba, która nieodpłatnie sprawuje opiekę nad niesamodzielnymi członkami rodzin. Taki fakt potwierdziło 33 badanych, czyli 8,3 % próby.

2.9.2. Imigranci

Nie ma dokładnych danych na temat liczby cudzoziemców/imigrantów przebywających w Polsce i w poszczególnych regionach. Wynika to, po pierwsze, z wielu możliwości formalnego potwierdzenia faktu pobytu w Polsce przez cudzoziemców, a tym samym gromadzeniu danych na temat cudzoziemców w różnych rejestrach, po drugie, z faktu braku legalizacji pobytu w kraju części imigrantów lub wyjazdów na stałe z Polski bez formalnego potwierdzenia tego faktu.

Tym niemniej, GUS stara się szacować liczbę cudzoziemców przebywających w kraju i w poszczególnych regionach bazując m.in. na danych z dziewięciu różnych rejestrów (PESEL, UdSC, ZUS, KEP, MRPIPS, MNISW, MEN, KRUS i NFZ) zastrzegając, iż podawane dane statystyczne mogą być obarczone błędem. GUS wydał dwie publikacje pozwalające na oszacowanie liczby cudzoziemców w Polsce i w województwie zachodniopomorskim:

- Cudzoziemcy na krajowym rynku pracy w ujęciu regionalnym, Warszawa, 2018 r.
- Populacja cudzoziemców w Polsce w czasie COVID-19, Warszawa, 04.06.2020 r.

Oprócz tego, do oszacowania liczby cudzoziemców przebywających w Polsce i w regionie uzupełniająco wykorzystano:

- dane na temat liczby cudzoziemców posiadających aktualne dokumenty uprawniające do pobytu w Polsce, w tym wydane przez Wojewodę Zachodniopomorskiego pozyskane od Zachodniopomorskiego Urzędu Wojewódzkiego oraz ze strony internetowej migracje.gov.pl zarządzanej przez Urząd do Spraw Cudzoziemców,
- dane na temat liczby wydanych zezwoleń na pracę według obywatelstwa w województwie zachodniopomorskim w latach 2008 – 2020 pozyskane od Wojewódzkiego

Urzędu Pracy w Szczecinie oraz dane ogólnopolskie za lata 2008-2020 publikowane przez MRPiPS⁷⁰,

- dane na temat liczby oświadczeń pracodawców o powierzeniu wykonywania pracy cudzoziemcom według obywatelstwa w województwie zachodniopomorskim w latach 2012 - 2020 pozyskane od Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Szczecinie oraz dane ogólnopolskie za lata 2018-2020 publikowane przez MRPiPS⁷¹.

W publikacji „Cudzoziemcy na krajowym rynku pracy w ujęciu regionalnym” GUS dokonał próby oszacowania liczby cudzoziemców w wieku 18 lat i więcej zamieszkujących Polskę, poszczególne regiony i subregiony w 2015 r. i 2016 r. W danych nie uwzględniono cudzoziemców niepełnoletnich.

W publikacji „Populacja cudzoziemców w Polsce w czasie COVID-19” uwzględniono pełną populację cudzoziemców przebywających w Polsce. Publikacja zawiera dane na temat liczby cudzoziemców w Polsce na koniec 2019 r. oraz na początku 2020 r. i koncentruje się na analizie wpływu epidemii COVID-19 na liczbę cudzoziemców w kraju. Dokument nie zawiera niestety danych na poziomie województw.

Dane ze strony internetowej migracje.gov.pl zarządzanej przez UdSC dotyczą liczby cudzoziemców posiadających aktualne dokumenty – uprawnienia do pobytu w Polsce takie jak: zarejestrowanie pobytu obywatela UE; pobyt stały obywatela UE; pobyt rezydenta długoterminowego UE; pobyt członka rodziny obywatela UE; pobyt stały członka rodziny obywatela UE; pobyt czasowy (obywateli krajów trzecich); pobyt stały (obywateli krajów trzecich); pobyt tolerowany; ochrona uzupełniająca; pobyt ze względów humanitarnych; status uchodźcy. Dokumenty te mogą wydawać Wojewodowie oraz Szef UDSC.

Domniemywać można, iż cudzoziemcy, którzy otrzymali dokumenty od Wojewody Zachodniopomorskiego przebywają na terenie województwa zachodniopomorskiego, choć na ich podstawie mogą przebywać legalnie na obszarze całego kraju (podobnie jak w regionie przebywać mogą cudzoziemcy, który otrzymali dokumenty od innych Wojewodów, czy od Szefa UDSC).

Zezwolenia na pracę wydawane są przez wojewodę na wniosek pracodawcy, który ma zamiar zatrudnić cudzoziemca. W uproszczeniu można założyć, iż cudzoziemcy, którzy pozyskali zezwolenie na pracę od Wojewody Zachodniopomorskiego pracują i zamieszkują w tym regionie.

Oświadczenia o powierzeniu wykonywania pracy cudzoziemcowi składane są od 2012 r. przez pracodawców, którzy zamierzają zatrudnić obywatela Armenii, Białorusi, Gruzji, Mołdawii, Rosji lub Ukrainy, a okres zatrudnienia nie przekroczy 6 miesięcy w ciągu kolejnych 12 miesięcy. Oświadczenia składane są w PUP właściwym dla miejsca prowadzenia działalności przez pracodawcę. W uproszczeniu można zatem założyć, że cudzoziemcy

⁷⁰ <https://psz.praca.gov.pl/web/urzed-pracy/-/8180075-zezwolenia-na-prace-cudzoziemcow>

⁷¹ <https://psz.praca.gov.pl/-/8180211-oswiadczenia-o-powierzeniu-wykonywania-pracy-cudzoziemcowi-wpisane-do-ewidencji-oswiadczen-obowiazujace-od-2018-r->

pracujący w Polsce na podstawie tego oświadczenia pracują i przebywają w powiecie, w którym pracodawca złożył oświadczenie. Ze względu na możliwość wydania w jednym roku więcej niż jednego oświadczenia o zamiarze powierzenia wykonywania pracy cudzoziemcowi dotyczącego tej samej osoby, liczby oświadczeń wpisanych do ewidencji nie można utożsamiać z liczbą cudzoziemców pracujących na tej podstawie w Polsce. Jak wynika z danych statystycznych publikowanych przez MRPiPS stosunek liczby cudzoziemców, których dotyczą oświadczenia wpisane do ewidencji do liczby oświadczeń pracodawców wpisanych do ewidencji wyniósł w 2019 r. 66,4%, zaś w 2020 r. 65,1%. Szacunkowa liczba cudzoziemców zatrudnionych w Polsce na podstawie oświadczeń pracodawców o zamiarze powierzenia wykonywania pracy cudzoziemcowi w danym roku wynosi zatem ok. 66% liczby zarejestrowanych oświadczeń.

Na podstawie powyższych źródeł pozyskano następujące dane, które wykorzystano do oszacowania orientacyjnej liczebności populacji cudzoziemców w województwie zachodniopomorskim.

Tabela nr 57. Dane liczbowe dotyczące cudzoziemców przebywających w Polsce i w województwie zachodniopomorskim pochodzące z różnych źródeł

Rok	Liczba cudzoziemców w wieku 18+ oszacowana przez GUS			Liczba cudzoziemców oszacowana przez GUS		Osoby posiadające aktualne dokumenty uprawniające do pobytu w PL			Wydane zezwolenia na pracę			Liczba osób, których dotyczą oświadczenia o zamiarze powierzenia wykonania pracy cudzoziemcowi (0,66 x liczba oświadczeń)		
	PL	WZP	WZP / PL	PL	WZP	PL	WZP	WZP / PL	PL	WZP	WZP / PL	PL	WZP	WZP / PL
2008	-	-	-	-	-	-	-	-	25500	731	2,9%	-	-	-
2009	-	-	-	-	-	-	-	-	29340	620	2,1%	-	-	-
2010	-	-	-	-	-	26766	5833	21,8%	36622	671	1,8%	-	-	-
2011	-	-	-	-	-	32868	6850	20,8%	40808	887	2,2%	-	-	-
2012	-	-	-	-	-	105265	8151	7,7%	39144	852	2,2%	-	2321	-
2013	-	-	-	-	-	115632	9236	8,0%	39078	895	2,3%	-	2145	-
2014	-	-	-	-	-	128853	10515	8,2%	43663	670	1,5%	-	3796	-
2015	507693	27 530	5,4%	-	-	165650	12506	7,5%	65786	1022	1,6%	-	12096	-
2016	743665	38 279	5,1%	-	-	219185	15053	6,9%	127394	4210	3,3%	-	36699	-
2017	-	-	-	-	-	273092	16898	6,2%	235626	9772	4,1%	-	46515	-
2018	-	-	-	-	-	322235	18690	5,8%	328768	14779	4,5%	1044269	39515	3,8%
2019	-	-	-	2106101	-	392913	22496	5,7%	444738	22599	5,1%	1082455	43645	4,0%
2020	-	-	-	2213594 (marzec) 1990414 (kwiecień)	-	414471	25390	6,1%	406496	26519	6,5%	1002935	39371	3,9%
2021 (III)	-	-	-	-	-	383522	26037	6,8%	-	-	-	-	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, UdSC, MRPiPS oraz WUP w Szczecinie

Na podstawie danych zawartych w powyższej tabeli można stwierdzić, iż liczba cudzoziemców zarówno w Polsce, jak i w regionie zwiększała się w okresie 2008-2019, a także na początku 2020 r. (do czasu epidemii COVID-19). Szczególnie istotny wzrost imigracji cudzoziemców do Polski, w tym do regionu, miał miejsce od 2015 r. – począwszy od tego roku zaobserwować można duże wzrosty w liczbie wydanych zezwoleń na pracę, oświadczeń o powierzeniu wykonania pracy cudzoziemcowi oraz innych dokumentów uprawniających cudzoziemców do pobytu w Polsce. Od 2018 r. zaobserwować można ustabilizowanie się liczby oświadczeń o zamiarze powierzenia wykonywania pracy cudzoziemcowi, jednak liczba wydanych zezwoleń na pracę nadal dynamicznie rosła, co może świadczyć o silniejszym zakorzenieniu się migrantów z Europy Wschodniej w Polsce (zezwolenia na pracę wydawane są przeważnie na dłuższy okres, zaś na podstawie oświadczenia pracodawcy o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi może on pracować u pracodawcy przez maksymalnie 6 miesięcy w ciągu kolejnych 12 miesięcy, a więc stosowane są przeważnie w przypadku tzw. migracji sezonowej/okresowej). Trend polegający na dynamicznym wzroście liczby imigrantów został zatrzymany dopiero w wyniku epidemii COVID-19, która spowodowała powrót części migrantów do krajów pochodzenia, a przede wszystkim spowolnienie procesu przybywania nowych imigrantów do Polski. Zgodnie z oszacowaniami GUS, liczba cudzoziemców pod koniec kwietnia 2020 r. (a więc 1,5 miesiąca po wprowadzeniu w Polsce pierwszego lockdown'u w związku z epidemią koronawirusa COVID-19) spadła o ok. 10% w porównaniu do końca lutego 2020 r. Brak jest bardziej aktualnych danych GUS, obrazujących procesy migracji zewnętrznych w 2020 i 2021 r. Na podstawie dostępnych danych za 2020 i 2021 r. zaprezentowanych w powyższej tabeli, a także na podstawie informacji medialnych⁷² oszacować można, iż spadek liczby imigrantów w po wybuchu epidemii COVID-19 w stosunku do 2019 r. wystąpił, ale był raczej niewielki (ok. 10%).

Zauważyć można również stałą dla 2019 r. i 2020 r. relację: suma osób posiadających aktualne dokumenty uprawniające do pobytu w Polsce, wydanych zezwoleń na pracę oraz liczby osób, których dotyczą oświadczenia o zamiarze powierzenia wykonania pracy cudzoziemcowi wynosi ok. 91,4% liczby cudzoziemców przebywających w Polsce oszacowanych przez GUS (odpowiednio na koniec 2019 r. i koniec kwietnia 2020 r.). Zakładając, że taka relacja ma miejsce także w przypadku województwa zachodniopomorskiego, **aktualną liczbę cudzoziemców (imigrantów) zamieszkujących województwo zachodniopomorskie oszacować można na ok. 100 tys. osób**, pamiętając jednak, iż to oszacowanie nie ma twardych podstaw metodologicznych i bazuje na nieweryfikowalnych (aczkolwiek, jak się wydaje, realistycznych) założeniach. Identyczny wynik oszacowania uzyskamy przyjmując, iż liczba imigrantów w województwie zachodniopomorskim jest równa 5,1% liczby imigrantów w całym kraju (tak, jak oszacował to GUS w odniesieniu do 2016 r.). Założenie to wydaje się właściwe, uwzględniając także względnie trwałe relacje pomiędzy liczbą osób posiadających aktualne dokumenty

⁷² Zob. <https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/praca/liczba-cudzoziemcow-w-polsce-to-ponad-dwa-miliony-gus-podal-dane/ydbgxy9>

uprawniające do pobytu w Polsce, liczbą wydanych zezwoleń na pracę oraz liczbą osób, których dotyczą oświadczenia o zamiarze powierzenia wykonania pracy cudzoziemcowi dla całej Polski i dla regionu.

Zgodnie z oszacowaniami GUS za 2016 r., wśród cudzoziemców przebywających w województwie zachodniopomorskim **zdecydowanie dominowali obywatele Ukrainy** (64,9% w regionie; 61,2% w Polsce), **następnie obywatele państw UE** (aż 18,7% w regionie wobec tylko 8,0% w Polsce). Dominujący udział Ukraińców wśród cudzoziemców występował w całym kraju. Dla województwa zachodniopomorskiego, obok województwa lubuskiego, charakterystyczny był w latach 2015-2016 (a prawdopodobnie także w latach wcześniejszych) **wysoki udział wśród cudzoziemców obywateli innych państw UE**. GUS nie opublikował danych w podziale na państwa UE, jednak jak wynika z danych UdSC, byli to najprawdopodobniej przede wszystkim **obywatele Niemiec** (aktualne dokumenty uprawniające do pobytu w Polsce wystawione przez Wojewodę Zachodniopomorskiego posiadało w 2015 r. 7446, a w 2016 r. – 8061 obywateli Niemiec), a w znacznie mniejszym stopniu obywatele Włoch, Danii, Szwecji, Niderlandów, Rumunii i Bułgarii (po ok. 200 osób).

Tabela nr 58. Liczba obywateli poszczególnych państw wśród cudzoziemców przebywających w Polsce i w województwie zachodniopomorskim w 2015 r. i w 2016 r.

	2015 r.				2016 r.			
	PL		WZP		PL		WZP	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Ukraina	283714	55,9%	13868	50,4%	454974	61,2%	24829	64,9%
Białoruś	19 868	3,9%	580	2,1%	25 813	3,5%	727	1,9%
Mołdawia	2 693	0,5%	213	0,8%	7 580	1,0%	805	2,1%
Rosja	22 611	4,5%	762	2,8%	25 534	3,4%	707	1,8%
Armenia	3 168	0,6%	146	0,5%	4 773	0,6%	176	0,5%
Wietnam	7408	1,5%	143	0,5%	11728	1,6%	185	0,5%
Kraje EU	70 901	14,0%	8788	31,9%	59 571	8,0%	7164	18,7%
Inne	97 329	19,2%	3031	11,0%	153 692	20,7%	3687	9,6%
Ogółem	507 692	100,0%	27 531	100,0%	743 665	100,0%	38 280	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, Cudzoziemcy na krajowym rynku pracy w ujęciu regionalnym, Warszawa, 2018

GUS nie publikuje danych na temat imigrantów w poszczególnych regionach po 2016 r. Na podstawie danych GUS można przedstawić jedynie strukturę imigrantów według obywatelstwa w całym kraju. Na tej podstawie stwierdzić można, że **w Polsce nadal zdecydowanie dominującą grupą imigrantów są obywatele Ukrainy (ich udział w stosunku do 2016 r. nawet wzrósł do 64,2%), następnie zaś obywatele Białorusi (5,0%, wzrost udziału w stosunku do 2016 r.) oraz Niemcy (3,7%).** W grupie 10 państw, których obywatele najwięcej przebywa w Polsce są także państwa azjatyckie: Indie (1,6%), Wietnam (1,3%) i Chiny (1,1%). Dalszy silny napływ do Polski obywateli Ukrainy i Białorusi spowodowany był

przede wszystkim dobrą sytuacją na polskim rynku pracy przy równocześnie niekorzystnej sytuacji gospodarczej i politycznej w tych państwach, a także bliskością geograficzną i podobieństwem kulturowym (w tym przede wszystkim językowym) Polski. Ponadto, zwłaszcza w przypadku obywateli państw wschodnioeuropejskich, we wcześniejszych latach wytworzyły się sieci migracyjne, które pozwalają zminimalizować koszty pobytu nowych imigrantów w pierwszych tygodniach po przybyciu do Polski. Bardzo istotne znaczenie miała także liberalizacja zasad dostępu obywateli do polskiego rynku pracy dla obywateli Ukrainy, Białorusi, Rosji, Mołdawii, Armenii i Gruzji.

Tabela nr 59. Liczba obywateli poszczególnych państw wśród cudzoziemców przebywających w Polsce w 2019 r.

	Liczba	%
Ukraina	1351418	64,2%
Białoruś	105404	5,0%
Niemcy	77073	3,7%
Mołdawia	37338	1,8%
Rosja	37030	1,8%
Indie	33107	1,6%
Gruzja	27917	1,3%
Wietnam	27386	1,3%
Turcja	25049	1,2%
Chiny	23838	1,1%
Pozostałe	360541	17,1%
Razem	2106101	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, Cudzoziemcy na krajowym rynku pracy w ujęciu regionalnym, Warszawa, 2018

Na podstawie danych na temat liczby cudzoziemców posiadających aktualne dokumenty uprawniające do pobytu w Polsce, danych na temat liczby wydanych zezwoleń na pracę oraz danych na temat liczby oświadczeń pracodawców o powierzeniu wykonywania pracy cudzoziemcom z ostatnich lat stwierdzić można, **iż struktura cudzoziemców według obywatelstwa w regionie jest aktualnie zbliżona do struktury ogólnopolskiej, jednak w regionie jest relatywnie mniej obywateli Rosji i Białorusi, zaś relatywnie więcej obywateli Niemiec (choć ich udział w strukturze cudzoziemców prawdopodobnie zmniejszył się w stosunku do 2016 r.).** Szczegółowe dane na ten temat zostały zawarte w tabelach zamieszczonych poniżej.

Tabela nr 60. Liczba obywateli poszczególnych państw posiadających aktualne dokumenty uprawniające do pobytu w Polsce wystawione przez Szefa UdSC oraz Wojewodów w latach 2019-2021

	2019 r.		2020 r.		2021 r.	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Ukraina	196449	50,1%	242285	53,5%	194538	50,7%
Białoruś	21892	5,6%	28020	6,2%	25030	6,5%
Niemcy	21251	5,4%	20485	4,5%	20177	5,3%
Rosja	11143	2,8%	12318	2,7%	10778	2,8%
Wietnam	10789	2,7%	10532	2,3%	8889	2,3%
Indie	9282	2,4%	9786	2,2%	7337	1,9%
Włochy	8490	2,2%	8490	1,9%	8476	2,2%
Pozostałe	113209	28,8%	121263	26,8%	108297	28,2%
Razem	392505	100,0%	453179	100,0%	383522	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UdSC

Tabela nr 61. Liczba obywateli poszczególnych państw posiadających aktualne dokumenty uprawniające do pobytu w Polsce wystawione przez Wojewodę Zachodniopomorskiego w latach 2019-2021

	2019 r.		2020 r.		2021 r.	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Ukraina	10225	45,5%	12505	49,3%	13093	50,3%
Niemcy	7057	31,4%	7103	28,0%	7017	27,0%
Białoruś	630	2,8%	761	3,0%	800	3,1%
Włochy	483	2,1%	493	1,9%	488	1,9%
Gruzja	181	0,8%	305	1,2%	360	1,4%
Rumunia	268	1,2%	292	1,2%	297	1,1%
Rosja	249	1,1%	282	1,1%	284	1,1%
Hiszpania	236	1,1%	235	0,9%	234	0,9%
Dania	194	0,9%	186	0,7%	188	0,7%
Pozostałe	2950	13,1%	3215	12,7%	3265	12,5%
Razem	22473	100,0%	25377	100,0%	26026	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UdSC

Tabela nr 62. Liczba zezwoleń na pracę wydanych obywatelom poszczególnych państw w Polsce i województwie zachodniopomorskim w 2019 r. i 2020 r.

	POLSKA				ZACHODNIOPOMORSKIE			
	2019 r.		2020 r.		2019 r.		2020 r.	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Ukraina	330495	74,3%	295272	72,6%	15889	70,3%	17934	67,6%
Białoruś	27130	6,1%	27304	6,7%	760	3,4%	818	3,1%
Indie	8063	1,8%	8184	2,0%	259	1,1%	1529	5,8%
Uzbekistan	6309	1,4%	5873	1,4%	330	1,5%	521	2,0%
Gruzja	7438	1,7%	8213	2,0%	718	3,2%	816	3,1%
Filipiny	6317	1,4%	7391	1,8%	1056	4,7%	1355	5,1%
Nepal	9175	2,1%	5708	1,4%	1185	5,2%	474	1,8%
Bangladesz	6986	1,6%	3758	0,9%	626	2,8%	471	1,8%
Inne	42825	9,6%	44793	11,0%	1776	7,9%	2601	9,8%
Razem	444738	100,0%	406496	100,0%	22599	100,0%	26519	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MRPiPS.

Tabela nr 63. Liczba oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi złożonych przez pracodawców w latach 2018-2020 w Polsce i w województwie zachodniopomorskim

	POLSKA						ZACHODNIOPOMORSKIE					
	2018 r.		2019 r.		2020 r.		2018 r.		2019 r.		2020 r.	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Ukraina	1 446 304	91,4%	1 475 923	90,0%	1 329 491	87,5%	54 180	91,6%	59978	90,7%	52006	87,2%
Białoruś	62 805	4,0%	66 045	4,0%	78 905	5,2%	2 037	3,4%	2164	3,3%	2817	4,7%
Mołdawia	36 742	2,3%	39 414	2,4%	45 281	3,0%	1 444	2,4%	1340	2,0%	1639	2,7%
Gruzja	28 008	1,8%	45 137	2,8%	44 270	2,9%	1 194	2,0%	2008	3,0%	2160	3,6%
Rosja	6 718	0,4%	11 262	0,7%	19 246	1,3%	240	0,4%	538	0,8%	940	1,6%
Armenia	1 648	0,1%	2 302	0,1%	2 406	0,2%	47	0,1%	101	0,2%	80	0,1%
Razem	1 582 225	100,0%	1 640 083	100,0%	1 519 599	100,0%	59 142	100,0%	66 129	100,0%	59 642	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MRPiPS.

Jak wynika z analiz GUS, **do Polski imigrują ludzie stosunkowo młodzi w celach zarobkowych lub podjęcia studiów.** W województwie zachodniopomorskim w 2016 r. spośród cudzoziemców powyżej 18 roku życia 95,9% to osoby w wieku produkcyjnym, a tylko 4,1% - w wieku poprodukcyjnym. Większość cudzoziemców przebywających w Polsce pracuje (ok. 66%), przy czym, jak wynika z badań jakościowych, relatywnie liczni w strukturze imigrantów w regionie obywatele państw zachodnioeuropejskich (Niemcy, Skandynawowie) – przeważnie albo zarządzają własnymi przedsiębiorstwami albo pracują na wysokich stanowiskach zarządczych i specjalistycznych w polskich oddziałach firm z kapitałem zachodnioeuropejskim.

Na podstawie danych UdSC również stwierdzić można, iż imigracja do Polski ma przede wszystkim charakter zarobkowy i edukacyjny. **W regionie imigranci polityczni, w tym uchodźcy stanowią marginalną grupę cudzoziemców.** W 2020 r. i 2021 r. jedynie trzy osoby posiadały aktualne dokumenty wydane przez Wojewodę Zachodniopomorskiego potwierdzające tzw. ochronę uzupełniającą⁷³, a jedna – pobyt ze względów humanitarnych⁷⁴. Należy jednak pamiętać, że konflikty polityczne np. na Ukrainie i na Białorusi wzmagają imigrację z tych państw do Polski, gdyż oddziałują negatywnie na sytuację gospodarczą tych państw, a część ich mieszkańców imigruje nie tylko w celach ekonomicznych, ale np. w celu uniknięcia służby wojskowej.

Wśród cudzoziemców zdecydowanie dominują mężczyźni. Zgodnie z danymi GUS, udział kobiet w strukturze imigrantów powyżej 18 roku życia w Polsce wyniósł w 2015 r. 32,6%, zaś w 2016 r. 33,9%. W regionie udział kobiet wśród imigrantów był jeszcze niższy – odpowiednio 23,0% i 26,2%. Na podstawie danych UdSC i MRPiPS za lata 2018-2021 stwierdzić można jednak, iż **udział kobiet w strukturze imigrantów w regionie zbliżył się do tego w całym kraju i wynosi ok. 1/3.** Silna przewaga ilościowa mężczyzn nad kobietami w grupie imigrantów jest charakterystyczna dla wczesnej fazy procesu imigracji, w której z kraju pochodzenia emigrują przede wszystkim aktywni zawodowo mężczyźni. Taki charakter migracji rodzi też, co potwierdzają badania jakościowe, specyficzne problemy osobiste np. nadużywanie alkoholu przez imigrantów – samotnych mężczyzn w czasie wolnym od pracy.

Zgodnie z danymi GUS, **zdecydowana większość cudzoziemców, zarówno w Polsce, jak i w regionie, mieszka w miastach (83,5% w 2016 r.).** Jeśli chodzi o województwo zachodniopomorskie, relatywnie najwięcej cudzoziemców przebywało w 2016 r. w Szczecinie i subregionie szczecińskim, zaś mniej – w koszalińskim i szczecinecko-pyrzyckim. Wyniki badania GUS potwierdzają wyniki badania jakościowego – z obserwacji zarówno ekspertów, przedstawicieli samorządów lokalnych, jak i przedstawiciela organizacji pozarządowej skupiającej imigrantów głównym kierunkiem imigracji w województwie są przede wszystkim te gminy i powiaty, w których rynek pracy jest najlepiej rozwinięty, a więc przede wszystkim

⁷³ Rodzaj zgody na pobyt przyznawany cudzoziemcom, którzy nie otrzymali statusu uchodźcy i w przypadku powrotu do swojego kraju byłoby realnie narażeni na karę śmierci, egzekucję, tortury, nieludzkie lub poniżające traktowanie, poważne zagrożenie dla życia lub zdrowia, wynikające z powszechnego stosowania przemocy wobec ludności cywilnej w sytuacji wewnętrznego lub międzynarodowego konfliktu zbrojnego.

⁷⁴ Cudzoziemcowi udziela się zgody na pobyt ze względów humanitarnych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jeżeli zobowiązanie go do powrotu:

- 1) może nastąpić jedynie do państwa, w którym, w rozumieniu Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r.:
 - a) zagrożone byłoby jego prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa osobistego lub
 - b) mógłby on zostać poddany torturom albo nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, lub
 - c) mógłby być zmuszony do pracy, lub
 - d) mógłby być pozbawiony prawa do rzetelnego procesu sądowego albo być ukarany bez podstawy prawnej, lub
- 2) naruszałoby jego prawo do życia rodzinnego lub prywatnego, w rozumieniu przepisów Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., lub
- 3) naruszałoby prawa dziecka, określone w Konwencji o prawach dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., w stopniu istotnie zagrażającym jego rozwojowi psychofizycznemu.

aglomeracja szczecińska, w tym zwłaszcza Szczecin i Goleniów (bardzo wielu imigrantów z Ukrainy pracuje w firmach zlokalizowanych w Goleniowskim Parku Przemysłowym).

Tabela nr 64. Liczba cudzoziemców zamieszkujących poszczególne subregiony województwa zachodniopomorskiego w 2016 r. oszacowana przez GUS

Subregion	liczba	%
Koszaliński	6 314	17,1%
Miasto Szczecin	17 121	46,3%
Szczecinecko-Pyrzycki	3 267	8,8%
Szczeciński	10 258	27,8%

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, Cudzoziemcy na krajowym rynku pracy w ujęciu regionalnym, Warszawa, 2018

Wnioski te znajdują potwierdzenie w danych dotyczących oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi złożonych przez pracodawców. Łącznie w latach 2018-2020 r. aż 36,6% oświadczeń złożonych zostało w PUP w Szczecinie, 17,8% w PUP w Goleniowie, a 6,1% w PUP w Policach. Na tej podstawie oszacować można, że spośród ok. 100 tys. imigrantów w regionie ok. 60 tys. mieszka w aglomeracji szczecińskiej. Wysoki był także udział Koszalina i powiatu koszalińskiego razem (10,6%). Najmniej oświadczeń zarejestrowano z kolei w powiatach o najsłabiej rozwiniętych rynkach pracy – łobeskim, drawskim, świdwińskim, szczecineckim, choszczeńskim i białogardzkim.

Tabela nr 65. Liczba zarejestrowanych oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi w województwie zachodniopomorskim w podziale na powiaty w latach 2018-2020

	2018 r.		2019 r.		2020 r.		Łącznie lata 2018-2020 r.		
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Pozycja powiatu w WZP (21)
białogardzki	585	1,0%	798	1,2%	817	1,4%	2200	1,2%	14
choszczeński	872	1,5%	728	1,1%	483	0,8%	2083	1,1%	15
drawski	214	0,4%	250	0,4%	292	0,5%	756	0,4%	19
goleniowski	8 238	13,8%	12 005	18,2%	12 816	21,5%	33059	17,8%	2
gryficki	1 565	2,6%	1 304	2,0%	1 184	2,0%	4053	2,2%	10
gryfiński	981	1,6%	1 176	1,8%	1 472	2,5%	3629	2,0%	11
kamieński	1 761	2,9%	1 919	2,9%	1 213	2,0%	4893	2,6%	9
kołobrzeski	3 046	5,1%	3 198	4,8%	2 285	3,8%	8529	4,6%	5
Koszalin i koszaliński	7 069	11,8%	6 591	10,0%	5 995	10,0%	19655	10,6%	3
łobeski	257	0,4%	268	0,4%	236	0,4%	761	0,4%	19
Myśliborski	1 798	3,0%	2 149	3,2%	1 597	2,7%	5544	3,0%	7
policki	3 685	6,2%	3 730	5,6%	3 954	6,6%	11369	6,1%	4
pyrzycki	546	0,9%	878	1,3%	1 023	1,7%	2447	1,3%	13
sławieński	2 282	3,8%	2 419	3,7%	2 005	3,4%	6706	3,6%	6
stargardzki	1 116	1,9%	1 231	1,9%	856	1,4%	3203	1,7%	12
Szczecin	22 934	38,3%	24 420	36,9%	20 570	34,5%	67924	36,6%	1
szczecinecki	384	0,6%	529	0,8%	456	0,8%	1369	0,7%	16
świdwiński	323	0,5%	301	0,5%	326	0,5%	950	0,5%	18
Świnoujście	1 750	2,9%	1 922	2,9%	1 643	2,8%	5315	2,9%	8
wałeckie	465	0,8%	313	0,5%	430	0,7%	1208	0,7%	16
Razem	59 871	100,0%	66 129	100,0%	59 653	100,0%	185653	100,0%	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych WUP w Szczecinie

Imigranci, zwłaszcza ze Wschodu, chętnie przybywają na Pomorze Zachodnie, gdyż bezpieczeństwo, komfort życia, zarobki, stabilizacja w Polsce są dużo wyższe niż na Ukrainie i jest krajem zbliżonym kulturowo, w tym językowo. **Dominuje też w regionie postawa otwartości, a przynajmniej braku wrogości wobec przyjezdnych**, gdyż ziemie odzyskane w 1945 również zostały zasiedlone przez osoby spoza regionu, przez „obcych”.

Prawdopodobnie sprawia to, że ludzie są bardziej otwarci, a przede wszystkim mniej wrodoży wobec nowych „obcych”. W przypadku Ukraińców, którzy wyjechali ze swojego kraju z uwagi na trwającą w nim wojnę, znaczenie odegrał również fakt, że Zachodnie Pomorze było z jednej strony oddalone od ich kraju na tyle, że zaspokajało psychiczną potrzebę ucieczki daleko od wojny, równocześnie jednak umożliwiało osiedlenie się na obszarze zbliżonym kulturowo i językowo. Do Niemiec Ukraińcy nie wyjeżdżają tak masowo, bo mimo trudności

proceduralnych, w Polsce jest się im łatwiej osiedlić, np. w Niemczech musieliby się wykazać znajomością języka niemieckiego⁷⁵. Migracja ma zróżnicowany charakter – czasem migranci, zwłaszcza z Ukrainy przyjeżdżają z zamiarem osiedlenia się na stałe, wraz z rodzinami, posyłają dzieci do szkoły itd., czasem migracja ma charakter wahadłowy – migranci przyjeżdżają na kilka miesięcy do Polski, a potem wracają na Ukrainę.

Część imigrantów zamierza przyjechać na kilka lat, a potem wrócić na Ukrainę (z pożytkiem dla regionu warto byłoby zachęcić ich do pozostania w województwie). Poza przybyszami ze Wschodu, dość liczna jest również w regionie grupa imigrantów z Azji (Wietnamu, Korei, Nepalu, Bangladeszu, Pakistanu), jednak w tym wypadku imigracja ma nieco inny charakter: nepalscy czy koreańscy robotnicy są sprowadzani w związku z jakąś dużą inwestycją zagranicznych koncernów, po zakończeniu której wyjeżdżają. Ich przyjazdy mają zatem charakter czasowy i cykliczny, związane są z realizacją jakiegoś projektu inwestycyjnego i konkretną branżą gospodarczą (np. przemysłem morsko-stoczniowym) lub przyjeżdżają do konkretnego zakładu pracy. Ponadto w regionie osiedlona jest dość duża grupa Duńczyków i Niemców. Duża jest też skala emigracji mieszkańców województwa zachodniopomorskiego do Niemiec (według eksperta biorącego udział w wywiadzie pogłębionym około 20 tys. osób) i Skandynawii. Ze względu na położenie geograficzne emigracja ma charakter wahadłowy – wyjazdy na krótkie okresy, powroty do domu na weekendy, część osób mieszka w Niemczech, a do Szczecina dojeżdża do pracy.

Imigranci stosunkowo dobrze adaptują się do życia w regionie, zwłaszcza ci, którzy przyjeżdżają z rodzinami (mężczyźni, którzy przyjechali sami czasem piją alkohol, ale nie stwarzają większych problemów). Raczej nie występują konflikty narodowościowe, nie tworzą się też „dzielnice” imigranckie w miastach (np. w Goleniowie czy Szczecinie, które jako ośrodki przyciągają relatywnie najwięcej imigrantów). Bardzo ważną i ciekawą rolę odgrywają „starzy” Ukraińcy i ich organizacje – generalnie przychylnie, w przeciwieństwie np. do Małopolski, postrzegają „nowych” Ukraińców napływających do regionu, są nawiązywane kontakty, próby pomocy itd. Organizacje te działają dość prężnie. Równocześnie jednak **przyjezdni nie integrują się raczej z rdzennymi Polakami (ludnością zamieszkałą ten obszar po 1945 r.)**. Imigranci starają się pracować jak najwięcej, by jak najwięcej odłożyć (co jest charakterystyczne dla zjawiska imigracji na całym świecie) lub zajmują się sprawami własnych rodzin. W Szczecinie Ukraińcy znajdują zatrudnienie w szeroko pojętych usługach, handlu, w sektorze budowlanym. **Są na ogół cenieni jako pracownicy**. Jak wynika z badań jakościowych (obserwacji ekspertów i przedstawicielki organizacji zrzeszającej imigrantów), imigranci z Ukrainy wynajmują często mieszkania od prywatnych właścicieli albo w budynkach zamienionych w hotele robotnicze, co można również uznać za zysk z migracji, gdyż dzięki temu mniej jest mieszkań, które nie są użytkowane (generalnie mieszkań pustych czy kupowanych przez prywatnych właścicieli z przeznaczeniem do wynajęcia jest w regionie

⁷⁵ Diagnoza sytuacji rodzinnej, społecznej i ekonomicznej imigrantów zarobkowych w województwie zachodniopomorskim, Szczecin 2018, http://wrds.wzp.pl/sites/default/files/raport_imigracja_zarobkowa_w-zachodniopomorskim_2019.pdf

wiele, gdyż wiele osób wyjeżdża poza region, mieszkania te wynajmują imigranci lub studenci).

Uczestnicy wywiadów pogłębionych wskazywali na **następujące problemy związane z imigracją**:

- podstawowym problemem, z którym mierzą się przybyli do regionu imigranci, są **sprawy formalne związane z legalizacją pobytu, w tym uzyskaniem karty pobytu** (przyznawana jest na okres maksymalnie 3 letni). Związane z tym procedury obsługiwane przez Urząd Wojewódzki trwają generalnie długo, co wynika również stąd, że sama procedura jest niepraktyczna, w tym komunikacja z petentem odbywa się wyłącznie drogą listowną, co jest tym mniej trafione, że imigranci mieszkają często w wynajmowanych mieszkaniach, które zmieniają w trakcie pobytu (nie jest wykorzystywana poczta elektroniczna czy komunikacja telefoniczna). Występują też innego typu problemy komunikacyjne, w tym bariera językowa oraz bardzo skomplikowane formularze, wyjaśnienia do nich, które nawet po polsku i dla Polaka nie są jasne. **Niesprawność administracji rodzi pole do nadużyć** (funkcjonują pośrednicy, którzy za opłatą załatwiają formalności w imieniu imigrantów, zdarzają się także pracodawcy, którzy wykorzystują fakt, że dana osoba nie ma uregulowanego prawa pobytu i próbują uzależnić ją od siebie);
- **słabe przygotowanie przedszkoli i szkół do pracy z imigrantami**: zakłada się, że imigranci powinni się po prostu dostosować do obowiązujących w placówce reguł i to założenie generalnie jest akceptowane przez imigrantów, jednak zasadne byłoby, by tę integrację dzieciom imigrantów ułatwić, by przebiegała bez stresu i wpływała pozytywnie na chęć rodziny do pozostania w Polsce. Wielu Ukraińców pobiera świadczenie rodzinne 500+, więc wychowują małe dzieci, które aktualnie lub w najbliższej przyszłości uczęszczać będą do przedszkoli i szkół;
- **niedobór miejsc w przedszkolach**, przy czym problem ten dotyka wszystkich mieszkańców, jego przyczyną jest obiektywny niedobór tych miejsc, a nie dyskryminowanie imigrantów na etapie rekrutacji do placówek;
- **ograniczony dostęp do mieszkań**, które można wynająć w umiarkowanej cenie, przy czym również wynika to po prostu z niedoboru takich mieszkań;
- część imigrantów **zatrudnionych jest na stanowiskach pracy wymagających niższych kwalifikacji niż posiadają** (problem typowy dla pracy podejmowanej w warunkach migracji, niespecyficzny dla regionu);
- niektórzy imigranci zmagają się z **typowymi w ich sytuacji problemami psychicznymi**, takimi jak depresja, co jest spowodowane rozłąką z rodziną, krajem ojczystym.

W opinii uczestników wywiadów pogłębionych w regionie prowadzonych jest **zbyt mało działań nastawionych na inkluzję, integrację społeczną imigrantów**. Władze regionalne

i lokalne powinny podejmować inicjatywy, które zachęcą ich do osiedlenia się w regionie na dłużej/na stałe. W tym celu realizowane powinny być następujące działania:

- **organizacja wydarzeń społecznych, kulturalnych, rekreacyjnych** ukierunkowanych na integrowanie lokalnych społeczności, stwarzające okazję do integrowania się zarówno grup imigrantów, jak też imigrantów i rdzennych mieszkańców (wydarzenia takie organizuje m.in. Stowarzyszenie Mi-Gracja; dla imigrantów udostępniane powinny być bezpłatne wejściówki lub bony umożliwiające bezpłatne korzystanie z atrakcji);
- **organizacja kursów języka polskiego** dla imigrantów, zwłaszcza bezpłatnych;
- **wsparcie dla pracowników systemu edukacji i opieki nad dziećmi** w zakresie odpowiedniego organizowania procesu edukacji/opieki w grupach, do których uczęszczają dzieci z rodzin imigranckich;
- **wsparcie dla pracowników JST** w zakresie organizowania na terenie gmin sprawnej komunikacji z imigrantami (np. poprzez przygotowywanie ulotek/informacji w językach obcych);
- **wspieranie powstawania stowarzyszeń** skupiających Ukraińców zamieszkałych w danej gminie, które mogłyby np. w ramach grantów prowadzić działania integracyjne dla Ukraińców (poradnictwo, pośrednictwo pracy itd.);
- zapewnienie **dostępu do poradnictwa psychologicznego** (na równi z pozostałymi mieszkańcami).

W realizację działań tego typu, jak opisane powyżej, włączany mógłby być m.in. dość prężnie działający Związek Ukraińców w Polsce posiadający Oddziały m.in. w Szczecinie i w Koszalinie.

O problemy związane ze zwiększającą się skalą imigracji zapytano również w badaniach ilościowych przedstawicieli zachodniopomorskich JST.

Jedynie 34,8% badanych przedstawicieli JST stwierdziło jednoznacznie, że w ostatnich latach na teren ich gminy/powiatu napłynęli imigranci, co może nieco dziwić w kontekście masowej skali tego zjawiska, w skali całego regionu.

44,3% wskazało, że imigranci w ostatnich latach nie napłynęli, zaś 20,9% badanych wskazało odpowiedź „nie wiem/trudno powiedzieć”, co może świadczyć o dość słabym rozpoznaniu tego zjawiska demograficznego, społecznego i ekonomicznego w samorządach lokalnych.

Zjawisko napływu imigrantów zauważają przedstawiciele wszystkich miast na prawach powiatu, ale tylko połowa spośród badanych powiatów ziemskich i tylko 31,3% gmin. Pozostali respondenci albo wskazali odpowiedź „nie” albo „trudno powiedzieć”.

Bardzo wyraźnie widać, iż imigranci napływają przede wszystkim do miast (dziewięciu przedstawicieli gmin miejskich wskazało odpowiedź „tak” a po jednym – „nie” oraz „trudno

powiedzieć"), zaś znacznie rzadziej – na obszary wiejskie (tylko 14,0% przedstawicieli gmin wiejskich stwierdziło, że napłynęli do nich imigranci).

Jest to zrozumiałe w kontekście charakteru imigracji do regionu – przede wszystkim zarobkowej – i faktu, iż miejsca pracy dostępne są przede wszystkim w miastach.

Zauważyć można także, że częściej napływ imigrantów zauważają przedstawiciele JST zlokalizowanych w subregionach szczecińskim (40,5%) i koszalińskim (39,3%), a znacznie rzadziej – w subregionie szczecinecko-pyrzyckim. Dane te są spójne z zaprezentowanymi w niniejszym raporcie danymi administracyjnymi na temat imigrantów (liczba oświadczeń o zamiarze powierzenia wykonywania pracy cudzoziemcowi) i stworzonymi na ich podstawie szacunkami liczebności migrantów w poszczególnych subregionach. Częściej zjawisko napływu migrantów zauważają przedstawiciele gmin zlokalizowanych poza SWW (50,0%) niż tych znajdujących się w obszarze podstawowym SSW (25,0%) i w obszarze przejściowym SSW (22,2%), co jest w pełni zrozumiałe w kontekście napływu imigrantów o charakterze zarobkowym poszukujących zatrudnienia przede wszystkim tam, gdzie rynek pracy jest dobrze rozwinięty (a więc poza SSW).

Problemy z integracją społeczną imigrantów zostały ocenione przez przedstawicieli JST jako najmniej istotny problem społeczny spośród wszystkich 21 analizowanych. Wyniki badania świadczą także o tym, że w związku z napływem migrantów generalnie nie pojawiły się żadne szczególnie istotne problemy. Napływ migrantów traktowany jest generalnie przez przedstawicieli samorządów lokalnych i ekspertów, z którymi przeprowadzono indywidualne wywiady pogłębione na ten temat, jako zjawisko pozytywne i szansa rozwojowa dla regionu, nie zaś jako problem.

Tabela nr 66. Występowanie problemów społecznych w związku z napływem imigrantów w opinii przedstawicieli JST (destymulanty)

	Zdecydowanie nie	Raczej nie	Raczej tak	Zdecydowanie tak	Nie wiem/ trudno powiedzieć
Zachowania ksenofobiczne, rasistowskie w stosunku do imigrantów	27,5%	47,5%	5,0%	0,0%	20,0%
Bezrobocie wśród Polaków z powodu zatrudniania imigrantów kosztem Polaków	40,0%	40,0%	12,5%	0,0%	7,5%
Wzrost kosztów wynajmu mieszkań	17,5%	37,5%	22,5%	7,5%	15,0%
Konieczność wygospodarowania przez JST środków na dodatkowe usługi społeczne w związku z napływem imigrantów	32,5%	42,5%	10,0%	7,5%	7,5%
Trudności dzieci – imigrantów z adaptacją w szkołach	12,5%	35,0%	17,5%	5,0%	30,0%
Nieprzygotowanie innych instytucji publicznych (np. urzędów, placówek ochrony zdrowia) do obsługi imigrantów	22,5%	35,0%	17,5%	7,5%	17,5%
Brak wystarczającego wsparcia, w tym informacyjnego dla imigrantów	17,5%	47,5%	12,5%	7,5%	15,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z przedstawicielami JST

Wśród zjawisk związanych z napływem imigrantów, które uznać można za negatywne, a równocześnie występujące dość powszechnie, wskazać można wzrost kosztów wynajmu mieszkań (zauważony przez 30% przedstawicieli JST, którzy przyznali, że w ostatnich latach napłynęli do nich imigranci). Pozostałe problemy związane z napływem imigrantów występują, w opinii przedstawicieli JST, jeszcze rzadziej.

W badaniu ilościowym mieszkańców województwa zachodniopomorskiego zadano pytanie dotyczące obecności w gospodarstwie domowym imigrantów. Gospodarstw takich było jedynie trzy na 393, czyli niecały 1 %.

Perspektywę imigrantów postarano się odtworzyć na podstawie analizy danych zastanych.

Doświadczenia imigrantów w Polsce są bardzo zróżnicowane, w badaniach można się spotkać z opiniami zarówno pozytywnymi jak i negatywnymi dotyczącymi różnych sfer życia. Jednakże jak wskazują autorzy jednego z badań „Polska widziana jest jako kraj, w którym „wszystko jest dla ludzi”, ogólna ocena warunków życia w regionie jest pozytywna, szczególnie widoczne jest to w dokonywanych porównaniach warunków życia w Polsce i w krajach pochodzenia imigrantów. Szczecin opisywany jest natomiast jako miasto „dobre do życia”⁷⁶.

Na podstawie badań pt. „Diagnoza sytuacji rodzinnej, społecznej i ekonomicznej imigrantów zarobkowych w województwie zachodniopomorskim” do najczęściej odczuwanych przez migrantów problemów dotyczących pracy należą m.in. niestosowanie się do przepisów prawa pracy przez polskich przedsiębiorców, kwestie związane z nieznaną zarówno instytucji jak i prawa czy języka polskiego⁷⁷. Cudzoziemcy często wykonują prace poniżej swoich kwalifikacji, jest to związane z nieznaną języka, ale również z problemem uznawania kwalifikacji obcokrajowców. Kolejnym problemem związanym z pracą jest rzadkie zawieranie z cudzoziemcami umów o pracę, w szczególności w przypadku osób, które przyjeżdżają do Polski na krótki okres. Respondenci wskazują na kwestię problematyczną związaną z wynagrodzeniami, które mają być niższe niż Polaków za wykonywaną taką samą pracę i posiadane podobnych kompetencji. Jeżeli chodzi o traktowanie w miejscu pracy, to obcokrajowcy spotykali się zarówno z życzliwym traktowaniem jak i z nietolerancją. Jak można przeczytać w artykule pt. „Imigranci na regionalnym rynku pracy: doświadczenia cudzoziemców i skala zjawiska w województwie zachodniopomorskim” imigranci są grupą, która dynamicznie poszukuje pracy. W artykule pojawia się pojęcie grupy „doskonale mobilnej”, czyli takiej, która wkłada nacisk w znalezienie pracy, która będzie

⁷⁶ Adamczyk A., Bartłomiejski R., Kowalewska D., Kowalewski M., Thurow R. (2018), *Diagnoza sytuacji rodzinnej, społecznej i ekonomicznej imigrantów zarobkowych w województwie zachodniopomorskim*. Szczecin: Wojewódzka Rada Dialogu Społecznego WZ, Szczecin 2018, s. 77.
http://wrds.wzp.pl/sites/default/files/raport_imigracja_zarobkowa_w-zachodniopomorskim_2019.pdf [dostęp: 12.04.2021r.]

⁷⁷ Tamże, s.77.

wystarczająco satysfakcjonująca⁷⁸. Z drugiej strony praca albo poszukiwanie pracy pochłania większą część czasu imigrantów, zwłaszcza w pierwszym okresie pobytu w kraju, co skutkuje trudnościami w asymilacji/zakorzeniu się w miejscu pobytu. Problemem, z jakim spotykali się obcokrajowcy było również niskie zaufanie do instytucji państwowych – wielu respondentów wskazywało na negatywne doświadczenia związane z procedurą uzyskania karty pobytu⁷⁹.

Obszarem problemowym jest także dostęp imigrantów do mieszkań. W zależności od długości pobytu w Polsce, obcokrajowcy wynajmują albo jak najtańsze pokoje, aby jak najwięcej oszczędzić lub – kiedy decydują się na dłuższy pobyt – wynajmują mieszkania lub też starają się o kredyt i kupno nieruchomości. Niestety, jak wynika z odpowiedzi respondentów, banki często nie chcą udzielać kredytu obcokrajowcom⁸⁰.

Kwestią, która wydaje się kluczową jest odpowiedź na pytanie, czy imigranci planują zostać w Polsce, czy może w dalszej kolejności wyjechać do Niemiec i innych państw Europy Zachodniej (czemu mogłoby sprzyjać położenie województwa zachodniopomorskiego). Na to pytanie nie ma, w świetle zrealizowanych w regionie badań, jednoznacznej odpowiedzi, aczkolwiek większość badanych imigrantów chciała pozostać w Polsce⁸¹. Kolejnym tematem, który był poruszany w badaniu był dostęp do edukacji oraz dostęp do instytucji pomocy społecznej. W kwestii edukacji obcokrajowcy wyrażali pozytywną opinię. Natomiast jeżeli chodzi o pomoc społeczną, to niektóre osoby miały negatywne doświadczenia – ze względu na nieuregulowaną sytuację prawną nie mogły skorzystać z pomocy. Z powyższych wyników badań można wywnioskować, że województwo zachodniopomorskie może zarówno stanowić dobre miejsce dla imigrantów jako docelowe miejsce do życia, jak i punkt zaczepienia do dalszej migracji⁸². Obcokrajowcy z jednej strony wyrażali negatywne opinie na temat pracodawców, długości procesów urzędowych, z drugiej jednak strony spotykali się również z życzliwością i chęcią pomocy ze strony Polaków. Ze względu na podobieństwo kulturowe oraz językowe pozostanie w Polsce może wydawać się atrakcyjną ofertą dla przyjeżdżających do województwa zachodniopomorskiego obywateli Ukrainy, którzy stanowią większość imigrantów zarobkowych na Pomorzu Zachodnim.

Jak wynika z przywoływanego badania, konieczne jest podjęcie działań na rzecz eliminowania praktyk dyskryminacyjnych w zakresie prawa pracy oraz zwiększenie efektywności obsługi cudzoziemców⁸³. Ważną sprawą, oprócz modyfikacji prawnych czy powoływania punktów

⁷⁸ Adamczyk A., Bartłomiejski R., Kowalewska D. (2019), *Imigranci na regionalnym rynku pracy: doświadczenia cudzoziemców i skala zjawiska w województwie zachodniopomorskim*, „*Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*”, 2 (172), s.175. [https://www.ejournals.eu/Studia-Migracyjne/2019/2\(172\)/art/14685/](https://www.ejournals.eu/Studia-Migracyjne/2019/2(172)/art/14685/) [dostęp: 12.04.2021r.]

⁷⁹ Tamże, s. 179.

⁸⁰ Tamże, s. 180.

⁸¹ Tamże, s. 179.

⁸² Tamże, s. 179.

⁸³ Adamczyk A., Bartłomiejski R., Kowalewska D., Kowalewski M., Thurow R. (2018), *Diagnoza sytuacji rodzinnej, społecznej i ekonomicznej imigrantów zarobkowych w województwie zachodniopomorskim*. Szczecin:

wsparcia dla obcokrajowców, jest również kształtowanie świadomości społeczeństwa Pomorza Zachodniego w kontekście przybywających do niego cudzoziemców, aby ułatwić imigrantom adaptację w środowiskach lokalnych⁸⁴.

2.9.3. Osoby długotrwale bezrobotne i osoby długotrwale bierne zawodowo

Wyniki analizy ilościowej zjawiska bezrobocia i bierności zawodowej zostały przedstawione w rozdziale 2.4 niniejszego raportu.

W ramach badania ilościowego mieszkańców województwa zachodniopomorskiego zapytano o fakt zamieszkiwania w gospodarstwie domowym osób, które nie pobierają emerytury i równocześnie nie pracują zawodowo od ponad 12 miesięcy. Gospodarstw, w których takie osoby przebywają było w badanej próbie 8,3 %.

O problemy odczuwane przez osoby należące do tej kategorii społecznej zapytano w badaniu ilościowym (CAWI) wykonawców usług społecznych działających na rzecz osób z tej kategorii społecznej. Osoby bierne zawodowo doświadczają, zdaniem realizatorów usług społecznych, przede wszystkim problemów ubóstwa (2 wskazania); bierności/izolacji społecznej (2 wskazania), a także uzależnień (1 wskazanie). Osoby bezrobotne, w tym długotrwale bezrobotne doświadczają podobnych problemów: ubóstwo (6 wskazań), uzależnienia (5 wskazań), bierność/izolacja społeczna (3 wskazania), a także problemu w postaci utrudnionego dostępu do usług publicznych takich jak edukacja, ochrona zdrowia, kultura i rekreacja (3 wskazania). **W przypadku obu kategorii społecznych (bierni zawodowo, długotrwale bezrobotni) najczęściej doświadczanymi problemami są, obok braku pracy, ubóstwo, uzależnienia i izolacja społeczna.**

2.9.4. Osoby doświadczające przemocy w rodzinie

Diagnozy skali występowania zjawiska przemocy w rodzinie oraz charakterystyki osób jej doświadczających dokonać można tylko przy wykorzystaniu niedoskonałych metod. Dane z systemu statystyki publicznej odzwierciedlają wyłącznie ujawnione przypadki stosowania przemocy czy działania podejmowane na rzecz jej ograniczenia/przeciwdziałania, zaś podejrzewać można, że znaczna część aktów przemocy w rodzinie nie jest ujawniana poza rodziną, nie skutkuje podjęciem jakichkolwiek działań ze strony systemu pomocy społecznej itd. Badania ankietowe dotyczące przemocy w rodzinie również obarczone są dużym błędem pomiaru, gdyż zarówno sprawcy, jak i ofiary przemocy w rodzinie mogą nie chcieć ujawniać badaczom tego typu problemów. Przemoc, zwłaszcza przemoc domowa nadal jest bardzo

Wojewódzka Rada Dialogu Społecznego WZ, Szczecin 2018, s. 80.

http://wrds.wzp.pl/sites/default/files/raport_imigracja_zarobkowa_w_zachodniopomorskim_2019.pdf [dostęp: 12.04.2021r.]

⁸⁴ Tamże, s.82.

często, po pierwsze niezgłaszana przez same ofiary przemocy odpowiednim instytucjom (np. Policji), po drugie same instytucje odpowiedzialne za identyfikację zjawiska przemocy i wsparcie jej ofiar niekiedy nie funkcjonują prawidłowo, co objawia się także zniechęcaniem ofiar przemocy do działań, które zmusiłyby te instytucje do formalnego odnotowania przypadku przemocy. Z tego powodu dane uzyskane za pomocą statystyki publicznej należy uznać jedynie za szacunkowe i obrazujące nie tyle skalę zjawiska przemocy w rodzinie, ile raczej skalę jego identyfikacji przez system pomocy społecznej.

Za możliwie najlepiej odzwierciedlające faktyczną skalę występowania problemu przemocy w rodzinie uznać można dane na temat liczby rodzin objętych procedurą „Niebieskiej Karty”, która może być wszczęta przez Policję, pracowników systemu pomocy społecznej, ochrony zdrowia lub edukacji, którzy w toku swych czynności zawodowych/służbowych uznają, iż w rodzinie stosowana jest przemoc. **W okresie, za który Wykonawcy udało się pozyskać porównywalne dane statystyczne (2014-2019) liczba rodzin objętych procedurą „Niebieskie Karty” wzrosła w regionie z ok. 4,8 tys. w 2014 r. do ok 5,9 tys. w 2019 r.** Wzrosła również liczba rodzin wobec których wszczęto procedurę „Niebieskie Karty” w danym roku (z ok. 3,8 tys. do ok. 4,4 tys.). Dane te mogą świadczyć albo o nasilaniu się skali problemu przemocy w rodzinie albo też o wzroście skuteczności szeroko rozumianego systemu polityki społecznej w zakresie identyfikacji tego problemu. W opinii Wykonawcy bardziej prawdopodobne jest, iż nasilenie problemu przemocy w rodzinie w badanym okresie nie wzrastało (brak jest bowiem przesłanek do takiego stwierdzenia, zwłaszcza w kontekście obserwowanej w tym okresie poprawy sytuacji finansowej rodzin, a tym samym redukcji napięć w rodzinie związanych ze złą sytuacją finansową), lecz poprawiała się skuteczność systemu w zakresie identyfikacji zjawiska przemocy w rodzinie.

Wzrasta także liczba zakończonych procedur „Niebieskie Karty” na skutek ustania przemocy w rodzinie i uzasadnionego przypuszczenia o zaprzestaniu dalszego stosowania przemocy w rodzinie oraz po zrealizowaniu indywidualnego planu pomocy (która to liczba interpretowana bywa jako wskaźnik skuteczności pracy z rodzinami doświadczającymi problemu przemocy w rodzinie) oraz liczba zakończonych procedur „Niebieskie Karty” na skutek braku zasadności podejmowania działań (co można interpretować jako zamknięcie procedury po dokładniejszym zbadaniu sprawy i stwierdzeniu, iż przemoc nie występuje pomimo jej wstępnego rozpoznania). Wzrost tych liczb ma takie samo tempo, co łącznie świadczy o **obserwowanym wzroście aktywności systemu polityki społecznej w obszarze przemocy w rodzinie (zwłaszcza na etapie wstępnej identyfikacji występowania problemu),** nie zaś o narastaniu tego problemu czy też o wzroście skuteczności systemu w zakresie rozwiązywania problemu przemocy w rodzinie. **Przybliżoną liczbę rodzin doświadczających problemu przemocy w rodzinie w regionie szacować można jednak na podstawie tych danych na ok. 6 tys. rodzin.**

Tabela nr 67. Wybrane dane statystyczne na temat procedury „Niebieskie Karty” w latach 2014-2019 w województwie zachodniopomorskim (destymulanty)

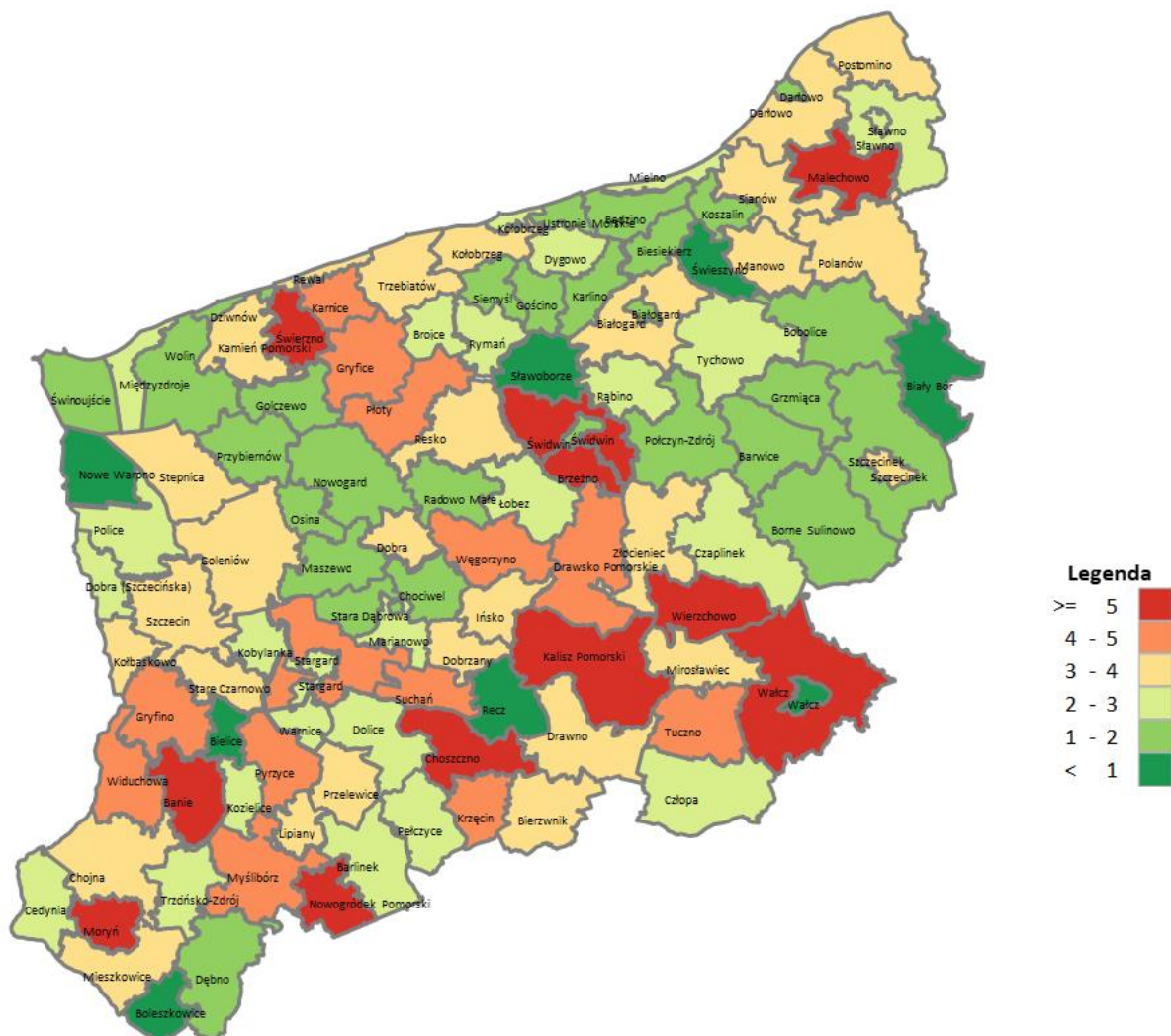
		2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.
Liczba rodzin objętych procedurą „Niebieskie Karty”	PL	106570	112004	109975	110498	109533	110740
	WZP	4856	4622	4792	5324	5699	5910
	WZP/PL	4,6%	4,1%	4,4%	4,8%	5,2%	5,3%
Liczba rodzin wobec których wszczęto procedurę „Niebieskie Karty” w okresie sprawozdawczym	PL	72692	74277	72346	74850	73760	75234
	WZP	3768	3433	3707	4243	4504	4416
	WZP/PL	5,2%	4,6%	5,1%	5,7%	6,1%	5,9%
Liczba zakończonych procedur „Niebieskie Karty”, na skutek ustania przemocy w rodzinie i uzasadnionego przypuszczenia o zaprzestaniu dalszego stosowania przemocy w rodzinie oraz po zrealizowaniu indywidualnego planu pomocy	PL	41522	49514	50537	49455	50415	51124
	WZP	1959	2162	1969	2431	2405	2995
	WZP/PL	4,7%	4,4%	3,9%	4,9%	4,8%	5,9%
Liczba zakończonych procedur „Niebieskie Karty” na skutek braku zasadności podejmowania działań	PL	14851	17772	18891	20335	21485	21349
	WZP	849	871	1110	1336	1387	1266
	WZP/PL	5,7%	4,9%	5,9%	6,6%	6,5%	5,9%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sprawozdań z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za lata 2014-2019 pozyskanych z ZUW w Szczecinie

Na tle kraju zjawisko przemocy w rodzinie w województwie zachodniopomorskim jest, w świetle danych statystycznych dotyczących procedury „Niebieskiej Karty” nieco bardziej nasilone (a prawdopodobnie – po prostu bardziej ujawnione) niż w całej Polsce, w szczególności w latach 2018 i 2019. Udział województwa zachodniopomorskiego w populacji Polski to ok. 4,4%, natomiast udział w liczbie rodzin objętych procedurą „Niebieskie Karty” w 2019 r. wyniósł 5,3%.

Na poniższej mapie zaprezentowano rozkład wartości wskaźnika „Liczba rodzin objętych procedurą „Niebieskie Karty” na 1000 mieszkańców w 2019 r. w województwie zachodniopomorskim w podziale na gminy. Dla całego regionu wartość tego wskaźnika w 2019 r. to 3,5.

Mapa nr 11. Liczba rodzin objętych procedurą „Niebieskie Karty” na 1000 mieszkańców w województwie zachodniopomorskim w podziale na gminy w 2019 r. (destymulanty)



Źródło: opracowanie własne na podstawie Sprawozdań z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za lata 2014-2019 pozyskanych z ZUW w Szczecinie oraz danych z BDL GUS.

Analizując powyższą mapę trudno o wskazanie zależności pomiędzy liczbą rodzin objętych procedurą „Niebieskie Karty” w poszczególnych gminach, a innymi cechami tych gmin (np. poziomem ubóstwa, poziomem bezrobocia, warunkami mieszkaniowymi itd.). Wydaje się, że w analizowanym wskaźniku odzwierciedlona jest nie tyle faktyczne nasilenie problemu przemocy w rodzinie, ile skuteczność lokalnych systemów polityki społecznej w zakresie identyfikacji tego problemu. Przemoc w rodzinie w znacznej mierze pozostaje zjawiskiem ukrytym.

W tabeli zamieszczonej poniżej zaprezentowano dane na temat liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu przemocy w rodzinie w latach 2007-2019. Zaobserwować można,

iż latach 2007-2015 liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu przemocy w rodzinie w regionie wahała się od 579 (2009 r.) do 895 (w 2010 r.), jednakże bez żadnego wyraźnego trendu wzrostowego lub spadkowego. W 2016 i 2017 r. liczba rodzin ustabilizowała się na poziomie ok. 600, natomiast w 2018 i 2019 r. zaobserwować można wyraźny spadek liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu przemocy w rodzinie. Zauważyć można także, iż liczba osób realizujących program oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie nie jest wprost proporcjonalna do liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu przemocy w rodzinie, a liczba osób realizujących taki program wzrasta w ostatnich latach, co ocenić należy pozytywnie. Z drugiej strony nadal, w 2019 r. nie wszyscy sprawcy przemocy w rodzinie byli objęci taką formą pomocy.

Tabela nr 68. Liczba rodzin objętych wsparciem pomocy społecznej z tytułu przemocy w rodzinie (destymulanta) oraz ich udział w stosunku do ogólnej liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej w województwie zachodniopomorskim w latach 2013-2017

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Liczba rodzin	640	766	579	895	758	622	851	697	678	587	617	492	398
Udział w stosunku do ogólnej liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej	0,8%	1,1%	0,8%	1,2%	1,0%	0,9%	1,2%	1,1%	1,2%	1,1%	1,2%	1,1%	0,9%

Źródło: opracowanie własne na podstawie MRPiPS 03

Tabela nr 69. Liczba osób w województwie zachodniopomorskim realizujących program oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie w latach 2009-2019

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Liczba osób	277	202	218	228	227	267	266	257	274	288	307

Źródło: opracowanie własne na podstawie OZPS

Mieszkańców województwa zachodniopomorskiego zapytano, czy w ich gospodarstwach domowych zamieszkują osoby doświadczające przemocy w rodzinie. Takich gospodarstw domowych w próbie znalazło się 4, co stanowi 1,1 % badanych. Co interesujące, osoby doświadczające przemocy zamieszkują niemal wyłącznie w gospodarstwach domowych, w których głównym źródłem utrzymania jest pozarolnicza działalność gospodarcza. Ze względu na bardzo małą skalę tego zjawiska ujawnioną w badaniu ankietowym nie należy jednak z tego faktu wyciągać zbyt daleko idących wniosków.

O problemy odczuwane przez osoby należące do tej kategorii zapytano w badaniu ilościowym (CAWI) realizatorów wsparcia w tym obszarze. Najczęściej wskazywano na problemy takie jak bierność/izolacja społeczna (4 wskazania), bezdomność/wykluczenie mieszkaniowe (4 wskazania), bezrobocie/bierność zawodowa (4 wskazania), a także uzależnienia (3 wskazania).

W obszarze przeciwdziałania przemocy rodzinie zauważyć można istotne zmiany. Dotyczą przede wszystkim większego skupienia instrumentów pomocy społecznej, zapoczątkowane są zmieniającą się świadomością społeczności dotyczącej zjawiska przemocy w rodzinie. Świadomość ta zmienia się dzięki szeroko rozumianej edukacji oraz realizacji profilaktyki społecznej, ale również dzięki zmianom zachodzącym w strukturze rodziny.

Na podstawie raportu „Identyfikacja skali przemocy w rodzinie na obszarze województwa zachodniopomorskiego”⁸⁵ można wyróżnić następujące trendy w odniesieniu do zjawiska przemocy w rodzinie:

- Zmiany w zakresie społecznej percepcji skali zjawiska przemocy; można zauważyć rosnącą świadomość ludzi na temat zjawiska przemocy, jednakże mimo coraz większej świadomości wciąż zdarzają się przypadki, gdzie nie jest ujawniana przemoc, ponieważ jest tolerowana oraz usprawiedliwiana.
- Zmiany w postrzeganiu osób doświadczających przemocy; jako kategorie osób, które najczęściej doświadczają przemocy wskazywano kobiety, jednakże zauważono również, że ofiarami przemocy w rodzinie coraz częściej stają się mężczyźni jak i dzieci. Kolejną grupą są też osoby z niepełnosprawnościami, które są bardziej narażone na przemoc niż osoby pełnosprawne. Wskazywana również była przemoc stosowana wobec osób starszych.
- Zmiany w zakresie postrzegania wzorów zachowań przemocowych; coraz więcej dostrzeganych jest innych rodzajów przemocy nie tylko przemoc fizyczna, można stwierdzić, że świadomość dotycząca zjawiska przemocy się zwiększyła. Rządziej identyfikowaną formą przemocy spośród przemocy fizycznej, psychicznej i ekonomicznej jest przemoc seksualna.

Kluczowym elementem przeciwdziałania przemocy w rodzinie jest skuteczność instytucji działających w tym obszarze.

- Zmiany w skuteczności działania instytucji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie; wskazywano, że oferta pomocowa dotycząca przeciwdziałania przemocy w rodzinie jest zróżnicowana terytorialnie.

⁸⁵ Durka W., Kowalewski M., Kowalewska D., Nowak A., Thurow R. (2020) „Identyfikacja skali przemocy w rodzinie na obszarze województwa zachodniopomorskiego – Diagnoza za lata 2015-2018, http://www.wws.wzp.pl/sites/default/files/przemoc_raport_2020.pdf [dostęp: 15.04.2021r.]

W mniejszych miejscowościach i wsiach stwierdzono, że jest trudniejszy dostęp do pomocy psychologicznej, prawnej czy zajęć profilaktycznych dla dzieci i młodzieży jak i również do programów terapeutycznych. Taki stan rzeczy wiąże się z mniejszą liczbą instytucji publicznych, NGO czy indywidualnych specjalistów, którzy częściej zlokalizowani są w większych aglomeracjach. Stwierdzono, że takie problemy są bardziej dotkliwsze dla miejscowości oddalonych od miast.

Mieszkańcy większych miejscowości oraz miast są lepiej zaopatrzeni w różnorodne usługi świadczone przez samorząd gminny, powiatowy czy organizacje pozarządowe.

Pozytywne elementy które zostały wyróżnione w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie to: procedura niebieskiej karty, praca zespołów interdyscyplinarnych oraz możliwość szybkiego odseparowania sprawcy przemocy, jednak pojawiały się tutaj też wątpliwości dotyczące kosztów izolacji ponoszonych przez gminę jak i kosztów wsparcia rodziny. Deficyty, które według należałoby poprawić to przewlekłość stosowanych procedur, zbyt niska współpraca między instytucjami⁸⁶.

Ciekawym elementem jest fakt zwrócenia uwagi na przygotowanie merytoryczne oraz indywidualne zaangażowanie osób świadczących pomoc. Wskazywano na wyróżniające się na tle innych efektywne działanie jednostek, jednakże znalazły się również takie osoby, które osądzały i pouczały osoby doznające przemocy, być może takie zachowanie związane jest z jednej strony z cechami osobowościowymi, aczkolwiek może być to również efekt wypalenia zawodowego, które jest często spotykane u pracowników pomocy społecznej ze względu na wciąż niskie wsparcie superwizyjne, niskie płace i brak poszanowania w społeczeństwie.

Mimo wzrastającej świadomości ludzi dotyczącej tematu przemocy i mimo rozbudowanego systemu pomocy **wciąż ugruntowane jest przekonanie, że instytucje, które zajmują się problemami przemocy to Policja i ośrodki pomocy społecznej**, niewiele mówi się natomiast o pedagogu szkolnym, ochronie zdrowia czy organizacjach pozarządowych.

Kwestie problemowe które skutecznie blokują chęć zasięgnięcia pomocy to wciąż niesłabnące przeświadczenie, że instytucje nie są skuteczne, do najczęściej wyróżnianych należą sądy oraz prokuratura.

W ramach powyższego badania wypracowano również rekomendacje dotyczące zjawiska przemocy w województwie zachodniopomorskim:

- prowadzenie stałej edukacji dotyczącej różnych rodzajów przemocy,
- zwiększenie liczby szkoleń dla osób, zaangażowanych w system pomocy ofiarom przemocy domowej,
- zwiększenie dostępności do instytucji świadczących pomoc ofiarom przemocy domowej,

⁸⁶ Durka W., Kowalewski M., Kowalewska D., Nowak A., Thurow R. (2020) „Identyfikacja skali przemocy w rodzinie na obszarze województwa zachodniopomorskiego – Diagnoza za lata 2015-2018, s.73 - 82. http://www.wws.wzp.pl/sites/default/files/przemoc_raport_2020.pdf [dostęp: 15.04.2021r.]

- rozpoczęcie działań edukacyjnych wzmacniających kompetencje rodziców w zakresie wychowania bez przemocy, edukowanie na tematy związane z profilaktyką w zakresie zachowań przemocowych i możliwości pomocy małoletnim,
- przeprowadzenie akcji informacyjnej na temat dostępu do informacji o rządowym programie Funduszu Sprawiedliwości,
- systematyczna diagnoza problemu przemocy na poziomie lokalnym, prowadzenie ewaluacji i oceny lokalnych programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie,
- systematycznie szkolenie przedstawicieli instytucji związanych z przeciwdziałaniem przemocy m.in. prokuratura, pracownicy socjalni, Policja⁸⁷.

Zjawisko przemocy domowej jest problemem, który jak wskazują dane pogłębia się, jednakże nie jest jednoznaczne czy jest coraz więcej przypadków przemocy czy dzięki pogłębiającej się świadomości społeczeństwa coraz więcej przypadków jest zgłaszanych. Dzięki zmianom w świadomości coraz więcej osób dostrzega nie tylko przemoc fizyczną, ale również psychiczną, ekonomiczną czy seksualną. Przekształcanie się działań instytucjonalnych dotyczących przemocy domowej oraz zwiększenie liczby szkoleń dla osób pomagającym ofiarom przemocy może usprawnić funkcjonowanie systemu i pomóc lepszemu przeciwdziałaniu przemocy.

2.9.5. Osoby starsze

Wyniki analizy sytuacji demograficznej regionu przedstawiono w rozdziale 2.1. raportu. W kontekście osób starszych jako kategorii społecznej wymagającej wsparcia w systemie polityki społecznej najistotniejsze wnioski z tej analizy są następujące: ludność w regionie jest starsza niż w całym kraju; osoby w wieku poprodukcyjnym stanowiły w 2019 r. aż 22,6% populacji, a obciążenie demograficzne społeczeństwa wzrasta. Prognozy demograficzne dla regionu są niekorzystne – zgodnie z nimi, w 2050 r. osoby w wieku poprodukcyjnym stanowić będą aż 30,0% populacji mieszkańców Pomorza Zachodniego.

W polityce społecznej pojęcie „osoby starsze” utożsamiane jest najczęściej z osobami w wieku poprodukcyjnym (najczęściej w tzw. wieku starczym – 75-90 lat i w wieku sędziwym – powyżej 90 lat), które są niesamodzielne i wymagają opieki np. w postaci usług opiekuńczych, czy umieszczenia w DPS. Szerzej rozumiane pojęcia „osoby starsze” obejmuje jednak także młodsze kategorie wiekowe: 60-74 lata (tzw. wczesna starość), o których myśli się zwłaszcza w kontekście wsparcia w zakresie zachowania aktywności społecznej i dobrego stanu zdrowia (np. poprzez organizację usług społecznych typu klub seniora czy uniwersytet trzeciego wieku, usługi w zakresie opieki zdrowotnej), czy nawet osoby pomiędzy 50 rokiem życia a wejściem w wiek poprodukcyjny (60 lat w przypadku kobiet i 65 lat w przypadku mężczyzn), w przypadku których system polityki społecznej powinien koncentrować się na

⁸⁷ Tamże, s. 83 – 84.

utrzymaniu ich zdolności do świadczenia pracy zawodowej (np. poprzez programy profilaktyki zdrowotnej, promocję zdrowego trybu życia itd.).

W tabeli zamieszczonej poniżej przedstawiono liczbę ludności w poszczególnych kategoriach wiekowych w wieku 50 lat i więcej w Polsce oraz w województwie zachodniopomorskim w podziale na powiaty oraz ich udział w ogólnej liczbie ludności.

Tabela nr 70. Ludność w kategoriach wiekowych 50-64 lata, 65-74 lata, 75-84 lata i 85 lat i więcej oraz ich udział w populacji ogółem w Polsce oraz w województwie zachodniopomorskim i w poszczególnych powiatach w 2019 r. (destymulanta)

	50-64 lata				65-74 lata				75-84 lata				85 lat i więcej			
	Liczba osób	Udział w populacji			Liczba osób	Udział w populacji			Liczba osób	Udział w populacji			Liczba osób	Udział w populacji		
		Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów) ⁸⁸	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)		Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)		Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)		Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)
PL	7 426 385	19,3%	-	-	4 217 099	11,0%	-	-	1 917 799	5,0%	-	-	812 121	2,1%	-	-
WZP	340 277	20,1%	-	-	202 554	11,9%	-	-	77 150	4,5%	-	-	33 317	2,0%	-	-
białogardzki	9 568	20,1%	16	153	5 260	11,1%	18	153	1 870	3,9%	16	324	887	1,9%	7	232
choszczeński	9 899	20,5%	11	100	5 522	11,4%	13	120	2 002	4,1%	13	291	786	1,6%	17	311
drawski	11 733	20,6%	8	93	6 506	11,4%	12	124	2 342	4,1%	12	298	995	1,7%	13	275
goleniowski	16 209	19,7%	18	215	9 053	11,0%	19	159	3 059	3,7%	19	352	1 229	1,5%	19	348
gryficki	12 542	20,8%	6	73	6 763	11,2%	15	136	2 295	3,8%	17	345	1 052	1,7%	15	274
gryfiński	16 739	20,4%	14	105	9 163	11,2%	16	140	3 130	3,8%	18	343	1 383	1,7%	16	290
kamieński	10 178	21,7%	1	19	6 066	12,9%	4	34	1 959	4,2%	8	285	873	1,9%	5	235
kołobrzeski	16 827	21,2%	3	41	9 837	12,4%	5	49	3 840	4,8%	4	183	1 515	1,9%	4	220
koszaliński	13 965	21,0%	4	57	6 664	10,0%	20	259	2 270	3,4%	20	369	978	1,5%	20	354
łobeski	7 586	20,7%	7	85	4 180	11,4%	11	126	1 618	4,4%	6	244	758	2,1%	3	163
myśliborski	13 516	20,6%	13	103	7 558	11,5%	17	149	2 813	4,3%	11	277	1 161	1,8%	12	252
policki	15 684	19,4%	17	169	7 948	9,9%	8	92	2 119	2,6%	15	308	846	1,0%	14	288
pyrzycki	8 067	20,5%	10	88	4 496	11,4%	6	85	1 664	4,2%	5	222	691	1,8%	9	262
sławieński	11 502	20,5%	5	52	6 222	11,1%	9	107	2 362	4,2%	9	286	1 012	1,8%	6	221
stargardzki	24 070	20,0%	15	108	14 067	11,7%	7	93	4 859	4,0%	14	305	2 040	1,7%	18	303

⁸⁸ Wyższa pozycja (miejsce w rankingu powiatów) świadczy o gorszej sytuacji powiatu względem innych powiatów zaś niższa pozycja - o lepszej.

	50-64 lata				65-74 lata				75-84 lata				85 lat i więcej			
	Liczba osób	Udział w populacji			Liczba osób	Udział w populacji			Liczba osób	Udział w populacji			Liczba osób	Udział w populacji		
		Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów) ⁸⁸	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)		Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)		Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)		Wartość wskaźnika	Pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Pozycja powiatu w PL (380 powiatów)
szczecinecki	16 018	20,6%	20	289	9 203	11,9%	2	9	3 571	4,6%	2	55	1 378	1,8%	2	49
świdwiński	9 826	21,0%	21	304	5 388	11,5%	3	32	1 941	4,2%	3	77	889	1,9%	1	34
wałECKI	10 827	20,4%	2	24	6 195	11,7%	1	6	2 147	4,0%	1	32	872	1,6%	8	250
m. Koszalin	20 431	19,1%	16	153	14 742	13,8%	18	153	6 245	5,8%	16	324	2 692	2,5%	7	232
m. Szczecin	76 329	19,0%	11	100	52 050	13,0%	13	120	22 566	5,6%	13	291	10 542	2,6%	17	311
m. Świnoujście	8 761	21,4%	8	93	5 671	13,9%	12	124	2 478	6,1%	12	298	738	1,8%	13	275

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Udział w populacji osób w wieku 50-64 lata w województwie zachodniopomorskim wyniósł w 2019 r. 20,1% (6 pozycja WZP wśród 16 regionów); osób w wieku 65-74 lata – 11,9% (3 pozycja WZP wśród 16 regionów); osób w wieku 75-84 lata – 4,5% (12 pozycja w regionie), zaś osób w wieku 85 lat i więcej – 2,0% (11 pozycja WZP wśród 16 regionów).

Na podstawie danych zawartych w powyższej tabeli można wyciągnąć wniosek, iż problem starości społeczeństwa kumuluje się przede wszystkim w miastach na prawach powiatu – osoby w wieku 65 lat i więcej mają największy udział w populacji ogółem w Szczecinie, Koszalinie i Świnoujściu. Ponadprzeciętne nasilenie tego problemu występuje też w powiecie kołobrzeskim. Jeśli chodzi o osoby w wieku 50-64 lata, to szczególnie wysoki udział w populacji mają one w powiatach: Świnoujście, kamieńskim, kołobrzeskim, koszalińskim i świdwińskim.

Jak wykazano w rozdziale 2.9.1 niniejszego raportu, w 2011 r. aż 33,8% spośród osób w wieku poprodukcyjnym w regionie zadeklarowała w NSP2011, iż jest niepełnosprawna, z czego osoby niepełnosprawne prawnie w stopniu znacznym oraz osoby niepełnosprawne tylko biologicznie (bez orzeczonej niepełnosprawności) o całkowitym lub poważnym ograniczeniu sprawności to łącznie 15,5% populacji osób w wieku poprodukcyjnym (42,5 tys. osób). Zakładając, iż udział w populacji w wieku poprodukcyjnym osób z niepełnosprawnością znaczną lub niepełnosprawnością tylko biologiczną o całkowitym lub poważnym ograniczeniu sprawności jest aktualnie taki sam, jak w 2011 r. to **liczbę osób starszych – niesamodzielnych, wymagających wsparcia, mieszkających w regionie pod koniec 2019 r. oszacować można orientacyjnie na ok. 60 tys. osób.** W 2011 r. udział takich osób w populacji osób w wieku poprodukcyjnym w regionie był wyższy niż w całym kraju (13,4%; 6 pozycja WZP wśród 16 regionów). Zaobserwować można także istotne różnice w poszczególnych powiatach. Szczegółowe informacje na ten temat zostały zawarte w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela nr 71. Liczba osób w wieku poprodukcyjnym niepełnosprawnych prawnie o stopniu znacznym oraz osób niepełnosprawnych tylko biologicznie o całkowitym oraz poważnym ograniczeniu sprawności i ich udział w populacji osób w wieku poprodukcyjnym w Polsce, województwie zachodniopomorskim i w poszczególnych powiatach w 2011 r. (destymulanta)

	Liczba osób				Udział w populacji osób w wieku poprodukcyjnym					
	ON prawnie o stopniu znacznym	ON tylko biologicznie - ograniczenie sprawności całkowite	ON tylko biologicznie - ograniczenie sprawności poważne	Razem	ON prawnie o stopniu znacznym	ON tylko biologicznie - ograniczenie sprawności całkowite	ON tylko biologicznie - ograniczenie sprawności poważne	Razem	Razem – pozycja powiatu w WZP (21 powiatów)	Razem – pozycja powiatu w PL (380 powiatów)
PL	533 548	62 821	274 899	871268	8,2%	1,0%	4,2%	13,4%	-	-
WZP	29 163	2 870	10 546	42 579	10,6%	1,0%	3,9%	15,5%	-	-
białogardzki	394	70	425	889	5,4%	1,0%	5,8%	12,2%	14	221
choszczeński	706	54	242	1 002	9,5%	0,7%	3,3%	13,5%	13	173
drawski	498	122	422	1 042	5,7%	1,4%	4,9%	12,0%	15	229
goleniowski	1 137	212	553	1 902	9,9%	1,9%	4,8%	16,6%	7	80
gryficki	1 220	176	490	1 886	13,9%	2,0%	5,6%	21,5%	2	19
gryfiński	1 374	98	367	1 839	11,8%	0,8%	3,1%	15,8%	9	103
kamieński	594	57	183	834	8,2%	0,8%	2,5%	11,5%	18	254
kołobrzeski	567	108	525	1 200	4,4%	0,8%	4,1%	9,4%	21	336
koszaliński	448	109	430	987	5,3%	1,3%	5,1%	11,8%	17	240
łobeski	713	127	307	1 147	12,0%	2,1%	5,1%	19,2%	4	38
myśliborski	1 348	40	226	1 614	13,2%	0,4%	2,2%	15,9%	8	97
policki	750	98	409	1 257	10,1%	1,3%	5,5%	16,9%	5	75
pyrzycki	731	88	125	944	11,8%	1,4%	2,0%	15,2%	11	121
sławieński	618	55	238	911	7,2%	0,6%	2,8%	10,6%	20	288
stargardzki	4 261	141	481	4 883	23,8%	0,8%	2,7%	27,3%	1	2
szczecinecki	1 048	165	844	2 057	8,5%	1,3%	6,8%	16,7%	6	78
świdwiński	539	95	248	882	7,3%	1,3%	3,3%	11,9%	16	235
wątecki	1 264	89	281	1 634	15,8%	1,1%	3,5%	20,4%	3	26
m. Koszalin	1 165	185	929	2 279	5,6%	0,9%	4,5%	11,0%	19	100
m. Szczecin	9 163	717	2 428	12 308	11,8%	0,9%	3,1%	15,8%	10	154
m. Świnoujście	623	63	394	1 080	8,1%	0,8%	5,1%	14,1%	12	221

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z NSP2011.

Największy udział w ludności w wieku poprodukcyjnym osób niepełnosprawnych prawnie o stopniu znacznym oraz osób niepełnosprawnych tylko biologicznie o całkowitym lub poważnym ograniczeniu sprawności występował w 2011 r. przede wszystkim w powiecie stargardzkim (aż 27,3%), a także w powiatach gryfickim (21,5%), wałeckim (20,4%) i łobeskim (19,2%), zaś najniższy – w powiecie kołobrzeskim (zaledwie 9,4%).

Respondentów badania ilościowego zapytano o zamieszkiwanie w ich gospodarstwie domowym osób powyżej 65 roku życia – samodzielnych i niesamodzielnych. W 9,3% badanych gospodarstw zamieszkują seniorzy niesamodzielni, zaś w 23% gospodarstw seniorzy samodzielni i niewymagający opieki. Co oczywiste, kategorie społeczne takie jak osoby starsze niesamodzielne, wymagające opieki najczęściej występują w gospodarstwach domowych rencistów i emerytów, a także gospodarstwach domowych utrzymujących się z innych świadczeń społecznych. Osoby starsze, powyżej 65 roku życia, niewymagające opieki występują, co oczywiste, przede wszystkim w gospodarstwach domowych, w których głównym źródłem utrzymania jest emerytura.

Organizacje świadczące usługi zostały zapytane w badaniu CAWI jakie problemy dotyczą osoby starsze – zarówno samodzielne jak i niesamodzielne. Realizatorzy usług zauważają, że w przypadku seniorów niesamodzielnych największym problemem jest bierność i izolacja społeczna (6 wskazań), jest to też drugi w kolejności wskazywany problem także w przypadku seniorów samodzielnych (6 wskazań). W przypadku tych ostatnich jako najważniejszy problem wskazuje się utrudniony dostęp do usług publicznych (8 wskazań). W przypadku seniorów niesamodzielnych jako często występujące wskazywane są także problemy takie jak ubóstwo (5 wskazań) i uzależnienia (4 wskazania).

2.9.6. Osoby doświadczające zaburzeń psychicznych

Jedynym wiarygodnym źródłem pozwalającym oszacować skalę występowania zaburzeń psychicznych w regionie jest badanie EZOP. Badanie EZOP było pierwszym w Polsce badaniem epidemiologicznym zaburzeń psychicznych przeprowadzonym zgodnie z metodologią Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) we współpracy z Konsorcjum World Mental Health (WMH). Zastosowano w nim Złożony Międzynarodowy Kwestionariusz Diagnostyczny (CIDI) w liczącej ponad 10 tysięcy respondentów próbie losowej osób w wieku 18–64 lata. Badanie przeprowadzone zostało w 2012 r. W 2018 i 2019 r. realizowana była druga edycja badania, jednak jego wyniki nie są jeszcze dostępne⁸⁹.

Badaniem objęto najczęściej występujące zaburzenia psychiczne: zaburzenia związane z używaniem substancji psychoaktywnych (nadużywanie alkoholu, w tym uzależnienie od alkoholu, nadużywanie narkotyków, w tym uzależnienie od narkotyków); zaburzenia nastroju

⁸⁹ Zob. <https://ezop.edu.pl/> (dostęp 03.02.2021 r.)

(depresja, dystymia, mania); zaburzenia nerwicowe (agorafobia, uogólnione zaburzenia lękowe, napady paniki, fobie społeczne, fobie specyficzne, neurastenia) oraz zaburzenia kontroli impulsów i zachowania autodestrukcyjne (zaburzenia opozycyjno-buntownicze, ADHD, zaburzenia zachowania, zaburzenia eksplozywne).

Wyniki badania wskazują, że przynajmniej jedno zaburzenie spośród wyżej wymienionych można rozpoznać w ciągu życia u 23,4% mieszkańców Polski w wieku 18-64 lata (estymacja przedziałowa to 22,2%–24,7%). Najczęściej występujące zaburzenia psychiczne to:

- **zaburzenia związane z używaniem substancji (12,8%)**, w tym nadużywanie i uzależnienie od alkoholu (11,9%) oraz nadużywanie i uzależnienie od narkotyków (1,4%),
- **zaburzenia nerwicowe (9,6%)**, w tym fobie specyficzne (4,3%) i fobie społeczne (1,8%),
- **zaburzenia nastroju (3,5%)**, w tym depresja (3,0%),
- **impulsywne zaburzenia zachowania (3,5%)**.

Województwo zachodniopomorskie, obok podkarpackiego, należy do tych, w których rozpowszechnienie zaburzeń psychicznych oszacowane na podstawie badania jest najniższe. Przynajmniej jedno zaburzenie psychiczne spośród 18 analizowanych można rozpoznać w ciągu życia u **18,9%** mieszkańców Pomorza Zachodniego w wieku 18-64 lata (estymacja przedziałowa to 15,1%–23,4%, co oznacza, że różnica pomiędzy Polską, a regionem nie jest jednak istotna statystycznie)⁹⁰. Oznacza to, że **zaburzeń psychicznych kiedykolwiek w życiu doświadczało ok. 220 tys. mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w wieku 18-64 lata** (estymacja przedziałowa to 172,7 tys. – 266,5 tys.). Brak jest danych na temat rozpowszechnienia w województwie zachodniopomorskim poszczególnych zaburzeń psychicznych, zatem do orientacyjnego oszacowania bezwzględnej liczby osób wykorzystać można tylko wyniki badania ogólnopolskiego (takie podejście zastosowano do oszacowania liczby osób uzależnionych od alkoholu i narkotyków).

Autorzy badania EZOP wyróżnili także czynniki społeczno-demograficzne wpływające na stan zdrowia psychicznego.

Szczególnie istotnie narażeni na doświadczanie zaburzeń psychicznych są osoby pozostające bez zatrudnienia (bierni zawodowo i bezrobotni). W tym kontekście zatrudnienie postrzegać można jako źródło społecznego wsparcia. Jest to kolejny, obok ekonomicznego, argument na rzecz podjęcia starań w ramach szeroko rozumianego systemu polityki społecznej ukierunkowanych na zwiększanie aktywności zawodowej mieszkańców.

⁹⁰ Warto także przypomnieć, iż zgodnie z danymi GUS w latach 2018-2019 w województwie zachodniopomorskim odnotowano istotnie więcej zgonów na 100 tys. mieszkańców z powodu zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania niż w całym kraju (w 2019 r. 13,8 w regionie i 7,5 w kraju), co może świadczyć o silnie pogarszającej się kondycji psychicznej mieszkańców regionu w stosunku do 2012 r., kiedy przeprowadzone zostało badanie EZOP.

Drugim istotnym czynnikiem warunkującym ponadprzeciętne narażenie na doświadczanie zaburzeń psychicznych (zwłaszcza zaburzeń depresyjnych i zaburzeń zachowania) jest **rozpad małżeństwa** (wskutek rozwodu lub śmierci małżonka).

Więszym ryzykiem zaburzeń psychicznych obciążeni są **mieszkańcy dużych miast, szczególnie kobiety**.

Autorzy badania EZOP wykazują również, iż „województwa mapa epidemiologii zaburzeń psychicznych tylko częściowo pokrywa się z mapą utworzoną na podstawie statystyk ochrony zdrowia, które są uwarunkowane liczbą dostępnych placówek specjalistycznych”. Oznacza to, że do szacowania faktycznej liczby osób doświadczających zaburzeń psychicznych wykorzystanie danych dotyczących np. liczby osób korzystających z leczenia psychiatrycznego jest nietrafne.

Mieszkańców województwa – respondentów badania CATI zapytano o fakt zamieszkiwania w gospodarstwie domowym osób borykających się z zaburzeniami psychicznymi. Odpowiedzi twierdzącej udzieliło 20 respondentów, czyli 5,2 % badanych gospodarstw domowych. Osoby doświadczające zaburzeń psychicznych szczególnie często występują w gospodarstwach domowych utrzymujących się z innych niż emerytura i renta świadczeń społecznych oraz w gospodarstwach domowych rencistów.

Jak wynika z Diagnozy Społecznej 2015 z ciągu ostatniego roku przed realizacją badania z porad psychologa lub psychiatry korzystało 6,0% mieszkańców regionu w wieku 15 lat i więcej (w 2005 r. - 3,5%). Udział takich osób w populacji był wyższy niż dla reszty kraju (4,5%). Nie ma statystycznie istotnego związku pomiędzy korzystaniem z porad psychologa/psychiatry, a płcią i wiekiem mieszkańców regionu. Z porad psychologa/psychiatry istotnie częściej korzystali w 2015 r. mieszkańcy dwóch największych miast: Szczecina i Koszalina (11,4% badanych mieszkańców w wieku 15 lat i więcej), co z jednej strony może świadczyć o nasileniu problemów psychicznych w największych miastach, ale z drugiej strony po prostu o lepszym dostępie mieszkańców tych miast do tego typu usług, a także o mniejszej stygmatyzacji osób korzystających z pomocy psychologa lub psychiatry (problem stygmatyzacji tych osób nadal występuje). Znacznie częściej z usług psychologa/psychiatry korzystały osoby z wykształceniem wyższym i policealnym (11,0%). Jeśli chodzi o status społeczno-zawodowy, to istotnie częściej z usług psychologa lub psychiatry korzystali prywatni przedsiębiorcy (12,8%) oraz pracownicy sektora publicznego (9,9%) (te grupy społeczno-zawodowe zdefiniować można w tym kontekście jako te, które posiadają najlepszy dostęp do tego typu usług i nie obawiają się stygmatyzacji z powodu korzystania z nich), ale także renciści (16,7%) oraz inne osoby biernie zawodowo (z wyłączeniem emerytów, rencistów, uczniów i studentów) – 11,5% (te grupy społeczno-zawodowe prawdopodobnie doświadczają problemów psychicznych w większym stopniu niż inne). Jeśli chodzi o uczniów i studentów, to z usług psychologa/psychiatry korzystał, wedle

deklaracji, zaledwie 1% z nich, co świadczy o bardzo słabym dostępie uczniów i studentów do takich usług.

Wykonawców usług społecznych świadczących wsparcie dla osób doświadczających zaburzeń psychicznych zapytano o problemy, które dotyczą te osoby. Najczęściej wskazywanym problemem dotyczącym osoby doświadczającej zaburzeń psychicznych była bierność/izolacja społeczna (aż 20 wskazań), następnie zaś utrudniony dostęp do usług publicznych takich jak edukacja, ochrona zdrowia, kultura i rekreacja (13 wskazań), bierność zawodowa i bezrobocie (9 wskazań) i ubóstwo (9 wskazań). W następnej kolejności wskazywano dyskryminację (8 wskazań), wykluczenie transportowe i mieszkaniowe (po 4 wskazania).

Myśli samobójcze i samobójstwa

Jak wynika z Diagnozy Społecznej 2015 częstotliwość występowania myśli samobójczych wśród mieszkańców regionu nie odbiegała w 2015 r. istotnie od reszty kraju. Na pytanie kwestionariuszowe „Jak często w minionych miesiącach zdarzało się Panu/Pani być tak załamany, że myślał/a Pan/i o samobójstwie?” odpowiedzi „bardzo często” udzieliło w regionie 1,2% badanych, a „dosyć często” 2,0% (łącznie 3,2%). Rzadko myśli samobójcze miało w 2015 r. 4,9% mieszkańców Pomorza Zachodniego, zaś nigdy takich myśli nie miało 91,6%. Wyniki badania w tym zakresie były nieco korzystniejsze niż w 2005 r., kiedy bardzo często lub dosyć często o samobójstwie myślało 4,6% badanych, rzadko – 9,3%, zaś nigdy – 86,1%.

W przypadku drugiego wskaźnika woli życia (pytanie kwestionariuszowe: „Jak silne w tych dniach jest Pana pragnienie życia?” różnice pomiędzy regionem a resztą kraju również są minimalne, na korzyść regionu (średnia w skali od 1 – „w ogóle nie chce mi się żyć” do 10 – „bardzo mocno chce mi się żyć” w regionie w 2015 r. wyniosła 8,79, zaś w reszcie kraju - 8,58). W stosunku do 2005 r. wyniki badania dla województwa zachodniopomorskiego w tym zakresie są nieco korzystniejsze (w 2005 r. średni wynik wyniósł 8,42).

W odniesieniu do liczby podejmowanych zamachów samobójczych, województwo zachodniopomorskie sytuuje się również w okolicy średniej krajowej. Poniższa tabela przedstawia liczbę podejmowanych zamachów samobójczych raportowanych przez komendy wojewódzkie policji.

Tabela nr 72. Liczba zamachów samobójczych ogółem w latach 2014-2020 w podziale na województwa (destymulanta)

	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	Liczba zamachów samobójczych na 10 000 osób w 2019 r. (BDL)
KWP Bydgoszcz	326	344	351	385	413	401	396	1,93
KWP Białystok	358	310	389	348	346	461	498	3,91
KWP Gdańsk	449	470	461	587	569	675	724	2,88
KWP Gorzów Wlkp.	241	278	284	288	294	369	315	3,65
KWP Katowice	1407	1511	1436	1667	1686	1620	1709	3,59
KWP Kielce	839	793	670	610	517	512	533	4,15
KWP Kraków	1004	898	1029	1023	1033	1075	1148	3,15
KWP Łódź	893	906	1003	1267	1240	1252	1263	5,10
KWP Lublin	532	502	465	557	612	667	626	3,16
KWP Olsztyn	627	589	483	563	546	611	566	4,29
KWP Opole	228	235	244	234	210	215	194	2,19
KWP Poznań	601	574	549	678	706	747	746	2,14
KWP Rzeszów	425	466	441	580	592	545	580	2,56
KWP Szczecin	457	435	415	466	421	526	529	3,10
KSP Warszawa + KWP Radom	1108	1069	1068	1153	1136	1182	1164	2,18
KWP Wrocław	683	619	608	782	859	1096	984	3,78
Polska	10207	9973	9861	11139	11167	11961	12013	3,12

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych KGP i BDL GUS.

W województwie zachodniopomorskim w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców podejmowanych jest ok. 3,10 zamachów samobójczych (10 pozycja WZP wśród 16 regionów), w Polsce jest to 3,12.

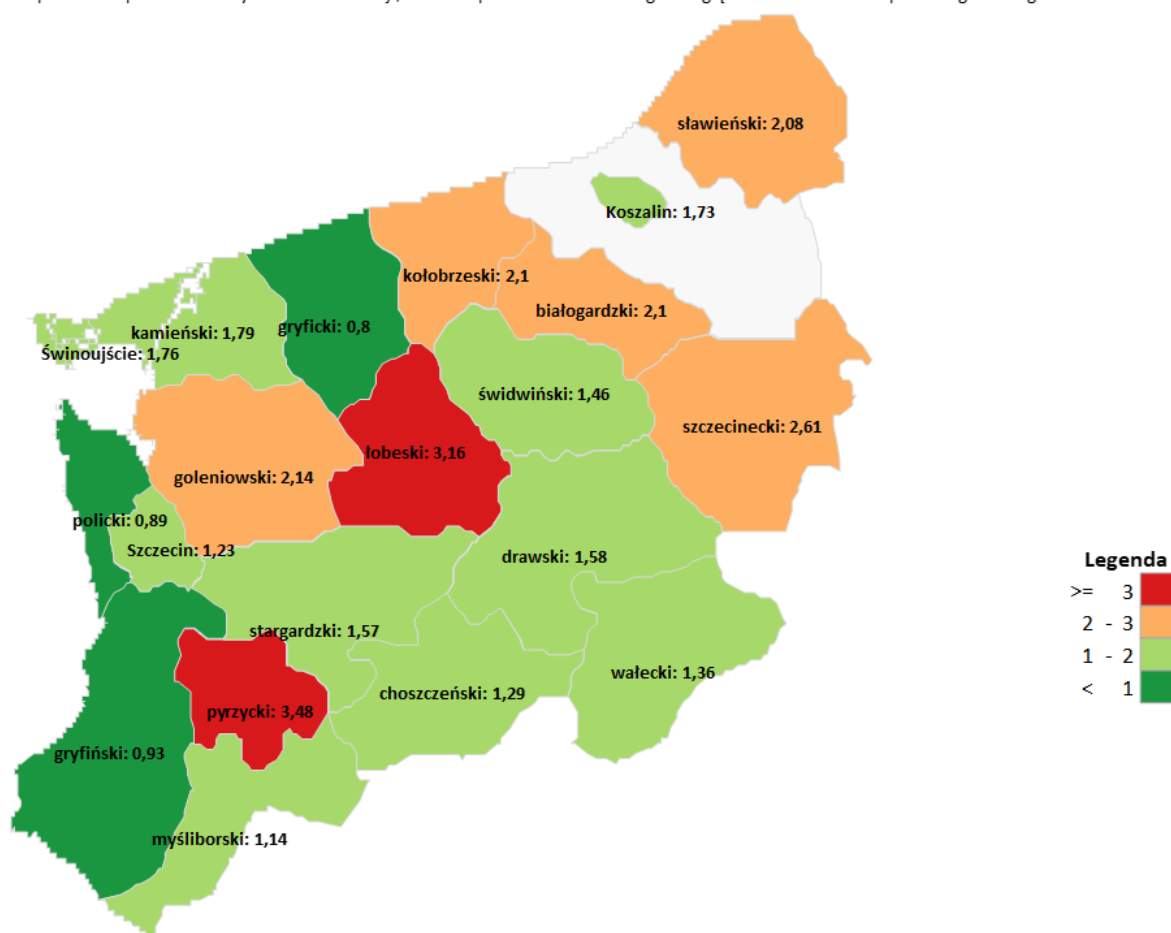
Niepokojącym faktem jest rosnąca w całej Polsce liczba zamachów samobójczych na przestrzeni ostatnich lat. W przypadku województwa zachodniopomorskiego jest to wzrost z 457 w 2014 r. do 529 w roku 2020.

W województwie zachodniopomorskim można zauważyć zróżnicowanie regionalne w liczbie podejmowanych samobójstw.

Mapa nr 12. Liczba zamachów samobójczych podjętych w latach 2014-2019 na 1000 mieszkańców (destymulanta)

Liczba zamachów samobójczych podjętych w latach 2014-2019 w przeliczeniu na 1000 mieszkańców wg. danych za rok 2019.

*dane podawane przez Komendy Powiatowe Policji, dane dla powiatu koszalińskiego uwzględnione w liczbie dla powiatu grodzkiego Koszalin.



Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z KWP w Szczecinie

Dla pokazania zróżnicowania regionalnego zsumowano liczbę zamachów samobójczych popełnionych w powiatach w latach 2014-2019 i przeliczono na 1000 mieszkańców powiatu w roku 2019.

Z podsumowania wynika, iż największa liczba zamachów samobójczych podejmowana jest w powiatach pyrzyckim i łobeskim, a następnie w szczecineckim, goleniowskim, białogardzkim, kołobrzescim i sławieńskim. Oprócz powiatu goleniowskiego można zauważyć, iż są to powiaty, w których występuje duże nasilenie problemów społecznych.

Najrzadziej zamachy samobójcze są podejmowane przez mieszkańców powiatów: gryfińskiego, polickiego i gryfickiego.

Choć w okresie 2015-2020 województwo zachodniopomorskie pod względem liczby zamachów samobójczych na 10 tys. ludności nie odbiegało od reszty kraju, to we wcześniejszych latach województwo zachodniopomorskie, obok dolnośląskiego oraz warmińsko – mazurskiego należało do województw, w których popełnianych było najwięcej samobójstw⁹¹. W artykule pn. *Polska mapa samobójstw. Bogactwo nie ma wpływu na chęć życia* jako przyczyny wysokiego wskaźnika samobójstw w województwach leżących na terenie ziem odzyskanych (dolnośląskie, zachodniopomorskie, warmińsko-mazurskie) wskazuje się:

- niskie lub brak więzi społecznych, co z kolei spowodowane jest czynnikami historycznymi – kształtowaniu się na tych terenach nowego społeczeństwa dopiero od 1945 r.,
- brak tradycji, wspólnej regionalnej historii,
- brak zakorzenienia w tradycyjnym środowisku,
- niska religijność⁹².

Widoczne ogromne różnice pomiędzy płciami w zakresie liczby podejmowanych prób samobójczych. Mężczyźni popełniają samobójstwa blisko 7 razy częściej niż kobiety, w Polsce dysproporcja ta należy do jednych z najwyższych w Europie. Mężczyźni częściej wybierają skuteczne środki popełnienia samobójstwa takie jak rzucenie się pod pociąg czy powieszenie, natomiast kobiety wybierają przedawkowanie leków lub użycie gazu⁹³. Ogólnie samobójstwa kobiet są w porównaniu z samobójstwami mężczyzn o wiele rzadsze. Związane jest to m.in. z wspomnianym już wyborem sposobu odebrania sobie życia (kobiety częściej popełniają próby samobójcze nieskuteczne) oraz z faktem, że kobiety pełnią rolę opiekuńczą w społeczeństwie (kobiety, które są matkami bardzo rzadko odbierają sobie życie).

Bardzo niepokojącym faktem jest wzrost liczby samobójstw wśród dzieci. Jest to zjawisko ogólnopolskie, występujące również w województwie zachodniopomorskim, w którym zauważyć można znaczne zróżnicowanie wewnątrzregionalne.

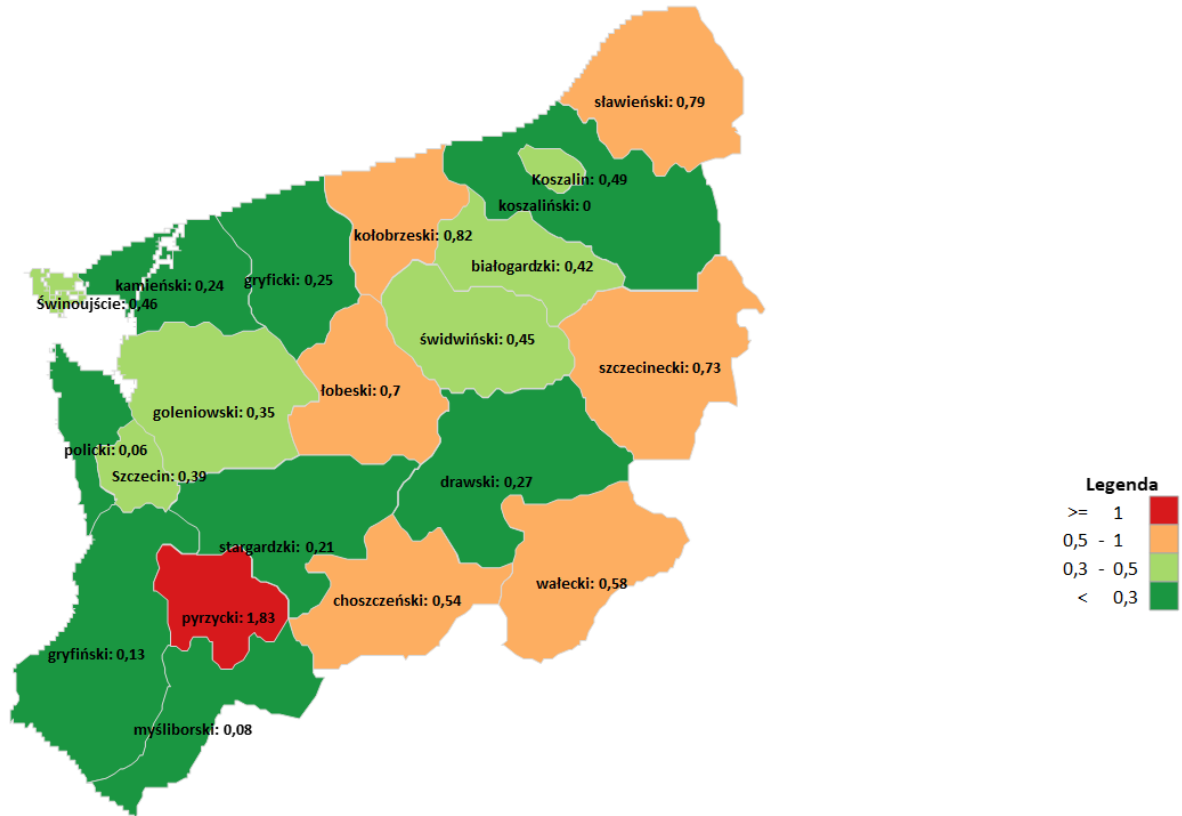
⁹¹ Klinger K., Otto P., *Polska mapa samobójstw. Bogactwo nie ma wpływu na chęć życia*, <https://forsal.pl/artykuly/899077,polska-mapa-samobojstw-bogactwo-nie-ma-wplywu-na-chec-zycia.html> [dostęp: 22.04.2021 r.]

⁹² Tamże.

⁹³ Tamże.

Mapa nr 13. Udział zamachów samobójczych podejmowanych przez osoby niepełnoletnie w sumie zamachów samobójczych podejmowanych w latach 2014-2019 [%] (destymulanta)

Liczba zamachów samobójczych podjętych przez dzieci w wieku 0-18 lat w latach 2014-2019 w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w wieku 0-19 lat wg. danych za rok 2019.
 *dane podawane przez Komendy Powiatowe Policji, dane dla powiatu koszalińskiego uwzględnione w liczbie dla powiatu grodzkiego Koszalin.



Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z KWP w Szczecinie

Dla pokazania zróżnicowania regionalnego zsumowano liczbę zamachów samobójczych popełnionych przez dzieci (0-18 lat) w powiatach w latach 2014-2019 i przeliczono na 1000 mieszkańców powiatu w wieku 0-18 lat w roku 2019.

Zdecydowanie najwięcej zamachów samobójczych podejmowanych przez dzieci ma miejsce na terenie powiatu pyrzyckiego, ich skala znacząco odbiega od wszystkich innych powiatów.

Relatywnie dużo zamachów samobójczych podejmowanych przez dzieci ma miejsce także w powiatach: szczecineckim, kołobrzeskim, łobeskim, sławieńskim, waleckim i choszczeńskim.

Najmniej zamachów samobójczych podejmowanych przez dzieci jest na zachodniej ścianie województwa – w powiecie polickim, myśliborskim i gryfińskim.

Zatrważającym faktem jest, iż w latach 2014 – 2020 sześcioro dzieci w wieku 7-12 lat podjęło zamach samobójczy. Dwoje z nich na terenie powiatu szczecineckiego (2020,2016), dwoje na

terenie miasta Szczecina (2018 i 2015) i po jednym w powiecie pyrzyckim (2019) i kołobrzeskim (2015).

Dzieci i młodzież są uznawane za grupę, która w ostatnim czasie jest niezwykle narażona na samobójstwa. Polska jeszcze przed pandemią była w czołówce państw z najwyższym odsetkiem samobójstw wśród dzieci i młodzieży. W 2019 roku w grupie wiekowej 13–18 lat odnotowano blisko tysiąc prób samobójczych. Specjaliści od zdrowia psychicznego obawiają się, że jednym z długofalowych skutków epidemii koronawirusa COVID-19 może być fala samobójstw wśród nastolatków⁹⁴.

Obecnie wskazuje się, że epidemia koronawirusa COVID-19 przyczyniła się do pogorszenia stanu zdrowia psychicznego zwłaszcza wśród tych osób, które już wcześniej zmagają się z problemami. **Kolejną grupą, która jest najbardziej narażona na negatywne oddziaływanie pandemii są nastolatki i dzieci.**

Elementem, który nie pomaga w poprawie sytuacji zdrowia psychicznego dzieci oraz nastolatków jest znikomy lub całkowity brak leczenia psychiatrycznego dla dzieci i młodzieży w Polsce.

Problemy z jakimi mierzy się system leczenia psychiatrycznego dzieci i młodzieży w Polsce:

- nierównomiernie rozmieszczenie w skali kraju kadry lekarskiej, szpitalnych oddziałów psychiatrycznych i poradni dla małoletnich,
- brak profilaktyki zaburzeń psychicznych,
- brak miejsc w szpitalach oraz długi czas oczekiwania na hospitalizację,
- zbyt mała liczba lekarzy psychiatrów dzieci i młodzieży,
- niekorzystana struktura wiekowa obecnych lekarzy tej specjalizacji, 32% specjalistów ma powyżej 55 lat,
- niewystarczający nadzór konsultantów wojewódzkich w dziedzinie psychiatrii dzieci i młodzieży,
- niskie środki przekazywane szpitalom przez NFZ, które nie pokrywają leczenia pacjentów⁹⁵.

Powyższe problemy, z jakimi zmagają się obecnie system leczenia psychiatrycznego w Polsce wskazują na niewydolność całego systemu, konsekwencją takiego stanu rzeczy może być m.in. zwiększona liczba samobójstw wśród dzieci i młodzieży, które nie otrzymają odpowiedniej pomocy a które ze względu na brak lub niską profilaktykę nie będą potrafiły zapobiegać pogłębiającym się problemom psychicznym.

⁹⁴ <https://biznes.newseria.pl/news/efektem-pandemii-moze,p522297734> [dostęp: 22.04.2021r.]

⁹⁵ NIK o dostępności leczenia psychiatrycznego dla dzieci i młodzieży, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/lecznictwo-psychiatryczne-dzieci-i-mlodziezy.html> [dostęp: 22.04.2021r.]

2.9.7. Rodziny przeżywające trudności w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczej

Oszacowanie całkowitej liczby rodzin doświadczających trudności w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczej w województwie zachodniopomorskim jest niemożliwe. Możliwe jest jedynie policzenie rodzin korzystających z wsparcia instytucjonalnego.

W tabeli zamieszczonej poniżej zaprezentowano dane na temat liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego oraz z tytułu potrzeby ochrony macierzyństwa (w tym wielodzietności) w latach 2007-2019 w województwie zachodniopomorskim. Spada liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego (z 13,9 tys. w 2007 r. do 5,6 tys. w 2019 r.), przy czym najsilniejszy spadek miał miejsce w okresie 2015-2019 r.

Drugim typem rodziny szczególnie wspieranej przez system pomocy i integracji społecznej są rodziny wielodzietne. Na podstawie wyników badania rodzin wielodzietnych przeprowadzonych w innych regionach, stwierdzić można, iż choć sytuacja materialna takich rodzin jest trudna, to dzięki realizacji programu Rodzina 500+ wielodzietność nie jest już czynnikiem bezpośrednio prowadzącym rodzinę do ubóstwa i wykluczenia społecznego⁹⁶. Przed wprowadzeniem programu Rodzina 500+ taka bezpośrednia zależność była obserwowana⁹⁷. Od 2015 r., po okresie wzrostu, spada także bezwzględna liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu potrzeby ochrony macierzyństwa, w tym wielodzietności, co zapewne wiązać można także z wprowadzeniem programu Rodzina 500+ i spadkiem skłonności rodzin wielodzietnych do korzystania z pomocy społecznej⁹⁸.

Spadek liczby rodzin zmagających się z problemami w zakresie pełnienia funkcji opiekuńczo-wychowawczej, które korzystają z pomocy społecznej wiązać należy przede wszystkim z wzrostem dochodów zachodniopomorskich rodzin w badanym okresie, co sprawia, iż przekraczają one progi dochodowe uprawniające do korzystania ze świadczeń z pomocy społecznej, obniża motywację do korzystania z pomocy (także w formie usług np. pracy socjalnej, czy wsparcia asystenta rodziny) i w konsekwencji sprawia, iż wypadają one z systemu pomocy społecznej i nie są widoczne w powyższych danych statystycznych. **Tym niemniej spada także udział rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych (z 17,9% w 2007 r. do 12,9% w 2019 r.),** co może świadczyć o pewnej poprawie sytuacji społecznej województwa zachodniopomorskiego w zakresie pełnienia przez rodziny funkcji opiekuńczo-wychowawczej. Poprawa w tym zakresie wydaje się być jednak niewielka, o czym świadczy iż

⁹⁶ Zob. ROPS w Poznaniu, *Sytuacja rodzin wielodzietnych w województwie wielkopolskim. Aktualne potrzeby i możliwości wsparcia*, Poznań 2017, <https://rops.poznan.pl/wp-content/uploads/2017/03/Sytuacja-rodzin-wielodzietnych-w-wojew%C3%B3dztwie-wielkopolskim.pdf> (dostęp 29.03.2021 r.)

⁹⁷ Centrum im. A. Smitha, *Koszty wychowania dzieci w Polsce 2015*, Warszawa 2015, s.9, <https://www.gov.pl/web/rodzina/raport-centrum-im-adama-smitha-koszty-wychowania-dzieci-w-polsce-2015> (dostęp: 23.03.2021 r.)

⁹⁸ Świadczenie wychowawcze 500 + nie jest wliczane do dochodu przy ustalaniu prawa do innych świadczeń m.in. z pomocy społecznej, funduszu alimentacyjnego oraz świadczeń rodzinnych.

w strukturze powodów korzystania z pomocy społecznej „potrzeba ochrony macierzyństwa” miała w 2007 r. udział wynoszący 3,5%, zaś w 2019 r. – 8,8%.

Tabela nr 73. Liczba rodzin objętych wsparciem pomocy społecznej z tytułu: potrzeby ochrony macierzyństwa, w tym wielodzietności oraz z tytułu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych w województwie zachodniopomorskim w latach 2007-2019 (destymulanty)

		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego	Liczba rodzin	13853	11750	11200	11882	11146	10722	12022	10771	9220	7645	6814	5989	5568
	Udział w stosunku do ogólnej liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej	17,9%	16,4%	15,8%	16,1%	15,2%	15,9%	17,4%	17,0%	15,7%	13,9%	13,5%	12,9%	12,9%
Potrzeba ochrony macierzyństwa	Liczba rodzin	2699	4232	4891	5531	5791	5729	5910	5561	5564	4840	4131	3753	3790
	Udział w stosunku do ogólnej liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej	3,5%	5,9%	6,9%	7,5%	7,9%	8,5%	8,6%	8,8%	9,5%	8,8%	8,2%	8,1%	8,8%
w tym wielodzietność	Liczba rodzin	695	2115	2729	2954	3201	3367	3525	3284	3356	2882	2434	2138	2118
	Udział w stosunku do ogólnej liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej	0,9%	3,0%	3,8%	4,0%	4,4%	5,0%	5,1%	5,2%	5,7%	5,2%	4,8%	4,6%	4,9%

Źródło: opracowanie własne na podstawie MRPiPS 03.

Wykonawców usług społecznych, którzy realizują wsparcie dla rodzin doświadczających bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych zapytano w badaniu ilościowym, jakich problemów doświadczają te rodziny. Najczęściej wskazywano na problemy takie jak bezrobocie/bierność zawodowa (5 wskazań) i uzależnienia (4 wskazania).

2.9.8. Dzieci umieszczone w pieczy zastępczej i wychowankowie pieczy zastępczej

Zgodnie z Ustawą z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U.2018.998 t.j. ze zm.) dzieci trafiają do pieczy zastępczej na skutek postanowienia sądu dotyczącego umieszczenia dziecka poza rodziną biologiczną. Jak wynika ze sprawozdań WRiSPZ-P najczęstszą przyczyną umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej w województwie zachodniopomorskim jest bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych rodzin biologicznych, a w drugiej kolejności – uzależnienia rodziców od alkoholu.

W tabeli zamieszczonej poniżej zaprezentowano dane na temat liczby dzieci przebywających w różnych formach pieczy zastępczej w województwie zachodniopomorskim w latach 2012-

2013 oraz 2016-2019 (Wykonawca nie dysponuje sprawozdaniami WRiSPZ-P za lata 2014-2015).

Tabela nr 74. Liczba dzieci przebywających w różnych formach pieczy zastępczej w województwie zachodniopomorskim w latach 2012-2013 oraz 2016-2019 (destymulanta)

	2012 r.	2013 r.	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.
Liczba dzieci w pieczy zastępczej ogółem	4 843	4 949	4 753	4 649	4 553	4 542
Liczba dzieci w rodzinnych formach pieczy zastępczej (rodziny zastępcze spokrewnione, niezawodowe, zawodowe oraz rodzinne domy dziecka)	3 795	3 862	3 830	3 783	3 718	3 715
Liczba dzieci w rodzinach zastępczych spokrewnionych	2 309	2 242	2 168	2 139	2 065	2 007
Liczba dzieci w rodzinach zastępczych niezawodowych	933	934	849	827	799	816
Liczba dzieci w rodzinach zastępczych zawodowych ogółem	470	496	456	408	434	396
Liczba dzieci w rodzinach zastępczych zawodowych, w tym pełniących funkcję pogotowia rodzinnego	138	193	161	130	136	146
Liczba dzieci w rodzinach zastępczych zawodowych, w tym pełniących funkcję specjalistyczną	34	35	41	35	35	33
Liczba dzieci w rodzinnych domach dziecka	83	190	357	409	420	496
Liczba dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych ogółem	1 048	1 087	923	866	835	827
Liczba dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu socjalizacyjnego	697	679	589	523	529	530
Liczba dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu interwencyjnego	82	108	73	84	80	99
Liczba dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu specjalistyczno-terapeutycznego	78	155	141	158	149	133
Liczba dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego	191	145	120	101	77	65

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sprawozdań WRiSPZ-P

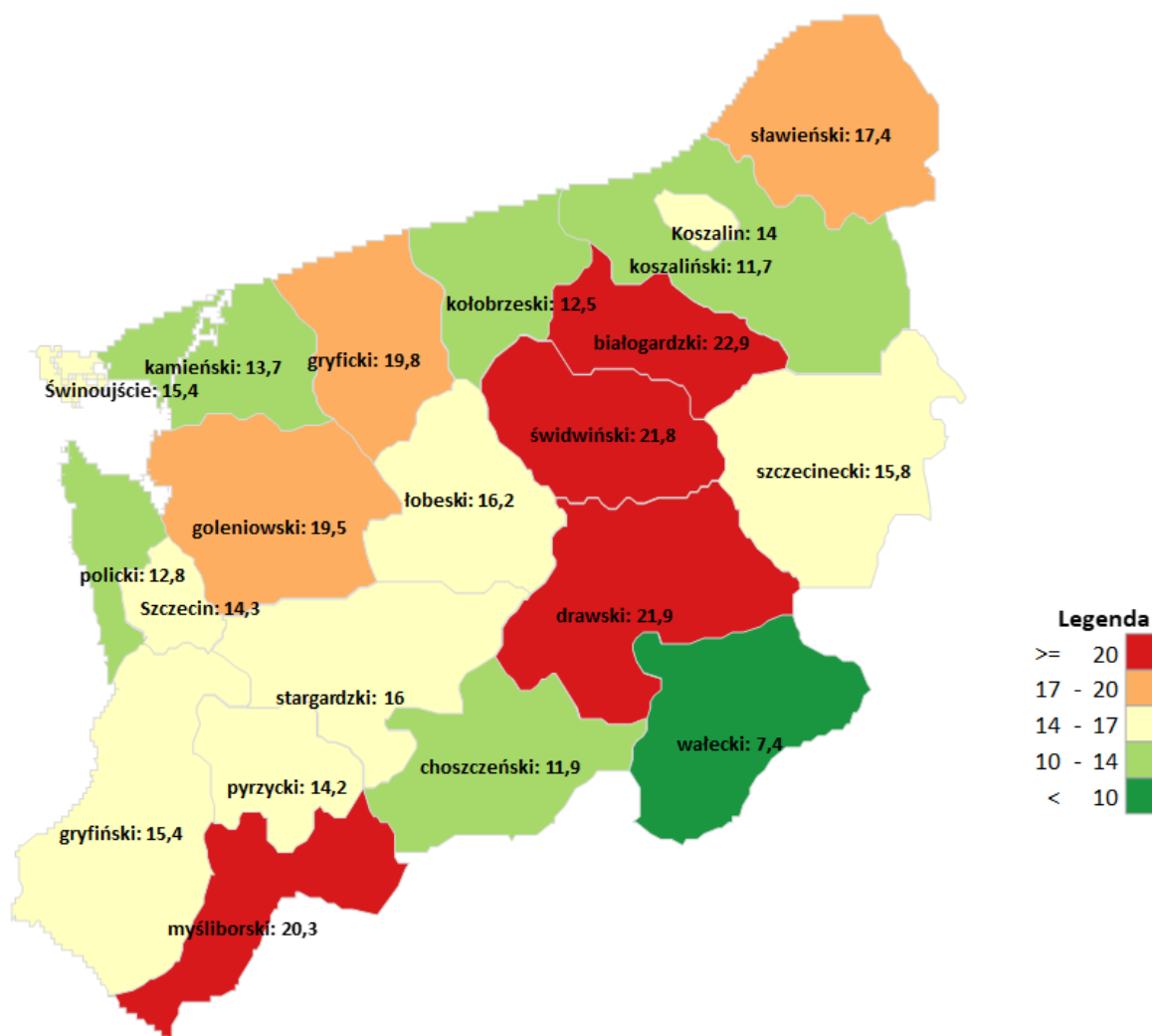
Liczba dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej w 2019 r. wyniosła 4542 osoby. W okresie 2012-2019 r. liczba dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej delikatnie spadła (o 6,6%) , ale było to spowodowane przede wszystkim przyczynami demograficznymi – w 2019 r. liczba mieszkańców regionu w wieku przedprodukcyjnym w stosunku do 2012 r. spadła o 5,5%, zatem liczbę dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej uznać można za stabilną, a powyższe dane dodatkowo potwierdzają fakt o względnie stałym nasileniu problemów opiekuńczo-wychowawczych rodzin biologicznych (zob. rozdział 2.9.7).

W danych zawartych w powyższej tabeli można zauważyć za to **trend deinstytucjonalizacji – stopniowego (aczkolwiek raczej powolnego) odchodzenia od instytucjonalnych form pieczy zastępczej** na rzecz rodzinnej pieczy zastępczej powszechnie uznawanej, po pierwsze za

skuteczniejszą formę wsparcia dla rodzin przeżywających trudności w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczej i dzieci przebywających w tych rodzinach, po drugie zaś – za efektywniejszą finansowo. Spośród wszystkich dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej w 2019 r. 82% przebywało w rodzinnych formach pieczy zastępczej, zaś 18% w instytucjonalnych formach pieczy zastępczej. W 2012 r. było to odpowiednio 78% i 22%. Trend ten ocenić należy pozytywnie. Szczególnie szybko w analizowanym okresie przybywało dzieci umieszczonych w rodzinnych domach dziecka. Niestety zmniejszała się, w stosunku do innych form pieczy zastępczej, liczba dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych zawodowych, które uznawane są za najbardziej trafną w stosunku do potrzeb dzieci formę pieczy zastępczej. Spadek liczby dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych spokrewnionych ocenić należy z kolei pozytywnie, gdyż jest to forma pieczy zastępczej uznawana powszechnie za najmniej pożądaną (często są to rodziny również nie w pełni wydolne wychowawczo). W instytucjonalnej pieczy zastępczej zauważyć można z kolei wzrost liczby dzieci umieszczonych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu specjalistyczno-terapeutycznego, a więc dedykowanych przede wszystkim dzieciom z niepełnosprawnością, wymagającym szczególnie intensywnego wsparcia. Jak wynika z badań jakościowych, osoby/rodziny prowadzące rodzinne formy pieczy zastępczej co do zasady nie chcą podejmować się sprawowania opieki nad takimi dziećmi, zatem ich umieszczenie w placówce jest najczęściej jedyną realnie dostępną formą zapewnienia ich opieki zastępczej.

Na poniżej mapie zaprezentowano rozkład wartości wskaźnika „Liczba dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej na 1000 mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym w 2019 r. w województwie zachodniopomorskim w podziale na powiaty. Dla całego regionu wartość tego wskaźnika w 2019 r. to 15,5.

Mapa nr 14. Liczba dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej na 1000 mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym w województwie zachodniopomorskim w podziale na powiaty w 2019 r. (destymulanta)



Źródło: opracowanie własne na podstawie Sprawozdań WRiSPZ-P oraz danych z BDL GUS.

W 2019 r. relatywnie dużo dzieci (w stosunku do liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym) przebywało w pieczy zastępczej w powiatach białogardzkim, drawskim, świdwińskim i myśliborskim, z kolei zdecydowanie najmniej – w powiecie wałeckim.

Kategorią społeczną uznawaną na zagrożoną wykluczeniem społecznym są **wychowankowie pieczy zastępczej**, czyli osoby pomiędzy 18 a 24 rokiem życia, które opuszczają pieczę zastępczą (odpływających z pieczy zastępczej).

Tabela nr 75. Liczba osób powyżej 18 roku życia opuszczających pieczę zastępczą w województwie zachodniopomorskim w latach 2012-2013 oraz 2016-2019

	2012	2013	2016	2017	2018	2019
Osoby powyżej 18 roku życia, które opuściły pieczę zastępczą, w tym:	224	243	162	215	278	237
powróciły do rodziny naturalnej	31	36	24	30	22	29
założyły własne gospodarstwo domowe	162	168	109	175	220	178
inne	31	39	29	10	36	30

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sprawozdań WRiSPZ-P

Liczba osób powyżej 18 roku życia opuszczających pieczę zastępczą w latach 2012-2019 była stabilna. W 2019 r. pieczę zastępczą opuściło 237 osób powyżej 18 roku życia, z czego zdecydowana większość (237) założyła własne gospodarstwo domowe, a tylko 29 osób powróciło do rodziny naturalnej (biologicznej, w większości przypadków zapewne wciąż dysfunkcyjnej), co ocenić należy pozytywnie. Z drugiej strony, jak wynika z analiz dotyczących problemu bezdomności, wychowankowie pieczy zastępczej uznawani są za osoby bezpośrednio zagrożone bezdomnością (zob. rozdział 2.9.11), a zatem „założenie własnego gospodarstwa domowego” przez wychowanka pieczy zastępczej nie musi niestety oznaczać trwałego usamodzielnienia się rozumianego jako samodzielne zamieszkiwanie i utrzymywanie się.

Wykonawców usług realizujących wsparcie na rzecz rodzin zastępczych/wychowanków pieczy zastępczej zapytano o problemy dotyczące tych kategorii społecznych. W opinii wykonawców usług, rodziny zastępcze i wychowanków pieczy najczęściej dotyczą takie problemy jak uzależnienia (4 wskazania), ubóstwo (2 wskazania) i dyskryminacja (2 wskazania).

2.9.9. Osoby uzależnione

Jedynym rzetelnym badaniem pozwalającym oszacować skalę uzależnień od alkoholu i narkotyków w Polsce jest badanie EZOP (zob. rozdział 2.9.6).

Zgodnie z wynikami tego badania zaburzenia związane z używaniem substancji, w tym nadużywanie i uzależnienie od alkoholu oraz nadużywanie i uzależnienie od narkotyków stanowiły najczęściej występujące spośród różnych zaburzeń psychicznych. Alkoholu w 2012 r. nadużywało aż 11,9% Polaków w wieku produkcyjnym, natomiast uzależnionych od alkoholu było 2,4%. Narkotyków nadużywało 1,4% Polaków w wieku produkcyjnym, natomiast uzależnionych od narkotyków było 0,3%. Na podstawie udostępnionych wyników z badania EZOP stwierdzić można, że wartości wskaźników rozpowszechnienia zaburzeń psychicznych dla województwa zachodniopomorskiego były nieco niższe od ich wartości dla całej Polski, jednak różnica pomiędzy regionem, a całą Polską nie była istotna statystycznie.

Choć w udostępnionych wynikach badania EZOP nie podano dokładnych danych na temat uzależnień od alkoholu i narkotyków mieszkańców poszczególnych regionów, to można z pewnym marginesem błędu ekstrapolować powyższe wartości wskaźników odnoszących się do kraju także na populację mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w wieku 18-64 lat, przy założeniu, że częstotliwość występowania problemu nadużywania i uzależnienia od alkoholu i narkotyków jest aktualnie taka sama, jak w 2012 r.

Temat uzależnień został również poruszony w Diagnozie Społecznej 2015. Zgodnie z jej wynikami, w województwie zachodniopomorskim istotnie większy jest udział w populacji palaczy papierosów (31,6% wobec 23,7% w reszcie kraju). W stosunku do 2005 r. udział palaczy w populacji mieszkańców regionu w wieku 15 lat i więcej nie zmienił się.

W Diagnozie Społecznej 2015 do spożywania zbyt dużej ilości alkoholu w ciągu roku przed realizacją badania przyznało się 8,3% badanych mieszkańców regionu (w 2005 r. - 5,9%), istotnie więcej niż w reszcie kraju (6,1%). Do próbowania narkotyków/dopalaczy przyznało się 3,0% mieszkańców regionu (w 2005 r. - 1,6%), istotnie więcej niż dla reszty kraju (1,3%).

Do picia za dużo alkoholu zdecydowanie częściej w 2015 r. przyznali się mężczyźni (14,9%) niż kobiety (2,3%). Mężczyźni istotnie częściej (4,8%) niż kobiety (1,3%) deklarowali także, że w ciągu roku przed realizacją badania próbowali narkotyków/dopalaczy. W województwie zachodniopomorskim ryzykowne zachowania związane ze spożywaniem alkoholu i narkotyków podejmują zatem istotnie częściej mężczyźni niż kobiety. Problem spożywania za dużej ilości alkoholu jest słabo, ale istotnie statystycznie powiązany z wiekiem (im starsze osoby, tym częściej spożywają alkohol w zbyt dużych ilościach). W przypadku problemu spożywania narkotyków/dopalaczy zaobserwować można odwrotną zależność - dotyczy on w znacznej mierze osób młodych (średnia wieku mieszkańców przyznających się do spożywania narkotyków/dopalaczy w 2015 r. to 32 lata, zaś wśród osób, które nie spożywały narkotyków/dopalaczy - 47 lat. Problem spożywania zbyt dużych ilości alkoholu jest rozpowszechniony równomiernie w miejscowościach różnej wielkości. Problem spożywania narkotyków/dopalaczy w regionie był z kolei silniejszy w miastach małych, do 20 tys. mieszkańców (5,0%) oraz miastach średnich, od 20 do 100 tys. mieszkańców (7,5%). Spożywanie zbyt dużej ilości alkoholu jest liniowo powiązane z wykształceniem - im wyższy poziom wykształcenia, tym rzadsze występowanie tego problemu. W przypadku osób z wykształceniem podstawowym i niższym do picia za dużo alkoholu przyznało się 14,0% badanych, w przypadku osób z wykształceniem zawodowym lub gimnazjalnym - 9,2%, w przypadku osób z wykształceniem średnim - 6,9%, a w przypadku osób z wykształceniem wyższym i policealnym - 4,8%. Problem spożywania narkotyków/dopalaczy nie jest z kolei powiązany istotnie z wykształceniem. Istotnie częściej za dużo alkoholu spożywali, wedle deklaracji, przede wszystkim osoby bierne zawodowo (z wyłączeniem emerytów, rencistów, uczniów i studentów) - aż 33,3% z nich, a także uczniowie i studenci (12,5%) oraz bezrobotni (10,3%). Osoby bierne zawodowo (z wyłączeniem emerytów, rencistów, uczniów i studentów) istotnie częściej spożywały także narkotyki/dopalacze (aż 17,2%), podobnie jak uczniowie/studenti (6,8%).

Liczba ludności województwa zachodniopomorskiego w wieku 18-64 lata w 2019 r. wyniosła, zgodnie z danymi GUS, ok. 1,091 mln. Szacunkowe wartości bezwzględnej liczby mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w wieku 18-64 lata nadużywających alkoholu/narkotyków oraz uzależnionych od tych substancji w 2019 r. są następujące: **Alkoholu nadużywa ok. 130 tys. mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w wieku 18-64 lata, zaś uzależnionych od niego jest ok. 26 tys. osób. Ok. 15 tys. mieszkańców regionu nadużywa narkotyków, zaś uzależnionych od nich jest ok. 3 tys. osób⁹⁹.**

Mieszkańców województwa zachodniopomorskiego – respondentów badania ilościowego zapytano o fakt zamieszkiwania w ich gospodarstwie domowym osób uzależnionych. Takich mieszkańców zidentyfikowano w 12 badanych gospodarstwach domowych (3,1 % badanej próby).

Wykonawców usług społecznych świadczących wsparcie dla osób uzależnionych zapytano o problemy jakich doświadczają te osoby. W opinii wykonawców usług społecznych osoby uzależnione oprócz samego uzależnienia najczęściej dotyczą takie problemy jak bezdomność/wykluczenie mieszkaniowe (6 wskazań), bierność/izolacja społeczna (4 wskazania) i bezrobocie/bierność zawodowa (4 wskazania).

⁹⁹ Nadużywanie alkoholu/narkotyków było diagnozowane w EZOP, jeśli zaistniało potwierdzenie, że picie alkoholu/spożywanie narkotyków spowodowało szkody somatyczne lub psychologiczne, manifestujące się co najmniej jednym spośród wymienionych problemów: picie alkoholu/spożywanie narkotyków powodowało zaniechanie obowiązków związanych z pracą, szkołą i/lub domem; picie alkoholu/spożywanie narkotyków w sytuacjach, w których istniało niebezpieczeństwo spowodowania wypadku (np. prowadzenie samochodu lub obsługa maszyny); picie alkoholu/spożywanie narkotyków było przyczyną zatrzymania przez policję (zachowania zakłócające porządek publiczny); kontynuacja picia, mimo doświadczania powtarzających się problemów w kontaktach z rodziną, przyjaciółmi, sąsiadami lub współpracownikami. Uzależnienie od alkoholu/narkotyków było diagnozowane, jeśli zaistniało potwierdzenie, że picie alkoholu/spożywanie narkotyków spowodowało szkody somatyczne lub psychologiczne, manifestujące się co najmniej trzema spośród wymienionych problemów: silne pragnienie lub poczucie przymusu przyjmowania alkoholu/narkotyków; upośledzona zdolność kontroli nad zachowaniem związanym z pićm alkoholu/spożywaniem narkotyków; fizjologiczne objawy stanu abstynencyjnego pojawiające się, gdy użycie alkoholu/narkotyków jest ograniczone lub przerywane, potwierdzone wystąpieniem charakterystycznego dla alkoholu/narkotyków zespołu abstynencyjnego, albo używaniem alkoholu lub innej substancji psychoaktywnej w celu uwolnienia się od objawów odstawienia lub ich uniknięcia; potwierdzenie tolerancji wobec działania alkoholu/narkotyków, tj. konieczności spożywania coraz większych ilości w celu osiągnięcia działania lub pożądanego efektu, albo znacznie zmniejszonego efektu w przypadku dalszego spożywania tych samych ilości; silne pochłonięcie sprawą picia alkoholu/spożywania narkotyków, przejawiające się istotną zmianą dotychczasowych zamiłowań i zainteresowań porzucanych lub ograniczanych z powodu picia/spożywania narkotyków, albo przeznaczaniem większości czasu na działania konieczne do uzyskania alkoholu/narkotyków, bądź na uwolnienie się od następstw jego działania; uporczywe picie/spożywanie narkotyków, pomimo oczywistych dowodów występowania szkodliwych następstw, potwierdzone ciągłym dalszym używaniem alkoholu/narkotyków, choć charakter i rozmiar szkód są danej osobie znane lub można oczekiwać, że są znane. (J. Moskalewicz, A. Kiejna, B. Wojtyniak (red.), Kondycja psychiczna mieszkańców Polski. Raport z badań „Epidemiologia zaburzeń psychiatrycznych i dostęp do psychiatrycznej opieki zdrowotnej – EZOP Polska”, s. 254-255; https://ezop.edu.pl/wp-content/uploads/2019/07/EZOP-I_Raport_max.pdf, dostęp 17.05.2021 r.)

2.9.10. Osoby opuszczające placówki penitencjarne

Oszacowanie liczby mieszkańców województwa zachodniopomorskiego – osób skazanych za przestępstwa, w tym zwalnianych z zakładów karnych jest bardzo trudne, gdyż dane dotyczące liczby osób odbywających karę pozbawienia wolności oraz zwalnianych z jednostek penitencjarnych zlokalizowanych na obszarze województwa zachodniopomorskiego nie są równoznaczne z liczbą mieszkańców regionu odbywających karę pozbawienia wolności/opuszczających zakłady karne (mieszkańcy regionu odbywają kary w jednostkach penitencjarnych zlokalizowanych na terenie całej Polski, a do zakładów karnych i aresztów zlokalizowanych w województwie zachodniopomorskim kierowane są osoby z terenu całego kraju).

Tabela nr 76. Średnioroczna liczba osób osadzonych w jednostkach penitencjarnych (zakładach karnych, aresztach śledczych) oraz liczba osób opuszczających jednostki penitencjarne w Polsce w latach 2004-2020

	Osadzeni	Skreśleni z ewidencji osadzonych (opuszczający jednostki penitencjarne)			
		Ogółem	Tymczasowo aresztowani	Skazani	Ukarani
2004 r.	80 239	88 153	31 933	49 062	7 158
2005 r.	82 761	90 688	28 561	54 817	7 310
2006 r.	87 370	90 732	25 733	57 333	7 666
2007 r.	89 995	95 531	26 371	61 300	7 860
2008 r.	85 920	94 298	21 322	64 931	8 045
2009 r.	85 384	91 259	18 065	65 679	7 515
2010 r.	82 863	92 043	17 526	67 204	7 313
2011 r.	82 863	88 887	16 529	65 018	7 340
2012 r.	84 399	92 569	14 820	68 344	9 405
2013 r.	83 898	94 287	12 951	67 059	14 277
2014 r.	78 987	86 477	12 864	54 275	19 338
2015 r.	74 814	85 371	11 232	52 049	22 090
2016 r.	71 456	77 761	8 251	47 655	21 855
2017 r.	73 807	78 427	9 723	48 650	20 054
2018 r.	74 077	79 228	11 412	49 789	18 027
2019 r.	74 564	81 143	11 974	52 000	17 169
2020 r.	70 716	80 363	12 916	52 978	14 469

Źródło: opracowanie własne na podstawie rocznej informacji statystycznej Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

Średnioroczna liczba osadzonych w jednostkach penitencjarnych w Polsce w analizowanym okresie osiągnęła maksymalną wartość prawie 90 tys. osób w 2007 r., po czym zaczęła maleć, by w 2020 r. osiągnąć ok. 71 tys. osób.

W kontekście regionalnego/lokalnego systemu polityki społecznej w województwie zachodniopomorskim istotniejsze jest określenie liczby osób opuszczających jednostki penitencjarne (skreślanych z ewidencji osób tymczasowo aresztowanych, skazanych i ukaranych). Liczba osób opuszczających jednostki penitencjarne w Polsce, w tym także osób skazanych (a więc osób, które w konsekwencji popełnienia przestępstwa byli pozbawieni wolności zazwyczaj znacznie dłużej niż osoby tymczasowo aresztowane i ukarane) była najwyższa w 2007 r. (95,5 tys. osób) oraz 2013 r. (94,3 tys. osób), po czym zaczęła maleć do 80,3 tys. w 2020 r. W latach 2014-2020 średnia liczba osób opuszczających jednostki penitencjarne wyniosła 81 tys. osób rocznie. Liczba skazanych opuszczających jednostki penitencjarne od 2014 do 2020 r. wahała się od ok. 50 do ok. 54 tys. osób (średnio 51 tys. osób rocznie).

Zakładając, że liczba mieszkańców województwa zachodniopomorskiego opuszczających jednostki penitencjarne jest proporcjonalna do udziału mieszkańców regionu w populacji osób dorosłych całego kraju (w 2019 r.: 4,47% - dane GUS), **liczbę mieszkańców województwa zachodniopomorskiego opuszczających corocznie jednostki penitencjarne w latach 2014-2020 oszacować można na ok. 3,6 tys. osób, w tym 2,3 tys. osób skazanych.** Szacunki te obarczone są jednak błędem wynikającym z braku danych na temat osadzonych w podziale na regiony.

Wśród osób osadzonych i opuszczających jednostki penitencjarne zdecydowanie dominują mężczyźni (w 2020 r. stanowili ponad 95% osadzonych).

W tabeli zamieszczonej poniżej zaprezentowano dane na temat liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego.

Tabela nr 77. Liczba rodzin objętych wsparciem pomocy społecznej z tytułu trudności w przystosowaniu się do życia po zwolnieniu z zakładu karnego (destymulanta) oraz ich udział w stosunku do ogólnej liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej w województwie zachodniopomorskim w latach 2007-2019

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Liczba rodzin	845	783	894	1140	1138	1190	1271	1121	1025	907	750	692	681
Udział w stosunku do ogólnej liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej	1,1%	1,1%	1,3%	1,5%	1,6%	1,8%	1,8%	1,8%	1,7%	1,7%	1,5%	1,5%	1,6%

Źródło: opracowanie własne na podstawie MRPiPS 03.

Bezwzględna liczba rodzin korzystających z wsparcia z pomocy społecznej z tytułu trudności w przystosowaniu się do życia po zwolnieniu z zakładu karnego rosła do 2013 r., kiedy osiągnęła 1271 rodzin, po czym zaczęła się zmniejszać, by w 2019 r. osiągnąć wartość 681 rodzin. Spadek liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej z tego tytułu wiąże się

najprawdopodobniej z poprawą sytuacji materialnej rodzin, a także brakiem waloryzacji kryteriów dochodowych uprawniających do skorzystania z pomocy finansowej przez rodziny osób opuszczających zakłady karne, a tym samym brakiem motywacji finansowej do korzystania z pomocy społecznej. Udział tej przesłanki do korzystania z pomocy społecznej w latach 2010-2019 r. ustabilizował się i wynosił między 1,5% a 1,8%. Zestawiając ze sobą dane na temat szacunkowej liczby osób opuszczających jednostki penitencjarne (2,3 tys. skazanych) z danymi na temat liczby rodzin korzystających z wsparcia z tytułu trudności w przystosowaniu się do życia po zwolnieniu z zakładu karnego (niespełna 700 rodzin w 2019 r.) widać, iż znaczna część osób opuszczających zakłady karne (ok. 70%) w ogóle nie zgłasza się do instytucji pomocy społecznej i nie korzysta z niej.

Mieszkańców – respondentów badania ilościowego zapytano o fakt zamieszkiwania ich gospodarstwa domowego przez osobę, która w ciągu ostatnich dwóch lat opuściła zakład karny lub zakład poprawczy lub MOS/MOW. Wśród badanych takie deklaracje złożyły 4 osoby, czyli 1 % badanej próby.

Z kolei wykonawców usług społecznych zapytano o problemy, jakich doświadczają osoby opuszczające zakłady karne i poprawcze. Wskazano na takie problemy jak ubóstwo, bezrobocie/bierność zawodowa, uzależnienia i bezdomność/wykluczenie mieszkaniowe.

2.9.11. Osoby bezdomne i doświadczające wykluczenia mieszkaniowego

Zgodnie z definicją zawartą w Ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2004 Nr 64 poz. 593) osobę bezdomną zdefiniować można jako osobę niezamieszkującą w lokalu mieszkalnym w rozumieniu przepisów o ochronie praw lokatorów i mieszkaniowym zasobie gminy i niezameldowaną na pobyt stały, w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności, a także osobę niezamieszkującą w lokalu mieszkalnym i zameldowaną na pobyt stały w lokalu, w którym nie ma możliwości zamieszkania.

Oprócz definicji ustawowej, w analizach problemu bezdomności stosuje się także Europejską Typologię Bezdomności i Wykluczenia mieszkaniowego (ETHOS) silnie różnicującą osoby bezdomne ze względu na różne sytuacje mieszkaniowe, od najtrudniejszej (bez dachu nad głową), do relatywnie najlepszej (posiadanie mieszkania, ale nieodpowiedniego, substandardowego):

- **Bez dachu nad głową (bezdachowość)** – do tej kategorii zaliczają się osoby żyjące „pod gołym niebem”, w przestrzeni publicznej lub tymczasowo w placówkach bezpośredniego i łatwego dostępu (tzw. niskoprogowych) np. ogrzewalnie, noclegownie, w których mogą przebywać osoby bezdomne nawet znajdujące się pod wpływem alkoholu, o ile nie stanowią zagrożenia dla innych osób.
- **Bez miejsca zamieszkania (bezmieszkaniowość)** – do tej kategorii zaliczają się m.in. osoby przebywające w schroniskach dla osób bezdomnych, schroniskach dla kobiet, ośrodkach dla uchodźców itd..

- **Niezabezpieczone (niepewne) mieszkanie** – do tej kategorii zaliczają się m.in. osoby żyjące w niezabezpieczonym (niepewnym) mieszkaniu np. mieszkające tymczasowo u rodziny lub przyjaciół; osoby wynajmujące mieszkanie nielegalnie, bez żadnej ochrony lokatorskiej lub osoby zajmujące mieszkanie nielegalnie; osoby zamieszkujące lokal z orzeczoną eksmisją/nakazem opuszczenia lokalu; osoby uwikłane w przemoc w rodzinie, w stosunku do których podejmuje się interwencje fizycznie rozdzielając sprawców od ofiar (jedna ze stron musi opuścić mieszkanie).
- **Nieodpowiednie/ nieadekwatne zakwaterowanie** – do tej kategorii zaliczają się m.in. osoby żyjące w tymczasowych/ niekonwencjonalnych/ nietrwałych konstrukcjach takich jak mobilne domy, domki letniskowe, szałas, szopy itp.; osoby zamieszkujące lokale mieszkalne nie spełniające podstawowych standardów bezpieczeństwa; osoby mieszkające w warunkach przeludnienia¹⁰⁰.

W analizach dotyczących bezdomności stosuje się także podział bezdomności na **instytucjonalną** (określaną wg typologii ETHOS jako „bezmieszkanieowość”) i **pozainstytucjonalną** (określaną według typologii ETHOS jako „bezdachowość”). Ta pierwsza odnosi się do wsparcia osób w specjalnych placówkach (noclegownie, schroniska, domy, hostele) i to jej w przeważającej mierze dotyczą dostępne twarde dane na temat skali i profilu bezdomności. Jeśli chodzi o bezdomność pozainstytucjonalną, to zjawisko to jest trudniej obserwowalne.

Oprócz osób bezdomnych wyróżnić można także **osoby zagrożone bezdomnością** bezpośrednio i pośrednio. Osoby bezpośrednio zagrożone bezdomnością to osoby zagrożone utratą tytułu prawnego do lokalu lub zagrożone utratą możliwości zamieszkiwania w lokalu dotychczasowym, nie mające tytułu prawnego do innego lokalu, w którym mogłyby zamieszkać, a ze względu na niski dochód i brak odpowiednich zasobów majątkowych nie mogące samodzielnie zaspokoić swoich potrzeb mieszkaniowych. Do tej kategorii zaliczyć zatem należy osoby wobec których toczy się w sądzie postępowanie eksmisyjne; orzeczono eksmisję; wykonano eksmisję, a także osoby opuszczające zakłady karne/areszty śledcze, które potrafią wskazać miejsca swojego pobytu po opuszczeniu jednostki penitencjarnej, osoby doświadczające przemocy w rodzinie w sposób wielokrotny oraz osoby pełnoletnie opuszczające pieczę zastępczą. Osoby pośrednio zagrożone bezdomnością to te, które doświadczają różnego rodzaju problemów społecznych, co w konsekwencji może prowadzić do bezdomności. Osoby pośrednio zagrożone bezdomnością w sposób głęboki to osoby zadłużone powyżej trzech miesięcy przebywające w mieszkaniach komunalnych; osoby przeżywające trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego; osoby

¹⁰⁰ ROPS w Poznaniu, *Bezdomność - ukryty problem. Analiza zjawiska i systemowe sposoby radzenia sobie z nim*, Gdańsk-Poznań 2014, s. 20-21, http://www.wrot.umww.pl/wp-content/uploads/2014/07/RAPORT_Bezdomno%C5%9B%C4%87-ukryty-problem.pdf (dostęp: 23.03.2021 r.)

doświadczające przemocy w rodzinie oraz sprawcy przemocy w rodzinie (ze względu na konieczność fizycznej separacji sprawcy i ofiary przemocy)¹⁰¹.

Zgodnie z wynikami prowadzonego cyklicznie, co dwa lata, w okresie zimowym, Ogólnopolskiego Badania Liczby Osób Bezdomnych¹⁰², **liczba osób bezdomnych w województwie zachodniopomorskim po wzroście w 2015 r. w kolejnych latach nieznacznie malała: w 2013 r. – 2777 osób, w 2015 r. – 2931 osób, w 2017 r. – 2479 osób, w 2019 r. – 2278 osób.** W całej Polsce w 2017 r. zidentyfikowano 33 408 osób bezdomnych, zaś w 2019 r. – 30 330 osób. **W 2019 r. liczba osób bezdomnych na 10 tys. ludności w województwie zachodniopomorskim wyniosła 13,43 i była to najwyższa wartość w całym kraju (1 pozycja WZP wśród 16 regionów). Wartość tego wskaźnika dla całej Polski wniosła 7,90.**

Metodologia tego badania nie pozwala niestety jednoznacznie zakwalifikować bezdomnych do typu bezdomności zgodnie z klasyfikacją ETHOS, jednakże na podstawie miejsca przeprowadzenia wywiadu kwestionariuszowego z osobą bezdomną stwierdzić można, że nieco ponad połowa bezdomnych (w 2019 r. – 53,0%) to osoby „bezmieszkaniowe”, zamieszkujące w instytucjach typu schroniska dla bezdomnych, ośrodki interwencji kryzysowej itp., nieco poniżej połowy (w 2019 r. – 47,0%) to osoby „bezdachowe” oraz osoby „w sytuacji nieodpowiedniego/nieadekwatnego zakwaterowania” (z wyłączeniem osób mieszkających w warunkach przeludnienia) – w momencie realizacji badania przebywające w pustostanach, domkach letniskowych, altanach działkowych, czy w miejscach takich jak ulice, klatki schodowe, dworce, altany śmietnikowe czy piwnice. Wśród osób bezdomnych w województwie zachodniopomorskim zdecydowali dominowali mężczyźni (81,7% w 2019 r.). Relatywnie mniej było bezdomnych kobiet (15,0%) oraz dzieci (3,3%). Sytuacja w regionie w tym zakresie nie różni się od sytuacji w całym kraju.

Tabela nr 78. Liczba osób bezdomnych w województwie zachodniopomorskim w latach 2013-2019 w podziale na mężczyzn, kobiety i dzieci, a także osoby „bezmieszkaniowe” i „osoby bezdachowe” (destymulanta)

	2013 r.		2015 r.		2017 r.		2019 r.	
Razem	2777	100,0%	2931	100,0%	2479	100,0%	2278	100,0%
Mężczyźni	2081	74,9%	2350	80,2%	2003	80,8%	1861	81,7%
Kobiety	481	17,3%	408	13,9%	366	14,8%	341	15,0%
Dzieci	215	7,7%	173	5,9%	110	4,4%	76	3,3%
Bezmieszkaniowość	b.d.	b.d.	1534	52,3%	1443	58,2%	1208	53,0%
Bezdachowość	b.d.	b.d.	1397	47,7%	1036	41,8%	1070	47,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Ogólnopolskiego Badania Liczby Osób Bezdomnych pozyskanych z ZUW.

¹⁰¹ Tamże, s. 155-156

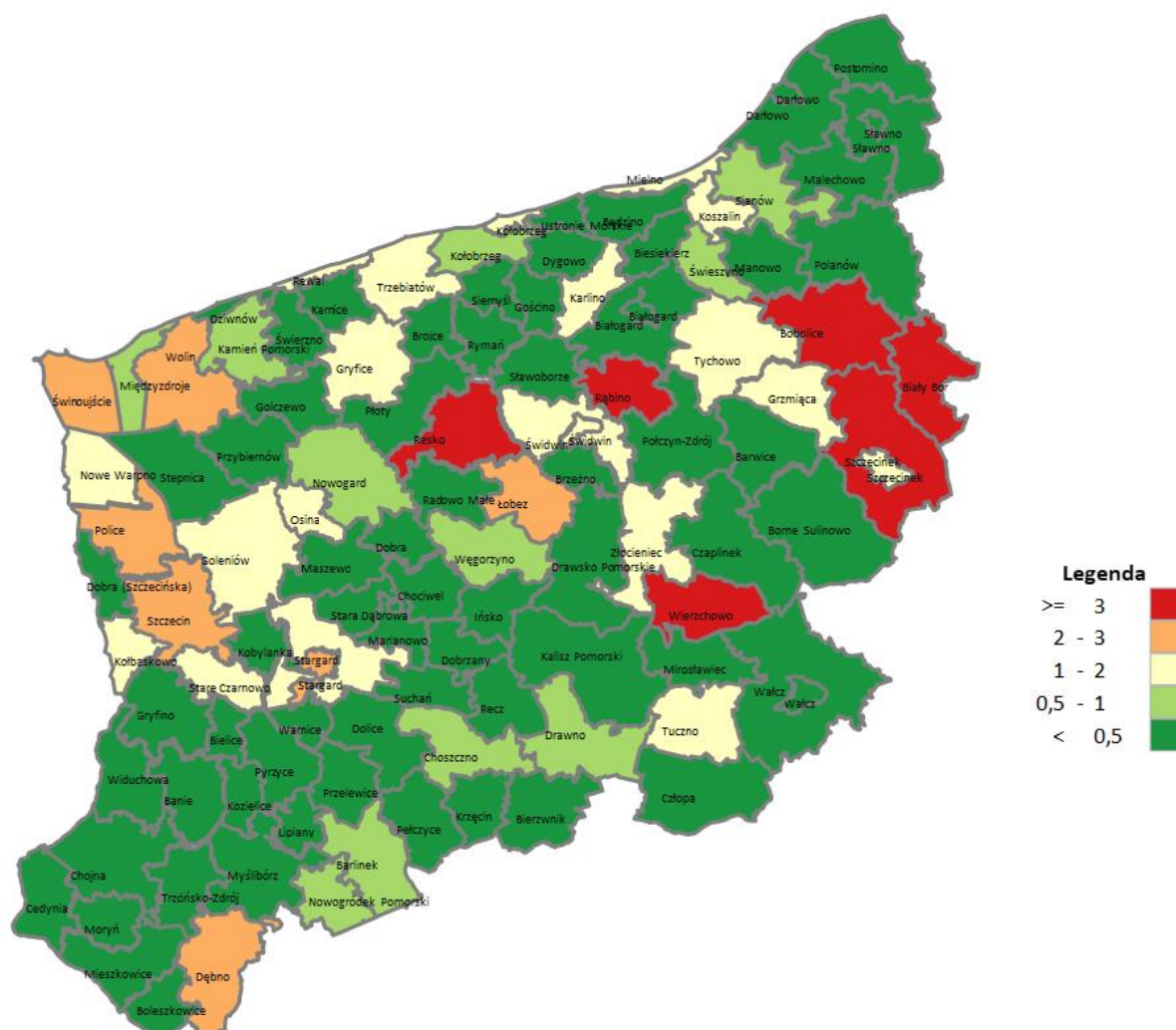
¹⁰² Zob. <https://www.gov.pl/web/rodzina/kolejne-ogolnopolskie-badanie-liczby-osob-bezdomnych> (dostęp 23.03.2021 r.)

Tylko w 38 gminach województwa zachodniopomorskiego nie zidentyfikowano w 2019 r. w Ogólnopolskim Badaniu Liczby Osób Bezdomnych żadnych osób bezdomnych, co jest jednak bezpośrednio związane z brakiem w tych gminach placówek dedykowanych osobom bezdomnym i ich migracją (przynajmniej w okresie zimowym) poza gminę. Jak wynika ze sprawozdania MPiPS-03, osoby bezdomne pochodzą i korzystają z wsparcia niemal wszystkich gmin województwa zachodniopomorskiego. W 2019 r. jedynie w czterech gminach województwa zachodniopomorskiego (Krzęcin, Cedynia, Rymań, Dobrzany) nie udzielono wsparcia z tytułu bezdomności żadnej z rodzin.

Gminy o największej liczbie bezdomnych w stosunku do liczby ludności w 2019 r. to Rąbino, Biały Bór, Szczecinek (gmina wiejska), Wierzchowo oraz Resko, lecz w czołówce gmin o relatywnie największej liczbie osób bezdomnych w stosunku do liczby mieszkańców znajdują się też największe miasta regionu: Szczecin, Koszalin, Stargard, Świnoujście i Kołobrzeg.

Na poniższej mapie zaprezentowano rozkład wartości wskaźnika „Liczba osób bezdomnych na 1000 mieszkańców” w 2019 r. w województwie zachodniopomorskim w podziale na gminy. Dla całego regionu wartość tego wskaźnika w 2019 r. to 1,34.

Mapa nr 15. Liczba osób bezdomnych na 1000 mieszkańców w województwie zachodniopomorskim w podziale na gminy w 2019 r. (destymulanta)



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Ogólnopolskiego Badania Liczby Osób Bezdomnych pozyskanych z ZUW oraz danych z BDL GUS.

Gminy o relatywnie największej liczbie bezdomnych zlokalizowane są we wschodniej części regionu i charakteryzują się relatywnie wysokim poziomem ubóstwa i słabo rozwiniętym rynkiem pracy (Białe Błotko, Bobolice, gmina wiejska Szczecinek, Wierzchowo, Rąbino, Resko, Łobez). Z drugiej strony relatywnie dużo osób bezdomnych znajduje się w najlepiej rozwiniętych gminach takich jak Szczecin, Świnoujście, czy Police. Należy jednak pamiętać, iż osoby bezdomne migrują poza gminy, w których mieszkali, poszukując m.in. lepszych, dostępnych dla nich możliwości zarobkowania (np. pracy na czarno w celu uniknięcia spłacania zadłużenia komorniczego), czy też oferty pomocowej (noclegów, posiłków itd.), a te łatwiej znaleźć w najlepiej rozwiniętych gminach.

Zgodnie z metodologią zastosowaną w przywoływanym już badaniu osób bezdomnych w województwie wielkopolskim dokonano także oszacowania **liczby mieszkańców województwa zachodniopomorskiego bezpośrednio zagrożonych bezdomnością**. Z uwagi na istotne braki danych oraz możliwość wykazywania tych samych osób w różnych kategoriach oszacowanie to ma charakter jedynie orientacyjny. Osoby bezpośrednio zagrożone bezdomnością to suma: osób wobec których toczy się w sądzie postępowanie eksmisyjne; osób wobec których orzeczono eksmisję; osób wobec których wykonano eksmisję; osób opuszczających zakłady karne/areszty śledcze, które potrafią wskazać miejsca swojego pobytu po opuszczeniu jednostki penitencjarnej; osób doświadczających (lub stosujących) przemoc w rodzinie w sposób wielokrotny oraz osób pełnoletnich opuszczających pieczę zastępczą. **Liczbę osób bezpośrednio zagrożonych bezdomnością w regionie oszacowano orientacyjnie na ok. 3,5 tys. osób**. W tabeli zamieszczonej poniżej zaprezentowano dostępne dane na temat kategorii wymienionych powyżej wraz ze wskazaniem składowych wykorzystanych do oszacowania, źródeł danych i lat, za które podano dane.

Tabela nr 79. Oszacowanie orientacyjnej liczby mieszkańców województwa zachodniopomorskiego bezpośrednio zagrożonych bezdomnością (destymulanty)

Składowa liczby osób bezpośrednio zagrożonych bezdomnością	Źródło danych	Rok, którego dotyczą dane	Wartość	Szacunkowa liczba osób w WZP
1. Toczące się w sądzie postępowania eksmisyjne, 2. Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym.	1. GUS 2. GUS	1. 2018 2. 2018	1. 452 2. 2,37	452x2,37 = 1071
1. Orzeczone przez sąd eksmisje 2. Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym.	1. GUS 2. GUS	1. 2018 2. 2018	1. 112 2. 2,37	112x2,37 = 265
1. Wykonane eksmisje, 2. Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym.	1. GUS 2. GUS	1. 2018 2. 2018	1. 87 2. 2,37	87x2,37 = 206
1. Osoby skazane opuszczające jednostki penitencjarne, 2. Odsetek osób opuszczających jednostki penitencjarne korzystających z wsparcia OPS, które nie powracają do rodzin.	1. Centralny Zarząd Służby Więziennej (dane ogólnopolskie) 2. NIK (dane ogólnopolskie) ¹⁰³	1. 2018 2. 2015-2018	1. ok. 2300 2. 44,3%	2300x44,3% = 1019
Pełnoletni wychowankowie opuszczający pieczę zastępczą	Sprawozdania WRISPZ-P	2019	237	237
1. Liczba rodzin wobec których wszczęto procedurę „Niebieskie Karty”, 2. Gospodarstwa domowe, w których przemoc stosowana jest wielokrotnie (wypełnione przez Policję formularze „Niebieskiej Karty” – A .dotyczące kolejnych przypadków przemocy w rodzinie w trakcie trwającej procedury).	1. Sprawozdania z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie 2. Policja (dane ogólnopolskie)	1. 2019 2. 2019	1. 4416 2. 17,8%	4416x17,8% = 786
Razem				3584

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych wskazanych w tabeli

Zdarzeniami bezpośrednio przyczyniającym się do zagrożenia bezdomnością są przede wszystkim eksmisje. W tabeli zamieszczonej poniżej zaprezentowano dane na temat toczących się postępowań eksmisyjnych, orzeczonych eksmisji i wykonanych eksmisji w województwie zachodniopomorskim w latach 2005-2018. Zauważyć można, iż liczba tych zdarzeń w poszczególnych latach jest dość silnie zależna od sytuacji gospodarczej i tym samym osiągniętych dochodów przez gospodarstwa domowe. Najwięcej postępowań eksmisyjnych oraz orzeczeń eksmisji przypada na 2009 i 2011 r., a więc w czasie światowego kryzysu ekonomicznego oraz bezpośrednio po nim. Od 2015 r. wyraźnie spada liczba orzeczonych przez sąd eksmisji i wykonanych eksmisji. Warto także zauważyć, że skala problemu eksmisji w regionie jest nieco wyższa niż w całym kraju. Choć mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego stanowią tylko ok. 4,4% populacji Polski, to w 2018 r.

¹⁰³ Najwyższa Izba Kontroli, Informacja o wynikach kontroli, Pomoc społeczna świadczona osobom Opuszczającym zakłady karne, Warszawa 19.06.2019 r., s. 54-57
<https://www.nik.gov.pl/plik/id,21532,vp,24180.pdf> (dostęp 27.03.2021 r.)

w regionie toczyło się 10,1% wszystkich postępowań eksmisyjnych w Polsce, orzeczono 7,0%, a wykonano 5,2% spośród wszystkich eksmisji w Polsce.

Tabela nr 80. Liczba toczących się postępowań eksmisyjnych, orzeczonych i wykonanych eksmisji w województwie zachodniopomorskim w latach 2005-2018 (destymulanty)

		2005	2007	2009	2011	2013	2015	2016	2018
Toczące się w sądzie postępowania eksmisyjne	PL	11 353	7 538	14 421	11 189	9 465	7 771	8 715	7 337
	WZP	735	338	781	802	583	583	578	740
	WZP/PL	6,5%	4,5%	5,4%	7,2%	6,2%	7,5%	6,6%	10,1%
Orzeczone przez sąd eksmisje	PL	7 349	5 464	5 728	6 422	5 398	3 666	3 415	2 317
	WZP	354	230	207	396	362	306	224	162
	WZP/PL	4,8%	4,2%	3,6%	6,2%	6,7%	8,3%	6,6%	7,0%
Wykonane eksmisje	PL	2 327	2 735	2 243	2 911	3 315	2 997	2 685	1 957
	WZP	111	107	101	198	237	244	149	102
	WZP/PL	4,8%	3,9%	4,5%	6,8%	7,1%	8,1%	5,5%	5,2%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W kontekście analizy problemu zagrożenia bezdomnością warto przyrzeć się także problemowi komunalnego zasobu mieszkaniowego. Dysponowanie szerokim zasobem mieszkań komunalnych, w tym w szczególności tanich, dostępnych dla osób ubogich mieszkań socjalnych pozwala gminom prowadzić skuteczną politykę zapobiegania bezdomności (prewencji bezdomności). Dane na temat zasobów komunalnych gmin zaprezentowano w rozdziale 2.3 niniejszego raportu.

W tabeli zamieszczonej poniżej zaprezentowano dane na temat liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezdomności (doświadczania bezdomności, ale także zagrożenia bezdomnością). Takich rodzin w województwie zachodniopomorskim w 2019 r. było 2617 wobec 2150 w 2007 r. Najwięcej rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezdomności odnotowano w latach 2009-2012 co pokrywa się z danymi na temat eksmisji zaprezentowanymi wcześniej. Od 2014 r. zaobserwować można powolny spadek rodzin korzystających z pomocy społecznej z tego tytułu. Udział korzystających z powodu bezdomności/zagrożenia bezdomnością w stosunku do ogólnej liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej jednak systematycznie rośnie, gdyż ogólna liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej maleje znacznie szybciej.

Tabela nr 81. Rodziny objęte wsparciem pomocy społecznej z tytułu bezdomności/zagrożenia bezdomnością (destymulanta) oraz ich udział w stosunku do ogólnej liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej w województwie zachodniopomorskim w latach 2007-2019

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Liczba rodzin	2150	2220	2735	3078	3145	3185	3155	2988	2930	2807	2715	2627	2617
Udział w stosunku do ogólnej liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej	2,8%	3,1%	3,9%	4,2%	4,3%	4,7%	4,6%	4,7%	5,0%	5,1%	5,4%	5,7%	6,1%

Źródło: opracowanie własne na podstawie MRPiPS 03.

Wykonawców usług społecznych świadczących wsparcie dla osób bezdomnych zapytano o problemy jakie spotykają te osoby. Wykonawcy usług, oprócz samej bezdomności, najczęściej wskazywali na takie problemy jak uzależnienia (12 wskazań), bezrobocie/bierność zawodowa (8 wskazań) i ubóstwo (7 wskazań).

3. Usługi społeczne w województwie zachodniopomorskim

3.1. Usługi społeczne organizowane dla mieszkańców przez JST

Przedstawiciele gmin i powiatów poproszono w badaniu ilościowym CAWI o wskazanie, jakiego typu usługi organizowała ich JST dla mieszkańców w 2020 r. (usługi organizowane w gminie/powiecie lub poza gminą/powiatem reprezentowaną przez respondenta np. w oparciu o porozumienie). W ankiecie zastosowano wyczerpującą listę usług społecznych stworzoną na podstawie analizy danych zastanych (w tym aktów prawnych regulujących funkcjonowanie systemu pomocy społecznej) oraz na podstawie wiedzy i doświadczenia Wykonawcy. Do badania poszczególnych typów JST (gmina, powiat, miasto na prawach powiatu) zastosowano różne listy usług społecznych, w zależności od ustawowych zadań danego szczebla samorządu lokalnego. Tym niemniej znaczna część usług może lub nawet powinna być organizowana zarówno przez gminy, jak i przez powiaty (i, co oczywiste, przez miasta na prawach powiatu, które łączą w tym zakresie zadania i kompetencje gmin i powiatów). W dalszej kolejności poproszono respondentów o ocenę, czy skala świadczenia usług jest wystarczająca. Wyniki badania w zakresie usług społecznych przedstawiono osobno dla gmin i powiatów, przy czym miasta na prawach powiatu uwzględniono zarówno w jednej, jak i w drugiej grupie.

Tabela nr 82. Usługi społeczne organizowane przez gminy w województwie zachodniopomorskim w 2020 r.

	Ogółem	Typ gminy			Liczba mieszkańców					Subregion			SSW			Obciążenie gminy problemowymi miejscowościami popegeerowskimi				
		miejska	wiejska	miejsko-wiejska	Do 5 tys.	5-10 tys.	10-20 tys.	20-40 tys.	powyżej 40 tys.	koszaliński	szczecinecko-pyrzycki	szczeciński	SSW - obszar podstawowy	SSW - obszar przejściowy	Poza SSW	Bardzo duże	Duże	Niewielkie	Marginalne	Brak
Asystent rodziny	98%	100%	98%	98%	97%	97%	100%	100%	100%	96%	100%	97%	100%	100%	94%	100%	100%	100%	100%	91%
Rodziny wspierające	7%	9%	5%	9%	3%	5%	13%	14%	17%	8%	8%	5%	4%	11%	12%	0%	4%	15%	7%	5%
Mediacje (np. mediacje rodzinne)	18%	27%	14%	20%	12%	24%	6%	14%	50%	13%	16%	22%	14%	22%	24%	8%	21%	11%	21%	27%
Terapia indywidualna i rodzinna (w tym oddziaływania korekcyjno-edukacyjne, wsparcie psychologa, terapia uzależnień)	73%	82%	67%	76%	58%	81%	81%	71%	83%	83%	76%	62%	77%	67%	68%	67%	88%	70%	57%	73%
Placówki wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży (w tym prowadzone w formie opiekuńczej, specjalistycznej, pracy podwórkowej realizowanej przez wychowawcę)	58%	91%	56%	51%	61%	49%	50%	71%	100%	63%	43%	68%	50%	67%	68%	42%	50%	52%	64%	77%
Usługi wychowania przedszkolnego	82%	82%	77%	87%	85%	73%	88%	100%	83%	75%	86%	84%	80%	89%	82%	75%	92%	78%	71%	86%
Usługi w zakresie opieki nad dziećmi do lat 3 (żłobki, kluby dziecięce, opiekunowie dzienni)	45%	100%	33%	44%	18%	41%	75%	86%	100%	67%	46%	30%	36%	44%	62%	42%	33%	48%	36%	64%
Zajęcia pozalekcyjne dla dzieci i młodzieży (rekreacyjne, sportowe, rozwój zainteresowań itp.)	73%	91%	70%	71%	70%	62%	88%	86%	100%	79%	62%	78%	68%	78%	79%	42%	75%	78%	64%	86%
Wsparcie wolontariatu młodzieżowego	33%	36%	19%	47%	15%	41%	44%	57%	33%	50%	32%	22%	32%	33%	35%	33%	29%	44%	21%	32%
Kluby wsparcia dla rodzin, warsztaty z zakresu umiejętności rodzicielskich.	25%	45%	21%	24%	24%	24%	6%	29%	83%	33%	27%	16%	18%	44%	32%	25%	25%	11%	21%	45%

	Ogółem	Typ gminy			Liczba mieszkańców					Subregion			SSW			Obciążenie gminy problemowymi miejscowościami popegeerowskimi				
		miejska	wiejska	miejso-wiejska	Do 5 tys.	5-10 tys.	10-20 tys.	20-40 tys.	powyżej 40 tys.	koszaliński	szczecinecko-pyrzycki	szczebiński	SSW - obszar podstawowy	SSW - obszar przejściowy	Poza SSW	Bardzo duże	Duże	Niewielkie	Marginalne	Brak
Usługi opiekuńcze niespecjalistyczne	80%	100%	72%	82%	76%	70%	94%	100%	100%	75%	78%	84%	82%	67%	79%	75%	75%	78%	79%	91%
Usługi opiekuńcze specjalistyczne	41%	91%	26%	44%	30%	30%	63%	57%	100%	54%	41%	32%	34%	33%	56%	17%	54%	30%	21%	68%
Stacjonarna opieka całodobowa dla osób niesamodzielnych (np. Dom Pomocy Społecznej)	20%	36%	19%	18%	21%	16%	19%	14%	50%	25%	16%	19%	18%	11%	26%	8%	25%	26%	0%	27%
Usługi w zakresie rehabilitacji społeczno-zawodowej osób z niepełnosprawnościami w ZAZ	15%	36%	7%	18%	6%	11%	25%	29%	50%	13%	11%	19%	7%	11%	29%	0%	13%	11%	7%	36%
Usługi wsparcia dziennego dla osób niesamodzielnych i ich rodzin (np. Dzienny Dom Pomocy Społecznej)	13%	64%	7%	7%	0%	11%	13%	29%	83%	17%	16%	8%	5%	22%	24%	8%	4%	4%	7%	41%
Usługi opieki wytchnieniowej dla osób niesamodzielnych i ich opiekunów	15%	27%	12%	16%	6%	19%	13%	29%	33%	29%	11%	8%	11%	11%	24%	17%	8%	11%	14%	27%
Adaptacja mieszkania (np. na potrzeby osób z niepełnosprawnościami lub osób starszych)	6%	27%	2%	4%	0%	5%	6%	14%	33%	8%	3%	5%	4%	0%	12%	0%	0%	4%	7%	18%
Asystent osoby niepełnosprawnej	24%	45%	16%	27%	3%	32%	31%	43%	50%	50%	16%	14%	13%	33%	41%	25%	4%	37%	21%	32%
Usługi aktywizujące dla osób z niepełnosprawnościami (w tym WTZ, ŚDS)	43%	73%	33%	47%	24%	41%	69%	57%	83%	58%	41%	35%	36%	44%	56%	42%	29%	48%	21%	68%
Usługi aktywizujące dla osób starszych (kluby seniora, UTW itp.)	48%	91%	28%	58%	33%	43%	63%	86%	83%	71%	49%	32%	38%	56%	65%	42%	29%	56%	21%	82%
Praca socjalna (w tym indywidualna, grupowa i środowiskowa)	91%	100%	88%	91%	85%	95%	94%	86%	100%	100%	95%	81%	93%	89%	88%	92%	96%	89%	79%	95%

	Ogółem	Typ gminy			Liczba mieszkańców					Subregion			SSW			Obciążenie gminy problemowymi miejscowościami popegeerowskimi				
		miejska	wiejska	miejsko-wiejska	Do 5 tys.	5-10 tys.	10-20 tys.	20-40 tys.	powyżej 40 tys.	koszaliński	szczecinecko-pyrzycki	szczeciński	SSW - obszar podstawowy	SSW - obszar przejściowy	Poza SSW	Bardzo duże	Duże	Niewielkie	Marginalne	Brak
Usługi informacyjne	58%	82%	37%	71%	48%	59%	56%	71%	83%	67%	54%	54%	50%	56%	71%	50%	67%	44%	43%	77%
Pomoc prawna	80%	91%	74%	82%	73%	84%	75%	100%	83%	88%	70%	84%	77%	78%	85%	83%	79%	70%	86%	86%
Poradnictwo, w tym specjalistyczne	58%	82%	47%	62%	36%	62%	69%	86%	83%	79%	54%	46%	48%	56%	74%	50%	58%	56%	43%	73%
Wsparcie psychologiczne	81%	82%	79%	82%	79%	76%	88%	100%	83%	88%	76%	81%	82%	56%	85%	83%	92%	70%	79%	82%
Inicjowanie i wspieranie grup wsparcia/samopomocy (np. dla osób uzależnionych, dla osób doświadczających przemocy)	38%	64%	28%	42%	24%	35%	50%	57%	83%	42%	32%	41%	30%	44%	50%	42%	21%	44%	36%	50%
Usługi reintegracji społeczno-zawodowej (w tym CIS, KIS)	22%	45%	7%	31%	9%	14%	50%	29%	67%	29%	22%	16%	14%	22%	35%	0%	21%	26%	7%	41%
Usługi w zakresie aktywizacji zawodowej (np. pośrednictwo pracy, kursy zawodowe, staże itd.)	41%	73%	28%	47%	33%	38%	44%	57%	83%	42%	46%	35%	39%	22%	50%	33%	38%	33%	43%	59%
Wsparcie dedykowane imigrantom (np. w formie usług informacyjnych, poradnictwa, kursów językowych itd.)	3%	18%	0%	2%	0%	0%	0%	14%	33%	4%	0%	3%	0%	0%	9%	0%	0%	0%	7%	9%
Mieszkania socjalne/komunalne/TBS	56%	82%	33%	71%	42%	49%	75%	86%	83%	63%	43%	62%	55%	33%	62%	50%	50%	52%	50%	73%
Mieszkania o charakterze wspieranym (mieszkanie chronione, treningowe i wspomagane)	13%	45%	9%	9%	12%	8%	0%	29%	67%	25%	3%	14%	7%	11%	24%	0%	13%	7%	14%	27%
Miejsca schronienia dla osób w kryzysie bezdomności (noclegownie, hostele, schroniska, ogrzewalnie)	36%	91%	16%	42%	21%	27%	50%	71%	100%	38%	30%	41%	23%	67%	50%	8%	42%	22%	14%	77%

	Ogółem	Typ gminy			Liczba mieszkańców					Subregion			SSW			Obciążenie gminy problemowymi miejscowościami popegeerskimi				
		miejska	wiejska	miejsko-wiejska	Do 5 tys.	5-10 tys.	10-20 tys.	20-40 tys.	powyżej 40 tys.	koszaliński	szczecinecko-pyrzycki	szczeciński	SSW - obszar podstawowy	SSW - obszar przejściowy	Poza SSW	Bardzo duże	Duże	Niewielkie	Marginalne	Brak
Usługi z zakresu Kultury – Dom Kultury	65%	91%	44%	78%	45%	68%	75%	100%	83%	71%	68%	57%	63%	67%	68%	58%	75%	59%	64%	64%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z JST oraz D. Dziechciarz, *Diagnoza środowisk popegeerskich*, Biuletyn Obserwatorium Integracji Społecznej nr 2(8)/13

Jeśli chodzi o usługi społeczne dedykowane szeroko rozumianej kategorii społecznej „rodzin”, w tym rodzin przeżywających trudności w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczej, to na podstawie zrealizowanego badania wyciągnąć można następujące wnioski:

- Usługi asystenta rodziny świadczone były niemal w każdej z gmin, które wzięły udział w badaniu, zidentyfikowano pojedyncze małe gminy wiejskie i miejsko-wiejskie, które nie organizowały takiej usługi dla mieszkańców.
- Usługa w postaci rodzin wspierających jest w województwie zachodniopomorskim niszowa i generalnie bardzo słabo dostępna dla rodzin przeżywających trudności w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczej, nieco częściej organizowana jest w dużych gminach miejskich i miejsko-wiejskich.
- Usługi mediacji (np. mediacji rodzinnych), przynajmniej te organizowane w ramach systemu pomocy społecznej, również są słabo dostępne dla mieszkańców regionu. W 2020 r. organizowało je zaledwie 18,2% badanych gmin, częściej duże gminy miejskie.
- Usługi terapii indywidualnej i rodzinnej (w tym oddziaływania korekcyjno-edukacyjne, wsparcie psychologa, terapia uzależnień) w większości badanych gmin były organizowane w 2020 r. (72,7%). Stosunkowo najrzadziej te usługi organizowane były przez najmniejsze gminy wiejskie.
- Usługi w postaci placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży organizowane były przez 57,6% badanych gmin, przy czym także w tym wypadku zauważyć można dysproporcję pomiędzy gminami miejskimi (90,9%), a gminami wiejskimi (55,8%) i miejsko-wiejskimi (51,1%). Dodatkowo zauważyć można, iż relatywnie najrzadziej takie usługi organizowały gminy z subregionu szczecińsko-pyrzyckiego oraz obciążone problemowymi miejscowościami popegeerowskimi w wysokim stopniu (co ocenić należy szczególnie negatywnie w kontekście problemu przejmowania wzorców zachowań takich jak bierność zawodowa, uzależnienie od korzystania z pomocy społecznej itd. przez kolejne pokolenia wychowane na obszarach popegeerowskich, zidentyfikowanego na etapie badań jakościowych).
- Usługi wychowania przedszkolnego były organizowane przez 81,8% badanych gmin, a więc zdecydowaną większość, także małych gmin wiejskich i miejsko-wiejskich.
- Usługi w zakresie opieki nad dziećmi do lat 3 organizowane były przez 45,5% badanych gmin. W kontekście sygnalizowanego poważnego problemu relatywnie wysokiego poziomu bierności zawodowej kobiet w wieku produkcyjnym w regionie, wartość 45,5% ocenić należy jako niezadowalającą. Szczególnie rzadko takie usługi organizowane były w gminach wiejskich (32,6%) oraz miejsko-wiejskich (44,4%), a wyjątkowo rzadko w najmniejszych gminach, do 5 tys. mieszkańców (zaledwie 18,2%).

- Zajęcia pozalekcyjne dla dzieci i młodzieży organizowane były przez 72,7% badanych gmin, w tym w zdecydowanej większości gmin miejskich (90,9%) i przez wszystkie gminy powyżej 40 tys. mieszkańców.
- Usługi w postaci wsparcia wolontariatu młodzieżowego organizowane były przez 1/3 badanych gmin, przy czym - w przeciwieństwie do innych analizowanych usług w obszarze szeroko rozumianego wsparcia rodziny – w tym wypadku ani typ, ani wielkość gminy nie determinują „liniowo” aktywności gmin w ich organizacji – relatywnie najczęściej takie usługi organizowały gminy miejsko-wiejskie średniej wielkości, najczęściej w subregionie koszalińskim, a najrzadziej – w szczecińskim.
- Usługi w postaci klubu wsparcia dla rodziny/warsztatów z zakresu umiejętności rodzicielskich organizowała zaledwie 1/4 badanych gmin, relatywnie najczęściej gminy miejskie, w tym w szczególności te największe, powyżej 40 tys. mieszkańców.

W zakresie usług społecznych dla szeroko rozumianych rodzin, zaobserwować można dość dużą dysproporcję w zakresie aktywności w ich organizacji z jednej strony małych gmin wiejskich i miejsko-wiejskich, zaś z drugiej strony dużych gmin miejskich i miejsko-wiejskich. Ta druga grupa gmin jest aktywniejsza w organizacji większości z analizowanych usług. Powszechnie organizowaną przez zachodniopomorskie gminy usługą społeczną z tej grupy jest asystent rodziny, natomiast zdecydowana większość gmin organizuje także usługi takie jak usługi wychowania przedszkolnego, zajęcia pozalekcyjne dla dzieci i młodzieży oraz terapię indywidualną i rodzinną.

Jeśli chodzi o usługi społeczne dedykowane szeroko rozumianej kategorii społecznej „osób z niepełnosprawnością i osób starszych”, to:

- Jedyną usługą organizowaną przez zdecydowaną większość gmin są usługi opiekuńcze niespecjalistyczne (organizowane przez 79,8% badanych gmin), w tym przez wszystkie gminy miejskie i te o liczbie mieszkańców powyżej 20 tys.
- Znacznie rzadziej organizowane są usługi opiekuńcze specjalistyczne (dla osób cierpiących na zaburzenia psychiczne). Takie usługi organizowało w 2020 r. 41,4% badanych gmin, z czego zaledwie 25,6% gmin wiejskich. Także w tym wypadku zaobserwować można zależność – im większa gmina, tym częściej takie usługi są organizowane.
- Usługi w postaci stacjonarnej opieki całodobowej dla osób niesamodzielnych (np. w DPS) organizuje 20,2% badanych gmin, częściej gmin miejskich i tych największych, choć w tym wypadku dysproporcje pomiędzy różnymi typami gmin i gminami o różnej liczbie mieszkańców nie są szczególnie duże.
- Usługi w zakresie rehabilitacji społeczno-zawodowej osób z niepełnosprawnością w ZAZ organizowane są przez zaledwie 15,2% gmin. Trzeba jednak pamiętać, iż wsparcie dla osób z niepełnosprawnością w znacznej mierze leży w kompetencjach powiatów, a nie gmin.

- Usługi wsparcia dziennego dla osób niesamodzielnych i ich rodzin (np. Dzienny Dom Pomocy Społecznej) organizowane były w 2020 r. przez zaledwie 13,1% badanych gmin. W przeciwieństwie do usług świadczonych w formie całodobowej (w DPS) usługi wsparcia dziennego dla osób niesamodzielnych powinny być, w modelu idealnym, świadczone jak najbliżej miejsca zamieszkania osób korzystających z nich. W tym kontekście wynik 13,1% ocenić należy jako niezadowalający, zwłaszcza biorąc pod uwagę narastający problem starzenia się społeczeństwa.
- Adaptacja mieszkania (np. na potrzeby osób z niepełnosprawnością lub osób starszych) pozostaje usługą niszową - w 2020 r. organizowana była przez zaledwie 6,1% badanych gmin, przede wszystkim przez największe gminy miejskie. Wynik ten ocenić należy negatywnie, zwłaszcza w kontekście rozumienia tej usługi jako profilaktyki pogłębiania się niesamodzielności osób niepełnosprawnych lub starszych (przykładowo, montaż kilku uchwytów w mieszkaniu osoby starszej może znacząco ograniczyć ryzyko jej banalnego poślizgnięcia się, złamania kończyny i w konsekwencji trwałej niepełnosprawności obniżającej jej jakość życia i wymagającej większych nakładów po stronie systemu pomocy społecznej),
- Usługa asystenta osoby niepełnosprawnej organizowana była przez zaledwie 24,2% badanych gmin, znacznie częściej przez gminy miejskie (45,5%) niż wiejskie (16,3%) i miejsko-wiejskie (26,7%), częściej przez gminy większe niż mniejsze, znacznie częściej w subregionie koszalińskim (50,0%) niż szczecinecko-pyrzyckim (16,2%) i szczecińskim (13,5%).
- Usługi aktywizujące dla osób z niepełnosprawnością (w tym WTZ, ŚDS) organizowane były przez 43,4% badanych gmin, znacznie częściej przez gminy miejskie (72,7%) niż wiejskie (32,6%) i miejsko-wiejskie (46,7%), częściej przez gminy większe niż mniejsze.
- Usługi aktywizujące dla osób starszych (kluby seniora, UTW itp.) organizowane były przez 48,5% badanych gmin, znacznie częściej przez gminy miejskie (90,9%) niż wiejskie (27,9%) i miejsko-wiejskie (57,8%). Im większa gmina, tym częściej organizowała tego typu usługi. Zdecydowanie najczęściej usługi te organizowane były przez gminy z subregionu koszalińskiego (70,8%).

W przypadku osób usług dedykowanych osobom niepełnosprawnym i starszym także zaobserwować można zróżnicowanie w zakresie aktywności gmin w organizacji tych usług. Bardziej aktywne na tym polu są gminy miejskie i gminy większe. Dodatkowo, zaobserwować można w tym zakresie większą aktywność gmin z subregionu koszalińskiego.

Trzecią grupą usług społecznych, którą można wyróżnić, są usługi, które nie mają wyraźnie, jednoznacznie zdefiniowanego adresata. Są to zarówno usługi, z których może korzystać całe społeczeństwo, w tym osoby, które nie są zagrożone wykluczeniem społecznym (np. usługi w postaci Domu Kultury) albo usługi dedykowane osobom doświadczającym wykluczenia społecznego, lecz powody tego wykluczenia mogą być bardzo różne (np. usługi w postaci

mieszkań wspieranych, które mogą być kierowane zarówno do osób niepełnosprawnych, jak i wychowanków pieczy zastępczej, osób doświadczających przemocy, osób wychodzących z bezdomności itd.).

- W tej grupie usług społecznych za powszechnie organizowane uznać można pracę socjalną organizowaną przez zdecydowaną większość badanych gmin.
- Usługi informacyjne organizowane były przez zaledwie 57,6% badanych gmin. Szczególnie rzadko usługi tego typu organizowały gminy wiejskie (37,2%).
- Usługi w postaci pomocy prawnej organizowało 79,8% badanych gmin, a więc zdecydowana większość. Nieco rzadziej usługi tego typu organizowały gminy wiejskie (74,4%).
- Usługi w postaci poradnictwa, w tym poradnictwa specjalistycznego organizowane były przez 57,6% badanych gmin. Także w tym wypadku zauważyć można, iż najrzadziej były one organizowane w gminach wiejskich (46,5%), w tym zwłaszcza tych najmniejszych, do 5 tys. mieszkańców (36,4%).
- Wsparcie psychologiczne organizowane było przez zdecydowaną większość gmin - 80,8%, w tym także przez zdecydowaną większość gmin wiejskich i gmin małych.
- Inicjowanie i wspieranie grup wsparcia/samopomocy (np. dla osób uzależnionych, dla osób doświadczających przemocy) organizowane były przez zaledwie 38,4% badanych gmin. Także w tym przypadku usługi te częściej organizowane były przez gminy miejskie (63,6%) niż wiejskie (27,9%) i miejsko-wiejskie (42,2%). Im większa gmina, tym częściej usługi tego typu były organizowane w 2020 r.
- Usługi w zakresie reintegracji społeczno-zawodowej (w tym CIS, KIS) organizowane były przez 22,2% badanych gmin. Częściej tego typu usługi organizowane były przez gminy miejskie (45,5%) i miejsko-wiejskie (31,1%) niż przez gminy wiejskie (zaledwie 7,0%). Co szczególnie niekorzystne, usługi tego typu częściej organizowane były przez gminy znajdujące się poza SSW (35,3%) niż w obszarze przejściowym SSW (22,2%) i obszarze podstawowym SSW (14,3%), zaś badane gminy o bardzo dużym obciążeniu problemowymi miejscowościami popegeerowskimi w ogóle nie organizowały usług typu KIS czy CIS. Tymczasem to właśnie w stosunku do takich obszarów, silnie obciążonych problemem długotrwałej bierności zawodowej (a także - w znacznie mniejszym stopniu - problemem długotrwałego bezrobocia) usługi w zakresie reintegracji społeczno-zawodowej mieszkańców są szczególnie trafne.
- Usługi w zakresie aktywizacji zawodowej (np. pośrednictwo pracy, kursy zawodowe, staże itd.) organizowane były przez 41,4% badanych gmin, częściej przez gminy miejskie (72,7%) niż miejsko-wiejskie (46,7%) i wiejskie (27,9%), częściej przez gminy duże niż małe. W tym wypadku dysproporcje pomiędzy gminami znajdującymi się w SSW i poza SSW, obciążonymi i nieobciążonymi problemowymi miejscowościami popegeerowskimi nie są szczególnie duże.

- Wsparcie dedykowane imigrantom (np. w formie usług informacyjnych, poradnictwa, kursów językowych itd.) realizowane było przez zaledwie 3% badanych gmin. Pomimo dużej skali zjawiska migracji do regionu, system pomocy społecznej generalnie nie jest zorientowany na ich obsługę, pomimo znacznych potrzeb imigrantów w tym zakresie, zwłaszcza w pierwszym okresie po przybyciu do regionu.
- Usługi w zakresie mieszkalnictwa komunalnego (mieszkania socjalne/komunalne/TBS) organizowane są przez 55,6% badanych gmin, znacznie częściej przez gminy miejskie (81,8%) i miejsko-wiejskie (71,1%) niż przez gminy wiejskie (zaledwie 32,6%), częściej przez gminy duże niż małe, co w kontekście przeanalizowanej w niniejszym raporcie sytuacji demograficznej, mieszkaniowej oraz sytuacji na rynku pracy w regionie uznać należy za korzystne (mieszkania powinny powstawać przede wszystkim tam, gdzie dostępne są miejsca pracy, czyli w miastach).
- Usługi w postaci mieszkań o charakterze wspieranym (chronione/ treningowe/ wspomagane) organizowane są przez 13,1% badanych gmin. Tę usługę uznać można zatem za niszową, dostępną tylko dla niewielkiej części mieszkańców regionu. Zdecydowanie częściej tego typu usługa organizowana była przez gminy miejskie (45,5%) niż przez gminy wiejskie (9,3%) i miejsko-wiejskie (8,9%), znacznie częściej w największych gminach, o liczbie mieszkańców powyżej 40 tys. (66,7%).
- Usługi w postaci miejsc schronienia dla osób w kryzysie bezdomności (noclegownie, hostele, schroniska, ogrzewalnie) organizowane były przez 36,4% badanych gmin, w tym przez prawie wszystkie badane gminy miejskie (90,9%) i nieliczne gminy wiejskie (16,3%). W tym kontekście nie może dziwić fakt, iż osoby bezdomne identyfikowane są w cyklicznym badaniu osób bezdomnych przede wszystkim w miastach, do których migrują z gmin pozbawionych infrastruktury wsparcia dla osób bezdomnych.
- Usługi w postaci Domu Kultury organizowane były przez 64,6% badanych gmin, w tym przez prawie wszystkie gminy miejskie.

Skala świadczenia usług w odniesieniu do zapotrzebowania mieszkańców gmin

Przedstawiciele tych gmin, którzy zadeklarowali, że dana usługa jest przez nich organizowana poproszono o ocenę, czy skala jej świadczenia jest wystarczająca w stosunku do potrzeb mieszkańców ich gminy (liczby mieszkańców potrzebujących tej usługi społecznej).

Tabela nr 83. Ocena gmin dotycząca skali świadczenia usług społecznych

	Zdecydowanie niewystarczająca	Raczej niewystarczająca	Raczej wystarczająca	Zdecydowanie wystarczająca	Trudno powiedzieć
Asystent rodziny	4,2%	8,3%	43,8%	42,7%	1,0%
Rodziny wspierające	28,57%	28,57%	28,57%	14,29%	0,0%
Mediacje (np. mediacje rodzinne)	11,1%	11,1%	61,1%	16,7%	0,0%
Terapia indywidualna i rodzinna (w tym oddziaływania korekcyjno-edukacyjne, wsparcie psychologa, terapia uzależnień)	9,9%	26,8%	38,0%	16,9%	8,5%
Placówki wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży (w tym prowadzone w formie opiekuńczej, specjalistycznej, pracy podwórkowej realizowanej przez wychowawcę)	1,8%	10,7%	51,8%	32,1%	3,6%
Usługi wychowania przedszkolnego	2,5%	17,5%	43,8%	30,0%	6,3%
Usługi w zakresie opieki nad dziećmi do lat 3 (żłobki, kluby dziecięce, opiekunowie dzienni)	6,7%	31,1%	37,8%	15,6%	8,9%
Zajęcia pozalekcyjne dla dzieci i młodzieży (rekreacyjne, sportowe, rozwój zainteresowań itp.)	1,4%	23,9%	38,0%	22,5%	14,1%
Wsparcie wolontariatu młodzieżowego	30,3%	36,4%	0,0%	12,1%	21,2%
Kluby wsparcia dla rodzin, warsztaty z zakresu umiejętności rodzicielskich.	8,3%	37,5%	41,7%	12,5%	0,0%
Usługi opiekuńcze niespecjalistyczne	3,8%	9,0%	53,8%	30,8%	2,6%
Usługi opiekuńcze specjalistyczne	5,0%	12,5%	50,0%	30,0%	2,5%
Stacjonarna opieka całodobowa dla osób niesamodzielnych (np. Dom Pomocy Społecznej)	0,0%	26,3%	47,4%	21,1%	5,3%
Usługi w zakresie rehabilitacji społeczno-zawodowej osób z niepełnosprawnością w ZAZ	0,0%	26,7%	26,7%	33,3%	13,3%
Usługi wsparcia dziennego dla osób niesamodzielnych i ich rodzin (np. Dzienny Dom Pomocy Społecznej)	0,0%	23,1%	53,8%	15,4%	7,7%
Usługi opieki wytchnieniowej dla osób niesamodzielnych i ich opiekunów	0,0%	21,4%	42,9%	28,6%	7,1%
Adaptacja mieszkania (np. na potrzeby osób z niepełnosprawnością lub osób starszych)	33,3%	16,7%	50,0%	0,0%	0,0%
Asystent osoby niepełnosprawnej	0,0%	17,4%	47,8%	34,8%	0,0%
Usługi aktywizujące dla osób z niepełnosprawnością (w tym WTZ, ŚDS)	0,0%	11,9%	45,2%	35,7%	7,1%
Usługi aktywizujące dla osób starszych (kluby seniora, UTW itp.)	4,3%	17,0%	48,9%	25,5%	4,3%
Praca socjalna (w tym indywidualna, grupowa i środowiskowa)	0,0%	9,0%	51,7%	33,7%	5,6%
Usługi informacyjne	0,0%	10,7%	51,8%	26,8%	10,7%
Pomoc prawna	1,3%	11,5%	59,0%	21,8%	6,4%
Poradnictwo, w tym specjalistyczne	0,0%	26,8%	55,4%	12,5%	5,4%
Wsparcie psychologiczne	2,5%	15,2%	60,8%	15,2%	6,3%
Inicjowanie i wspieranie grup wsparcia/samopomocy (np. dla osób uzależnionych, dla osób doświadczających przemocy)	2,7%	27,0%	51,4%	8,1%	10,8%
Usługi reintegracji społeczno-zawodowej (w tym CIS, KIS, integracja społeczna)	0,0%	9,5%	66,7%	19,0%	4,8%

	Zdecydowanie niewystarczająca	Raczej niewystarczająca	Raczej wystarczająca	Zdecydowanie wystarczająca	Trudno powiedzieć
Usługi w zakresie aktywizacji zawodowej (np. pośrednictwo pracy, kursy zawodowe, staże itd.)	0,0%	19,5%	65,9%	4,9%	9,8%
Wsparcie dedykowane imigrantom (np. w formie usług informacyjnych, poradnictwa, kursów językowych itd.)	0,0%	0,0%	66,7%	0,0%	33,3%
Mieszkania socjalne/komunalne/TBS	33,3%	51,9%	9,3%	3,7%	1,9%
Mieszkania o charakterze wspieranym (mieszkanie chronione, treningowe i wspomagane)	25,0%	25,0%	33,3%	8,3%	8,3%
Miejsca schronienia dla osób w kryzysie bezdomności (noclegownie, hostele, schroniska, ogrzewalnie)	0,0%	14,3%	57,1%	25,7%	2,9%
Usługi z zakresu Kultury – Dom Kultury	1,6%	12,7%	44,4%	30,2%	11,1%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z JST.

W przypadku większości analizowanych przypadków, jeśli dana gmina już organizuje daną usługę społeczną, to skalę jej świadczenia w stosunku do potrzeb mieszkańców ocenia jako wystarczającą. Zidentyfikowano jednak wyjątki od tej reguły. Usługi społeczne, których skala świadczenia w gminach jest, w opinii ich przedstawicieli, zbyt niska w stosunku do potrzeb mieszkańców to przede wszystkim:

- Usługi w zakresie mieszkalnictwa socjalnego/komunalnego/TBS (aż 85,2% przedstawicieli gmin, które organizują takie usługi oceniło, że skala ich świadczenia jest niewystarczająca w stosunku do potrzeb mieszkańców),
- Usługi w zakresie wsparcia wolontariatu młodzieżowego (66,7%),
- Usługi w postaci rodzin wspierających (57,1%),
- Mieszkania o charakterze wspieranym (mieszkanie chronione, treningowe i wspomagane) (50%),
- Usługi w postaci adaptacji mieszkania (np. na potrzeby osób z niepełnosprawnością lub osób starszych) (50%).

W grupie deficytowych – w opinii przedstawicieli JST – usług społecznych znajdują się więc przede wszystkim usługi mieszkaniowe i powiązane z usługami mieszkaniowymi.

Usługi, w przypadku których znaczna część (ale nie większość) gmin spośród tych, które je organizują, oceniła, iż skala ich świadczenia jest niewystarczająca znajdują się następujące:

- Kluby wsparcia dla rodzin, warsztaty z zakresu umiejętności rodzicielskich (45,8%),
- Usługi w zakresie opieki nad dziećmi do lat trzech (37,8%),
- Terapia indywidualna i rodzinna (w tym oddziaływania korekcyjno-edukacyjne, wsparcie psychologa, terapia uzależnień) (36,6%),

- Inicjowanie i wspieranie grup wsparcia/samopomocy (np. dla osób uzależnionych, dla osób doświadczających przemocy) (29,7%),
- Poradnictwo, w tym specjalistyczne (26,8%),
- Usługi w zakresie rehabilitacji społeczno-zawodowej osób z niepełnosprawnością w ZAZ (26,7%),
- Stacjonarna opieka całodobowa dla osób niesamodzielnych (np. Dom Pomocy Społecznej) (26,3%),
- Zajęcia pozalekcyjne dla dzieci i młodzieży (rekreacyjne, sportowe, rozwój zainteresowań itp.) (25,4%),
- Usługi wsparcia dziennego dla osób niesamodzielnych i ich rodzin (np. Dzienny Dom Pomocy Społecznej) (23,1%).

Tabela nr 84. Usługi społeczne organizowane przez powiaty w województwie zachodniopomorskim w 2020 r.

	Ogółem	Typ powiatu		Subregion		
		Miasto na prawach powiatu	Powiat ziemski	koszaliński	szczecinecko-pyrzycki	szczeciński
Mediacje (np. mediacje rodzinne)	64,7%	66,7%	64,3%	40,0%	66,7%	80,0%
Terapia indywidualna i rodzinna (w tym oddziaływania korekcyjno-edukacyjne, wsparcie psychologa, terapia uzależnień)	94,1%	100,0%	92,9%	100,0%	83,3%	100,0%
Interwencja kryzysowa, w tym telefon zaufania	64,7%	100,0%	57,1%	40,0%	83,3%	60,0%
Zajęcia pozalekcyjne dla dzieci i młodzieży (rekreacyjne, sportowe, rozwój zainteresowań itp.)	58,8%	100,0%	50,0%	40,0%	66,7%	60,0%
Wsparcie wolontariatu młodzieżowego	23,5%	33,3%	21,4%	0,0%	33,3%	20,0%
Kluby wsparcia dla rodzin, warsztaty z zakresu umiejętności rodzicielskich.	70,6%	100,0%	64,3%	80,0%	66,7%	60,0%
Koordinator pieczy zastępczej	94,1%	100,0%	92,9%	80,0%	100,0%	100,0%
Szkolenia dla kandydatów na rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka	76,5%	100,0%	71,4%	80,0%	66,7%	80,0%
Rodziny pomocowe	41,2%	66,7%	35,7%	60,0%	16,7%	40,0%
Wspieranie procesów usamodzielnienia wychowanków pieczy zastępczej i opuszczających całodobowe ośrodki wychowawcze (np. MOW; MOS).	94,1%	100,0%	92,9%	100,0%	100,0%	80,0%
Zapewnienie funkcjonowania instytucjonalnych form pieczy zastępczej (w tym placówek opiekuńczo-wychowawczych)	82,4%	100,0%	78,6%	80,0%	66,7%	100,0%
Zapewnienie funkcjonowania rodzinnych form pieczy zastępczej (rodzin zastępczych, w tym spokrewnionych, niezawodowych,	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

	Ogółem	Typ powiatu		Subregion		
		Miasto na prawach powiatu	Powiat ziemski	koszaliński	szczecinecko-pyrzycki	szczeciński
zawodowych, rodzinnych domów dziecka)						
Stacjonarna opieka całodobowa dla osób niesamodzielnych (np. Dom Pomocy Społecznej)	88,2%	66,7%	92,9%	80,0%	100,0%	80,0%
Usługi w zakresie rehabilitacji społeczno-zawodowej osób z niepełnosprawnością w ZAZ	35,3%	33,3%	35,7%	0,0%	50,0%	40,0%
Usługi wsparcia dziennego dla osób niesamodzielnych i ich rodzin (np. Dzienny Dom Pomocy Społecznej)	29,4%	66,7%	21,4%	20,0%	33,3%	40,0%
Usługi opieki wytchnieniowej dla osób niesamodzielnych i ich opiekunów	23,5%	33,3%	21,4%	20,0%	33,3%	0,0%
Adaptacja mieszkania (np. na potrzeby osób z niepełnosprawnością lub osób starszych)	17,6%	66,7%	7,1%	20,0%	16,7%	0,0%
Asystent osoby niepełnosprawnej	47,1%	66,7%	42,9%	40,0%	66,7%	20,0%
Usługi aktywizujące dla osób z niepełnosprawnością (w tym WTZ, ŚDS)	82,4%	100,0%	78,6%	80,0%	66,7%	100,0%
Usługi rehabilitacyjne, fizjoterapeutyczne (w tym turnusy rehabilitacyjne, zaopatrzenie w sprzęt rehabilitacyjny)	88,2%	100,0%	85,7%	80,0%	83,3%	100,0%
Praca socjalna (w tym indywidualna, grupowa i środowiskowa)	82,4%	100,0%	78,6%	80,0%	83,3%	80,0%
Usługi informacyjne	82,4%	100,0%	78,6%	80,0%	83,3%	80,0%
Pomoc prawna	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Poradnictwo, w tym specjalistyczne	94,1%	100,0%	92,9%	100,0%	83,3%	100,0%
Wsparcie psychologiczne	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Usługi reintegracji społeczno-zawodowej (w tym CIS, KIS)	35,3%	66,7%	28,6%	40,0%	33,3%	20,0%
Usługi w zakresie aktywizacji zawodowej (np. pośrednictwo pracy, kursy zawodowe, staże itd.)	70,6%	100,0%	64,3%	40,0%	66,7%	100,0%
Wsparcie dedykowane imigrantom (np. w formie usług informacyjnych, poradnictwa, kursów językowych itd.)	11,8%	66,7%	0,0%	20,0%	0,0%	0,0%
Mieszkania o charakterze wspieranym (mieszkanie chronione, treningowe i wspomagane)	35,3%	66,7%	28,6%	20,0%	16,7%	60,0%
Miejsca schronienia dla osób w kryzysie bezdomności (noclegownie, hostele, schroniska, ogrzewalnie)	17,6%	100,0%	0,0%	20,0%	0,0%	20,0%
Usługi z zakresu Kultury – Dom Kultury	52,9%	100,0%	42,9%	20,0%	66,7%	60,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z JST.

Jeśli chodzi o usługi społeczne dedykowane szeroko rozumianej kategorii społecznej „rodzin”, w tym rodzin przeżywających trudności w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczej, to:

- prawie wszystkie badane powiaty (94,1%) organizują usługi w zakresie terapii indywidualnej i rodzinnej (w tym oddziaływania korekcyjno-edukacyjne, wsparcie psychologa, terapia uzależnień).
- zdecydowana większość badanych powiatów (70,6%), w tym wszystkie powiaty grodzkie organizują usługi w postaci klubów wsparcia dla rodzin, warsztatów z zakresu umiejętności rodzicielskich.
- większość badanych powiatów (64,7%) organizuje usługi w postaci mediacji (np. mediacje rodzinne) oraz usługi w zakresie interwencji kryzysowej, w tym telefonu zaufania a także usługi w zakresie zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży (58,8%).
- najrzadziej organizowaną usługą społeczną w obszarze wsparcia rodziny biologicznej przez powiaty jest wsparcie wolontariatu młodzieżowego (23,5%).

Aktywniejsze w zakresie organizacji usług wsparcia dla rodzin biologicznych są powiaty grodzkie (miasta na prawach powiatu).

Drugim obszarem, w którym powiaty zobowiązane są do organizacji usług jest piecza zastępcza. Na podstawie zrealizowanego badania wysnuć można następujące wnioski:

- Wszystkie lub prawie wszystkie badane powiaty zadeklarowały, że prowadzą usługi w postaci koordynatora pieczy zastępczej, organizują usługi w zakresie wspierania procesów usamodzielniania wychowanków pieczy zastępczej i opuszczających całodobowe ośrodki wychowawcze (np. MOW, MOS) oraz zapewniają funkcjonowanie rodzinnych form pieczy zastępczej (rodzin zastępczych, w tym spokrewnionych, zawodowych, rodzinnych domów dziecka).
- Zdecydowana większość badanych powiatów organizuje instytucjonalne formy pieczy zastępczej (w tym placówki opiekuńczo-wychowawcze) (82,4%) oraz szkolenia dla kandydatów na rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka (76,5%).
- Usługą, która jest najrzadziej organizowana w obszarze pieczy zastępczej są rodziny pomocowe, które w założeniu mają wspierać rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka, w sytuacji, gdy te ostatnie nie są w stanie czasowo prawidłowo wypełniać swojej funkcji. Taką usługę organizowało tylko 41,2% badanych powiatów, w tym zaledwie 35,7% badanych powiatów ziemskich.

Usługami w obszarze wsparcia osób niesamodzielnymi, niepełnosprawnymi i starszymi, organizowanymi przez zdecydowaną większość badanych powiatów (po 88,2%) są:

- stacjonarna opieka całodobowa dla osób niesamodzielnymi (np. DPS),
- usługi rehabilitacyjne, fizjoterapeutyczne (w tym turnusy rehabilitacyjne, zaopatrzenie w sprzęt rehabilitacyjny)

Zdecydowana większość (82,4%) powiatów organizuje także usługi aktywizujące dla osób z niepełnosprawnością (w tym WTZ, ŚDS).

Pozostałe usługi w zakresie wsparcia osób niesamodzielnych organizowane są znacznie rzadziej.

Powiaty grodzkie organizują usługi tego typu częściej niż powiaty ziemskie.

Jeśli chodzi o pozostałe usługi, to prawie wszystkie badane powiaty organizują usługi takie jak wsparcie psychologiczne oraz pomoc prawna, a niemal wszystkie - poradnictwo, w tym specjalistyczne (94,1%).

Zdecydowana większość badanych powiatów organizuje także pracę socjalną oraz usługi informacyjne (po 82,4%), a także usługi w zakresie aktywizacji zawodowej (przy czym warto zwrócić uwagę, że tego typu usługi organizują bez wątpienia wszystkie powiatowe urzędy pracy – respondenci, którzy nie wskazali tej usługi mieli prawdopodobnie na myśli, iż takich usług nie organizuje PCPR jako jednostka organizacyjna JST).

Znacznie rzadziej powiaty organizują takie usługi jak usługi reintegracji społeczno-zawodowej (w tym CIS, KIS) (35,3%), mieszkania o charakterze wspieranym (35,3%), miejsca schronienia dla osób w kryzysie bezdomności (17,6%) oraz usługi w zakresie wsparcia dedykowanego imigrantom (wyłącznie dwa z trzech miast na prawach powiatu).

Skala świadczenia usług w odniesieniu do zapotrzebowania mieszkańców powiatów

Przedstawiciele tych powiatów, którzy zadeklarowali, że dana usługa jest przez nich organizowana, poproszono o ocenę, czy skala jej świadczenia jest wystarczająca w stosunku do potrzeb mieszkańców ich powiatu (liczby mieszkańców potrzebujących tej usługi społecznej).

Tabela nr 85. Ocena powiatów dotycząca skali świadczenia usług społecznych

	Zdecydowanie niewystarczająca	Raczej niewystarczająca	Raczej wystarczająca	Zdecydowanie wystarczająca	Trudno powiedzieć
Mediacje (np. mediacje rodzinne)	10,0%	10,0%	70,0%	10,0%	0,0%
Terapia indywidualna i rodzinna (w tym oddziaływania korekcyjno-edukacyjne, wsparcie psychologa, terapia uzależnień)	0,0%	33,3%	60,0%	6,7%	0,0%
Interwencja kryzysowa, w tym telefon zaufania	9,1%	9,1%	72,7%	9,1%	0,0%
Zajęcia pozalekcyjne dla dzieci i młodzieży (rekreacyjne, sportowe, rozwój zainteresowań itp.)	0,0%	20,0%	60,0%	10,0%	10,0%
Wsparcie wolontariatu młodzieżowego	25,0%	0,0%	50,0%	0,0%	25,0%
Kluby wsparcia dla rodzin, warsztaty z zakresu umiejętności rodzicielskich.	9,1%	18,2%	63,6%	9,1%	0,0%
Koordinator pieczy zastępczej	0,0%	13,3%	26,7%	60,0%	0,0%
Szkolenia dla kandydatów na rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka	0,0%	8,3%	58,3%	33,3%	0,0%
Rodziny pomocowe	0,0%	0,0%	66,7%	33,3%	0,0%
Wspieranie procesów usamodzielnienia wychowanków pieczy zastępczej i opuszczających całodobowe ośrodki wychowawcze (np. MOW; MOS).	0,0%	0,0%	66,7%	33,3%	0,0%

	Zdecydowanie niewystarczająca	Raczej niewystarczająca	Raczej wystarczająca	Zdecydowanie wystarczająca	Trudno powiedzieć
Zapewnienie funkcjonowania instytucjonalnych form pieczy zastępczej (w tym placówek opiekuńczo-wychowawczych)	7,7%	7,7%	61,5%	23,1%	0,0%
Zapewnienie funkcjonowania rodzinnych form pieczy zastępczej (rodzin zastępczych, w tym spokrewnionych, niezawodowych, zawodowych, rodzinnych domów dziecka)	18,8%	25,0%	43,8%	12,5%	0,0%
Stacjonarna opieka całodobowa dla osób niesamodzielnych (np. Dom Pomocy Społecznej)	0,0%	14,3%	35,7%	50,0%	0,0%
Usługi w zakresie rehabilitacji społeczno-zawodowej osób z niepełnosprawnością w ZAZ	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%
Usługi wsparcia dziennego dla osób niesamodzielnych i ich rodzin (np. Dzienny Dom Pomocy Społecznej)	0,0%	40,0%	20,0%	20,0%	20,0%
Usługi opieki wytchnieniowej dla osób niesamodzielnych i ich opiekunów	25,0%	25,0%	25,0%	25,0%	0,0%
Adaptacja mieszkania (np. na potrzeby osób z niepełnosprawnością lub osób starszych)	33,3%	0,0%	66,7%	0,0%	0,0%
Asystent osoby niepełnosprawnej	12,5%	37,5%	25,0%	12,5%	12,5%
Usługi aktywizujące dla osób z niepełnosprawnością (w tym WTZ, ŚDS)	0,0%	15,4%	38,5%	46,2%	0,0%
Usługi rehabilitacyjne, fizjoterapeutyczne (w tym turnusy rehabilitacyjne, zaopatrzenie w sprzęt rehabilitacyjny)	14,3%	14,3%	64,3%	7,1%	0,0%
Praca socjalna (w tym indywidualna, grupowa i środowiskowa)	7,7%	15,4%	46,2%	30,8%	0,0%
Usługi informacyjne	0,0%	15,4%	53,8%	30,8%	0,0%
Pomoc prawna	6,3%	0,0%	43,8%	50,0%	0,0%
Poradnictwo, w tym specjalistyczne	6,7%	6,7%	60,0%	26,7%	0,0%
Wsparcie psychologiczne	6,3%	12,5%	62,5%	18,8%	0,0%
Inicjowanie i wspieranie grup wsparcia/samopomocy (np. dla osób uzależnionych, dla osób doświadczających przemocy)	12,5%	0,0%	62,5%	0,0%	25,0%
Usługi reintegracji społeczno-zawodowej (w tym CIS, KIS, integracja społeczna)	0,0%	0,0%	83,3%	0,0%	16,7%
Usługi w zakresie aktywizacji zawodowej (np. pośrednictwo pracy, kursy zawodowe, staże itd.)	0,0%	8,3%	83,3%	8,3%	0,0%
Wsparcie dedykowane imigrantom (np. w formie usług informacyjnych, poradnictwa, kursów językowych itd.)	0,0%	0,0%	50,0%	0,0%	50,0%
Mieszkania o charakterze wspieranym (mieszkanie chronione, treningowe i wspomagane)	20,0%	20,0%	40,0%	20,0%	0,0%
Usługi z zakresu Kultury – Dom Kultury	0,0%	77,8%	0,0%	22,2%	0,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z JST.

Podobnie, jak w przypadku gmin, przedstawiciele powiatów, jeśli już organizują poszczególne usługi społeczne, to w większości przypadków oceniają, iż skala ich świadczenia jest wystarczająca w stosunku do potrzeb mieszkańców.

Zidentyfikowano jednak kilka usług społecznych, których skala świadczenia jest, zdaniem przedstawicieli znacznej części powiatów, które je organizują - zbyt niska. Są to przede wszystkim następujące usługi:

- Usługi opieki wytchnieniowej dla osób niesamodzielnych i ich opiekunów (50% powiatów, spośród tych, które organizują tę usługę oceniło, że skala jej świadczenia jest zbyt niska w stosunku do potrzeb mieszkańców powiatu),
- Asystent osoby niepełnosprawnej (50%),

a także:

- Zapewnienie funkcjonowania rodzinnych form pieczy zastępczej (rodzin zastępczych, w tym spokrewnionych, niezawodowych, zawodowych, rodzinnych domów dziecka) (43,8%),
- Usługi wsparcia dziennego dla osób niesamodzielnych i ich rodzin (np. Dzienny Dom Pomocy Społecznej) (40%),
- Mieszkania o charakterze wspieranym (mieszkanie chronione, treningowe i wspomagane) (40%),
- Terapia indywidualna i rodzinna (w tym oddziaływania korekcyjno-edukacyjne, wsparcie psychologa, terapia uzależnień) (33,3%),
- Adaptacja mieszkania (np. na potrzeby osób z niepełnosprawnością lub osób starszych) (33,3%).

W zakresie oceny podaży usług społecznych w stosunku do popytu na nie, wyniki badania podmiotów świadczących usługi społeczne są w znacznej mierze zbieżne z wynikami badania gmin i powiatów – **ponad 1/3 badanych podmiotów – wykonawców usług społecznych twierdzi, że skala świadczenia wsparcia przez ich podmiot jest niewystarczająca w stosunku do liczby mieszkańców potrzebujących takiego wsparcia.**

3.2. Podmioty realizujące usługi społeczne w gminach i powiatach

Przedstawiciele JST poproszono o wskazanie, kto realizuje usługi społeczne w ich gminie/powiecie. Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano w poniższej tabeli.

Tabela nr 86. Podmioty realizujące usługi społeczne w gminach i powiatach w 2020 r.

	JST/ jednostka organizacyjna JST (pracownicy JST, w tym osoby na umowach zlecenie)	Firmy prywatne na zamówienie JST	Organizacje pozarządowe na zamówienie JST	Spółdzielnie socjalne lub inne przedsiębiorstwa społeczne na zamówienie JST	Kościelne osoby prawne na zamówienie JST	Podmioty niezależnie od JST, ale usługi społeczne są finansowane ze środków publicznych (np. w ramach projektów unijnych)	Podmioty niezależnie od JST, na zasadach komercyjnych (pobieranie pełnych opłat od odbiorców usług społecznych)	Grupy nieformalne
Ogółem	96,5%	12,2%	45,2%	11,3%	9,6%	26,10%	8,7%	9,6%
Miasto na prawach powiatu	100,0%	66,7%	100,0%	66,7%	100,0%	100,0%	66,7%	33,3%
Powiat ziemski	93,8%	12,5%	56,3%	12,5%	0,0%	37,5%	6,3%	18,8%
Gmina	96,9%	10,4%	41,7%	9,4%	8,3%	21,9%	7,3%	7,3%
miejska	100,0%	27,3%	100,0%	18,2%	63,6%	45,5%	27,3%	27,3%
wiejska	95,3%	14,0%	34,9%	11,6%	2,3%	23,3%	9,3%	4,7%
Miejsko-wiejska	97,8%	6,7%	37,8%	8,9%	6,7%	20,0%	4,4%	6,7%
Do 5 tys.	100,0%	6,1%	30,3%	9,1%	3,0%	15,2%	3,0%	3,0%
5-10 tys.	94,6%	13,5%	37,8%	8,1%	2,7%	18,9%	8,1%	5,4%
10-20 tys.	93,8%	12,5%	37,5%	12,5%	6,3%	31,3%	12,5%	6,3%
20-40 tys.	100,0%	14,3%	100,0%	14,3%	28,6%	42,9%	14,3%	28,6%
Powyżej 40 tys.	100,0%	33,3%	100,0%	33,3%	100,0%	66,7%	33,3%	33,3%
Koszaliński	96,4%	10,7%	57,1%	7,1%	10,7%	28,6%	14,3%	14,3%
Szczecinecko-pyrzycki	97,7%	9,1%	31,8%	13,6%	6,8%	18,2%	2,3%	9,1%
Szczeciński	95,2%	14,3%	50,0%	9,5%	9,5%	31,0%	11,9%	7,1%
SSW - obszar podstawowy	96,4%	8,9%	30,4%	12,5%	1,8%	17,9%	7,1%	1,8%
SSW - obszar przejściowy	100,0%	11,1%	66,7%	0,0%	11,1%	11,1%	0,0%	0,0%
Poza SSW	97,1%	17,6%	58,8%	11,8%	26,5%	38,2%	14,7%	20,6%
Bardzo duże	100,0%	8,3%	41,7%	0,0%	0,0%	8,3%	0,0%	0,0%
Duże	95,8%	16,7%	25,0%	8,3%	4,2%	16,7%	8,3%	0,0%

	JST/ jednostka organizacyjna JST (pracownicy JST, w tym osoby na umowach zlecenie)	Firmy prywatne na zamówienie JST	Organizacje pozarządowe na zamówienie JST	Spółdzielnie socjalne lub inne przedsiębiorstwa społeczne na zamówienie JST	Kościelne osoby prawne na zamówienie JST	Podmioty niezależnie od JST, ale usługi społeczne są finansowane ze środków publicznych (np. w ramach projektów unijnych)	Podmioty niezależnie od JST, na zasadach komercyjnych (pobieranie pełnych opłat od odbiorców usług społecznych)	Grupy nieformalne
Niewielkie	96,3%	7,4%	29,6%	14,8%	7,4%	11,1%	3,7%	7,4%
Marginalne	100,0%	14,3%	42,9%	21,4%	0,0%	50,0%	7,1%	7,1%
Brak	95,5%	13,6%	81,8%	9,1%	36,4%	40,9%	22,7%	22,7%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z JST.

Wykonawcami usług społecznych organizowanych przez gminy i powiaty są przede wszystkim sami pracownicy JST. Taki model realizacji usług społecznych dominuje we wszystkich grupach analizowanych grupach JST.

Oprócz tego wykonawcami usług społecznych w niespełna połowie badanych samorządów lokalnych są organizacje pozarządowe, przy czym z **NGO jako wykonawców usług społecznych korzystają przede wszystkim największe gminy miejskie (powyżej 20 tys. mieszkańców), a w znacznie mniejszym zakresie - mniejsze gminy wiejskie i miejsko-wiejskie.** Ponadto, zauważyć można, iż organizacje pozarządowe są znacznie bardziej aktywne jako wykonawcy usług społecznych w tych JST, które w ogóle nie są obciążone problemowymi miejscowościami popegeerowskimi.

Pozostałe typy podmiotów (firmy prywatne; spółdzielnie socjalne lub inne przedsiębiorstwa społeczne; kościelne osoby prawne) są angażowane jako wykonawcy usług społecznych w ok. 10% badanych JST, częściej w dużych gminach miejskich. **Udział podmiotów ekonomii społecznej w rynku usług społecznych w województwie zachodniopomorskim ocenić należy jako niski,** zwłaszcza w kontekście obowiązującej krajowej polityki rozwoju sektora ES, w której PES przypisuje się kluczowe miejsce na tym rynku.

Ponadto, ok. 1/4 badanych JST dostrzega, iż oprócz usług społecznych organizowanych i finansowanych przez nich, usługi społeczne realizowane są na rzecz mieszkańców tych gmin i powiatów niezależnie od woli i finansowania samorządu lokalnego, choć finansowane są ze środków publicznych (np. w ramach projektów unijnych). Częściej na występowanie tego typu sytuacji zwracali uwagę przedstawiciele powiatów i największych gmin miejskich, a także gmin znajdujących się poza SSW i nieobciążonych lub marginalnie obciążonych problemowymi miejscowościami popegeerowskimi.

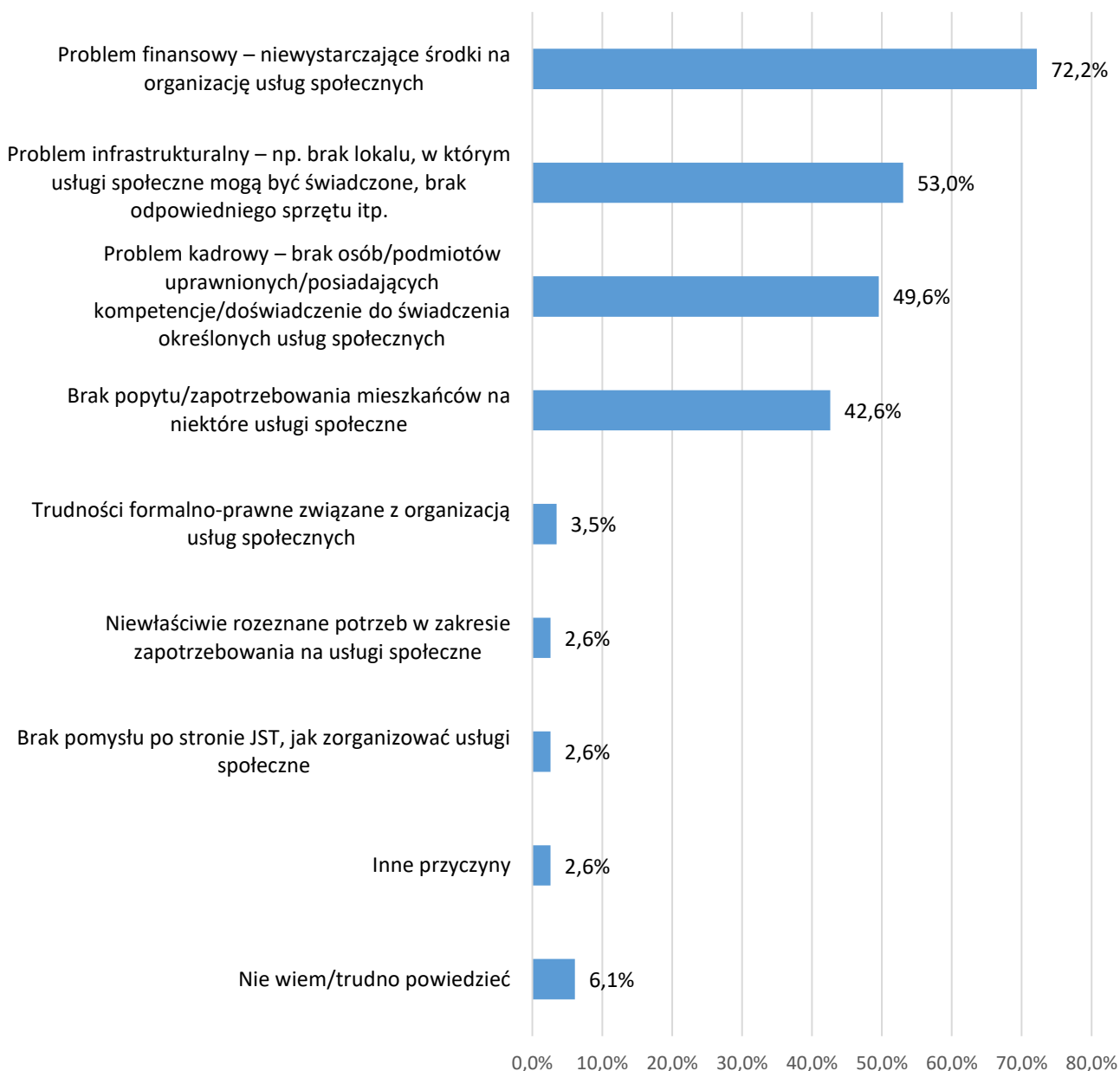
Znacznie rzadziej (8,7%) badani wskazywali na fakt realizacji usług społecznych przez inne podmioty, niezależnie od JST funkcjonujące na zasadach komercyjnych (np. prywatne gabinety psychologiczne pobierające pełne opłaty od klientów za świadczone usługi). Tego typu wykonawców usług społecznych identyfikowali również przede wszystkim przedstawiciele największych gmin miejskich.

9,6% badanych JST wskazało ponadto na grupy nieformalne jako na wykonawców usług społecznych.

3.3. Bariery w zakresie organizacji usług społecznych przez JST

Przedstawiciele JST poproszono w badaniu ilościowym o wskazanie maksymalnie trzech najistotniejszych przyczyn, dla których ich JST nie organizuje niektórych usług społecznych lub też skala świadczenia niektórych usług społecznych organizowanych przez JST jest niewystarczająca.

Wykres nr 10. Bariery w zakresie organizacji usług społecznych przez JST



Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z JST.

Bariery, które utrudniają samorządom lokalnym organizację usług społecznych dla mieszkańców lub też ich świadczenie w wystarczającej w stosunku do potrzeb skali mają zróżnicowany charakter, jednak najczęściej badani wskazywali na „**Problemy finansowe – niewystarczające środki na organizację usług społecznych**”. Na tę przyczynę wskazało 72,2% badanych samorządów lokalnych. Jest to dominująca przyczyna braku organizacji usług społecznych lub ich organizacji w wystarczającej skali we wszystkich analizowanych typach JST, jednak **najczęściej wskazywana była, co zrozumiałe, przez przedstawicieli gmin zlokalizowanych w obszarze podstawowym SSW, w bardzo dużym stopniu obciążonych**

problemowymi miejscowościami popegeerowskimi (które znajdują się w najtrudniejszej sytuacji finansowej).

Kolejne dwie bariery zostały wskazane przez zbliżoną liczbę badanych przedstawicieli samorządów lokalnych.

53% badanych JST wskazało na „**problem infrastrukturalny – np. brak lokalu, w którym usługi społeczne mogą być świadczone, brak odpowiedniego sprzętu itp.**”. Problem ten dotyczy w większym stopniu gmin miejskich, w tym także miast na prawach powiatu.

49,6% badanych samorządów lokalnych wskazało na „**Problem kadrowy – brak osób/podmiotów uprawnionych/posiadających kompetencje/doświadczenie do świadczenia określonych usług społecznych**”. Z problemem tym borykają się różne gminy w regionie, niezależnie od ich wielkości i innych charakterystyk. W mniejszym stopniu problem ten dotyczy powiatów ziemskich.

42,6% badanych samorządów lokalnych jako przyczynę braku organizacji niektórych usług wskazało „Brak popytu/zapotrzebowania mieszkańców na niektóre usługi społeczne”. Z drugiej strony, jak wynika z badania samych JST, a także wykonawców usług społecznych i mieszkańców województwa zachodniopomorskiego, w wielu gminach występuje również problem przeciwny – niedoboru usług społecznych w stosunku do potrzeb mieszkańców. Te częściowe wyniki badań wskazywać mogą zatem na dość istotny problem niedopasowania popytu do podaży usług społecznych, co z kolei wynika z niewystarczającej diagnozy i niewłaściwego projektowania oferty usług w stosunku do potrzeb mieszkańców.

Kolejne przyczyny/bariery (trudności formalno-prawne związane z organizacją usług społecznych; brak pomysłu po stronie JST, jak zorganizować usługi społeczne; niewłaściwie rozeznane potrzeb w zakresie zapotrzebowania na usługi społeczne i inne) wskazane zostały przez pojedyncze samorzady lokalne, które wzięły udział w badaniu.

Przedstawiciele podmiotów – wykonawców usług społecznych, którzy ocenili, iż skala świadczenia wsparcia przez ich podmiot w stosunku do liczby mieszkańców potrzebujących takiego wsparcia jest niewystarczająca, poproszono o wskazanie maksymalnie trzech najistotniejszych przyczyn, dla których skala świadczonego wsparcia przez ich podmiot jest niewystarczająca. Pytanie dotyczyło zatem bezpośrednio barier w zakresie zwiększenia skali świadczenia usług społecznych przez ich podmiot. Zidentyfikowano dwie najistotniejsze bariery: **problem finansowy (niewystarczające środki na świadczenie wsparcia w większej skali)** wskazany przez 66,7% badanych wykonawców usług społecznych oraz **problem infrastrukturalny** (np. brak lokalu, w którym podmiot mógłby świadczyć wsparcie w większej skali, brak odpowiedniego sprzętu itp.) wskazany przez 62,2% badanych. 24,4% badanych wskazało także na **problem kadrowy** (brak osób, które mogłyby świadczyć wsparcie w większej skali). Pozostałe przyczyny wskazywane były przez pojedyncze podmioty badane.

Przedstawiciele wszystkich badanych podmiotów – wykonawców usług społecznych poproszono o ocenę zasobów ich podmiotu w kontekście potrzeb i możliwości świadczenia odpowiedniego wsparcia dla mieszkańców.

Tabela nr 87. Ocena przedstawicieli podmiotów świadczących usługi społeczne w zakresie posiadanych zasobów w kontekście potrzeb i możliwości świadczenia odpowiedniego wsparcia dla mieszkańców

	Zupełnie niewystarczające	Raczej niewystarczające	Raczej wystarczające	Zupełnie wystarczające	Nie wiem/ trudno powiedzieć
Zasoby kadrowe (liczba osób zatrudnionych, ich kompetencje)	3,9%	18,8%	47,7%	26,6%	3,1%
Zasoby finansowe (finansowanie)	10,2%	44,5%	34,4%	7,8%	3,1%
Zasoby infrastrukturalne (budynki, sprzęt itp.)	4,7%	26,6%	47,7%	18,8%	2,3%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z wykonawcami usług społecznych

Wyniki badania dotyczące barier w zakresie świadczenia wsparcia w wystarczającej skali znajdują potwierdzenie w ocenach dotyczących zasobów posiadanych przez wykonawców usług społecznych. Najślabiej oceniane są zasoby finansowe, następnie zaś infrastrukturalne i kadrowe.

Wnioski z badań ilościowych na temat barier w zakresie organizacji usług społecznych potwierdzone zostały w badaniach jakościowych. Z przeprowadzonych wywiadów wynika, iż podstawowym problemem utrudniającym odpowiednie organizowanie usług społecznych jest **niedobór środków finansowych**.

Ponadto, jak wynika z wywiadów, odpowiednia organizacja usług społecznych jest możliwa przede wszystkim wówczas, gdy na terenie **gminy/powiatu funkcjonują podmioty/instytucje świadczące usługi danego typu**. Gdy określonych instytucji brakuje, całe grupy społeczne osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, mogą nie być objęte wsparciem – np. osoby w kryzysie bezdomności, gdy w gminie/powiecie nie funkcjonuje schronisko dla osób bezdomnych lub funkcjonuje tylko ogrzewalnia, w których zapewniany jest tylko minimalny poziom wsparcia. W poszczególnych gminach/powiatach istnieje **potrzeba uzupełnienia sieci placówek wsparcia**. Poszczególni uczestnicy wywiadów jakościowych wskazywali w tym kontekście na potrzebę utworzenia: ośrodka preadopcyjnego, który byłby pomocny m.in. w przypadkach adopcji dzieci pozostawianych w szpitalach, punktu interwencji kryzysowej, ogrzewalni/noclegowni dla osób w kryzysie bezdomności, świetlicy środowiskowej dla dzieci czy miejsc aktywizacji i integracji dla seniorów.

Problemem w gminach bywa również **brak lub mała liczba podmiotów ekonomii społecznej**, przede wszystkim przedsiębiorstw społecznych, w tym spółdzielni socjalnych, ale także **podmiotów reintegracyjnych** (CIS i KIS, ZAZ i WTZ) – sieć tego typu podmiotów powinna w

integralny sposób wspierać działania prowadzone przez instytucje pomocy społecznej. W wielu gminach/powiatach **brakuje również różnego typu stowarzyszeń, które wspierałyby mieszkańców**, np. seniorów oraz przedsiębiorstw, które świadczyłyby usługi społeczne, zwłaszcza opiekuńcze. W takiej sytuacji cały ciężar w zakresie nie tylko organizacji, ale i realizacji usług społecznych spoczywa na JST.

Czynnikiem utrudniającym organizowanie usług jest również **brak wypracowanych sposobów rozwiązywania określonych problemów związanych z organizacją usług danego rodzaju czy wspieraniem określonych grup społecznych marginalizowanych społecznie**.

Problemy te dotyczą np. sposobu pozyskiwania rodzin chętnych do pełnienia funkcji rodzin zastępczych czy sposobu wspierania i aktywizacji społecznej i zawodowej osób długotrwale nadużywających alkoholu. Problem też ująć można również jako **brak rozpowszechnienia pewnych dobrych praktyk czy wypracowanych w różnych jednostkach rozwiązań, które mogłyby być dla innych samorządów wzorem, dobrą praktyką**.

Kluczowym problemem w zakresie realizacji usług społecznych jest **niedobór odpowiednio wykwalifikowanej kadry pracującej bezpośrednio z beneficjentami wsparcia**. Należy przy tym zauważyć, że w regionie utrudniona jest realizacja usług, na które zapotrzebowanie wśród mieszkańców regionu z uwagi na identyfikowane problemy społeczne jest bardzo duże. Wskazywano na następujące ograniczenia w tym zakresie:

- **zdecydowanie zbyt mała liczba osób zainteresowana jest świadczeniem usług opiekuńczych**: niespecjalistycznych oraz specjalistycznych, w środowisku i w całodobowych instytucjach opieki – mało osób jest zainteresowanych pracą na stanowisku opiekunów w DPS-ach;
- **zdecydowanie zbyt mała liczba osób/rodzin gotowa jest pełnić funkcję rodzin zastępczych** zawodowych i niezawodowych, rodzinnych domów dziecka oraz pogotowia rodzinnego;
- **ograniczone są możliwości zatrudniania w OPS-ach/PCPR-ach psychologów i świadczenia usług konsultacji psychologicznych**.

Realizację usług utrudnia także **ograniczony dostęp do lekarzy, przede wszystkim psychiatrów, w tym psychiatrów dziecięcych oraz utrudniony dostęp do niektórych typów usług w zakresie ochrony zdrowia. W rezultacie bardzo utrudnione jest wspieranie osób znajdujących się w najcięższym stanie zdrowia oraz zmagających się z chorobami i zaburzeniami psychicznymi**. W opinii uczestników wywiadów brakuje wypracowanego systemu opieki nad tego typu osobami. Poza ograniczonym dostępem do lekarzy specjalistów, osoby zmagające się z tym typem zaburzeń nie zawsze mają dostęp do ambulatoryjnych świadczeń zdrowotnych w zakresie specjalistycznej opieki psychiatrycznej (chodzi o świadczenia, które są udzielane w warunkach niewymagających ich udzielania w trybie stacjonarnym i całodobowym, w tym po zakończeniu psychiatrycznego leczenia szpitalnego, gdy pacjent opuścił szpital, ale istnieją wskazania do dalszej terapii). Podobnie nie istnieje mechanizm, który powodowałby, że osoby w ciężkim stanie zdrowia, np. po

udarze, po opuszczeniu szpitala obejmowane byłyby automatycznie specjalistycznymi usługami opiekuńczymi. Taka sytuacja powoduje, że ciężar opieki nad tymi osobami, w głównej mierze spoczywa przede wszystkim na członkach ich rodzin.

Wspomniane **problemy kadrowe są w dużym stopniu powiązane z poziomem finansowania usług społecznych** – niskie wynagrodzenia utrudniają pozyskanie osób chętnych do realizacji usług. Stawki oferowane psychologom za pracę wykonywaną w ramach systemu pomocy społecznej są duże niższe od zarobków uzyskiwanych przez nich na wolnym rynku, co utrudnia im pozyskanie do pracy w instytucjach lub zakup usług dla klientów pomocy społecznej. Zarobki oferowane w systemie pomocy społecznej są również nieadekwatne w stosunku do trudności zadań, jakich te osoby mają się podjąć. Zwracali na to uwagę m.in. przedstawiciele DPS-ów. Równocześnie przedstawiciel jednego z DPS-ów funkcjonujących w regionie zwrócił uwagę na fakt, że osoby kierowane obecnie do DPS-u znajdują się w znacznie słabszej kondycji, niż jeszcze kilka lat temu, a zmiana w tym zakresie jest na tyle zauważalna, że wymusiła zmianę trybu funkcjonowania placówki – w większym stopniu nacisk musiał zostać położony na opiekę nad osobami leżącymi czy rzadko wstającymi z łóżka, przy rezygnacji z dużej części działań nastawionych na integrację społeczną mieszkańców, udział w wydarzeniach kulturalnych, rekreację itd. (w aktywnościach tego typu jest w stanie uczestniczyć niewielki odsetek mieszkańców placówki). Dodatkowo rosnące z roku na rok minimalne wynagrodzenie utrudnia różnicowanie poziomu wynagrodzeń pracowników, np. opiekunów w DPS-ie, w zależności od ich kwalifikacji czy posiadanego doświadczenia (bywa, że niezależnie od nich, wynagrodzenia wszystkich opiekunów w DPS-ie oscylują wokół płacy minimalnej). Konsekwencją, w przypadku wspomnianego DPS-u, są ogromne problemy kadrowe: brak osób chętnych do pracy oraz rotacja wśród pracowników, która powoduje dodatkowe obciążenia finansowe (placówka wydatkuje środki na przygotowanie do pracy, przeszkolenie osoby, która po krótkim czasie z pracy rezygnuje). Oddziaływać na tę sytuację można zwiększając poziom wynagrodzeń, ale też poprzez modernizowanie placówek, w których świadczone są usługi (jest to istotne zwłaszcza w przypadku DPS-ów, w których nowoczesne wyposażenie w postaci szyn ułatwiających przemieszczanie osób, systemów przywoławczych, może znacznie usprawnić pracę personelu). Z kolei przedstawiciel jednego z PCPR-ów zwrócił uwagę na fakt, że trudność w pozyskaniu rodzin chętnych do pełnienia funkcji rodzin zastępczych wynika również z poczucia odpowiedzialności tych rodzin i obawy, że nie podołają wyzwaniu, jakim jest sprawowanie pieczy zastępczej.

Uczestnicy wywiadów pogłębionych reprezentujący jednostki takie, jak PCPR, OPS, MOPS, MOPR nie wskazali, by funkcjonowanie utrudniały im problemy kadrowe, takie jak brak osób zainteresowanych pracą w samych tych instytucjach, duża rotacja wśród pracowników czy ich wypalenie zawodowe. Również szkolenia dla pracowników ocenili oni jako dostępne, choć z uwagi na niższe koszty często wykorzystywane są szkolenia on-line.

Na podstawie wywiadów pogłębionych wskazać można przede wszystkim następujące usługi społeczne, które świadczone są w zbyt małym stopniu w stosunku do liczby osób potrzebujących, a także bariery w zakresie ich organizacji lub w zakresie dostępu do nich:

- **usługi opiekuńcze niespecjalistyczne** świadczone w środowisku, przede wszystkim te na rzecz osób starszych, w miejscu ich zamieszkania (**problemem jest zbyt mała liczba etatów dla opiekunek, jakie może zorganizować OPS, zbyt mała liczba osób chętnych do pełnienia roli opiekunek**);
- **specjalistyczne usługi opiekuńcze świadczone w środowisku, ale też w instytucjach typu ŚDS, DPS** (niekiedy ośrodki próbują ułatwiać klientom skorzystanie z tego typu usług, np. umawiając wizyty w poradni zdrowia psychicznego, nawiązując współpracę ze szpitalem czy lekarzami i pielęgniarkami POZ, są to jednak rozwiązania doraźne). Istnieje również potrzeba stworzenia możliwości pozyskiwania usług opiekuńczych, w tym specjalistycznych w trybie interwencyjnym, gdy np. ze szpitala wypisywana jest osoba, która będzie potrzebowała tego typu usług z uwagi na stan zdrowia – nie ma możliwości otrzymania tego typu wsparcia w trybie nagłym z OPS-u i często osoby/rodziny zostają wtedy pozostawione same sobie w bardzo kryzysowej sytuacji);
- **instytucjonalne formy opieki nad osobami wymagającymi opieki ze względu na wiek, chorobę lub niepełnosprawność** takie jak całodobowe miejsca opieki (domy pomocy społecznej, zakłady opiekuńczo-lecznicze) oraz miejsca opieki wytchnieniowej (godzinowej i całodobowej);
- dostępność usług **świadczonej przez psychologów i psychiatrów oraz terapeutów** (np. terapeutów uzależnień, psychoterapeutów);
- **usługi dedykowane rodzinom/ opiekunom zastępczym**: edukacyjne (mające na celu podnoszenie kwalifikacji tych rodzin), wsparcie psychologiczne. Ogółem jakość wsparcia świadczonego przez rodziny zastępcze spokrewnione oceniona zostało jako niska, przyczyną jest najczęściej brak kompetencji opiekuńczo-wychowawczych, brak przygotowania do pracy z dziećmi ze specjalnymi potrzebami, faktyczny brak więzi między podopiecznym i spokrewnionym opiekunem, co wzmacnia występowanie konfliktów i może wywołać chęć rezygnacji z funkcji opiekuna, gdy dziecko stwarza problemy, np. w okresie dojrzewania;
- **niewystarczająca liczba rodzinnych form pieczy zastępczej innych niż rodziny spokrewnione (rodzin zastępczych zawodowych i niezawodowych, rodzinnych domów dziecka, interwencyjnych pogotowi opiekuńczych)** – przyczyną jest mało atrakcyjne uposażenie finansowe, jakie przysługuje rodzinom świadczącym te formy pieczy, duża skala trudności, z jaką muszą się mierzyć opiekując się i wychowując przyjęte dzieci, ograniczony dostęp do specjalistów, w tym psychiatrów dziecięcych, którzy mogliby wesprzeć rodziny w pełnieniu tej funkcji;

- **działania mające na celu wzmocnienie potencjału/kompetencji rodzin**, zwłaszcza tych niewydolnych opiekuńczo i wychowawczo, mające na celu ograniczenie liczby dzieci, które są kierowane do pieczy. Istotne jest w tym aspekcie zwiększanie skuteczności asystentury rodzinnej, ale też prowadzenie działań profilaktycznych, edukacyjnych mających na celu przeciwdziałanie kryzysom kierowanych do ogółu rodzin (profilaktyka wszelkich uzależnień oraz rozwijanie kompetencji wychowawczych rodziców);
- **formy wsparcia dla usamodzielnianych wychowanków pieczy zastępczej, placówek typu MOW/MOS** – wsparcie powinno być nakierowane na samą osobą usamodzielnianą, ale rozwijany powinien być sam system wspierania procesu usamodzielniania (istnieje potrzeba wypracowania koncepcji/wprowadzania nowych elementów/ról, w tym mentora usamodzielniania, który byłby przewodnikiem dla osoby usamodzielnianej, wspierałby ten proces w innym obszarze, niż funkcjonujący obecnie opiekun usamodzielniania, który nadzoruje go bardziej od strony formalno-prawnej);
- **działania integracyjne skierowane do imigrantów.**

Istnieje potrzeba, by na poziomie całego regionu wyrównywany był dostęp do usług specjalistycznych. Z tego względu ROPS podejmuje działania (m.in. w ramach realizowanych projektów) nakierowane na wzmocnienie struktur powiatowych, w tym edukację/przygotowanie zatrudnionej w nich kadry, która mogłaby poprzez udział w projektach włączać się w realizację działań mających na celu świadczenie usług dla poszczególnych grup społecznych („tworzymy takie wiązki specjalistów czy ludzi w gotowości, którzy na zlecenie, w projekcie, podejmą się realizacji zadań na danym terenie”). Przykładem takiej inicjatywy jest uruchomienie mobilnych ośrodków pomocy kryzysowej (powstanie ich 6). Kolejnym obszarem, gdzie ROPS działa na rzecz wzmocnienia powiatowego systemu wsparcia, jest tworzenie sieci mieszkań wycieczkowych (docelowo ma ich powstać 6, a ponieważ dwa mieszkania już funkcjonują, w sumie, na 21 powiatów, mieszkań będzie 8).

W związku ze zwiększającą się gwałtownie liczbą osób starszych, istnieje potrzeba wprowadzania nowych form/narzędzi opieki, np. monitoringu elektronicznego (w opinii uczestników wywiadów będzie rosła liczba osób, które takiego wsparcia będą potrzebowały). Konieczne jest też wypracowywanie nowych rozwiązań i koncepcji wspierania tej grupy społecznej w taki sposób, by jak najefektywniej wykorzystać zasoby, którymi dysponuje dana osoba oraz jakie są dostępne na terenie gminy. **Zasadne jest m.in. wdrażanie i rozwijanie systemu usług sąsiedzkich oraz wolontariatu tak, by jak najdłużej utrzymać osoby wymagające wsparcia w środowisku, co pozwala minimalizować koszty związane z objęciem ich pomocą instytucjonalną.** Mało wykorzystany jest potencjał opieki sąsiedzkiej, czyli formy/narzędzia wsparcia, w której usługi opiekuńcze świadczą nieformalnie sąsiedzi – seniorzy, którzy nie są już aktywni zawodowo, jednak mają możliwość zaopiekowania się drugą osobą i są za to opłacani (rozwiązanie wymagałoby uregulowania prawnego na

poziomie prawnym/krajowym). Równocześnie zakres i forma wsparcia powinny być precyzyjnie dopasowane do potrzeb i ograniczeń danej osoby – **niekiedy wystarczającym zabezpieczeniem osoby starszej może być umożliwienie jej pobytu np. w klubie seniora, gdzie będzie przebywać w otoczeniu osób, które będą w stanie pomóc jej w sytuacji zagrożenia, np. gdy się przewróci** (będą tam bezpieczniejsi niż przebywając w tym czasie samotnie w domu). Widziano potrzebę zwiększania dostępności tej formy wsparcia. Kluby tego typu mogą być prowadzone przez gminę lub stowarzyszenia działające na rzecz seniorów. Równocześnie rozwijany powinien być **model i system mieszkań chronionych (wspomaganych/ monitorowanych) dla osób starszych**, w których mogłyby być umieszczane osoby stosunkowo jeszcze samodzielne, a których sytuacja – zwłaszcza ze względu na stan zdrowia – powinna być monitorowana. Mogłyby one stanowić formę wsparcia alternatywną, gdyż wymagającą mniejszych nakładów finansowych, w stosunku do DPS.

Bariery w zakresie organizacji usług społecznych spowodowane epidemią COVID-19

Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów, **z uwagi na epidemię instytucje pomocy społecznej musiały ograniczyć zakres swoich działań**, w tym zrezygnować z realizacji przedsięwzięć zakładających bezpośrednią interakcję z osobami spoza tych instytucji (np. pracownicy ROPS-u ograniczyli działania prowadzone bezpośrednio w środowisku rodzin zastępczych spokrewnionych nakierowanych na podnoszenie ich kompetencji do sprawowania tej funkcji). Dodatkowo instytucje zrezygnować musiały z organizacji wydarzeń realizowanych z udziałem lokalnej społeczności (przez co np. jeden z PCPR-ów ograniczył część działań promujących rodzicielstwo zastępcze, jakie zaplanował do realizacji w społeczności lokalnej). Działalność WTZ i ŚDS była w związku z pandemią czasowo zawieszana. Domy pomocy społecznej ograniczyć musiały z kolei do minimum kontakty mieszkańców z otoczeniem zewnętrznym, w tym zrezygnowały z udziału we wszelkiego typu wydarzeniach realizowanych wspólnie z innymi instytucjami.

Z powodu epidemii ograniczona została również działalność NGO (np. jedno ze stowarzyszeń uzyskało w ramach konkursu z Wydziału Spraw Społecznych Urzędu Wojewódzkiego dofinansowanie na szkolenie kuratorów, jednak zmuszone było je zwrócić, gdyż z powodu epidemii szkolenia nie mogłyby się odbyć).

3.4. Bariery w zakresie dostępu do usług społecznych

W opinii przedstawicieli JST oferta usług społecznych organizowanych przez ich samorządy lokalne skutecznie dociera do mieszkańców, którzy potrzebują tych usług. Ze

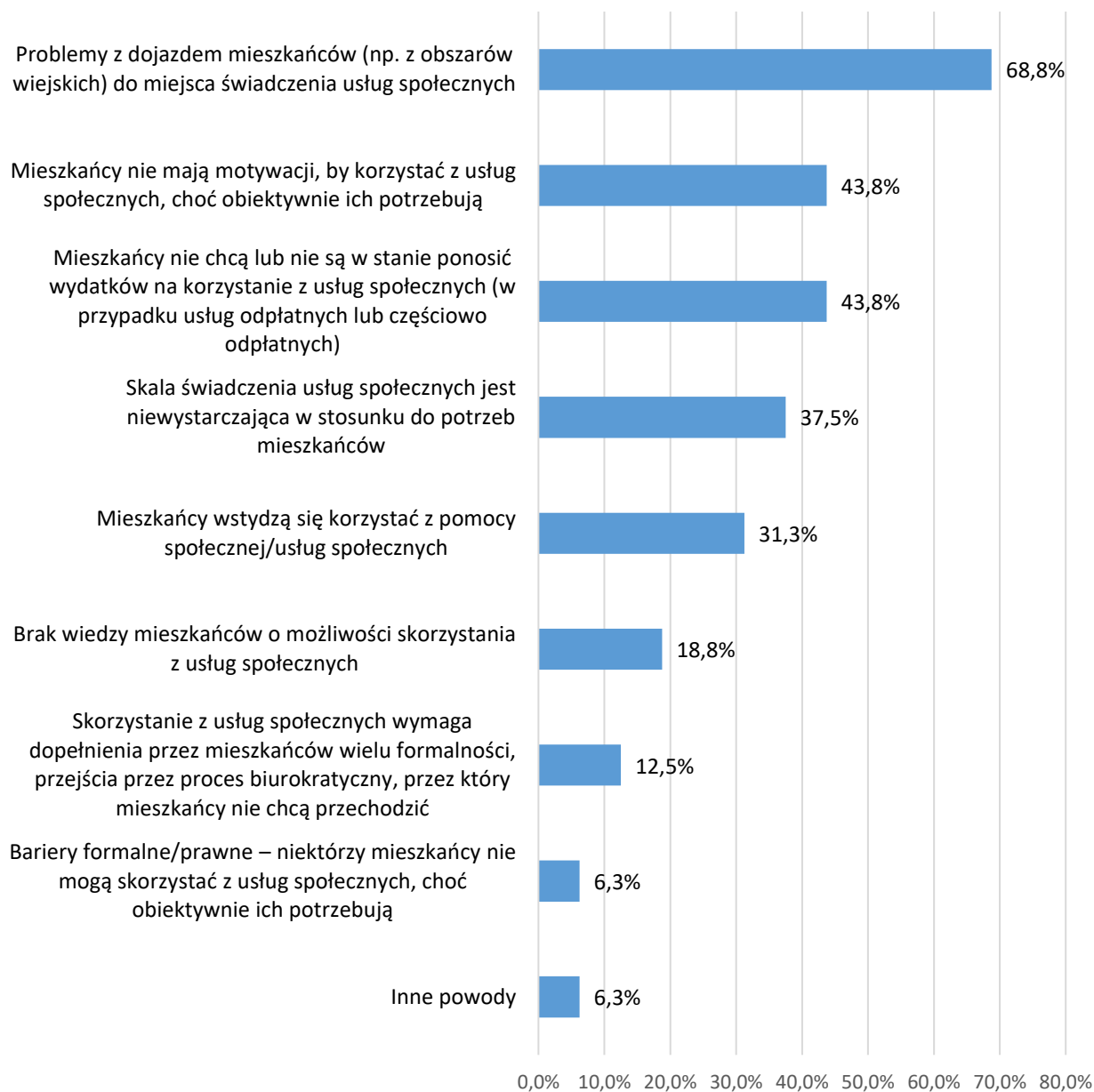
stwierdzeniem „Zdecydowana większość mieszkańców gminy/powiatu, którzy obiektywnie potrzebują usług społecznych spośród tych organizowanych przez naszą JST, faktycznie korzysta z nich (lub z podobnych usług zakupionych na rynku)” zgodziło się 73,9% respondentów (w tym 64,3% „raczej”, a 9,6% „zdecydowanie”). **Przeciwnego zdania było 13,9% respondentów**, z czego 3,5% „zdecydowanie się nie zgadzało” z tym twierdzeniem,

zaś 10,4% „raczej się nie zgadzało”. 12,2% respondentów nie wyraziło opinii w tym zakresie. Opinie te nie są zróżnicowane w zależności od typu, czy charakterystyki JST.

O ocenę dostęp osób potrzebujących do usług społecznych im dedykowanych poproszono także przedstawicieli podmiotów – wykonawców usług społecznych. 25,8% badanych podmiotów nie zgodziło się z twierdzeniem „Zdecydowana większość mieszkańców obszaru, na którym działamy, którzy obiektywnie potrzebują wsparcia takiego, jak świadczy nasz podmiot, faktycznie korzysta z naszej pomocy lub z podobnego wsparcia świadczonego przez inne instytucje”. **Przedstawiciele podmiotów świadczących usługi społeczne skuteczność dotarcia z pomocą do osób potrzebujących oceniają nieco gorzej niż przedstawiciele samorządów lokalnych.**

Tych przedstawicieli JST, którzy wskazali, że nie wszyscy potrzebujący mieszkańcy ich gminy/powiatu korzystają z usług, które są organizowane dla nich przez JST poproszono o wskazanie przyczyn tego stanu rzeczy (trzech najważniejszych). Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano na poniższym wykresie.

Wykres nr 11. Bariery w dostępie do usług publicznych wskazywane przez przedstawicieli JST



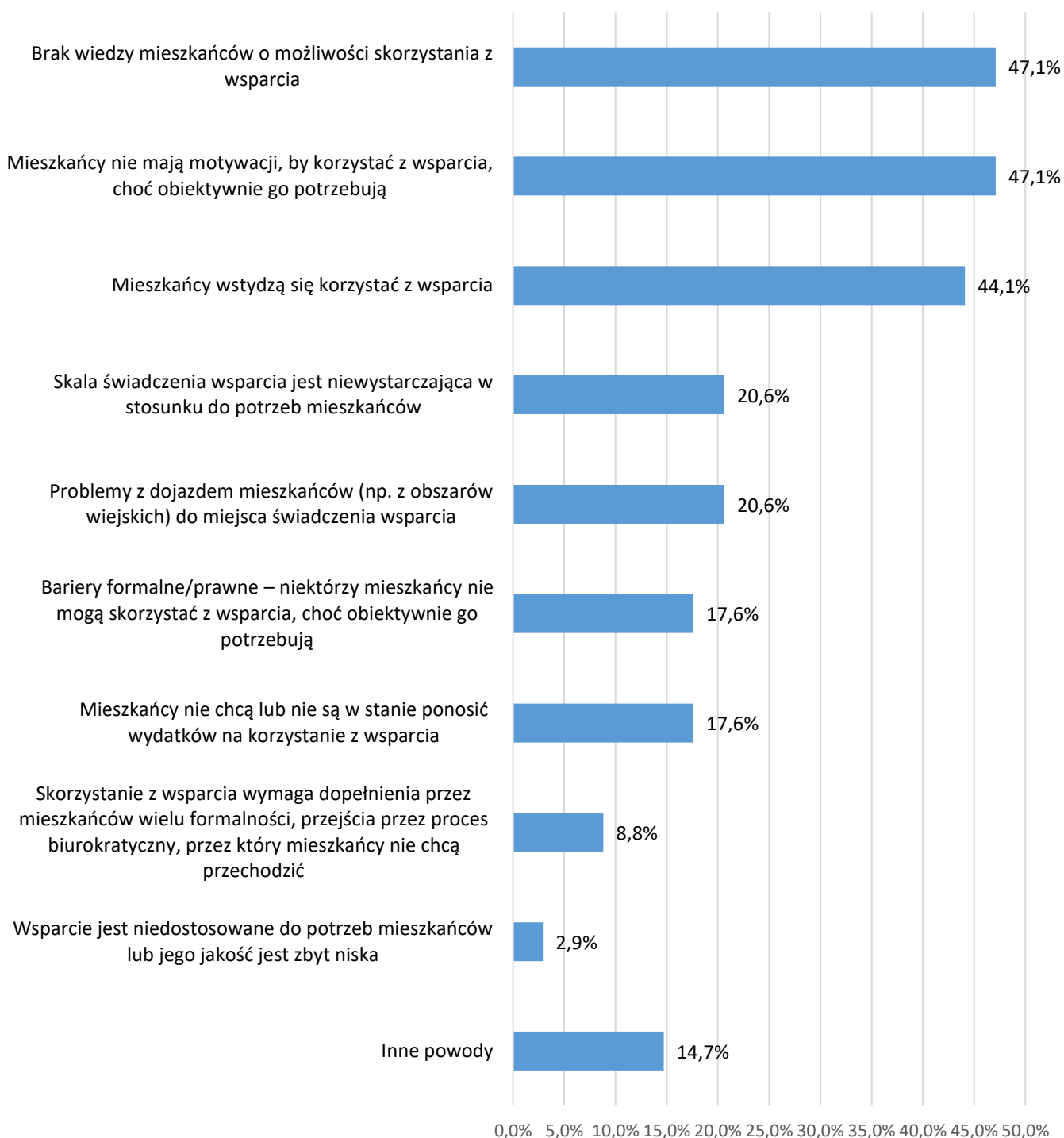
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z JST.

Najistotniejszą barierą w dostępie mieszkańców do usług społecznych, nawet jeśli są one oferowane przez JST w wystarczającej ilości jest **problem z dojazdem mieszkańców (np. z obszarów wiejskich) do miejsca świadczenia usług społecznych** (bariera wskazana przez 68,8% przedstawicieli JST, którzy ocenili, że nie wszyscy potrzebujący mieszkańcy korzystają z usług społecznych organizowanych przez JST). Kolejne istotne bariery to: **bariery finansowe** (odpowiedź „Mieszkańcy nie chcą lub nie są w stanie ponieść wydatków na korzystanie z usług społecznych (w przypadku usług odpłatnych lub częściowo odpłatnych)”) wskazana

przez 43,8% respondentów) oraz **brak motywacji mieszkańców do korzystania z usług/rozwiązania problemów, których doświadczają** (odpowiedź „Mieszkańcy nie mają motywacji, by korzystać z usług społecznych, choć obiektywnie ich potrzebują” wskazana przez 43,8% respondentów).

O wskazanie przyczyn, dla których nie wszyscy potrzebujący mieszkańcy korzystają z dostępnych usług społecznych im dedykowanych poproszono także przedstawicieli podmiotów świadczących usługi społeczne. Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano poniżej.

Wykres nr 12. Przyczyny dla których nie wszystkie osoby potrzebujące korzystają z wsparcia oferowanego przez podmioty świadczące usługi społeczne w opinii przedstawicieli tych podmiotów



Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z wykonawcami usług społecznych

Przedstawiciele podmiotów – wykonawców usług społecznych bariery w dostępie mieszkańców do usług postrzegają nieco inaczej niż przedstawiciele JST. **Jako najistotniejszą**

barierę wskazują brak wiedzy mieszkańców o możliwości skorzystania z wsparcia (w przypadku JST bariera ta została wskazana dopiero na szóstym miejscu), a **także brak motywacji osób potrzebujących wsparcia do korzystania z niego** (w tym wypadku opinie JST i wykonawców usług są zbieżne). Wykonawcy usług społecznych jako istotną barierę w korzystaniu z usług społecznych wskazują także **wstyd przed korzystaniem z wsparcia** (w przypadku JST bariera ta wskazywana była dopiero na piątym miejscu).

Dostęp do usług publicznych dedykowanych całemu społeczeństwu w opinii mieszkańców regionu

Mieszkańców poproszono w badaniu ilościowym o ocenę, czy członkom ich gospodarstw domowego łatwo jest skorzystać z wybranych usług publicznych. Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano poniżej.

Tabela nr 88. Ocena dostępu do usług publicznych dokonana przez mieszkańców regionu (Rozkład odpowiedzi na pytanie kwestionariuszowe „Proszę ocenić, czy łatwo jest skorzystać członkom Pana/i gospodarstwa domowego w miejscu Państwa zamieszkania...:”)

	Bardzo łatwo (1)	Raczej łatwo (2)	Raczej trudno (3)	Bardzo trudno (4)	Średnia ocena	Nie dotyczy/ Gospodarstwo nie potrzebuje takich usług	Nie wiem/ trudno powiedzieć
z transportu publicznego	33,2%	25,4%	12,9%	10,7%	2,01	15,5%	2,3%
z opieki zdrowotnej, leczenia	13,1%	36,5%	31,8%	13,6%	2,48	3,8%	1,3%
ze szkół na poziomie podstawowym i ponadpodstawowym	15,7%	22,1%	5,2%	2,3%	1,87	53,6%	1,1%
z przedszkoli	10,8%	14,7%	6,7%	3,8%	2,10	63,1%	0,8%
ze żłobków i klubów dziecięcych dla dzieci do 3 lat	4,7%	10,3%	6,7%	8,6%	2,63	67,8%	1,9%
z wydarzeń kulturalnych np. z teatru, kina, koncertu	16,6%	24,1%	23,8%	25,1%	2,64	8,9%	1,6%
z miejsc do uprawiania sportu np. boisk, siłowni	29,2%	34,8%	15,7%	10,8%	2,09	8,3%	1,3%
z miejsc do wypoczynku na świeżym powietrzu np. parków, skwerów, lasów	60,8%	28,2%	5,3%	2,9%	1,49	2,3%	0,5%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI z mieszkańcami województwa zachodniopomorskiego

Mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego **najlepiej oceniają dostęp do usług edukacyjnych na poziomie podstawowym i ponadpodstawowym oraz dostęp do rekreacji/miejsc wypoczynku na świeżym powietrzu** takich jak parki, skwery czy lasy. **Najślabiej oceniany jest z kolei dostęp do usług w zakresie ochrony zdrowia, usług kulturalnych** (przy czym należy pamiętać, iż badanie ankietowe zostało przeprowadzone w okresie obowiązywania ograniczeń w funkcjonowaniu placówek takich jak kina, teatry) **oraz usług opiekuńczych dla dzieci do lat trzech** (żłobki, kluby malucha). Dostęp do transportu publicznego, usług wychowania przedszkolnego i infrastruktury sportowej oceniony został na średnim poziomie.

Kobiety gorzej niż mężczyźni oceniają dostęp do większości usług publicznych (z wyjątkiem oceny dostępu do żłobków i przedszkoli), co prawdopodobnie spowodowane jest większymi potrzebami kobiet w zakresie dostępu do nich, m.in. ze względu na tradycyjnie pełnione funkcje opiekuńczo-wychowawcze wobec dzieci, czy mniejsze upowszechnienie prawa jazdy wśród kobiet, co z kolei przekłada się na większe potrzeby w zakresie dostępu do transportu publicznego. Największe różnice w zakresie oceny dostępu do usług publicznych pomiędzy płciami dotyczą usług w obszarze kultury (średnia ocena w skali od 1 do 4, to w przypadku kobiet 2,84, a w przypadku mężczyzn – 2,43) oraz transportu publicznego (kobiety – 2,18; mężczyźni – 1,82).

Co zrozumiałe, wpływ na ocenę dostępu do usług publicznych ma także wielkość miejscowości zamieszkania respondenta/lokalizacja gospodarstwa domowego. Szczególnie istotny wpływ tej zmiennej dostrzec można w przypadku ocen dostępu do transportu publicznego. Średnia ocena dla mieszkańców wsi to 2,68, dla mieszkańców miast do 20 tys. mieszkańców - 2,38; dla mieszkańców miast od 20 do 100 tys. mieszkańców - 1,52, zaś dla mieszkańców miast powyżej 100 tys. mieszkańców - 1,45. **Oprócz tego wpływ wielkości zamieszkania ma istotne znaczenie w zakresie oceny dostępu do usług opiekuńczych dla dzieci do lat trzech:** mieszkańcy wsi oceniają go średnio na 2,99 czyli bardzo słabo; mieszkańcy miast do 20 tys. mieszkańców na 2,45, zaś mieszkańcy miast od 20 do 100 tys. mieszkańców na 2,09. **Co interesujące, mieszkańcy dwóch największych miast – Szczecina i Koszalina oceniają dostęp do żłobków i klubów dziecięcych słabiej niż mieszkańcy miast średnich,** bo na 2,35. Prawdopodobnie spowodowane jest to wyższym popytem, a tym samym trudniejszym dostępem (w tym wyższymi cenami usług) do tych usług w największych miastach regionu. **Mieszkańcy terenów wiejskich znacznie gorzej oceniają też dostęp ich gospodarstw domowych do usług w zakresie kultury oraz do infrastruktury sportowej oraz do miejsc rekreacji na świeżym powietrzu. Co interesujące, mieszkańcy największych miast (Szczecina i Koszalina) oceniają dostęp do usług w zakresie kultury, infrastruktury sportowej i miejsc do rekreacji na świeżym powietrzu nieco gorzej niż mieszkańcy miast średnich.** Z jednej strony może to wiązać się z obiektywnie utrudnionym dostępem do tych usług/miejsc z uwagi na dużą liczbę chętnych do skorzystania z nich w tych miastach, lecz bardziej prawdopodobne wydaje się to, iż mieszkańcy największych miast mają większe oczekiwania w stosunku do oferty usług publicznych niż mieszkańcy mniejszych miast.

Można zaobserwować statystycznie istotne różnice pomiędzy subregionami w zakresie oceny usług publicznych w zakresie transportu publicznego oraz kultury. Dostęp do transportu publicznego najlepiej oceniają mieszkańcy Szczecina (średnia ocena 1,44), następnie zaś subregionu koszalińskiego (1,99), na co wpływają przede wszystkim mieszkańcy Koszalina. **Najslabiej dostęp do transportu publicznego oceniają mieszkańcy subregionu szczecinecko-pyrzyckiego (2,61).** Identyczną zależność zaobserwować można w zakresie oceny dostępu do usług kulturalnych, jednak w tym przypadku różnice w ocenach mieszkańców poszczególnych subregionów są znacznie mniejsze.

Wykształcenie respondentów ani główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego nie wpływa istotnie na ich ocenę dostępu do usług publicznych.

Przedstawicielom gospodarstw domowych, w których zidentyfikowano osoby należące do poszczególnych kategorii osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (np. osoby z niepełnosprawnością, osoby starsze itd.), a także dzieci i młodzież do 18 roku życia zadano pytania o to, czy korzystają z dedykowanym tym kategoriom społecznym usług społecznych. W przypadku tych usług, z których gospodarstwo domowe nie korzystało, zadano pytanie o przyczyny tego stanu rzeczy. Przyczyny te zdefiniować można jako bariery w dostępie do usług społecznych/wsparcia. **Najczęściej występujące przyczyny, wedle wskazań przedstawicieli gospodarstw domowych z regionu, to:**

- **Brak wiedzy, iż dana forma wsparcia/usługa społeczna przysługuje osobie jej potrzebującej (32,9%),**
- **Brak dostępu do wsparcia w okolicy miejsca zamieszkania (19,4%),**
- **Brak motywacji do skorzystania z wsparcia przez osobę potrzebującą go (10,8%),**
- **Trudny dojazd do miejsc świadczenia wsparcia (8,1%),**
- **Bariery finansowe (konieczność poniesienia zbyt dużych wydatków finansowych, by skorzystać z wsparcia) (6,6%).**

Wysoki poziom wskazań na „brak wiedzy, iż dana forma wsparcia/usługa społeczna przysługuje osobie jej potrzebującej” świadczy o **dość niskiej świadomości mieszkańców dotyczącej egzekwowania swoich praw w systemie pomocy społecznej**. Z drugiej strony, stale przejawiającym się motywem w wywiadach jakościowych z przedstawicielami JST, w tym OPS i PCPR była obecność w społecznościach lokalnych, zwłaszcza na obszarach popegeerowskich, grupy długoletnich klientów pomocy społecznej, doskonale znających system pomocy społecznej, przepisy prawa regulujące prawa obywateli do pozyskania wsparcia (w szczególności o charakterze finansowym i rzeczowym, a także mieszkaniowym). Zauważanym przez respondentów problemem jest także dziedziczenie uzależnienia od systemu pomocy społecznej (postaw roszczeniowych) w tej grupie mieszkańców, co symbolicznie, ale i praktycznie, objawia się, jak zauważyła jedna z respondentek, wizytami w OPS całych rodzin z dziećmi, które następnie przejmują ten wzorzec zachowań (strategię adaptacyjną).

Bariery w zakresie dostępu do usług publicznych identyfikowane były także na etapie badań jakościowych.

Z przeprowadzonych wywiadów wynika, że stosunkowo najpełniej zaspokajane są w poszczególnych powiatach/ gminach potrzeby osób z niepełnosprawnością. JST dysponują odpowiednim zapleczem instytucjonalnym, by świadczyć usługi dla ON. W wielu gminach

funkcjonują przedszkola z oddziałami specjalnymi i/lub integracyjnymi, szkoły specjalne, OREW-y, ŚDS-y, WTZ-ty czy DPS-y dla osób z niepełnosprawnością. W części gmin/powiatów funkcjonują ZAZ-y a także stowarzyszenia świadczące wsparcie osobom z niepełnosprawnością. Istotnym czynnikiem jest też fakt, że JST mają mniejszy problem z zapewnieniem źródeł finansowania usług społecznych dedykowanych osobom z niepełnosprawnością, gdyż w znacznej części są one finansowane ze źródeł krajowych (PFRON-u). Wniosek ten należy rozumieć w ten sposób, że grupa osób z niepełnosprawnością, które chcą/są zmotywowane, by skorzystać z wsparcia, najczęściej z różnego typu usług rzeczywiście ma możliwość korzystać. **Nie oznacza to jednak, że wsparciem/usługami objęte są wszystkie osoby z niepełnosprawnością zamieszkujące obszar gminy czy powiatu czy też wszystkie osoby z niepełnosprawnością, które obiektywnie wymagają wsparcia/ mogłyby z niego skorzystać.** Znaczna część z nich – dotyczy to przede wszystkim osób dorosłych, które zakończyły proces edukacji – nie jest bowiem aktywna społecznie i zawodowo i możliwością korzystania z różnego typu usług (jak WTZ-ty) nie jest zainteresowana. Podstawą finansowania placówek, które wspierają osoby z niepełnosprawnością nie są efekty w zakresie ich rehabilitacji rozumiane, jako rozpoczęcie uczestnictwa w jakiegoś typu zajęciach lub podjęcie zatrudnienia, przez co w ograniczonym stopniu są one zmotywowane do pracy w środowisku osób z niepełnosprawnością mającej na celu pozyskanie kolejnych uczestników. JST często nie dysponują pełnymi danymi w zakresie liczby osób z niepełnosprawnością zamieszkujących obszar gminy i wymagających wsparcia. Utrudnia to oszacowanie liczby osób z niepełnosprawnością, które by chciały lub mogły skorzystać z wsparcia i zmierzyć stopień, w jakim potrzeby przedstawicieli tej grupy społecznej są rzeczywiście zaspokajane. Podsumowując, aby objąć większą liczbę mieszkańców usługami społecznymi, nie wystarczy zwiększyć liczbę placówek/ miejsc w placówkach określonego typu. W odniesieniu do wsparcia osób z niepełnosprawnością, uczestnicy wywiadów pogłębionych formułowali opinię, że dostępność do usług jest wystarczająca a zwiększenie liczby placówek, które oferują wsparcie osobom z niepełnosprawnością (ŚDS, WTZ, ZAZ) mogłoby doprowadzić do konfliktów między nimi i rywalizowania o osoby, które chciałyby skorzystać z ich usług. Biorąc pod uwagę opisane powyżej uwarunkowania, **kluczowym działaniem powinno być budowanie świadomości mieszkańców, z jakich usług i na jakich zasadach mają prawo skorzystać a także budowanie motywacji do skorzystania z nich** (np. w odniesieniu do osób z niepełnosprawnością, ale też w kontekście asystentury rodzinnej/wsparcia edukacyjnego w postaci szkół dla rodziców – rodzice powinni posiadać wiedzę na temat tego, jakie są np. symptomy kryzysu w rodzinie i gdzie mogą szukać wsparcia) a następnie stwarzanie możliwości skorzystania z wsparcia. Taka **oddolna presja powinna wpływać motywująco na przedstawicieli samorządów gminnych/ powiatowych, aby starać się o wygospodarowanie/ pozyskanie środków finansowych umożliwiających świadczenie usług w zakresie odpowiednim do realnego zapotrzebowania mieszkańców gminy/powiatu.** Wskazane są również działania takiego typu, jak te prowadzone przez ROPS w Szczecinie, mające na celu edukowanie przedstawicieli samorządów w zakresie źródeł finansowania różnego typu działań/usług.

Ponadto, uzupełniana powinna być oczywiście funkcjonująca w gminach/ powiatach sieć instytucji dedykowanych wsparciu poszczególnych grup społecznych.

Uczestnicy wywiadów pogłębionych często zwracali uwagę na fakt, że oddalenie w sensie fizycznym miejsca zamieszkania od instytucji świadczącej dany rodzaj wsparcia, ogranicza możliwość skorzystania z niego przez mieszkańców, szczególnie w przypadku osób starszych, z niepełnosprawnością i/lub zamieszkujących na obszarach wiejskich. Przyczyną są ograniczenia w poruszaniu się doświadczane przez osoby starsze lub z niepełnosprawnością oraz ograniczony zazwyczaj dostęp do komunikacji publicznej (autobusowej, kolejowej) na terenach wiejskich. **W rezultacie dostępność usług społecznych jest zróżnicowana terytorialnie, generalnie większa w miastach i mniejsza w ośrodkach oddalonych od miast: od wojewódzkiego Szczecina, ale też od miast powiatowych.** ROPS w Szczecinie realizuje projekt, który zakłada udzielanie mobilnych usług administracyjnych, co potwierdza pośrednio istnienie wspomnianych barier komunikacyjnych, pokazuje też sposób, w jaki usługi powinny być realizowane – powinny zakładać mobilność specjalistów/ pracowników instytucji, dojeżdżanie przez nich do klientów, do ich miejsc zamieszkania lub innych miejsc, w których może być świadczone wsparcie, np. do gminnych ośrodków pomocy społecznej. Sposób organizacji usług społecznych na poziomie powiatowym powinien uwzględniać ograniczenia transportowe/komunikacyjne występujące w regionie – kluczowe jest budowanie systemu wsparcia na obszarze powiatu przy założeniu otwartości na potrzeby wszystkich jego mieszkańców.

Mniejsze znaczenie w kontekście dostępie mieszkańców do usług mają stosowane kryteria dochodowe (znaczna grupa mieszkańców, którzy wymagają wsparcia spełnia kryteria kwalifikujące do jego otrzymania) oraz konieczność dopełnienia procedur formalno-prawnych (gdy dana osoba czy rodzina otrzyma rzetelne informacje na temat tego, że z danej usługi społecznej może skorzystać, zazwyczaj jest w stanie poradzić sobie z koniecznością przejścia procedur formalnych, samodzielnie lub przy pomocy pracowników OPS/PCPR).

Brak wiedzy mieszkańców na temat możliwości i zasad skorzystania z usług ogranicza ich dostęp do usług społecznych. Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów pogłębionych, **wielu mieszkańców regionu może nie mieć świadomości, że mają prawo do korzystania z danej usługi publicznej świadczonej przez gminę/OPS.** Przyczyną tej niewiedzy może być brak komunikacji ze strony JST rozumiany jako próba skutecznego dotarcia do ogółu mieszkańców z informacją o możliwości i zasadach skorzystania z usług. Spowodowane jest to często brakiem możliwości, by świadczyć je wszystkim mieszkańcom spełniającym kryteria dostępu. W skrajnych przypadkach, zdarza się, że przedstawiciele gmin nie tylko nie upowszechniają skutecznie informacji na temat możliwości korzystania z usług wśród mieszkańców, ale niekiedy celowo zniekształcają obraz związany z możliwością skorzystania z wsparcia, np. podają zawyżone koszty, jakie rodzina będzie obowiązana ponieść w związku z umieszczeniem jej członka w DPS-ie, zniechęcają ich do skorzystania z tej usługi. Możliwość wystąpienia tego typu nadużyć ze strony podmiotów odpowiedzialnych za organizację/świadczenie wsparcia zwiększa dość skomplikowany, niejasny system obliczania

opłaty za pobyt w DPS-ie. W rezultacie, jak wynika z wywiadów, zdarza się, że gminy unikają umieszczania w DPS-ie mieszkańców, którzy mają niskie dochody (emerytury), gdyż musiałyby partycypować w kosztach. Z drugiej strony zdarza się również, że osobom, które otrzymują stosunkowo wysokie emerytury ogranicza się dostęp do publicznych DPS-ów sugerując skorzystanie z usług prywatnej opiekunki lub DPS-u.

Jak wynika z wywiadów, przeszkodą w dostępie do usług może być również **obawa mieszkańców przed stygmatyzacją** – osoby, które nie są klientami pomocy społecznej, mogą wzbierać się przed ubieganiem się o możliwość skorzystania z usługi, której obiektywnie potrzebują gdyż nie chcą zyskać opinii osoby niezaradnej życiowo.

Przyczyną braku pełnego rozeznania mieszkańców w zakresie instytucji świadczących wsparcie i dostępnych usług może być fakt, że pewne elementy systemu wsparcia, np. w odniesieniu do osób pokrzywdzonych przestępstwem są w fazie budowy, jak ma to miejsce w przypadku systemu wsparcia dla osób pokrzywdzonych przestępstwem. W rezultacie, w dyspozycji powiatów jest wiele narzędzi finansowych pozwalających natychmiast realnie zabezpieczyć osobę pokrzywdzoną (bez stosowania kryterium dochodowego, bez badania czy posiada środki czy nie), dodatkowo obejmuje on też wsparciem świadków przestępstw, jednak wiedza na ten temat nie jest powszechna w społeczeństwie. W opinii uczestników wywiadów, także osoby zmagające się z uzależnieniami nie zawsze wiedzą, gdzie mogą się zwrócić o pomoc choć odpowiednie placówki działają i dysponują gronem specjalistów.

Istnieje pilna potrzeba wdrożenia systemu poradnictwa w zakresie korzystania z systemu pomocy społecznej i promowania usług oferowanych przez system. Istotne jest przy tym rzetelne informowanie o zasadach korzystania z wsparcia, obowiązujących kryteriach. Zasadne jest przy tym również informowanie – w pewnym stopniu – o ograniczeniach (kadrowych, finansowych), z jakimi zmagają się instytucje pomocy społecznej, aby zminimalizować – bardzo realne w opinii niektórych uczestników wywiadów – ryzyko wykreowania sztucznego popytu na usługi społeczne czy wytworzenia przekonania, że opiekę nad niesamodzielnymi członkami rodziny może zupełnie przejąć gmina, bez osobowego lub finansowego zaangażowania rodziny, co nie jest możliwe biorąc pod uwagę skalę potrzeb mieszkańców i możliwości JST. Równocześnie za niedopuszczalne należy również uznać podejście przedstawicieli systemu pomocy społecznej, w myśl którego obowiązek sprawowania opieki nad niesamodzielnymi członkami rodziny spoczywałby wyłącznie na rodzinie – wdrożenie wspomnianego systemu poradnictwa/ informowania o zasadach korzystania z usług społecznych powinno sprzyjać również budowaniu odpowiednich postaw wśród przedstawicieli instytucji, które te usługi świadczą. Aby wspomniany system poradnictwa/informowania o dostępnych usługach społecznych był skuteczny, niezbędna jest znajomość osób, grup społecznych, do których komunikaty powinny dotrzeć, wiedza na temat specyfiki różnych problemów społecznych. Np. w przypadku przemocy w rodzinie, inicjatorem wsparcia udzielanego osobie pokrzywdzonej przestępstwem, bardzo często nie jest ona sama, lecz osoba z jej otoczenia: sąsiad, znajomy, koleżanka z pracy lub przedstawiciel jakiejś instytucji pomocowej. Stąd w opinii uczestników

wywiadów, w przypadku problemu przemocy, potrzebne jest wypracowanie skutecznych mechanizmów działania w najbliższym otoczeniu osób potrzebujących wsparcia, by dotrzeć z wsparciem precyzyjnie do tych osób, które rzeczywiście go potrzebują (informowanie o możliwości uzyskania pomocy w postaci kampanii billboardowej nie jest wystarczające).

3.5. Rola ES w zakresie świadczenia usług społecznych

Udział PES w rynku usług społecznych

W realizację usług społecznych w regionie, oprócz samych JST, włączają się przede wszystkim **organizacje pozarządowe. Angażują się one między innymi w prowadzenie różnego typu placówek współtworzących system pomocy społecznej.** Podmioty, których przedstawiciele wzięli udział w wywiadach jakościowych, prowadziły:

- OOPOP – Okręgowy Ośrodek Pomocy Pokrzywdzonym Przepęstwem (zakres działania OPOP: okręg szczeciński, czyli okręg działania sądu okręgowego w Szczecinie i sądów rejonowych w powiatach, które podlegają pod okręg szczeciński, w sumie zakres działania obejmuje mniej więcej połowę województwa);
- mieszkania treningowe dla osób, które opuściły zakład karny;
- mieszkania treningowe dla kobiet z dziećmi znajdujących się w kryzysie bezdomności;
- spółdzielnię socjalną;
- CIS;
- placówki reintegracyjne dla osób z niepełnosprawnością: warsztaty terapii zajęciowej, zakłady aktywności zawodowej (w tym jedyny w województwie zachodniopomorskim Zakład położony na obszarach wiejskich);
- placówki opiekuńcze, rewalidacyjne i edukacyjne dla osób z niepełnosprawnością: niepubliczne przedszkole, OREW, szkołę przysposabiającą do pracy.

Ponadto PES **realizują zadania zlecone przez JST lub zadania zlecone w ramach otwartych konkursów ofert**, m.in. przez WZP oraz realizują pomniejszych projekty, które są zgodne z profilem ich działalności.

Organizacje, których przedstawiciele wzięli udział w wywiadach, prowadzą działania ukierunkowane na wspieranie stosunkowo ściśle określonych grup społecznych, w tym:

- osób opuszczających zakłady karne;
- osób pokrzywdzonych przęstwem;
- osób z niepełnosprawnościami;
- osób zmagających się z kryzysem bezdomności;
- imigrantów (poradnictwo prawne, psychologiczne, spotkania integracyjne);

- dzieci i młodzieży (działania w ramach profilaktyki uzależnień, we współpracy ze szkołami, inne działania edukacyjne).

Jak jednak wykazano wcześniej, **udział NGO, a przede wszystkim spółdzielni socjalnych i innych przedsiębiorstw społecznych w rynku usług społecznych w regionie jest niewielki.**

Bardzo niski udział organizacji pozarządowych i spółdzielni socjalnych w rynku usług społecznych potwierdzony został wynikami badania ilościowego mieszkańców. Zaledwie 1,5% respondentów (6/393 osoby badane) zadeklarowało, że ich gospodarstwo domowe w ciągu ostatnich 2 lat korzystało z usług świadczonych przez organizacje pozarządowe lub spółdzielnie socjalne, zaś 4,3% nie było w stanie powiedzieć, czy korzystało, czy nie korzystało z takich usług. Zdecydowana większość respondentów (94,1%) zadeklarowało, że ich gospodarstwo domowe nie korzystało z usług PES w ciągu ostatnich dwóch lat. Wyniki te świadczą o bardzo małym, wręcz niezauważalnym udziale w rynku PES, a zatem o słabo rozwiniętym sektorze ES. Można oczywiście założyć, iż część odbiorców usług świadczonych przez PES nie ma świadomości co do formy prawnej podmiotu świadczącego te usługi, jednak nawet przy tym zastrzeżeniu sformułowany powyżej wniosek jest zasadny. Ci respondenci, którzy zadeklarowali, że ich gospodarstwo domowe korzystało z usług PES wskazali na usługi rehabilitacyjne (3), usługi wychowania przedszkolnego (1), usługi szkoleniowe (1), a w jednym przypadku na otrzymaną pomoc żywnościową/materialną od organizacji pozarządowej.

Wsparcie dla PES, w tym źródła finansowania ich działalności

W wywiadach jakościowych wzięty udział raczej dobrze prosperujące organizacje pozarządowe, sprawnie organizujące swoją działalność, w tym posiadające doświadczenie w zakresie pozyskiwania środków finansowych umożliwiających im prowadzenie działalności. Jednej z nich udaje się na tyle sprawnie wykorzystywać potencjał społeczności lokalnej, że w zasadzie wszystkie zasoby, jakich potrzebuje do skutecznego wspierania podopiecznych, pozyskuje bez udziału środków publicznych. Organizacja co do zasady opiera swoją działalność o pracę wolontariuszy i wsparcie podmiotów prywatnych (pozyskuje od nich darowizny finansowe, rzeczowe, np. wyposażenie mieszkań i usługi, np. pracę firm budowlanych). Można to uznać za wzorcowy przykład społeczeństwa obywatelskiego, w którym zasoby prywatne, mobilizowane przez organizację pozarządową, wykorzystywane są do osiągnięcia celów publicznych. **Tym niemniej, w zdecydowanej większości PES, które wzięły udział w wywiadach jakościowych i w badaniach ilościowych, opierają swoją działalność o środki publiczne pozyskiwane bądź to na zasadzie dotacji, bądź na zasadzie wynagrodzenia za świadczone usługi społeczne.** Spośród podmiotów – wykonawców usług społecznych, które wzięły udział w badaniu ilościowym aż 81,3% jako główne źródło finansowania działalności wskazało dotacje ze środków publicznych lub zlecenia od instytucji publicznych; 8,3% - dochody własne; 4,7% - opłaty pobierane od odbiorców wsparcia lub ich rodzin.

Jak wynika z badań jakościowych, oprócz dotacji i wynagrodzenia za świadczone usługi, **JST wspierają NGO między innymi przez udostępnianie zasobów mieszkaniowych komunalnych (najczęściej nieodpłatnie), w których organizacje prowadzą mieszkania chronione** – jest to bardzo ważny obszar współpracy biorąc pod uwagę, że mieszkania chronione stanowią skuteczne narzędzie wsparcia, a pozyskiwanie lokali do ich prowadzenia na rynku komercyjnym wiązałoby się z koniecznością ponoszenia ogromnych kosztów (choć organizacje wykorzystują również zasoby lokalowe znajdujące się w dyspozycji innych podmiotów, np. jedna z nich prowadzi działalność w lokalu użyczonym przez parafię ewangelicką, drugi zaś wynajmuje). Ogółem uczestnicy wywiadów (zarówno przedstawiciele JST, jak i NGO) pozytywnie ocenili współpracę NGO z JST, w tym instytucjami pomocy społecznej (OPS/PCPR/MOPS/MOPR).

Główne źródła finansowania działalności NGO wynikają z podstawowych obszarów ich działalności, w tym powiązane są ze sposobem finansowania placówek, które prowadzą:

- funkcjonowanie OPOP finansowane jest ze środków Ministerstwa Sprawiedliwości w ramach Programu Pomocy Osobom Pokrzywdzonym na lata 2019-2024 (organizowany jest otwarty konkurs ofert: konkurs jest rozstrzygany co 3 lata, umowa na prowadzenie Ośrodka jest podpisywana na rok z możliwością, że nie zostanie podpisana w roku kolejnym, jeśli podmiot nie będzie prawidłowo wywiązywał się z zadań; poziom finansowania jest w opinii przedstawiciela NGO odpowiedni);
- w przypadku podmiotów reintegracyjnych dla osób z niepełnosprawnością głównym źródłem finansowania są dotacje z PFRON (oraz dodatkowo środki przekazywane przez gminę i starostwo, zgodnie z przepisami);
- podstawą finansowania placówek readaptacyjnych dla osób opuszczających zakłady karne są darowizny oraz praca zawodowa osób wspieranych w placówkach;
- podstawą finansowania placówek dla osób w kryzysie bezdomności również są darowizny, dodatkowo w kosztach utrzymania mieszkań (czynsz, media) partycypują ich mieszkańcy.

Ponadto PES finansują swoją działalność realizując zadania zlecone przez JST lub zadania zlecone w ramach otwartych konkursów ofert a także pozyskuje środki finansowe z dedykowanych programów takich jak Program Społecznik czy Fundusz Inicjatyw Obywatelskich (FIO).

3.6. Diagnozowanie potrzeb mieszkańców i angażowanie mieszkańców w zakresie świadczenia usług społecznych

8,7% badanych JST w badaniu CAWI wprost przyznało, że w ogóle nie prowadzi diagnozy zapotrzebowania na usługi społeczne, w tym dwa powiaty ziemskie oraz osiem gmin (wyłącznie wiejskich lub miejsko-wiejskich).

Spośród tych JST, które wskazały, że prowadzą diagnozę zapotrzebowania mieszkańców na usługi społeczne najczęściej stosowana jest, wedle deklaracji respondentów, metoda w postaci **analizy informacji pozyskiwanych od pracowników JST np. pracowników socjalnych, w tym na podstawie wywiadów środowiskowych (86,1%)**. Można założyć, choćby na podstawie wywiadów jakościowych przeprowadzonych w ramach badania, iż ta metoda, choć jest skuteczna w zakresie dotarcia do (potencjalnych) odbiorców usług społecznych, to jednak na poziomie analitycznym, przekładania obserwacji pracowników JST na konkretne decyzje np. dotyczące alokacji środków na organizację poszczególnych usług społecznych ma poważne ograniczenia.

Drugą i trzecią najczęściej stosowaną metodą diagnozy zapotrzebowania na usługi społeczne są odpowiednio: **analiza danych dostępnych w Ocenie Zasobów Pomocy Społecznej (75,9%)** oraz **analiza dostępnych danych statystycznych i demograficznych (43,5%)**. Na kolejnych miejscach znajdują się metody takie jak: **pozyskiwanie informacji od innych instytucji np. parafii, Policji, Straży Gminnej/Miejskiej, sądów itp. (57,4%)** i **pozyskiwanie informacji od podmiotów realizujących usługi społeczne (38,0%)**. Liczbę OPS i PCPR współpracujących z innymi podmiotami na poziomie pozyskiwania informacji niezbędnych do sporządzenia diagnozy zapotrzebowania na usługi społeczne ocenić należy jako dość wysoką. 22,2% spośród JST, które w ogóle prowadzą diagnozę zapotrzebowania na usługi społeczne wskazała, iż realizuje **badania ankietowe mieszkańców**.

Jedynie kilkanaście procent JST spośród tych, które w jakikolwiek sposób diagnozują zapotrzebowanie na usługi społeczne wskazało, iż prowadzi konsultacje społeczne z mieszkańcami dotyczące np. zakresu i/lub sposobu świadczenia poszczególnych usług społecznych (16,7%), przez co – jak wykazały badania jakościowe – niekiedy usługi społeczne oferowane przez JST są nietrafne w stosunku do potrzeb ich potencjalnych odbiorców. 18,5% podmiotów diagnozujących zapotrzebowanie na poszczególne usługi społeczne **konsultuje się z kolei z innymi podmiotami np. organizacjami pozarządowymi** np. w sprawie zakresu i sposobu świadczenia poszczególnych usług społecznych.

Przykład jednego z OPS-ów, który jest w regionie jednym z liderów w zakresie świadczenia usług opiekuńczych niespecjalistycznych (w ościennych ośrodkach z usług tego typu korzysta około 12-13 osób, w opisywanym – ponad 30) pokazuje, że **w celu prawidłowego zdiagnozowania zapotrzebowania mieszkańców na określoną usługę, konieczne jest sięgnięcie do źródeł zbliżonych jak najbardziej do mieszkańców**. W badanym OPS, informacje na temat osób, które wymagają objęcia wspomnianą usługą opiekuńczą, pozyskuje od sołtysów (jest to gmina wiejsko-miejska). Wymaga to od pracowników OPS-u sporego zaangażowania (choćby z uwagi na konieczność nawiązania współpracy z sołtysami, zmobilizowanie ich do rozeznania sytuacji mieszkańców itd.). W ramach zrealizowanych wywiadów jakościowych, **nie zidentyfikowano przykładów angażowania mieszkańców w projektowanie usług społecznych przez organizatorów usług społecznych**.

Realizatorzy usług, diagnozują najczęściej potrzeby osób, które bezpośrednio obejmują wsparciem (np. uczestników WTZ-ów na podstawie opinii ich i ich rodzin) i na tej podstawie

modyfikują sposób pracy z nimi. Diagnozy w zakresie potrzeb mieszkańców/grup osób, które wspiera instytucja/NGO, prowadzone są tylko w sytuacji, gdy dany podmiot planuje objąć wsparciem większą liczbę odbiorców (np. poprzez stworzenie kolejnej placówki, mieszkania chronionego itd.).

3.7. Ocena jakości usług społecznych

Oceny jakości usług społecznych dokonali przedstawiciele tych gospodarstw domowych, które korzystały z wsparcia dedykowanego poszczególnym kategoriom społecznym osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub rodzinom z dziećmi i młodzieżą do 18 roku życia. W przypadku, gdy gospodarstwo domowe zamieszkiwały osoby z więcej niż jednej interesującej badaczy kategorii społecznej, system dobierał jedną z nich, a następnie respondent odpowiadał na pytania dotyczące doświadczeń w korzystaniu z wsparcia tylko dla dobranej kategorii społecznej (w przeciwnym razie wywiad trwałby zbyt długo). Zadaniem zastosowanego algorytmu doboru kategorii społecznej do tej części wywiadu poświęconego było dążenie do tego, by w uzyskanej próbie badawczej reprezentowane były możliwie równomiernie wszystkie interesujące badaczy kategorie społeczne. Przykładowo, jeżeli w gospodarstwie domowym zamieszkiwały zarówno osoby starsze niesamodzielne oraz osoby starsze samodzielne, a w dotychczas zrealizowanej próbie badawczej więcej było reprezentowanych gospodarstw domowych z osobami starszymi samodzielnymi, to respondentowi zadawane były wyłącznie pytania dotyczące doświadczeń z korzystania z wsparcia dla osób starszych niesamodzielnych. Ostatecznie, pytania o doświadczenia związane z korzystaniem z wsparcia/usług dla jednej z wyróżnionych 11 kategorii społecznych zadano 56% respondentów (220/393 gospodarstwa domowe). Dodatkowo, w przypadku 12 gospodarstw domowych (3,0% wszystkich badanych) zdefiniowanych jako ubogie na podstawie pytania kwestionariuszowego o samoocenę sytuacji materialnej gospodarstwa domowego zadano pytania o doświadczenia z korzystania ze wsparcia dedykowanego osobom ubogim. Osobno potraktowano także szeroko rozumianą kategorię społeczną „rodzina z dziećmi do 18 roku życia” – blok pytań o wsparcie dla rodzin zadano nawet w sytuacji, w której w gospodarstwie domowym zamieszkiwali przedstawiciele którejs z ww. kategorii społecznych. Na pytania dotyczące wsparcia dla rodzin z dziećmi do 18 roku życia odpowiadało 40,2% badanych respondentów. Respondenci osobno oceniali każdą z usług społecznych, z której skorzystali odpowiadając na pytanie kwestionariuszowe „W jakim stopniu jesteście Państwo zadowoleni z poszczególnych form wsparcia, z których korzystaliście?” przy wykorzystaniu następującej skali: zdecydowanie zadowoleni (1); raczej zadowoleni (2); raczej niezadowoleni (3); zdecydowanie niezadowoleni (4).

W efekcie w badaniu ilościowym mieszkańców pozyskano 337 ocen wsparcia niefinansowego (usługowego), z którego korzystały badane gospodarstwa domowe.

Przedstawiciele gospodarstw domowych ocenili jakość tego wsparcia średnio na 1,64, a więc wysoko. Uzyskano także 216 ocen wsparcia finansowego (wliczając wsparcie w ramach

programu Rodzina 500+), w tym 81 ocen wsparcia finansowego z wyłączeniem programu Rodzina 500+. W przypadku wsparcia finansowego średnia ocena zadowolenia z niego to 1,56 (razem z 500+) i 1,58 (bez uwzględnienia ocen wsparcia w ramach Programu 500+). **Stopień zadowolenia mieszkańców z pozyskanego wsparcia finansowego również jest zatem wysoki.**

O ile zatem mieszkańcy regionu otrzymują wsparcie, to jego jakość oceniają wysoko.

Poniżej zaprezentowano wyniki badania w podziale na poszczególne kategorie społeczne osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

1. Osoby powyżej 65 roku życia, które są niesamodzielne i wymagają opieki

Aż 9/19 badanych gospodarstw domowych, których przedstawiciele zadeklarowali, że w ich gospodarstwie domowym zamieszkuje osoba powyżej 65 roku życia, która jest niesamodzielna i wymaga opieki, nie korzystało z żadnej formy wsparcia.

Spośród tych, którzy korzystali z wsparcia najbardziej rozpowszechnione to wsparcie finansowe/zasiłek pielęgnacyjny (6); rehabilitacja/fizjoterapia (4); pomoc opiekunki w miejscu zamieszkania osoby niesamodzielnej (3) oraz pomoc sąsiedzka (3). W pojedynczych przypadkach gospodarstwa domowego korzystały z wsparcia DPS, pomocy psychologicznej/psychiatrycznej oraz wsparcia pracownika socjalnego. Żadne z badanych gospodarstw domowych nie korzystało z opieki wytchnieniowej.

Średnia ważona zadowolenia z usług/wsparcia niefinansowego dla niesamodzielnych osób starszych to w skali od 1 (ocena najwyższa) do 4 (ocena najniższa) 1,46, zaś w przypadku wsparcia finansowego 1,67.

2. Osoby powyżej 65 roku życia, które nie pracują zawodowo, ale są samodzielne i nie wymagają opieki

Aż 34/62 (54,8%) badanych gospodarstw domowych, których przedstawiciele zadeklarowali, że w ich gospodarstwie domowym zamieszkuje osoba powyżej 65 roku życia, która nie pracuje, ale jest samodzielna i nie wymaga opieki nie korzystało z żadnej formy wsparcia dedykowanej tej kategorii społecznej.

Spośród tych gospodarstw domowych, które korzystało z wsparcia najbardziej rozpowszechnione formy wsparcia to rehabilitacja/fizjoterapia (19); uczęszczanie do klubu seniora/UTW lub innej instytucji organizującej dla osób starszych zajęcia rekreacyjne, kulturalne itd. (9); wsparcie finansowe/zasiłek pielęgnacyjny (7); wsparcie w zakresie posługiwania się nowoczesnymi technologiami, komputerem, smartfonem, Internetem (3). Żadne z badanych gospodarstw domowych nie korzystało z pomocy psychologicznej lub psychiatrycznej dla osoby starszej.

Średnia ważona zadowolenia z usług/wsparcia niefinansowego dla osób starszych, które nie pracują zawodowo, ale są samodzielne i nie wymagają wsparcia to w skali od 1 (ocena najwyższa) do 4 (ocena najniższa) 1,35, zaś w przypadku wsparcia finansowego 1,29.

3. Osoby z niepełnosprawnością

Wszystkie badane gospodarstwa domowe, w których zamieszkują osoby z niepełnosprawnością korzystały z co najmniej jednej formy wsparcia dedykowanej tej kategorii społecznej.

Najbardziej rozpowszechnione formy wsparcia to rehabilitacja/fizjoterapia (12; 66,7% badanych gospodarstw domowych, w których zamieszkują osoby z analizowanej kategorii społecznej); wsparcie finansowe (8; 44,4%); praca osoby z niepełnosprawnością w ZAZ (3; 9,1%); kurs, szkolenie, staż lub inna forma przygotowania osób niepełnosprawnych do pracy zawodowej (2; 11,1%); wsparcie pracownika socjalnego (2; 11,1%). Pojedyncze gospodarstwa domowe korzystały z wsparcia w formie uczestniczenia osób z niepełnosprawnością w WTZ lub ŚDS; usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania; pomocy sąsiedzkiej; opieki wytchnieniowej; pomocy psychologicznej/psychiatrycznej dla osób z niepełnosprawnością; wsparcia mieszkaniowego – zamieszkiwania w lokalu należącym do gminy dostosowanym do potrzeb osób z niepełnosprawnością. Żadne z badanych gospodarstw domowych nie korzystało z form wsparcia takich jak DPS oraz nauka w szkole specjalnej dla dzieci lub młodzieży niepełnosprawnej.

Średnia ważona zadowolenia z usług/wsparcia niefinansowego dla osób niepełnosprawnych to w skali od 1 (ocena najwyższa) do 4 (ocena najniższa) 1,88, zaś w przypadku wsparcia finansowego 2,63.

4. Osoby, które sprawują opiekę nad niesamodzielnymi członkami rodzin: osobami starszymi lub niepełnosprawnymi

Aż 7/19 badanych gospodarstw domowych, których przedstawiciele zadeklarowali, że w ich gospodarstwie domowym zamieszkuje rodzinny opiekun osoby niesamodzielnej (niepełnosprawnej/starszej) nie korzystało z żadnej formy wsparcia.

Spośród tych, którzy korzystali z wsparcia najbardziej rozpowszechnione to wsparcie finansowe/zasiłek opiekuńczy (10); wsparcie pracownika socjalnego (2). W pojedynczych przypadkach gospodarstwa domowe korzystały z kursu lub szkolenia przygotowującego do opieki nad osobą niesamodzielną; opieki wytchnieniowej; kursu, szkolenia, stażu lub innej formy przygotowania opiekuna osoby niesamodzielnej do pracy zawodowej; udziału w grupie wsparcia. Żadne z badanych gospodarstw domowych nie korzystało z pomocy psychologicznej/psychiatrycznej dla opiekuna osoby niesamodzielnej.

Średnia ważona zadowolenia z usług/wsparcia niefinansowego dla opiekunów rodzinnych osób niesamodzielnych (niepełnosprawnych/starszych) to w skali od 1 (ocena najwyższa) do 4 (ocena najniższa) 1,67, zaś w przypadku wsparcia finansowego 1,70.

5. Osoby doświadczające zaburzeń psychicznych

Prawie wszystkie (12/13) badane gospodarstwa domowe, których przedstawiciele zadeklarowali, że w ich gospodarstwie domowym zamieszkuje osoba doświadczająca

zaburzeń psychicznych korzystały z co najmniej jednej formy wsparcia dedykowanej tej kategorii społecznej.

Najbardziej rozpowszechnione formy wsparcia to pomoc psychologiczna lub psychiatryczna (11), wsparcie finansowe(3); zamieszkiwanie w lokalu należącym do gminy (3); wsparcie pracownika socjalnego (2); kurs, szkolenie, staż lub inna forma przygotowania osób doświadczających zaburzeń psychicznych do pracy zawodowej (2); uczestniczenie osoby doświadczającej zaburzeń psychicznych w WTZ lub ŚDS (2). W pojedynczych przypadkach gospodarstwa domowe korzystały z opieki wytchnieniowej; udziału osoby doświadczającej zaburzeń psychicznych w grupie wsparcia. Żadne z badanych gospodarstw domowych nie korzystało z DPS oraz z zatrudnienia osoby doświadczającej zaburzeń psychicznych w ZAZ.

Średnia ważona zadowolenia z usług/wsparcia niefinansowego dla opiekunów rodzinnych osób niesamodzielnych (niepełnosprawnych/starszych) to w skali od 1 (ocena najwyższa) do 4 (ocena najniższa) 1,73, zaś w przypadku wsparcia finansowego 2,00.

6. Osoby uzależnione

Aż 6/11 badanych gospodarstw domowych, których przedstawiciele zadeklarowali, że w ich gospodarstwie domowym zamieszkuje osoba uzależniona nie korzystało z żadnej formy wsparcia dedykowanej tej kategorii społecznej. Wśród tych gospodarstw domowych, które korzystały z wsparcia, najbardziej rozpowszechnione formy wsparcia to: udział w terapii uzależnień (środowiskowej) (2) oraz udział w osoby uzależnionej w grupie wsparcia (2). W jednym przypadku gospodarstwo domowe korzystało z formy wsparcia w postaci terapii uzależnień w ośrodku leczenia uzależnień, z całodobowym pobytem w ośrodku.

Średnia ważona zadowolenia z usług/wsparcia niefinansowego dla osób uzależnionych to w skali od 1 (ocena najwyższa) do 4 (ocena najniższa) 1,83, zaś w przypadku wsparcia finansowego 2,00.

7. Osoby dorosłe, które nie pobierają emerytury i równocześnie nie pracują zawodowo od ponad 12 miesięcy (osoby długotrwale bezrobotne lub długotrwale bierne zawodowo)

Aż 13/21 badanych gospodarstw domowych, których przedstawiciele zadeklarowali, że w ich gospodarstwie domowym zamieszkuje osoba długotrwale bezrobotna lub długotrwale bierna zawodowo (bez emerytów) nie korzystało z żadnej z form wsparcia dedykowanych tej kategorii społecznej.

Wśród tych gospodarstw domowych, które korzystały z wsparcia, najbardziej rozpowszechnione formy wsparcia to: wsparcie finansowe (3), następnie szkolenie lub kurs przygotowujący do podjęcia pracy (2), staż lub praktyka (2), wsparcie doradcy zawodowego w zakresie opracowania ścieżki zawodowej (2), wsparcie pracownika socjalnego (2). W pojedynczych przypadkach gospodarstwa domowe korzystały z form wsparcia takich jak: dotacja na rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej lub na podjęcie pracy w przedsiębiorstwie społecznym; pomoc w przygotowaniu dokumentów typu CV; udział w

spotkaniach grupy wsparcia, zraszającej także inne osoby w podobnej sytuacji. Żadne z badanych gospodarstw domowych nie korzystało z formy wsparcia w postaci pomocy psychologicznej lub psychiatrycznej.

Średnia ważona zadowolenia z usług/wsparcia niefinansowego dla osób długotrwale bezrobotnych/długotrwale biernych zawodowo (z wyłączeniem emerytów) to w skali od 1 (ocena najwyższa) do 4 (ocena najniższa) 1,54, zaś w przypadku wsparcia finansowego 1,67.

8. Osoby doświadczające przemocy

Wszystkie cztery gospodarstwa domowe, których przedstawiciele zadeklarowali, że w ich gospodarstwach domowych zamieszkuje osoba doświadczająca przemocy korzystały z co najmniej jednej formy wsparcia.

Najczęściej była to pomoc prawna (3/4); pomoc psychologiczna/psychiatryczna (2); tymczasowe schronienie (2); zamieszkiwanie w lokalu należącym do gminy przyznanym w celu odseparowania od sprawcy przemocy (2); udział w terapii dla osób doświadczających przemocy (2); udział w terapii dla sprawców przemocy (2). W pojedynczych przypadkach gospodarstwa domowe korzystały z wsparcia w postaci udziału osoby doświadczającej przemocy w grupie wsparcia; wsparcia pracownika socjalnego. Żadne z badanych gospodarstw domowych doświadczających problemu przemocy w rodzinie nie korzystało, wedle deklaracji respondentów, z wsparcia finansowego.

Średnia ważona zadowolenia z usług/wsparcia niefinansowego dla osób doświadczających przemocy to w skali od 1 (ocena najwyższa) do 4 (ocena najniższa) 1,86.

9. Osoby, które opuściły zakład karny lub zakład poprawczy lub młodzieżowy ośrodek socjoterapii lub młodzieżowy ośrodek wychowawczy w ciągu ostatnich 2 lat

Wszystkie badane gospodarstwa domowe, w których zamieszkują osoby, które w ciągu ostatnich 2 lat opuściły zakład karny lub zakład poprawczy lub MOS lub MOW korzystały z co najmniej jednej formy wsparcia dedykowanej tej kategorii społecznej. Takich gospodarstw domowych w próbie badawczej było jednak bardzo mało – zaledwie trzy.

Wszystkie gospodarstwa domowe korzystały z wsparcia w postaci kursu, szkolenia, stażu lub innej formy przygotowania do pracy zawodowej. Dwa gospodarstwa domowe korzystały z wsparcia w postaci pomocy prawnej, a po jednym gospodarstwie domowym z następujących form wsparcia: pomoc psychologiczna lub psychiatryczna; udział w spotkaniach grupy wsparcia; wsparcie pracownika socjalnego; wsparcie finansowe.

Średnia ważona zadowolenia z usług/wsparcia niefinansowego dla osób opuszczających zakłady karne, zakłady poprawcze, MOS, MOW to w skali od 1 (ocena najwyższa) do 4 (ocena najniższa) 1,5 zaś w przypadku wsparcia finansowego - 1,00.

10. Imigranci

Wszystkie badane gospodarstwa domowe, w których zamieszkują imigranci (osoby, które przybyły do Polski w ciągu ostatnich 10 lat) korzystały z co najmniej jednej formy wsparcia dedykowanej tej kategorii społecznej. Takich gospodarstw domowych było jednak w próbie badawczej bardzo mało – zaledwie trzy.

Dwa gospodarstwa domowe korzystały z wsparcia w postaci pomocy prawnej oraz poradnictwa w zakresie załatwiania spraw formalnych np. związanych z uzyskaniem karty pobytu. Po jednym badanym gospodarstwie domowym korzystało z form wsparcia takich jak kursy języka polskiego; udział w wydarzeniach integrujących imigrantów z Polakami; pomoc w szkole dla dzieci imigrantów np. poprzez zatrudnienie specjalnego nauczyciela przygotowanego do pracy z imigrantami. Żadne z badanych gospodarstw domowych, w których zamieszkują imigranci nie korzystało z wsparcia w postaci pomocy w znalezieniu pracy oraz pomocy w znalezieniu mieszkania.

Średnia ważona zadowolenia z usług/wsparcia niefinansowego dla imigrantów to w skali od 1 (ocena najwyższa) do 4 (ocena najniższa) 1,71.

11. Młodzież (osoby między 13 a 18 rokiem życia)

13/47 (27,7%) gospodarstw domowych, w których zamieszkuje młodzież między 13 a 18 rokiem życia nie korzystało z żadnej z form wsparcia dedykowanych tej kategorii społecznej.

Najczęściej gospodarstwa domowe zamieszkane przez młodzież korzystały z następujących form wsparcia dedykowanych tej kategorii społecznej: zajęcia pozalekcyjne (17), wolontariat młodzieżowy (17), udział w kursach i szkoleniach ukierunkowanych na nabycie nowych umiejętności przez osobę młodą (12), pomoc psychologiczna lub psychiatryczna dla osoby młodej (8), doradztwo edukacyjno-zawodowe dla młodzieży (7).

Średnia ważona zadowolenia z usług/wsparcia niefinansowego dla młodzieży to w skali od 1 (ocena najwyższa) do 4 (ocena najniższa) 1,72.

12. Gospodarstwa domowe ubogie

Aż 8 z 12 badanych gospodarstw domowych zaklasyfikowanych jako ubogie nie korzystało z żadnej z dedykowanych im form wsparcia.

Spośród ubogich gospodarstw domowych, które korzystały z dedykowanego im wsparcia trzy korzystały z wsparcia pracownika socjalnego a po jednym z wsparcia finansowego i wsparcia w postaci mieszkania socjalnego. Żadne z badanych gospodarstw domowych nie korzystało z wsparcia w postaci udziału w grupie wsparcia skupiającej osoby z problemami finansowymi.

Średnia ważona zadowolenia z usług/wsparcia niefinansowego dla ubogich gospodarstw domowych to w skali od 1 (ocena najwyższa) do 4 (ocena najniższa) wynosi 2,00.

13. Rodziny z dziećmi do 18 roku życia

Zdecydowana większość (147/157; 93,6%) badanych rodzin z dziećmi do 18 roku życia skorzystało z co najmniej jednej spośród form wsparcia dedykowanych tej kategorii społecznej.

Oprócz wsparcia finansowego w postaci świadczenia 500+, które pobierają niemal wszystkie badane gospodarstwa domowe z dziećmi do 18 roku życia, najpopularniejsze formy wsparcia, z których skorzystały w ciągu ostatnich dwóch lat badane rodziny to: inne wsparcie finansowe (41), uczęszczanie dziecka do świetlicy (przy czym można założyć, iż w większości przypadków respondenci mieli na myśli świetlice szkole, a nie PWD) (37), pomoc psychologiczna lub psychiatryczna dla dziecka lub rodzica (26); rehabilitacja/fizjoterapia dla dziecka (15); zamieszkiwanie w lokalu należącym do gminy (13); udział w spotkaniach klubu rodzin lub w szkole dla rodziców (12); żłobek/klub dziecięcy (11); wsparcie asystenta rodziny (7); udział w spotkaniach grupy wsparcia (7); wsparcie pracownika socjalnego (7).

Średnia ważona zadowolenia z usług/wsparcia niefinansowego dla rodzin z dziećmi do 18 roku życia to w skali od 1 (ocena najwyższa) do 4 (ocena najniższa) 1,58, zaś w przypadku wsparcia finansowego – 1,50.

Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów, **wyższej jakości i skuteczności usług społecznych świadczonych na poziomie gminnym i powiatowym, sprzyja przede wszystkim osobiste zaangażowanie pracowników poszczególnych podmiotów i ścisła – operacyjna – współpraca przedstawicieli funkcjonujących na terenie gminy/powiatu instytucji pomocy społecznej, służby zdrowia, sądów, organizacji pozarządowych czy kościelnych i wszelkich podmiotów, które dysponują potencjałem do udzielania wsparcia mieszkańcom.**

Świadczenie usług społecznych odbywa się zazwyczaj w warunkach niedoboru jakichś zasobów, a podejmując współpracę łatwiej jest znaleźć sposób na możliwie pełne zaspokojenie potrzeb danej rodziny/osoby czy rozwiązanie trudnej sytuacji. W opinii uczestników wywiadów, potrzebny jest wręcz kapitał znajomości, pojmowany pozytywnie, jako stworzona w wyniku długoletniej pracy baza kontaktów do specjalistów czy osobista znajomość z przedstawicielami różnych systemów. Poza możliwością pewnego współdzielenia zasobów w celu skutecznego rozwiązywania problemów mieszkańców, bliższa współpraca przedstawicieli poszczególnych instytucji pozwala też lepiej poznać warunki, w jakich funkcjonują różne podmioty, ich możliwości, ale i ograniczenia (wynikające np. z przepisów regulujących ich funkcjonowanie), co również sprzyja lepszej organizacji działań. Możliwość bardziej skutecznego działania, może się z kolei przełożyć na satysfakcję z pracy i przeciwdziałać zjawisku wypalenia zawodowego pojawiającego wśród pracowników sektora pomocy społecznej.

Na przykładzie jednego z OPS-ów, który jest jednym z liderów w zakresie świadczenia usług opiekuńczych niespecjalistycznych widać z kolei, że możliwie pełne zaspokojenie zapotrzebowania mieszkańców gminy poprzez dostarczenie im usług odpowiedniej jakości, wymaga dużego zaangażowania od pracowników OPS-u – muszą oni ostatecznie **tak dobrać zasoby, którymi dysponuje jednostka (kadrowe, finansowe), by z jednej strony każda z osób wymagających wsparcia otrzymała pomoc dopasowaną do swoich potrzeb a zarazem, by koszty świadczenia tego wsparcia przez gminę były racjonalne (możliwe do sfinansowania przez gminę).** W omawianej gminie usługi opiekuńcze mają głównie postać

pomocy sąsiedzkiej – w przypadku niesamodzielnych osób, które wymagają pomocy w załatwianiu czynności życiowych, nie jest konieczne, by opiekun posiadał szczególne kwalifikacje czy kompetencje, równocześnie osoba wspierana czuje się bardziej komfortowo w obecności opiekunów, którzy zostali zrekrutowani z jej środowiska, z kolei tam, gdzie dana osoba wymaga bardziej specjalistycznej opieki, usługi są świadczone przez osoby, które ukończyły kurs opieki nad seniorami (2 osoby) lub przez opiekunki przeszkolone przez pielęgniarki środowiskowe (usług opiekuńcze specjalistyczne *sensu stricto* w gminie nie są udzielane). Zgodnie z ustawą część odbiorców usług opiekuńczych w gminie jest zwolniona z opłat za nie, część odbiorców zaś partycypuje w kosztach ich świadczenia. Zgodnie z przepisami kwota, jaką wnosi odbiorca usługi jest ustalana indywidualnie na podstawie wywiadu alimentacyjnego, przy czym w opisywanym przykładzie widać starania, by w takiej sytuacji skontaktować się z dziećmi danego seniora i spróbować włączyć je w finansowanie wsparcia (niekiedy wymaga to dłuższego czasu i większego zaangażowania a także odpowiedniego podejścia, gdyż nie zawsze seniorzy utrzymują bieżący kontakt ze swoimi dziećmi, nie wszyscy też chcą, aby dzieci angażowały się finansowo w opiekę nad nimi – niekiedy trzeba seniora zmotywować do tego, by odszukał i nawiązał kontakt z rodziną, czasem, gdy dzieci nie chcą informować rodziców o tym, że współfinansują opiekę nad nimi, całość komunikacji z dziećmi przejmuje pracownik OPS-u). Po ustaleniu kwestii formalnych dotyczących sposobu świadczenia i finansowania usług, osoba koordynująca w opisywanej gminie dział usług opiekuńczych nadzoruje pracę opiekunów, sprawdza jakość ich współpracy z podopiecznymi, ich wzajemne relacje (czy nie występują konflikty), ocenia efekty ich pracy (czy realizowane są podstawowe zadania), satysfakcję osób wspieranych. Opisany schemat postępowania można uznać za przykład skutecznego działania – gmina nie pozostawia opieki nad seniorami wyłącznie w gestii rodziny, dąży do włączenia jej w ten proces odpowiednio do możliwości. Dzięki takiej współpracy, mimo ograniczonych zasobów, jakimi dysponuje OPS/gmina, wsparciem objęci mogą zostać wszyscy mieszkańcy kwalifikujący się do jego otrzymania.

Jeśli chodzi o ocenę jakości poszczególnych usług społecznych, uczestnicy wywiadów zwracali przede wszystkim uwagę na niską jakość niektórych usług, w tym:

- **pieczy zastępczej pełnionej w rodzinach spokrewnionych** (wyznacznikiem niskiej skuteczności jest duża liczba dzieci kierowanych z tych form pieczy do pieczy instytucjonalnej);
- **asystentury rodzinnej** (wyznacznikiem niskiej skuteczności jest fakt, że często dziecko/dzieci przekazywane są do pieczy zastępczej mimo objęcia danej rodziny wsparciem asystenta).

Jeśli chodzi o kwestię oceniania jakości i skuteczności działań prowadzonych przez jednostki pomocy społecznej, należy wspomnieć, że przedstawiciel jednego z PCPR-ów, który wziął udział w wywiadach, podkreślił **potrzebę prowadzenia diagnoz i ewaluacji działań realizowanych przez jednostki tego typu**. Podobnego typu badaniami objęte mogłyby zostać działania prowadzone przez OPS-y. Wspomniane jednostki obciążone są w znacznym stopniu

obowiązkami związanymi z dokumentowaniem realizowanych zadań, skupione są one jednak na sprawozdawczości, wykazywaniu działań, które zostały powzięte. Pracownicy poszczególnych instytucji czy organizacji dokonują oceny/ czynią refleksje dotyczące tego, jakie działania są skuteczne a jakie nie, proces dokonywania wspomnianych ocen nie ma jednak usystematyzowanego charakteru i wystandardyzowanej metodologii. Istnieje pilna potrzeba, by na bazie danych gromadzonych przez jednostki pomocy społecznej dokonywana była ewaluacja działań mająca na celu podniesienie jakości wsparcia a także wypracowanie koncepcji prognozowania zapotrzebowania na usługi społeczne (system pomocy społecznej powinien przygotować się na wyzwania, jakie niesie przyszłość, związane przede wszystkim z kryzysem demograficznym i procesem starzenia się społeczeństwa).

4. Funkcjonowanie systemu pomocy społecznej w województwie zachodniopomorskim

4.1. Koordynacja i współpraca instytucji pomocy społecznej

Lokalny system pomocy społecznej

Przedstawiciele JST poproszono o ocenę siedmiu twierdzeń odnoszących się do funkcjonowania lokalnego systemu polityki społecznej w ich JST. Twierdzenia odnosiły się do takich elementów lokalnej polityki społecznej jak:

- Fakt wyznaczenia jasnych priorytetów lokalnej polityki społecznej (Twierdzenie: „W naszej JST mamy jasno określone w dokumentach, jakie są priorytety w poszczególnych obszarach polityki społecznej (np. rodzina, niepełnosprawność itd.)”).
- Znajomość priorytetów lokalnej polityki społecznej wśród aktorów lokalnego systemu polityki społecznej (Twierdzenie: „Podmioty realizujące zadania w obszarze polityki społecznej wiedzą jakie są priorytety w poszczególnych obszarach polityki społecznej (np. rodzina, niepełnosprawność itd.)”).
- Współpraca pomiędzy aktorami lokalnej polityki społecznej - aspekt koordynacji działań (Trzy twierdzenia:
 - „W naszej gminie/w naszym powiecie podmioty realizujące zadania w obszarze polityki społecznej współpracują ze sobą w sposób zaplanowany i skoordynowany”,
 - „W naszej gminie/w naszym powiecie zdarza się, że niektóre podmioty realizują działania w obszarze polityki społecznej (np. projekty unijne) bez współpracy z naszą JST”,
 - „Jako JST staramy się inicjować i rozwijać współpracę między różnymi podmiotami realizującymi działania w obszarze polityki społecznej”).
- Współpraca pomiędzy aktorami lokalnej polityki społecznej – aspekt konkurencji o klientów (Twierdzenie: „W naszej gminie/w naszym powiecie zdarza się, że niektóre podmioty realizujące działania w obszarze polityki społecznej konkurują ze sobą o klientów – osoby zagrożone wykluczeniem społecznym.”).
- Możliwość pozyskania przez mieszkańców informacji o ofercie lokalnego systemu pomocy społecznej (Twierdzenie: „Mieszkańcy naszej gminy/naszego powiatu mogą w łatwy sposób uzyskać informacje o możliwości skorzystania z określonych form wsparcia”).

Wyniki przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela nr 89. Rozkład odpowiedzi na zestaw pytań dot. koordynacji lokalnej polityki społecznej

	Zdecydowanie nie zgadzam się	Raczej nie zgadzam się	Raczej zgadzam się	Zdecydowanie zgadzam się	Nie wiem / trudno powiedzieć
W naszej JST mamy jasno określone w dokumentach, jakie są priorytety w poszczególnych obszarach polityki społecznej (np. rodzina, niepełnosprawność itd.).	4,3%	5,2%	55,7%	31,3%	3,5%
Podmioty realizujące zadania w obszarze polityki społecznej wiedzą jakie są priorytety w poszczególnych obszarach polityki społecznej (np. rodzina, niepełnosprawność itd.).	2,6%	4,3%	58,3%	32,2%	2,6%
W naszej gminie/w naszym powiecie podmioty realizujące zadania w obszarze polityki społecznej współpracują ze sobą w sposób zaplanowany i skoordynowany.	2,6%	13,9%	53,9%	27,8%	1,7%
W naszej gminie/w naszym powiecie zdarza się, że niektóre podmioty realizują działania w obszarze polityki społecznej (np. projekty unijne) bez współpracy z naszą JST.	11,3%	33,9%	19,1%	4,3%	31,3%
Jako JST staramy się inicjować i rozwijać współpracę między różnymi podmiotami realizującymi działania w obszarze polityki społecznej.	3,5%	7,0%	57,4%	27,8%	4,3%
W naszej gminie/w naszym powiecie zdarza się, że niektóre podmioty realizujące działania w obszarze polityki społecznej konkurują ze sobą o klientów – osoby zagrożone wykluczeniem społecznym.	22,6%	43,5%	13,9%	1,7%	18,3%
Mieszkańcy naszej gminy/naszego powiatu mogą w łatwy sposób uzyskać informacje o możliwości skorzystania z określonych form wsparcia.	2,6%	7,0%	53,9%	36,5%	0,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z JST

Zdecydowana większość respondentów oceniła, iż w dokumentach strategicznych JST priorytety lokalnej polityki społecznej w poszczególnych obszarach są jasno określone (łącznie 87,0% przedstawicieli JST), a podmioty realizujące zadania w obszarze polityki społecznej znają te priorytety (90,4%). Tym niemniej przeciwnego zdania było odpowiednio 9,5% oraz 6,9% badanych przedstawicieli JST, co oznacza, iż w skali całego regionu istnieje z

pewnością pole do poprawy w zakresie planowania strategicznego w lokalnej polityce społecznej. Na podstawie wyników badania nie można jednoznacznie scharakteryzować JST, których przedstawiciele ocenili, iż nie mają jasno wyznaczonych priorytetów lokalnej polityki społecznej/aktorzy lokalnej polityki społecznej nie znają tych priorytetów.

Jeśli chodzi o aspekt koordynacji lokalnej polityki społecznej przez JST, to zdecydowana większość respondentów (85,2%) stwierdziła, iż ich JST stara się inicjować i rozwijać współpracę między różnymi podmiotami realizującymi działania w obszarze polityki społecznej (a więc podejmują rolę koordynatora). Nieznacznie mniej (81,7%) oceniło, iż koordynacja lokalnej polityki społecznej jest na odpowiednim poziomie, w tym sensie, że w gminie/powiecie podmioty realizujące zadania w obszarze polityki społecznej współpracują ze sobą w sposób zaplanowany i skoordynowany. Tym niemniej dość powszechnym zjawiskiem, w świetle deklaracji respondentów, jest także realizacja niektórych działań w obszarze polityki społecznej przez innych aktorów bez współpracy z JST. Ze stwierdzeniem „W naszej gminie/w naszym powiecie zdarza się, że niektóre podmioty realizują działania w obszarze polityki społecznej (np. projekty unijne) bez współpracy z naszą JST” zgodziło się 23,5% badanych przedstawicieli JST, zaś aż 31,3% wskazało odpowiedź „Nie wiem/trudno powiedzieć”, co świadczy o braku wiedzy respondentów w tym zakresie. Zjawisko realizacji niektórych działań w obszarze polityki społecznej bez współpracy z JST najczęściej dostrzegają przedstawiciele dużych gmin miejskich, w tym w szczególności miast na prawach powiatu. W świetle danych z badania ankietowego JST, **aspekt koordynacji lokalnych systemów polityki społecznej ocenić można dość dobrze, choć także w tym aspekcie istnieje, w skali całego regionu, pole do poprawy.** Problemem wymagającym szczególnej uwagi jest kwestia koordynacji działań podejmowanych przez aktorów innych niż JST i finansowanych z innych środków niż te będące w dyspozycji JST (np. ze środków unijnych) z działaniami podejmowanymi przez JST (bezpośrednio lub zadaniami zleconymi przez JST), zwłaszcza w największych miastach.

15,6% przedstawicieli JST przyznało także, iż zdarza się, że niektóre podmioty realizujące działania w obszarze polityki społecznej konkurują ze sobą o klientów, zaś 18,3% respondentów zaznaczyło przy tym twierdzeniu odpowiedź „nie wiem/trudno powiedzieć”. Także w tym przypadku problem ten częściej występuje w przypadku gmin miejskich, zwłaszcza tych największych, a także w gminach znajdujących się poza SSW i w mniejszym stopniu obciążonych problemowymi miejscowościami popegeerowskimi.

Jedynie 9,5% respondentów nie zgodziło się z twierdzeniem, iż mieszkańcy ich gminy/powiatu mogą w łatwy sposób uzyskać informacje o możliwości skorzystania z określonych form wsparcia. Na podstawie wyników badania nie można jednoznacznie scharakteryzować JST, w których, zdaniem ich przedstawicieli, problem z pozyskiwaniem informacji o dostępnym w ramach systemu pomocy społecznej wsparciu nie działa prawidłowo.

Analogiczne pytanie zadano również wykonawców usług. Rozkład ich odpowiedzi przedstawia poniższa tabela.

Tabela nr 90. Rozkład odpowiedzi przedstawicieli podmiotów – wykonawców usług społecznych na zestaw pytań dotyczący koordynacji lokalnej polityki społecznej

	Zdecydowanie nie zgadzam się	Raczej nie zgadzam się	Raczej zgadzam się	Zdecydowanie zgadzam się	Nie wiem/trudno powiedzieć
Wiemy jakie są priorytety gmin i powiatów, w których prowadzimy działalność w tym obszarze tematycznym (np. rodzina, niepełnosprawność itd.), w którym działamy.	8,6%	10,9%	42,2%	27,3%	10,9%
Gminy/powiaty, w których prowadzimy działalność dobrze koordynują działania różnych podmiotów świadczących wsparcie na rzecz osób potrzebujących, w tym naszego podmiotu.	10,2%	17,2%	43,8%	20,3%	8,6%
Ścisłe współpracujemy z innymi podmiotami świadczącymi wsparcie dla tych samych osób, co nasz podmiot.	9,4%	10,2%	46,9%	32,0%	1,6%
Zdarza się, że świadczymy wsparcie dla osób potrzebujących bez współpracy z gminami/powiatami, w których mieszkają te osoby.	18,0%	15,6%	36,7%	25,0%	4,7%
Zdarza się, że „konkurujemy o klientów” z innymi podmiotami świadczącymi wsparcie dla tej samej grupy osób potrzebujących.	33,6%	25,8%	25,0%	8,6%	7,0%
Powiaty/gminy, na obszarze których prowadzimy działalność inicjują i rozwijają współpracę między różnymi podmiotami świadczącymi wsparcie.	9,4%	21,9%	40,6%	13,3%	14,8%
Mieszkańcy gmin/powiatów, w których prowadzimy działalność mogą łatwo uzyskać informacje o oferowanym przez nas wsparciu.	8,6%	7,8%	32,8%	47,7%	3,1%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z wykonawcami usług społecznych

19,5% podmiotów - wykonawców usług społecznych przyznało wprost, że nie wie, jakie są priorytety gmin i powiatów, w których prowadzą działalność w tych obszarach tematycznych (np. rodzina, niepełnosprawność itd.), w którym działa dany wykonawca usług społecznych.

Aż 27,3% podmiotów – wykonawców usług społecznych nie zgodziło się z twierdzeniem, iż gminy/powiaty, w których prowadzą działalność dobrze koordynują działania różnych podmiotów świadczących wsparcie na rzecz osób potrzebujących, w tym podmiotu reprezentowanego przez respondenta.

W opinii znacznej części podmiotów – wykonawców usług, w obszarze lokalnej koordynacji działań podejmowanych w systemie pomocy społecznej istnieje potrzeba dalszego doskonalenia działań samorządów lokalnych jako koordynatorów tego systemu.

19,5% badanych podmiotów – wykonawców usług społecznych przyznało, że nie współpracuje ściśle z innymi podmiotami świadczącymi wsparcie dla tych samych osób, co ich podmiot.

Aż 61,7% badanych podmiotów – wykonawców usług społecznych przyznało, iż zdarza się, że świadczą wsparcie dla osób potrzebujących bez współpracy z gminami/powiatami, w których mieszkają te osoby.

1/3 badanych podmiotów – wykonawców usług społecznych przyznała, iż zdarza się, że konkurują o klientów z innymi podmiotami świadczącymi wsparcie dla tej samej grupy osób potrzebujących.

31,3% badanych podmiotów – wykonawców usług społecznych nie zgodziło się z twierdzeniem, iż powiaty/gminy, na obszarze których prowadzą działalność inicjują i rozwijają współpracę między różnymi podmiotami świadczącymi wsparcie.

Ze stwierdzeniem „Mieszkańcy gmin/powiatów, w których prowadzimy działalność mogą łatwo uzyskać informacje o oferowanym przez nas wsparciu” nie zgodziło się 16,4% badanych podmiotów – wykonawców usług społecznych.

Wnioski z badań jakościowych potwierdzają te wyniki. Jak wynika z wywiadów, **różne podmioty świadczące wsparcie na rzecz osób potrzebujących zazwyczaj starają się współpracować ze sobą.** Współpraca podejmowana jest przede wszystkim po to, by móc świadczyć skuteczniejszą pomoc osobom, które wspiera podmiot, w tym także po to, by móc zapewnić osobie wspieranej usługę/pomoc, której ta osoba potrzebuje a której dana instytucja (inicjująca współpracę) nie może bezpośrednio zaspokoić (z uwagi na ograniczone zasoby, najczęściej kadrowe). Zwłaszcza w przypadku OPS-ów, współpraca z szeroką gamą innych instytucji, jest niejako wymuszana, gdyż z uwagi na skalę zapotrzebowania na usługi społeczne wśród mieszkańców i bardzo mocno ograniczone możliwości ich finansowania, jednostki te zazwyczaj nie są w stanie, by na bazie kadry, którą dysponują, zaspokoić wszystkie potrzeby mieszkańców (np. gdy nie świadczą specjalistycznych usług opiekuńczych, starają się umawiać mieszkańców do poradni zdrowia psychicznego, współpracują z pielęgniarkami i lekarzami z pobliskiego szpitala itd. – organizują zasoby/usługi dostępne na lokalnym rynku w taki sposób, by pełniej odpowiedzieć na potrzeby swoich klientów (nie czynią tego zapewne wszystkie ośrodki, lecz te bardziej aktywne i zaangażowane we wspieranie mieszkańców). W innych przypadkach współpraca z różnymi instytucjami, także spoza systemu pomocy społecznej, wpływa na możliwość skuteczniejszego wykonywania zadań, do realizacji których powołano instytucję (tak jest w przypadku PCPR-ów, które pełniąc funkcję koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej podejmują współpracę z sądami, policją itp.).

Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów, zdarza się, że to JST inicjuje współpracę między różnymi podmiotami realizującymi działania w obszarze polityki społecznej. O korzyściach z niej, z perspektywy WTZ, jest mowa w poniższym cytacie:

„Warsztat funkcjonuje już 18 lat i władze naszego miasta rozpoczynając działalność tego warsztatu wyszły z założeniem, że wszystkie placówki świadczące wsparcie osobom potrzebującym, muszą z sobą współpracować. I my mamy w tej chwili wypracowany taki standard, że ze wszystkimi w mieście współpracujemy, czyli w momencie, kiedy pojawia się jakiś tam problem, ja mam przedsiębiorstwa, zakłady, instytucje, szkoły, przedszkola, które mnie wspierają, na które mogę liczyć w zakresie jakiejś tam formy wsparcia. My robimy w warsztacie zajęcia integracyjne dla przedszkoli, szkół podstawowych, szkół średnich, dla wolontariuszy. Uczestnicy moi mają znajomych w szkołach i to „cześć” na ulicy jest bardzo cenne, jakieś dwa słowa od nieznanego jak i znajomego, no to wszystko jest cenne i to wszystko się kręci w jedną stronę – dla wzajemnego dobra wszystkich mieszkańców. Dzwonię do sołtysów, że powiedzmy potrzeba mi czy gałęzie, liście czy słomę czy jeszcze coś. Nie ma sprawy, wszystko jest załatwione, przywożę. Czy mieszkańcy na przykład wiedzą, że prowadzimy jako warsztat wypożyczalnię sprzętu ortopedycznego i z chwilą, kiedy ten sprzęt przestaje być w domu potrzebny oni mogą go tutaj do nas przynieść, a my mieszkańcom wypożyczymy”.

Współpracy między instytucjami służy na pewno poczucie dążenia do wspólnego celu, utrudnia ją z pewnością konkurencja o osoby, które zostaną objęte wsparciem. Jak już była mowa w innym fragmencie dokumentu, rywalizacja tego typu jest najbardziej prawdopodobna w odniesieniu do osób z niepełnosprawnością. Może do niej dojść szczególnie wtedy, gdy na obszarze gminy/powiatu tworzy się nowy podmiot (np. WTZ, ZAZ) lub dąży on do rozwoju związanego ze zwiększeniem liczby osób z niepełnosprawnością objętych wsparciem. Wynika to z ograniczonej liczby osób z niepełnosprawnością, które są gotowe do udziału w działaniach mających na celu aktywizację społeczną/zawodową. Równocześnie wspomniane podmioty również unikają zaogniania konfliktów (w takiej sytuacji ZAZ, który nie chce „zabierać” uczestników z WTZ, nawiąże raczej ściślejszą współpracę z ŚDS-ami i/lub szkołami specjalnymi funkcjonującymi na terenie powiatu i stamtąd będzie pozyskiwał osoby z niepełnosprawnością).

Na podstawie wniosków z wywiadów, za główny mechanizm, który wpływa na to, że różne podmioty tworzące system pomocy społecznej (ROPS, JST, PCPR, OPS) angażują się w realizację działań nastawionych na zaspokojenie potrzeb danej grupy społecznej lub rozwiązanie konkretnego problemu (i który zarazem koordynuje współpracę tych instytucji) uznać można **wspólną realizację projektów dofinansowanych ze środków UE, których beneficjentem jest UMWZ/ROPS**. Dzięki realizacji poszczególnych projektów tego typu, uruchamiane są źródła finansowania dające możliwość realizacji konkretnych działań (np. działań na obszarze SSW) lub usług społecznych (np. mobilnych usług administracyjnych), co wzmacnia motywację do nawiązania współpracy. Mechanizm ten jest skuteczny w tym sensie, że zakłada od razu źródło finansowania realizacji wspólnych działań. Zwiększa też spójność działań podejmowanych w obszarze pomocy społecznej poprzez to, że zakłada realizację podobnych przedsięwzięć przy udziale jednostek zlokalizowanych w różnych gminach/powiatach. Równocześnie warto wspomnieć opinię jednego z ekspertów, że bardzo mocne uzależnienie możliwości podejmowania działań w obszarze polityki społecznej od zewnętrznych (unijnych) źródeł finansowania, z jakim mamy do czynienia w regionie/kraju, nie sprzyja budowaniu spójnego systemu pomocy społecznej i stwarza zagrożenie, że

priorytetem w obszarze polityki społecznej stawać się będą takie działania, na realizację których możliwe jest pozyskanie dofinansowania z UE (ilustracją może być sytuacja związana z wspieraniem obszarów popegeerowskich, które mimo ewidentnych potrzeb, nie otrzymały przez wiele lat wystarczającego wsparcia m.in. właśnie z powodu tego, że utrudnione było uzyskanie wsparcia z funduszy unijnych na realizację działań realizowanych *stricte* na tym obszarze).

Jak wynika z doświadczeń ROPS-u, przedstawiciele JST zazwyczaj chętnie angażują się we wspólną realizację działań, gdyż z jednej strony chcą się angażować w realizację przedsięwzięć ważnych z punktu widzenia gminy i jej mieszkańców, z drugiej strony często brakuje im wiedzy na temat tego, w jaki sposób działać i z jakich źródeł finansować przedsięwzięcia. Również przedstawiciele innych podmiotów, np. WTZ-ów zazwyczaj chętnie biorą udział w różnego typu projektach, między innymi dlatego, że same te placówki, zazwyczaj nie mają wśród swoich pracowników specjalistów ds. realizacji projektów czy pozyskiwania finansowania zewnętrznego.

Wsparcie realizowane w ramach RPO WZ ocenione zostało przez uczestników wywiadów pogłębionych generalnie jako trafne – pozwala na wspieranie odpowiednich grup odbiorców, realizację działań, które są potrzebne, np. projekty zewnętrzne realizowane w zakresie pieczy zastępczej oceniane są bardzo dobrze, gdyż dają dostęp do znacznie lepszej oferty wsparcia dla rodzin i dla wychowanków w porównaniu z tą, jaką powiat może zapewnić w ramach swojego budżetu.

Współpraca w obszarze polityki społecznej samorządów lokalnych z samorządem województwa zachodniopomorskiego

W związku z kluczową rolą samorządu województwa w systemie regionalnej i lokalnej polityki społecznej, przedstawiciele gmin i powiatów zapytano o współpracę reprezentowanych przez nich samorządów lokalnych z samorządem województwa w 2020 r.

Prawie wszystkie samorzady lokalne (96,2%) przyznały, iż w 2020 r. otrzymywały od Samorządu Województwa Zachodniopomorskiego informacje o możliwościach udziału przedstawicieli gminy/powiatu w realizowanych przez UMWZ/ROPS działaniach np. szkoleniach, warsztatach, doradztwie, zaś większość respondentów (64,2%) zadeklarowało, że przedstawiciele ich JST brali udział w tego typu wydarzeniach. Blisko połowa badanych JST (48,1%) zadeklarowała, iż wspólnie z Samorządem Województwa Zachodniopomorskiego realizowała projekty, zaś po ok. 1/3 badanych samorządów lokalnych współpracowało z UMWZ/ROPS poprzez udział w konsultacjach regionalnych lub krajowych dokumentów strategicznych i programowych w obszarze polityki społecznej (34,0%) oraz korzystało z wsparcia Samorządu Województwa Zachodniopomorskiego w zakresie opracowania lokalnych dokumentów strategicznych i programowych w obszarze polityki społecznej. W świetle danych pozyskanych od samorządów lokalnych aktywność Samorządu Województwa

Zachodniopomorskiego w zakresie wspierania samorządów lokalnych w obszarze polityki społecznej ocenić należy jako wysoką.

Współpraca JST z innymi aktorami lokalnych systemów pomocy społecznej

Poza Samorządem Województwa Zachodniopomorskiego, gminy i powiaty z regionu najczęściej współpracują w obszarze polityki społecznej z następującymi podmiotami (typami podmiotów):

- Zachodniopomorski Urząd Wojewódzki (87,8% badanych podmiotów, w tym wszystkie powiaty i miasta na prawach powiatu),
- (Inne) powiaty, w tym powiatowe instytucje pomocy i integracji społecznej (76,5%). Badane samorządy powiatowe najczęściej deklarują, iż współpracują z dużą liczbą innych powiatów (średnio z 13,4 innymi powiatami, zaś mediana wynosi 10 innych powiatów), podobnie jak miasto na prawach powiatu, które wskazało liczbę powiatów, z którymi współpracuje (8), co oznacza, iż sieć współpracy samorządów powiatowych ze sobą nawzajem jest bardzo dobrze rozbudowana. Z kolei gminy najczęściej deklarują, że współpracują tylko z jednym powiatem (zapewne tym powiatem, w obszarze którego zlokalizowana jest gmina).
- Sądy (74,8%), przy czym najczęściej badane podmioty gminy współpracowały z tylko jednym sądem, zaś powiaty - z dwoma,
- Organizacje pozarządowe (73,9%), z którymi współpracują wszystkie miasta na prawach powiatu i prawie wszystkie badane powiaty ziemskie, natomiast tylko 70,8% badanych gmin. Średnia liczba organizacji pozarządowych, z którymi współpracują badane JST wynosi 5,4, zaś mediana - 3 organizacje pozarządowe. W przypadku powiatów ziemskich i gmin średnia liczba NGO, z którymi współpracują jest zbliżona (odpowiednio 3,6 i 3,7).
- Podmioty wykonujące działalność leczniczą/Służba Zdrowia (71,3%), z którymi częściej współpracują gminy niż powiaty. Najczęściej badane JST współpracowały z dwoma podmiotami prowadzącymi działalność leczniczą.
- (Inne) gminy, w tym gminne instytucje pomocy i integracji społecznej (64,3%), z którymi współpracują wszystkie powiaty ziemskie, ale tylko niespełna 60% gmin. Oznacza to, że blisko 40% gmin w praktyce nie współpracuje z innymi samorządami lokalnymi tego samego szczebla. O ile już do współpracy z (innymi) gminami dochodzi, to z reguły z dość dużą ich liczbą (średnia liczba gmin, z którymi współpracują badane podmioty to 6,2, zaś mediana wynosi 5 gmin). Z nieco większą liczbą gmin niż pozostałe typy JST współpracują, co zrozumiałe, powiaty ziemskie, które współpracują zapewne przede wszystkim z gminami znajdującymi się w danym powiecie.

- Prokuratura, z którą współpracuje 57,4% badanych JST, najczęściej tylko z jedną Prokuraturą (zapewne Prokuraturą Rejonową właściwą obszarowo dla danej JST),

Z podmiotami pozostałych typów współpracuje znacznie mniejsza część badanych gmin i powiatów:

- Kościelne osoby prawne (30,4%, z czego wszystkie miasta na prawach powiatu, ale tylko 1/4 badanych powiatów ziemskich). O ile badane JST w ogóle współpracowały z kościelnymi osobami prawnymi, to w przypadku gmin najczęściej tylko z jednym takim podmiotem, zaś w przypadku powiatów ziemskich - z większą liczbą.
- Przedsiębiorstwa prywatne (23,5%), przy czym, jeżeli już taka współpraca miała miejsce, to badane JST współpracowały najczęściej z 2-3 firmami.
- Przedsiębiorstwa społeczne np. spółdzielnie socjalne (zaledwie 15,7%, co oznacza, iż nie są one szczególnie istotnym aktorem w lokalnych systemach pomocy społecznej). Większość badanych JST, które w ogóle współpracowały z przedsiębiorstwami społecznymi współpracowało z zaledwie jednym takim podmiotem.
- Z żadnymi podmiotami spośród analizowanych nie współpracowało w 2020 r. 3,1% badanych gmin.

Przedstawiciele JST zostali zapytani również o zakres współpracy z innymi instytucjami. Rozkład ich odpowiedzi przedstawia poniższa tabela.

Tabela nr 91. Zakres współpracy JST z innymi instytucjami w ramach lokalnego systemu polityki społecznej

Podmiot, z którym współpracują badane JST	Zakres współpracy	Ogółem	Miasta na prawach powiatu	Powiaty ziemskie	Gminy
Gminy	Diagnoza potrzeb i planowanie zadań	32,9%	100,0%	68,8%	21,4%
	Organizacja zadań/ustalenie warunków ich realizacji	42,5%	100,0%	56,3%	37,5%
	Finansowanie zadań	27,4%	100,0%	68,8%	14,3%
	Realizacja zadań/usług społecznych	57,5%	100,0%	81,3%	50,0%
	Animowanie współpracy między różnymi instytucjami realizującymi zadania/usługi społeczne	12,3%	0,0%	31,3%	7,1%
	Inny zakres współpracy	26,0%	0,0%	12,5%	30,4%
Powiaty	Diagnoza potrzeb i planowanie zadań	32,6%	33,3%	16,7%	35,2%
	Organizacja zadań/ustalenie warunków ich realizacji	39,5%	33,3%	50,0%	38,0%
	Finansowanie zadań	31,4%	33,3%	75,0%	23,9%
	Realizacja zadań/usług społecznych	50,0%	100,0%	66,7%	45,1%

Podmiot, z którym współpracują badane JST	Zakres współpracy	Ogółem	Miasta na prawach powiatu	Powiaty ziemskie	Gminy
	Animowanie współpracy między różnymi instytucjami realizującymi zadania/usługi społeczne	14,0%	0,0%	41,7%	9,9%
	Inny zakres współpracy	17,4%	0,0%	16,7%	18,3%
ZUW	Diagnoza potrzeb i planowanie zadań	31,3%	33,3%	43,8%	28,8%
	Organizacja zadań/ustalenie warunków ich realizacji	34,3%	33,3%	56,3%	30,0%
	Finansowanie zadań	74,7%	100,0%	81,3%	72,5%
	Realizacja zadań/usług społecznych	45,5%	33,3%	68,8%	41,3%
	Animowanie współpracy między różnymi instytucjami realizującymi zadania/usługi społeczne	8,1%	0,0%	6,3%	8,8%
	Inny zakres współpracy	15,2%	0,0%	18,8%	15,0%
NGO	Diagnoza potrzeb i planowanie zadań	19,8%	66,7%	35,7%	14,1%
	Organizacja zadań/ustalenie warunków ich realizacji	30,9%	100,0%	28,6%	28,1%
	Finansowanie zadań	17,3%	66,7%	28,6%	12,5%
	Realizacja zadań/usług społecznych	51,9%	66,7%	57,1%	50,0%
	Animowanie współpracy między różnymi instytucjami realizującymi zadania/usługi społeczne	23,5%	66,7%	21,4%	21,9%
	Inny zakres współpracy	29,6%	0,0%	21,4%	32,8%
Kościelne osoby prawne	Diagnoza potrzeb i planowanie zadań	17,6%	0,0%		22,2%
	Organizacja zadań/ustalenie warunków ich realizacji	20,6%	33,3%	25,0%	18,5%
	Finansowanie zadań	8,8%	33,3%	0,0%	7,4%
	Realizacja zadań/usług społecznych	50,0%	66,7%	25,0%	51,9%
	Animowanie współpracy między różnymi instytucjami realizującymi zadania/usługi społeczne	26,5%	0,0%	25,0%	29,6%
	Inny zakres współpracy	29,4%	0,0%	25,0%	33,3%
Przedsiębiorstwa społeczne	Diagnoza potrzeb i planowanie zadań	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	Organizacja zadań/ustalenie warunków ich realizacji	23,5%	50,0%	0,0%	27,3%
	Finansowanie zadań	5,9%	0,0%	0,0%	9,1%
	Realizacja zadań/usług społecznych	70,6%	50,0%	75,0%	72,7%
	Animowanie współpracy między różnymi instytucjami	11,8%	50,0%	0,0%	9,1%

Podmiot, z którym współpracują badane JST	Zakres współpracy	Ogółem	Miasta na prawach powiatu	Powiaty ziemskie	Gminy
	realizującymi zadania/usługi społeczne				
	Inny zakres współpracy	23,5%	50,0%	25,0%	18,2%
Służba Zdrowia	Diagnoza potrzeb i planowanie zadań	28,0%	50,0%	10,0%	30,0%
	Organizacja zadań/ustalenie warunków ich realizacji	24,4%	100,0%	20,0%	22,9%
	Finansowanie zadań	3,7%	50,0%	20,0%	40,0%
	Realizacja zadań/usług społecznych	40,2%	50,0%	40,0%	5,7%
	Animowanie współpracy między różnymi instytucjami realizującymi zadania/usługi społeczne	6,1%	50,0%	0,0%	0,0%
	Inny zakres współpracy	42,7%	0,0%	40,0%	44,3%
Sądy	Diagnoza potrzeb i planowanie zadań	15,1%	50,0%	7,7%	15,5%
	Organizacja zadań/ustalenie warunków ich realizacji	23,3%	50,0%	38,5%	19,7%
	Finansowanie zadań	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	Realizacja zadań/usług społecznych	38,4%	50,0%	61,5%	33,8%
	Animowanie współpracy między różnymi instytucjami realizującymi zadania/usługi społeczne	12,8%	50,0%	7,7%	12,7%
	Inny zakres współpracy	48,8%	50,0%	38,5%	50,7%
Prokuratura	Diagnoza potrzeb i planowanie zadań	12,3%	50,0%	0,0%	13,2%
	Organizacja zadań/ustalenie warunków ich realizacji	13,8%	50,0%	0,0%	15,1%
	Finansowanie zadań	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	Realizacja zadań/usług społecznych	35,4%	50,0%	40,0%	34,0%
	Animowanie współpracy między różnymi instytucjami realizującymi zadania/usługi społeczne	9,2%	50,0%	0,0%	9,4%
	Inny zakres współpracy	55,4%	50,0%	70,0%	52,8%
Przedsiębiorstwa prywatne	Diagnoza potrzeb i planowanie zadań	11,1%	50,0%	0,0%	10,0%
	Organizacja zadań/ustalenie warunków ich realizacji	22,2%	50,0%	20,0%	20,0%
	Finansowanie zadań	18,5%	50,0%	20,0%	15,0%
	Realizacja zadań/usług społecznych	25,9%	50,0%	0,0%	30,0%
	Animowanie współpracy między różnymi instytucjami realizującymi zadania/usługi społeczne	14,8%	50,0%	0,0%	15,0%

Podmiot, z którym współpracują badane JST	Zakres współpracy	Ogółem	Miasta na prawach powiatu	Powiaty ziemskie	Gminy
	Inny zakres współpracy	51,9%	50,0%	60,0%	50,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z JST.

Z (innymi) gminami i powiatami badane JST najczęściej współpracowały w zakresie realizacji zadań/usług społecznych.

Współpraca z ZUW polegała przede wszystkim na pozyskiwaniu środków finansowych na zadania realizowane przez JST.

Z NGO, kościelnymi osobami prawnymi, a także przedsiębiorstwami społecznymi badane samorządy lokalne współpracowały najczęściej poprzez zlecenie im realizacji zadań/usług społecznych.

Z podmiotami prowadzącymi działalność leczniczą oprócz współpracy przy realizacji zadań/usług społecznych, badane podmioty współpracowały w innym zakresie np. w ramach zespołów interdyscyplinarnych.

W przypadku Sądów, Prokuratury i przedsiębiorstw prywatnych badane JST najczęściej wskazywały na inny zakres współpracy.

Przedstawiciele JST zostali zapytani także o problemy występujące we współpracy z innymi podmiotami. Rozkład odpowiedzi przedstawia poniższa tabela.

Tabela nr 92. Problemy JST we współpracy z innymi instytucjami w ramach lokalnego systemu pomocy społecznej

	Ogółem	Miasta na prawach powiatu	Powiaty ziemskie	Gminy
Brak zgodności z innymi instytucjami odnośnie priorytetów polityki społecznej w poszczególnych obszarach (rodzina, niepełnosprawność itd.)	17,4%	0,0%	37,5%	14,6%
Konkurencja (np. o klienta) z innymi instytucjami	6,1%	0,0%	6,3%	6,3%
Niewystarczająca wymiana informacji pomiędzy nami a innymi instytucjami	40,9%	100,0%	37,5%	39,6%
Niewystarczająca współpraca w zakresie realizacji wspólnych przedsięwzięć/projektów	15,7%	33,3%	6,3%	16,7%
Bariery prawne/formalne utrudniające współpracę z innymi instytucjami	20,9%	33,3%	18,8%	20,8%
Nadmierne skupienie się poszczególnych instytucji na realizacji własnych zadań, bez oglądania się na działania innych instytucji, nawet w odniesieniu do tych samych klientów	27,8%	66,7%	37,5%	25,0%
Nie występują żadne problemy w procesie współpracy	19,1%	0,0%	6,3%	21,9%
Brak odpowiedniego finansowania	27,0%	33,3%	31,3%	26,0%
Niechęć do współpracy przedstawicieli instytucji/podmiotów spowodowane nadmiarem obowiązków	13,0%	0,0%	25,0%	11,5%
Konflikty interpersonalne	2,6%	0,0%	12,5%	1,0%
Nadmierna biurokratyzacja	25,2%	0,0%	18,8%	27,1%
Praca w różnych godzinach	1,7%	0,0%	0,0%	2,1%
Inne	1,7%	0,0%	0,0%	2,1%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z JST.

19,1% badanych samorządów lokalnych oceniło, iż w procesie współpracy z innymi instytucjami w obszarze polityki społecznej w 2020 r. nie wystąpiły żadne problemy. Inni badani przedstawiciele JST najczęściej wskazywali na problem niewystarczającej wymiany informacji pomiędzy ich podmiotami a innymi instytucjami (problem wskazany przez 40,9% badanych)

Ponadto, relatywnie często występujące problemy to:

- Nadmierne skupienie się poszczególnych instytucji na realizacji własnych zadań, bez oglądania się na działania innych instytucji, nawet w odniesieniu do tych samych klientów (27,8%),
- Brak odpowiedniego finansowania (27,0%),
- Nadmierna biurokratyzacja (25,2%),
- Brak zgodności z innymi instytucjami odnośnie priorytetów polityki społecznej w poszczególnych obszarach (rodzina, niepełnosprawność itd.) (17,4%).

Pozostałe problemy w zakresie współpracy pomiędzy różnymi instytucjami w obszarze polityki społecznej wskazywane były znacznie rzadziej.

Pytanie o współpracę zadano również wykonawcom usług. Rozkład ich odpowiedzi przedstawia poniższa tabela.

Tabela nr 93. Współpraca wykonawców usług społecznych z innymi podmiotami

	Odsetek wykonawców usług społecznych współpracujących z instytucjami danego typu	Średnia liczba instytucji	Mediana instytucji
Gminy, w tym gminne instytucje pomocy i integracji społecznej (np. OPS)	85,2%	6,5	3
Powiaty, w tym powiatowe instytucje pomocy i integracji społecznej (np. PCPR)	61,7%	2,5	1
Urząd Marszałkowski/ROPS w Szczecinie	35,9%	1,0	1
Zachodniopomorski Urząd Wojewódzki	60,2%	1,0	1
Organizacje pozarządowe	60,2%	3,4	3
Kościelne osoby prawne	22,7%	1,6	1
Przedsiębiorstwa społeczne np. spółdzielnie socjalne	14,1%	2,3	1
Służba Zdrowia	58,6%	6,8	2
Sądy	37,5%	5,4	1
Prokuratura	14,1%	1,4	1
Przedsiębiorstwa prywatne	35,2%	7,4	4
Żadne z powyższych	1,6%	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z wykonawcami usług społecznych

Najwięcej spośród badanych podmiotów (85,2%) współpracowało w 2020 r. z gminami, przy czym przeciętnie podmiot - wykonawca usług społecznych współpracował z trzema tego typu instytucjami.

Z powiatami współpracowało 61,7% badanych wykonawców usług społecznych, przy czym najczęściej z tylko jedną tego typu instytucją.

Z Samorządem Województwa Zachodniopomorskiego współpracowało w 2020 r. 35,9% badanych wykonawców usług społecznych.

Z ZUW współpracowało 60,2% badanych wykonawców usług społecznych.

Z organizacjami pozarządowymi współpracowało 60,2% badanych wykonawców usług społecznych, przy czym przeciętna liczba NGO z którymi współpracowali wykonawcy usług społecznych wynosi trzy.

Z kościelnymi osobami prawnymi współpracowało 22,7% badanych wykonawców usług, najczęściej tylko z jedną tego typu instytucją.

Z przedsiębiorstwami społecznymi np. spółdzielniami socjalnymi współpracowało zaledwie 14,1% badanych podmiotów – wykonawców usług społecznych, najczęściej tylko z jedną tego typu instytucją.

Z podmiotami prowadzącymi działalność leczniczą (Służbą Zdrowia) współpracowało 58,6% badanych wykonawców usług społecznych, a więc dość dużo. Najczęściej wykonawcy usług społecznych współpracowali z dwoma tego typu podmiotami.

Z Sądami współpracowało 37,5% badanych wykonawców usług społecznych, najczęściej z tylko jednym Sądem.

Z Prokuraturą współpracowało 14,1% badanych wykonawców usług społecznych, najczęściej tylko z jedną Prokuraturą.

Z przedsiębiorstwami prywatnymi współpracowało 35,2% badanych wykonawców usług społecznych, najczęściej z czterema firmami.

Z żadną z analizowanych instytucji nie współpracowało w 2020 r. zaledwie 1,6% badanych wykonawców usług społecznych.

Zakres współpracy podmiotów - wykonawców usług społecznych z innymi instytucjami przedstawiony został w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tabela nr 94. Zakres współpracy wykonawców usług społecznych z innymi podmiotami

	Pozyskanie środków finansowych na działalność	Pozyskanie zleceń od tych instytucji	Udział w szkoleniach, doradztwie, konferencjach itp. organizowanych przez te instytucje	Wymiana informacji na temat osób, dla których Państwa instytucja świadczy wsparcie	Wymiana innych informacji	Realizacja wspólnych projektów/przedsięwzięć	Inny zakres współpracy
Z gminami	25,0%	19,4%	7,4%	63,9%	47,2%	27,8%	18,5%
Z powiatami	34,6%	12,8%	16,7%	59,0%	42,3%	24,4%	28,2%
Z SWZ	46,7%	13,3%	28,9%	20,0%	40,0%	24,4%	13,3%
Z ZUW	56,6%	7,9%	21,1%	17,1%	46,1%	11,8%	19,7%
Z NGO	23,7%	11,8%	31,6%	38,2%	56,6%	48,7%	21,1%
Z kościelnymi osobami prawnymi	17,2%	10,3%	10,3%	27,6%	34,5%	41,4%	44,8%
Z przedsiębiorstwami społecznymi	0,0%	0,0%	5,6%	27,8%	33,3%	44,4%	44,4%
Ze Służbą Zdrowia	0,0%	2,7%	9,5%	56,8%	36,5%	8,1%	40,5%
Z Sądami	0,0%	0,0%	0,0%	72,3%	46,8%	4,3%	34,0%
Z Prokuraturą	0,0%	0,0%	0,0%	88,9%	50,0%	5,6%	33,3%
Z przedsiębiorstwami prywatnymi	34,1%	18,2%	6,8%	4,5%	15,9%	15,9%	47,7%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z wykonawcami usług społecznych

Ogółem współpraca najczęściej dotyczy wymiany informacji – zarówno tych dotyczących korzystających ze wsparcia jak i innych informacji – zarówno z gminami, jak i wszystkimi innymi typami instytucji poza przedsiębiorstwami. Współpraca wykonawców usług społecznych z JST (każdego szczebla) oraz ZUW polega w dużej mierze na pozyskiwaniu środków finansowych na działalność/finansowanie świadczenia usług.

4.2. Deinstytucjonalizacja usług społecznych

Przedstawicielom gmin i powiatów przedstawiono następującą definicję deinstytucjonalizacji usług społecznych: „Deinstytucjonalizacja to zmiana sposobu organizacji usług społecznych mająca na celu świadczenie ich w środowisku najbliższym korzystającemu. W tym procesie dużą wagę przywiązuje się do dostosowania usługi do możliwości i potrzeb konkretnej osoby korzystającej z niej. Przykładem deinstytucjonalizacji jest wprowadzenie w placówce możliwości współdecydowania jej mieszkańców o zwyczajach i zasadach w niej obowiązujących”, a następnie poproszono o odniesienie się do kilku twierdzeń dotyczących procesu deinstytucjonalizacji.

W poniższej tabeli zaprezentowano oceny respondentów dotyczące tych twierdzeń.

Tabela nr 95. Rozkład odpowiedzi przedstawicieli JST w odniesieniu do twierdzeń dotyczących deinstytucjonalizacji

	Zdecydowanie nie zgadzam się	Raczej nie zgadzam się	Raczej zgadzam się	Zdecydowanie zgadzam się	Nie wiem/ trudno powiedzieć
Nasza JST ma wystarczającą wiedzę na temat tego czym jest deinstytucjonalizacja usług społecznych.	2,6%	14,8%	37,4%	14,8%	30,4%
Nasza JST ma wystarczającą wiedzę na temat tego jakie są plany władz krajowych/regionalnych w kontekście deinstytucjonalizacji usług społecznych.	7,8%	25,2%	29,6%	3,5%	33,9%
W naszej JST już realizujemy deinstytucjonalizację usług społecznych – staramy się maksymalnie rozwijać usługi społeczne świadczone w środowisku.	7,0%	25,2%	30,4%	7,8%	29,6%
Na terenie naszej JST nie planujemy ograniczania działalności placówek i instytucji, ale chcemy zmieniać ich sposób działania i lepiej dostosowywać go do potrzeb odbiorców wsparcia.	2,6%	4,3%	44,3%	14,8%	33,9%
Nasza JST ma wystarczające zasoby (np. wiedzę, finanse itd.), by przeprowadzić proces deinstytucjonalizacji usług społecznych.	13,0%	30,4%	11,3%	5,2%	40,0%
Na terenie naszej JST nie widzimy potrzeby przeprowadzenia deinstytucjonalizacji usług społecznych – wszystkie instytucje realizujące zadania w obszarze polityki społecznej działają optymalnie.	9,6%	21,7%	24,3%	7,8%	36,5%
Na terenie naszej JST dostrzegamy zaniepokojenie w instytucjach realizujących zadania w obszarze polityki społecznej, których sposób działania miałby zmienić się w ramach procesu deinstytucjonalizacji (np. domach pomocy społecznej).	3,5%	20,9%	9,6%	2,6%	63,5%
W naszej JST planuje się powołać Centrum Usług Społecznych w najbliższych latach.	20,0%	17,4%	3,5%	5,2%	53,9%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z JST

W odniesieniu do powyższej tabeli warto zwrócić uwagę przede wszystkim na bardzo wysoki udział odpowiedzi „nie wiem/trudno powiedzieć” w przypadku każdego twierdzenia. Może to wskazywać na **nieznajomość zagadnienia deinstytucjonalizacji, czy przynajmniej na brak głębszej refleksji bardzo wielu przedstawicieli gminnych (przede wszystkim) i powiatowych (w mniejszym stopniu) jednostek organizacyjnych pomocy społecznej dotyczącej tego problemu.**

19,8% badanych przedstawicieli gmin i 5,3% badanych przedstawicieli powiatów, w tym miast na prawach powiatu przyznało zresztą wprost, iż ich JST nie ma wystarczającej wiedzy na temat tego czym jest deinstytucjonalizacja usług społecznych, a 33,3% badanych przedstawicieli JST przyznało, że nie ma wystarczającej wiedzy na temat tego jakie są plany władz krajowych/regionalnych w kontekście deinstytucjonalizacji usług społecznych.

38,2% badanych JST, w tym 52,6% powiatów wraz z miastami na prawach powiatu i 35,4% gmin przyznało z kolei, że już realizuje deinstytucjonalizację usług społecznych (stara się maksymalnie rozwijać usługi społeczne świadczone w środowisku), zaś 59,1%, w tym 68,4% powiatów i 57,3% gmin nie planuje ograniczenia działalności placówek i instytucji, ale ma plany w zakresie zmiany sposobu ich działania i lepszego ich dostosowania do potrzeb odbiorców wsparcia.

43,4% badanych JST przyznała, iż nie ma wystarczających zasobów (np. wiedzy, finansów itd.), by przeprowadzić proces deinstytucjonalizacji usług społecznych (bez większych różnic w ocenie gmin i powiatów). Oznacza to, iż **w zakresie wspierania procesu deinstytucjonalizacji znacznej grupie samorządów lokalnych potrzebne jest wsparcie zewnętrzne.**

31,3% badanych JST nie dostrzega potrzeby przeprowadzenia deinstytucjonalizacji usług społecznych, gdyż wszystkie instytucje realizujące zadania w obszarze polityki społecznej działają, ich zdaniem, optymalnie.

Zaniepokojenie w instytucjach realizujących zadania w obszarze polityki społecznej na terenie JST, których sposób działania miałby zmienić się w ramach procesu deinstytucjonalizacji (np. domach pomocy społecznej) dostrzega 12,2% badanych JST, w tym 26,3% powiatów i tylko 9,4% gmin. Aż 65,6% gmin wskazało odpowiedź „nie wiem/trudno powiedzieć” – są to najprawdopodobniej te gminy, na terenie których nie funkcjonują placówki dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, które ewentualnie mogłyby podlegać deinstytucjonalizacji.

CUS w najbliższych latach planuje powołać, zgodnie z deklaracjami, jedynie 8,7% badanych JST, w tym 9,4% gmin i 5,3% powiatów.

Jeśli chodzi o wykonawców usług społecznych, to do twierdzeń dotyczących instytucjonalizacji odnosili się jedynie przedstawiciele tych podmiotów, które prowadzą placówki, w których klienci przebywają całą dobę takie jak dom pomocy społecznej

(całodobowy), schronisko/noclegownia dla osób bezdomnych itd. W zrealizowanej próbie badawczej było 55 takich podmiotów.

Tabela nr 96. Rozkład odpowiedzi przedstawicieli wykonawców usług społecznych w odniesieniu do twierdzeń dotyczących deinstytucjonalizacji

	Zdecydowanie nie zgadzam się	Raczej nie zgadzam się	Raczej zgadzam się	Zdecydowanie zgadzam się	Nie wiem/trudno powiedzieć
Nasz podmiot ma wystarczającą wiedzę na temat tego czym jest deinstytucjonalizacja usług społecznych.	7,3%	18,2%	30,9%	27,3%	16,4%
Nasz podmiot ma wystarczającą wiedzę na temat tego jakie są plany władz krajowych/regionalnych w kontekście deinstytucjonalizacji usług społecznych.	1,8%	38,2%	27,3%	9,1%	23,6%
Niepokoją nas plany władz krajowych/regionalnych w zakresie deinstytucjonalizacji usług społecznych.	0,0%	20,0%	25,5%	10,9%	43,6%
Nie wyobrażamy sobie, by placówki takie jak nasza mogły w ogóle przestać funkcjonować, a zamiast tego wsparcie dla osób potrzebujących byłoby świadczone tylko w środowisku (mieszkaniach tych osób).	12,7%	1,8%	20,0%	50,9%	14,5%
W naszym podmiocie już teraz staramy się świadczyć wsparcie w sposób zinstytucjonalizowany, maksymalnie zbliżony do warunków środowiskowych (domowych).	12,7%	9,1%	30,9%	36,4%	10,9%
Odbiorcy wsparcia świadczonego przez nas w placówce już teraz mają możliwość współdecydowania o sposobie jej funkcjonowania.	9,1%	10,9%	38,2%	27,3%	14,5%
Nasz podmiot ma wystarczające zasoby (np. wiedzę, finanse itd.), by przeprowadzić proces deinstytucjonalizacji wsparcia świadczonego w placówce.	16,4%	30,9%	25,5%	7,3%	20,0%
Nie widzimy potrzeby przeprowadzenia deinstytucjonalizacji wsparcia świadczonego przez nas w placówce – placówka działa optymalnie.	9,1%	12,7%	30,9%	20,0%	27,3%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z wykonawcami usług społecznych

25,5% badanych wykonawców usług społecznych prowadzących podmioty, w których klienci przebywają całodobowo przyznało, że nie ma wystarczającej wiedzy na temat tego czym jest deinstytucjonalizacji usług społecznych, zaś 40,0% przyznało, że nie ma wystarczającej wiedzy na temat tego jakie są plany władz krajowych/regionalnych w kontekście deinstytucjonalizacji usług społecznych.

36,4% badanych wyraziło zaniepokojenie planami władz krajowych/regionalnych w zakresie deinstytucjonalizacji usług społecznych, zaś 43,6% zaznaczyło odpowiedź „trudno powiedzieć” (w tym przede wszystkim ci, którzy nie mają wystarczającej wiedzy na temat planów władz krajowych/regionalnych w zakresie deinstytucjonalizacji).

Zdecydowana większość (70,9%) podmiotów prowadzących placówki stwierdziła, iż nie wyobraża sobie, by placówki takie jak ich w ogóle mogły przestać funkcjonować, a zamiast tego wsparcie dla osób potrzebujących byłoby świadczone tylko w środowisku (a więc nie widzą możliwości przeprowadzenia „radikalnej” deinstytucjonalizacji).

2/3 badanych podmiotów prowadzących placówki całodobowe zadeklarowało, że już teraz starają się świadczyć wsparcie w sposób zdeinstytucjonalizowany, maksymalnie zbliżony do warunków środowiskowych (domowych) i że odbiorcy wsparcia świadczonego w ich placówkach już teraz mają możliwość współdecydowania o sposobie jej funkcjonowania (co jest jednym z założeń „miękkiej”, nieradykalnej deinstytucjonalizacji).

Blisko połowa (47,3%) podmiotów prowadzących placówki zadeklarowała, iż nie ma wystarczających zasobów (np. wiedzy, finansów itd.), by przeprowadzić proces deinstytucjonalizacji wsparcia świadczonego w placówce.

Połowa badanych podmiotów stwierdziła z kolei, iż nie widzi potrzeby przeprowadzenia deinstytucjonalizacji wsparcia świadczonego w ich placówkach, gdyż działają one optymalnie. Przeciwnego zdania było 21,8% badanych podmiotów prowadzących placówki całodobowe.

Problem deinstytucjonalizacji poruszony został także w badaniach jakościowych. Kwestie możliwości deinstytucjonalizacji usług społecznych najłatwiej jest rozpatrywać w odniesieniu do poszczególnych grup społecznych wymagających wsparcia.

Jak wynika z wywiadów, deinstytucjonalizacja usług społecznych doskonale może sprawdzić się w przypadku wspierania osób w kryzysie bezdomności oraz osób, które opuściły zakład karny a także dla usamodzielniających się wychowanków pieczy zastępczej i instytucji typu MOW/MOS. Zapewnienie tym osobom możliwości zamieszkania i rozwijania swojej samodzielności, również finansowej w bezpiecznych warunkach, w mieszkaniu treningowym (w warunkach zbliżonych do domowych, jednak poza środowiskiem, z którego te osoby się wywodzą, często przecież patologicznym, co może utrudniać poradzenie sobie z problemami), stwarza szansę na udzielenie im skutecznego wsparcia. W trakcie pobytu w mieszkaniu treningowym, jego mieszkańcy obowiązani są partycypować w kosztach jego utrzymania, przestrzegać ustalonych zasad, nie obowiązują ich zarazem jakiś rygorystyczny regulamin znany z zakładu karnego, domu samotnej matki czy noclegowni itd., przez co zasady te łatwiej jest tym osobom zaakceptować, lepiej też korespondują one z celem działania, jakim jest wsparcie tych osób w procesie usamodzielnienia się (realizowanego w duchu poszanowania wolności osobistej, uczenia odpowiedzialności itd.). Dodatkowo osoby te objęte mogą być wsparciem specjalistów (takich jak psycholog, prawnik, terapeuta).

W przypadku osób starszych konieczne jest świadczenie wsparcia zarówno w środowisku domowym, jak i w instytucjach. Z uwagi na skalę potrzeb w tym zakresie, konieczne jest organizowanie wsparcia w taki sposób, by osoba jak najdłużej mogła funkcjonować w środowisku. W określonych przypadkach jednak, ze względu na stan zdrowia czy stopień niesamodzielności, zasadne a nawet konieczne jest umieszczenie takiej osoby w placówce świadczącej wsparcie całodobowe oraz opiekę specjalistów. Formą pośrednią może być wspieranie osób starszych w mieszkaniach chronionych (taka koncepcja wsparcia wdrażana jest od kilku lat w Stargardzie) – przebywać mogłyby w nich osoby, które są jeszcze na tyle

samodzielne, że nie muszą korzystać z opieki DPS-u, które jednak funkcjonować powinny przy wsparciu innych użytkowników domu a także podlegać pewnej kontroli ze strony osób odpowiedzialnych za bezpieczne i prawidłowe funkcjonowanie mieszkańców.

Pełna deinstytucjonalizacja w przypadku pieczy zastępczej byłaby z kolei w opinii uczestników wywiadów pogłębionych w praktyce niemożliwa do przeprowadzenia.

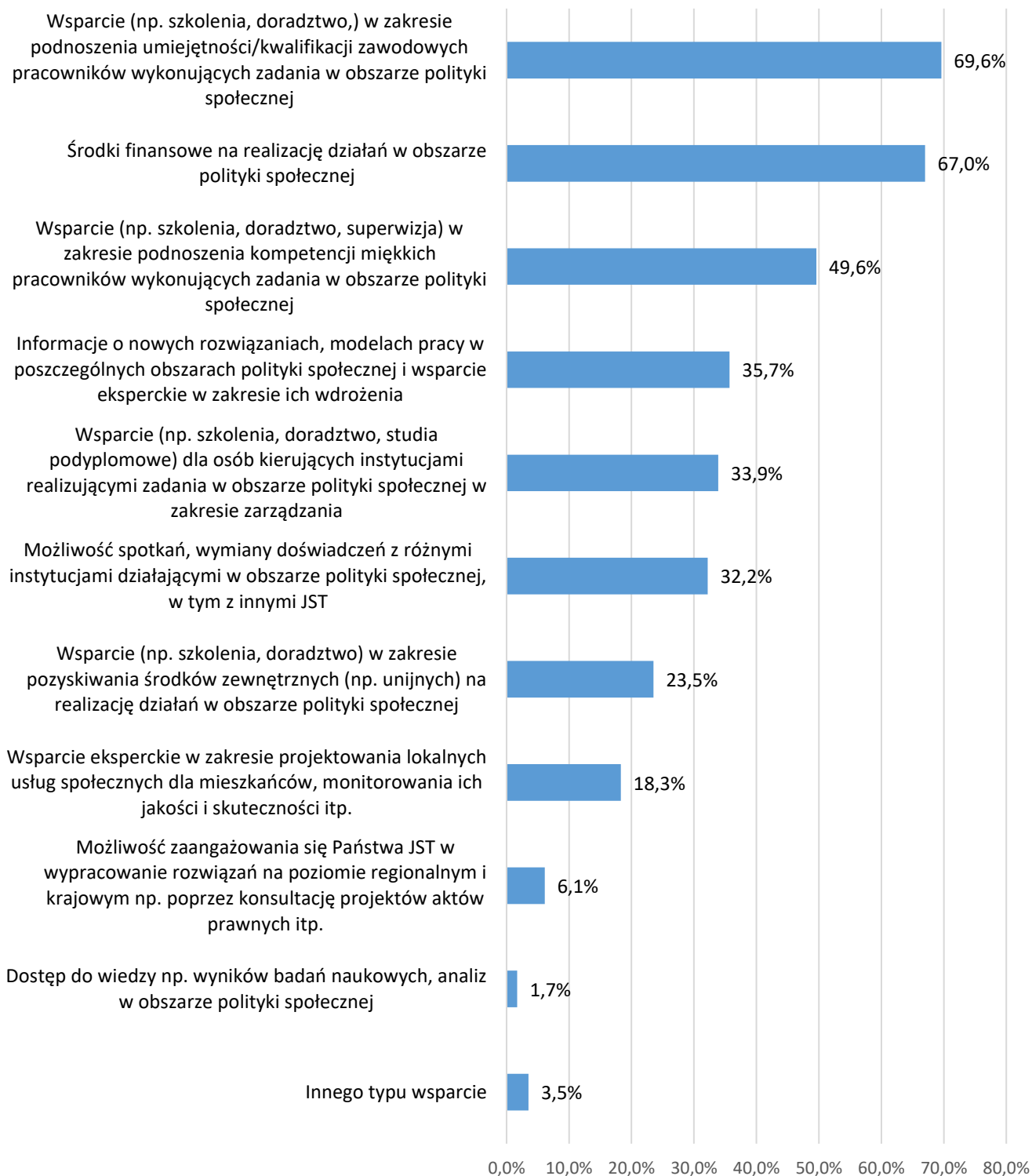
Podstawową przyczyną jest duży opór rodzin zastępczych wobec przyjmowania w pieczę dzieci nastoletnich (oraz w ogóle niedobór rodzin zastępczych). Równocześnie, byłoby to również rozwiązanie niewskazane z uwagi na to, że nastolatki trafiające do POW wymagają zazwyczaj specjalistycznego oddziaływania. Dostęp do wsparcia specjalistów, w tym psychologów, terapeutów, jest zazwyczaj zapewniony w POW i bardzo mocno ograniczony w przypadku rodzinnych form pieczy zastępczej. Dzieci trafiające do instytucjonalnej pieczy zastępczej często mają dość głębokie problemy różnego typu, znacznej części zdarzyło się wejść w konflikt z prawem, w rezultacie odpowiednie wychowanie ich stanowić może zbyt duże wyzwanie dla nawet bardzo dobrych rodzin zastępczych (dodatkowo, gdyby rodzina podjęła się tego zadania, istniałoby też ryzyko demoralizacji pozostałych, z założenia młodszych dzieci, które w niej przebywają). Kadra specjalistów zatrudnionych w placówce może skutecznie wspierać proces wychowania dzieci nastoletnich. Podobna sytuacja dotyczy wymagających wsparcia nastolatek, które wychowują własne dziecko – również w ich przypadku domy samotnej matki mogą być bardziej skuteczną formą wsparcia w porównaniu z rodzinnymi formami pieczy zastępczej. Problemem byłoby również znalezienie dla nich odpowiednich rodzin zastępczych. Koszt pobytu dziecka w POW jest znacznie wyższy w porównaniu z różnymi formami rodzinnej pieczy zastępczej, w związku z czym powiaty/gminy miałyby motywację finansową, by likwidować omawiane placówki, jednak z uwagi na wskazane problemy, uczestnicy wywiadów nie dopuszczają takiej możliwości.

Deinstytucjonalizacja usług napotyka na dużą barierę w sytuacji, gdy osoby objęte wsparciem wymagają wsparcia specjalistów (psychologów, psychoterapeutów, ale też pielęgniarek czy lekarzy) – zorganizowanie dostępu do nich dla podopiecznych instytucji jest łatwiejsze niż w sytuacji konsultacji lub usług świadczonych indywidualnie, w środowisku (istotne są choćby takie czynniki, jak konieczność dojechania przez specjalistę do podopiecznego, przeznaczenia na to czasu i środków finansowych). Natomiast tam, gdzie osoby nie wymagają specjalistycznej opieki czy wsparcia, najlepszym rozwiązaniem jest wspieranie ich w środowisku domowym lub w warunkach stworzonych na podobieństwo domowych.

5. Potrzeby instytucji pomocy społecznej

Przedstawiciele JST poproszono o wskazanie, jakiego rodzaju wsparcia od Samorządu Województwa Zachodniopomorskiego (w tym UMWZ, ROPS) potrzebują, aby lepiej realizować swoje zadania w obszarze polityki społecznej. Respondenci mieli możliwość wyboru maksymalnie czterech najistotniejszych dla nich form wsparcia. Wyniki badania w tym zakresie zaprezentowano poniżej.

Wykres nr 13. Wsparcie oczekiwane przez gminy i powiaty w obszarze polityki społecznej od Samorządu Województwa Zachodniopomorskiego



Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z JST

Dwa typy wsparcia oczekiwane są przez ok. 2/3 samorządów lokalnych:

- Wsparcie (np. szkolenia, doradztwo,) w zakresie podnoszenia umiejętności/kwalifikacji zawodowych pracowników wykonujących zadania w obszarze polityki społecznej wskazane przez 69,6% badanych,
- Środki finansowe na realizację działań w obszarze polityki społecznej np. na dofinansowanie usług społecznych wskazane przez 67,0% badanych.

Oczekiwane jest zatem przede wszystkim wsparcie w zakresie rozwoju „twardych” umiejętności pracowników JST wykonujących zadania w obszarze polityki społecznej oraz wsparcie finansowe.

Blisko połowa badanych JST (49,6%) wskazała na „Wsparcie (np. szkolenia, doradztwo, superwizja) w zakresie podnoszenia kompetencji miękkich pracowników wykonujących zadania w obszarze polityki społecznej np. profilaktyka wypalenia zawodowego, podnoszenie umiejętności komunikacyjnych itp.”.

Ok. 1/3 badanych wskazała na potrzeby wsparcia w następującym zakresie:

- Informacje o nowych rozwiązaniach, modelach pracy w poszczególnych obszarach polityki społecznej (np. rodziny, niepełnosprawności, integracji cudzoziemców itd.) i wsparcie eksperckie w zakresie ich wdrożenia w JST. (35,7%, jednak w przypadku powiatów ziemskich tę formę wsparcia wskazało aż 62,5% ich przedstawicieli),
- Wsparcie (np. szkolenia, doradztwo, studia podyplomowe) dla osób kierujących instytucjami realizującymi zadania w obszarze polityki społecznej w zakresie zarządzania np. organizacji pracy, rozwiązywania bieżących problemów itp.(33,9%),
- Możliwość spotkań, wymiany doświadczeń z różnymi instytucjami działającymi w obszarze polityki społecznej, w tym z innymi JST (32,2%),

Jeszcze mniej JST zainteresowanych jest takimi formami wsparcia jak:

- Wsparcie (np. szkolenia, doradztwo) w zakresie pozyskiwania środków zewnętrznych (np. unijnych) na realizację działań w obszarze polityki społecznej (23,5%, jednak jest to forma wsparcia szczególnie istotna dla gmin wiejskich, spośród których tę formę wsparcia wskazało 37,2% badanych),
- Wsparcie eksperckie w zakresie projektowania lokalnych usług społecznych dla mieszkańców, monitorowania ich jakości i skuteczności itp. (18,3%, przy czym jest to wsparcie oczekiwane szczególnie przez największe gminy miejskie, w tym miasta na prawach powiatu, jak się wydaje - najbardziej świadome wagi dbałości o dopasowanie usług publicznych do potrzeb mieszkańców).

W marginalnym stopniu gminy i powiaty zainteresowane są pozyskaniem wsparcia w postaci:

- Możliwość zaangażowania się JST w wypracowanie rozwiązań na poziomie regionalnym i krajowym np. poprzez konsultację projektów aktów prawnych itp. (6,1%),

- Ułatwienia/umożliwienia samorządom lokalnym dostępu do wiedzy np. wyników badań naukowych, analiz w obszarze polityki społecznej (1,7%).

Gminy i powiaty oczekują zatem przede wszystkim wsparcia o podstawowym, standardowym charakterze.

O potrzeby w zakresie wsparcia zapytano także wykonawców usług, którzy także mieli możliwość wskazania maksymalnie czterech form wsparcia oczekiwanych od Samorządu Województwa Zachodniopomorskiego. Ich odpowiedzi zostały przedstawione na poniższym wykresie.

Wykres nr 14. Wsparcie oczekiwane przez podmioty – wykonawców usług społecznych od Samorządu Województwa Zachodniopomorskiego



Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z wykonawcami usług społecznych

Wykonawcy usług społecznych oczekują od Samorządu Województwa Zachodniopomorskiego przede wszystkim wsparcia finansowego na realizację działań dla osób potrzebujących (67,2%).

Ok. połowy badanych wykonawców usług społecznych oczekuje wsparcia (np. szkoleń, doradztwa) w zakresie podnoszenia umiejętności/kwalifikacji zawodowych (a więc tzw. „twardych”) pracowników świadczących wsparcie oraz wsparcia (np. szkoleń, doradztwa, superwizji) w zakresie podnoszenia kompetencji miękkich pracowników świadczących wsparcie.

Oczekiwania JST i podmiotów – wykonawców usług społecznych wobec wsparcia od Samorządu Województwa Zachodniopomorskiego są zatem zbieżne, choć przedstawiciele podmiotów – wykonawców usług społecznych częściej zgłaszają potrzeby w zakresie wsparcia kompetencji miękkich pracowników ich instytucji (w wielu przypadkach - silnie narażonych na problemy takie jak np. wypalenie zawodowe, czy trudności w komunikacji z odbiorcami wsparcia).

Znacznie częściej niż w przypadku JST, podmioty - wykonawcy usług społecznych oczekują od Województwa Zachodniopomorskiego wsparcia w postaci informacji o nowych rozwiązaniach, modelach pracy w tym obszarze tematycznym (np. rodzina, niepełnosprawność itd.), w którym działa dany podmiot i wsparcia eksperckiego w zakresie ich wdrożenia (aż 33,6%). Wydaje się zatem, że tego typu wsparcie powinno być świadczone wykonawcom usług z poziomu regionalnego bez pośrednictwa gmin i powiatów (choć oczywiście za ich wiedzą).

28,1% badanych podmiotów – wykonawców usług społecznych wyraziło chęć skorzystania z wsparcia (np. w postaci szkoleń, doradztwa, studiów podyplomowych) dla osób kierujących tymi podmiotami w zakresie zarządzania nim np. organizacji pracy, rozwiązywania bieżących problemów itp.

1/4 badanych podmiotów oczekuje wsparcia (np. szkoleniowego, doradczego) w zakresie pozyskiwania środków zewnętrznych (np. unijnych) na realizację wsparcia dla osób potrzebujących.

Po 13,3% badanych podmiotów – wykonawców usług społecznych zainteresowana jest wsparciem w tworzeniu i rozwijaniu współpracy międzysektorowej, sieciowaniu, podmiotów o podobnym profilu działalności i/lub działających na podobnym terenie oraz wsparciem w zakresie promocyjno-informacyjnym (np. dotyczącego oferowanych przez podmiot usług/działań, umożliwienie dotarcia z produktem/usługą do szerszej grupy obiorców).

Nieco mniejsza liczba podmiotów – wykonawców usług społecznych wyraziło zainteresowanie wsparciem w postaci ułatwienia dostępu do wiedzy np. wyników badań naukowych w obszarze polityki społecznej (7,8%), zapewnienia możliwości zaangażowania się podmiotu w wypracowanie rozwiązań na poziomie regionalnym i krajowym np. poprzez konsultację projektów aktów prawnych itp. (7,0%) oraz wsparciem eksperckim w zakresie projektowania, planowania wsparcia świadczonego przez podmiot dla osób potrzebujących, monitorowania jego jakości i skuteczności itp. (6,3%).

Na podstawie wywiadów pogłębionych wskazać można następujące **obszary, w jakich Samorząd Województwa Zachodniopomorskiego udzielić mógłby wsparcia podmiotom zaangażowanym w realizację usług społecznych:**

- **kluczową rolę samorząd województwa może odegrać w rozwoju CUS-ów.** Zasadne byłoby wsparcie merytoryczne eksperckie w zakresie prowadzenia dialogu z mieszkańcami, przygotowywania diagnozy/ planu świadczenia usług społecznych oraz dokumentów niezbędnych do funkcjonowania CUS a także wsparcie finansowe – współfinansowanie usług społecznych świadczonych przez CUS (w ramach montażu finansowego: gmina, mieszkańcy, środki unijne w dyspozycji samorządu województwa);
- **wsparcie szkoleniowe dla pracowników JST/CUS tak, by mogli pełnić skutecznie rolę przewodnika po systemie ochrony zdrowia i pomocy społecznej dla mieszkańców.** Brakuje usług poradnictwa/opracowanych informacji na temat tego, jak się po tym skomplikowanym systemie poruszać, z jakiego wsparcia można skorzystać itd. (utrudniony dostęp do informacji mają zwłaszcza osoby, które nie korzystają/nie korzystały dotychczas z systemu pomocy społecznej i nie pozostają w kontakcie z pracownikiem socjalnym);
- wsparcie eksperckie kadry PCPR-ów przez pracowników ROPS-u w zakresie kreowania rozwiązań/ **podpowiadania pomysłów, w tym dzielenia się dobrymi praktykami w zakresie szczególnie pilnego problemu, jakim jest problem w pozyskiwaniu nowych rodzin chętnych i zdolnych do pełnienia funkcji rodzin zastępczych:** w części powiatów brakuje rodzin chętnych, by pełnić tę funkcję, a rodziny funkcjonujące obecnie „starzeją się”, dodatkowo liczebność dzieci przebywających w pieczy zwiększa się w niektórych powiatach. Działania podejmowane w niektórych powiatach być może powinny zostać upowszechnione, np. w powiecie szczecineckim sytuacja w zakresie liczby rodzin zastępczych jest ustabilizowana, a PCPR w Szczecinku z powodzeniem zaangażował parafie w rekrutowanie rodzin zastępczych (aktualnie jako jeden z nielicznych, PCPR ten dysponuje wolnymi miejscami w rodzinach zastępczych zawodowych i rodzinnych domach dziecka i przyjmuje dzieci spoza powiatu, prowadzi również rodzinne pogotowia opiekuńcze);
- innym problemem, z którym bezskutecznie zmagali się pracownicy jednego z PCPR-ów, była kwestia aktywizacji społecznej i zawodowej osób bezdomnych oraz problem głębokiego alkoholizmu pewnej grupy mieszkańców – istnieją dobre praktyki w zakresie działań skierowanych do pierwszej z wymienionych grup, społecznych, które warto byłoby poddać ewaluacji i ewentualnie być może również upowszechnić – w proces upowszechniania tego typu wzorcowych działań również zaangażować mógłby się UMWZ/ROPS ;
- brakuje usystematyzowanych badań potrzeb (diagnoz, prognoz) oraz ocen/monitoringów skuteczności działań podejmowanych przez PCPR. Być może

zasadnym byłoby, by narzędzia diagnoz i ewaluacji zostały opracowane we współpracy z ROPS;

- **wobec braku krajowej polityki migracyjnej, istnieje potrzeba podejmowania odpowiednich działań na szczeblu samorządu regionalnego/lokalnego.** Pewne działania w obszarze kultury, edukacji, ułatwień w dostępie do usług publicznych dla imigrantów muszą być podejmowane i generalnie są, ale zasadne byłoby wsparcie instytucji samorządowych w zakresie projektowania i wdrażania lokalnych polityk migracyjnych, wsparcie w zakresie dostosowywania lokalnych usług publicznych do potrzeb imigrantów itd. Intencją tych działań powinno być zachęcenie imigrantów, zwłaszcza Ukraińców do osiedlenia się w regionie na dłużej (działania takie podejmują niektórzy pracodawcy chcący zatrzymać najlepszych fachowców z Ukrainy). Być może JST mogłyby zostać wsparte w tym obszarze przez pracowników ROPS-u. Generalnie na czynniki wypychające imigrantów z regionu, instytucje samorządowe nie mają raczej większego wpływu, na główny czynnik przyciągający (praca) mają wpływ umiarkowany, natomiast na podejmowanie przez imigrantów decyzji o pozostaniu w regionie/ powrocie do ojczyzny lub wyjeździe do Niemiec można spróbować oddziaływać właśnie poprzez realizację różnych działań nakierowanych na inkluzję przyjezdnych (np. eventy połączone z poznawaniem kultury imigrantów, kupony/bony dla migrantów na udział w lokalnych atrakcjach turystycznych/kulturalnych). Istotne jest również zapewnienie dobrej oferty edukacyjnej i atmosfery w szkołach, by dzieci imigrantów dobrze się w niej czuły i również chciały pozostać w Polsce po jej zakończeniu – istnieje potrzeba wypracowania rozwiązań w tym zakresie (np. asystent nauczyciela z językiem ukraińskim/rosyjskim itd.).